

ประเพณี พิธีกรรม ที่เกี่ยวกับมเหศักดิ์ อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด

ปริญญาโท

ของ

พิศมัย แสงจันทร์ เกศ

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์)

มีนาคม 2536

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

คณะกรรมการควบคุม และคณะกรรมการสอบ ได้พิจารณาปริญญาโทเรียบร้อยแล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอก
ไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) ของ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม ได้

คณะกรรมการควบคุม

..... ประธาน
(ผศ. สมชาย ลำดวน)

..... กรรมการ
(อาจารย์วราภรณ์ศักดิ์พิจิตร บุญเสริม)

คณะกรรมการสอบ

..... ประธาน
(ผศ. สมชาย ลำดวน)

..... กรรมการ
(อาจารย์วราภรณ์ศักดิ์พิจิตร บุญเสริม)

..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(ผศ. สมชาติ มณีโชติ)

บัณฑิตวิทยาลัยอนุมัติให้รับปริญญาโทเรียบร้อยแล้ว เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) ของ มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม

..... รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ดร.มนตรี อนันตวัฑฒ์)

วันที่ .. 12 .. เดือน .. มีนาคม .. พ.ศ. ๒๕๖๖

ปริญญานิพนธ์นี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาอย่างสูงจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สมชาย ลำดวน และอาจารย์วรรณศักดิ์นิจิตร บุญเสริม ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาอย่างตียิ่งนี้ จึงขอกราบขอบพระคุณไว้เป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สมชาติ มณีโชติ ดร. เลิศดาว สายัณเภาะ ที่ได้กรุณาชี้แนะแนวทางที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัย

ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิภา วิสัณเฑียร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประสิทธิ์ แก้วสิงห์ อาจารย์อรรถ นันทจักร ผู้ช่วยศาสตราจารย์มณี พันทวี ดร.บุญสม แก้วมาลี และอาจารย์ผู้สอนทุกท่าน ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำบางประการ อันเป็นประโยชน์ต่อการวิจัย

ขอขอบพระคุณ คุณพ่อปรีชา-คุณแม่หยาด และพี่-น้อง ครอบครัว "แสงจันทร์เทศ" ทุกคน ที่คอยห่วงใยช่วยเหลือและเป็นกำลังใจแก่ผู้วิจัยเสมอมา

ขอขอบพระคุณวิทยากรผู้ให้ข้อมูลในภาคสนามทุกท่าน และญาติมิตรชาวอำเภอพนมไพร ที่ได้กรุณาช่วยเหลือให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์และเป็นกำลังใจแก่ผู้วิจัย

ขอขอบคุณสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติที่ให้ทุนสนับสนุนการวิจัย

ขอขอบคุณสำนักงานศึกษาธิการ สำนักงานการปกครอง และส่วนราชการทุกส่วนของอำเภอพนมไพร ที่ได้กรุณาอนุเคราะห์และอำนวยความสะดวกตลอดระยะเวลาที่เข้าไปทำการวิจัยในพื้นที่

ขอขอบคุณคณะครู-อาจารย์ โรงเรียนโพธิ์ทองนิเทศาคม ที่รับภาระการสอนและสนับสนุนเป็นกำลังใจแก่ผู้วิจัยตลอดระยะเวลาที่ทำการศึกษา

ขอขอบคุณ พี่ ๆ เพื่อน ๆ วิชาเอกไทยคดีศึกษา รุ่น 11 ที่ช่วยเหลือและเป็นกำลังใจแก่ผู้วิจัย คุณค่าของปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ ขออุทิศเพื่อบูชาบิดา มารดา บุรพจารย์ และบรรพชน ผู้สร้างสรรค์เมืองพนมไพรทุกท่าน

นิคมัย แสงจันทร์เทศ

ประเพณี พิธีกรรม ที่เกี่ยวกับมหัศจรรย์ อำเภอนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด

บทคัดย่อ

ของ

นิศมัย แสงจันทร์เทศ

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์)

มีนาคม 2536

ประเพณี พิธีกรรม ที่เกี่ยวกับมเหศักดิ์ อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อ ศึกษาองค์ประกอบของประเพณี พิธีกรรม และคติความเชื่อ ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวอำเภอพนมไพร วิถีการศึกษาได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัย ที่เกี่ยวข้อง กับศึกษาข้อมูลในภาคสนามด้วยการสังเกตทางพิธีกรรมและสัมภาษณ์ผู้รู้ในท้องถิ่น

ผลของการวิจัยพบว่า ประเพณี พิธีกรรม ที่เกี่ยวกับมเหศักดิ์ของชาวอำเภอพนมไพร มีอยู่รวม 15 ประเพณี พิธีกรรม ประกอบด้วยประเพณี พิธีกรรมของชุมชน 5 ประเพณี คือ ประเพณี เลี้ยงมเหศักดิ์ ประเพณีบุญบังไฟ ประเพณีแข่งเรือ ประเพณีบุญคุ้ม และประเพณีสงกรานต์ ส่วนการ ประกอบพิธีกรรมระดับบุคคลหรือส่วนบุคคล มีอยู่รวม 10 พิธีกรรมคือ พิธีบอกกล่าว พิธีบ๋า พิธีส่อง พิธีสะเดาะเคราะห์ พิธีรักษาความเจ็บป่วย พิธีก่อสร้างอาคารบ้านเรือน พิธีตั้งศาลพระภูมิ พิธีเจิมรถ พิธีขอลูกและคลอดลูก พิธีแก้เส้นเอ็นขาแผ่นดินและแก้คุณไสย

เมื่อวิเคราะห์องค์ประกอบของประเพณีพิธีกรรม พบว่า ด้านบุคคลที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมนั้น เทียมเป็นผู้มีบทบาทสำคัญที่สุดซึ่งชาวพนมไพรเชื่อว่าเป็นร่างทรงของมเหศักดิ์ และสามารถติดต่อกับ มเหศักดิ์ ได้ตามระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรมสามารถทำได้ตลอดปี โดยมีสถานที่ที่ใช้กระทำ พิธีอยู่ 3 แห่งคือ ดอนหอ โสภณมเหศักดิ์ หอบูชามเหศักดิ์ และพระธาตุวัดกลางอุดมเวทย์ ด้านเครื่องมือ เครื่องใช้ ในพิธีกรรม มีขันห้า ขันแปด เป็นสิ่งของที่กำหนดให้ใช้ในทุกพิธีกรรมส่วนเครื่องมือ เครื่องใช้ อย่างอื่นขึ้นอยู่กับลักษณะของพิธีกรรม ในด้านลำดับขั้นตอนของพิธีกรรมนั้น พิธีกรรม บางพิธีกรรม มีลำดับขั้นตอนของการกระทำไม่ซับซ้อน เช่น พิธีบอกกล่าว เป็นต้น พิธีกรรมบาง พิธีกรรมมีลำดับขั้นตอนของการกระทำซับซ้อน เช่น พิธีกรรมในประเพณีการเลี้ยงมเหศักดิ์ เป็นต้น

คติความเชื่อจากองค์ประกอบของประเพณีพิธีกรรมทั้งหมด เป็นคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับ เรื่องผี เป็นประการสำคัญ แต่ทั้งนี้ก็ยังมีความเชื่อที่เกี่ยวข้องในพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์ ผสมผสานอยู่ด้วย เพราะจากการประกอบพิธีกรรมทั้งหมดของชาวพนมไพร ล้วนสืบเนื่องมาจาก

ความเชื่อที่ว่า มเหศักดิ์เป็นผีที่มีอำนาจสูงสุดกว่าผีทุกชนิดในชุมชน เป็นเจ้าผีผู้ปกครองบ้านเมือง และมีฐานะเทียบเท่ากับเทพชั้นสูงของศาสนา

ความสัมพันธ์ของคติความเชื่อกับวิถีชีวิตนั้นพบว่า การนับถือมเหศักดิ์ยังสามารถดำรงอยู่ในสังคมชุมชนจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ได้เช่นเพราะ ความเชื่อยังตอบสนองความต้องการของบุคคลและสังคมได้ตลอดมา โดยมเหศักดิ์มีหน้าที่ในการดูแลรักษาบ้านเมืองให้เกิดความสงบเรียบร้อย คุ้มครองความอุดมสมบูรณ์แก่ข้าวกล้าพืชพันธุ์ธัญญาหาร ป้องกันและช่วยเหลือมิให้เกิดเหตุเภทภัยแก่บ้านเมืองและชาวเมือง ในวิถีชีวิตของชาวอำเภอพนมไพร จึงมีความสัมพันธ์กับมเหศักดิ์อยู่ตลอดชีวิต

ความสัมพันธ์ในส่วนบุคคลนั้น มเหศักดิ์มีบทบาทช่วยเหลือในด้านการรักษาโรคร้ายไข้เจ็บ โดยใช้วิถีทางไสยศาสตร์ เป็นที่ปรึกษาหารือ และช่วยตัดสินใจในปัญหาสำคัญของชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในเรื่องการทำมาหากิน ส่วนความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตส่วนรวมหรือสังคมนั้น มเหศักดิ์เป็นความเชื่อที่มีการยอมรับตั้งแต่ระดับครอบครัว เครือญาติ จนถึงกลุ่มชาติพันธุ์ ดังนั้นมเหศักดิ์จึงเป็นเครื่องมือสนับสนุนส่งเสริมความเป็นเอกภาพและสัมพันธ์ภาพของสังคม

TRADITIONS AND RITUALS CONCERNING MAHESAK (SPIRITS OF ANCIENT TOWN RULERS)

IN AMPHOE PHANOMPHRAI, CHANGWAT ROI-ET

AN ABSTRACT

BY

PISSAMAI SANGCHANTATE

Presented in partial fulfillment of the requirements for the

Master of Arts degree in Thai Studies (Humanities)

at Srinakharinwirot University

March 1993

TRADITIONS AND RITUALS CONCERNING MAHESAK (SPIRITS OF ANCIENT TOWN RULERS)
IN AMPHOE PHANOMPHRAI, CHANGWAT ROI-ET

The purpose of the research is to study the elements of traditions, and rituals concerning Mahesak, as well as beliefs related to the ways of life of the people in Amphoe Phanomphrai, Roi-Et province. The data were collected from related literature and field work using participatory observation and interviews of local key informants.

The results are as follows:

A total of 15 traditions and rituals related to Mahesak spirits are practiced among the people in Amphoe Phanomphrai, five and ten of which are considered to be communal and personal, respectively. Under the first category are the celebration of Mahesak spirits, Bong Fai (Thai rockets), boat racing, communal merit-making, and Songkran festivals. The latter includes the rituals of informing, meditating, chasing devils, healing sickness, building a house, building a spirit house, blessing an automobile, requesting a baby and giving birth, and relieving black magic.

Based on the analysis, Thiam, or a person who communicates between Mahesak spirits and the people, plays the most important role, as he is believed to be possessed by Mahesak spirits, who enable him to communicate with the spirits very conveniently. Ritual performances are carried out in three different sites, namely, Don Horhong (a village spirit house),

Hor Bucha (Thiam's spirit shelf), and Wat Klang Udomwet pagoda. Before presenting an offer, Thiam is entitled to prepare kits of flowers, candles, scents, chewing nuts and tobacco, known locally as khanha or khanpaed. Each ritual performance may require more than just the offering kits, and the procedural arrangements of each ritual differ from those of the others. For instance, an informing ritual has a simple procedure while the celebration of Mahesak spirits has a long and complicated one.

The people's beliefs are related predominantly to spirits and ghosts. Nevertheless, the people in Phanomphrai also believe in Buddhism and Brahmanism. With regard to all ritual performances, the Mahesak spirits are believed to have more power than any spirits in the community. They are believed to have been rulers holding statuses as high as those of religious supreme beings.

The relationship between Mahesak spirits and the people's ways of life continues to exist. The belief in Mahesak spirits satisfies the the spiritual needs of both the people and their community. The spirits are believed to keep peace, bring good crops and food for people and animals, and protect villagers and townspeople from evil spirits. As a result, the people in Phanomphrai have been closely related to Mahesak spirits throughout their lives.

The influence of the Mahesak at a personal level can be observed in several occasions, such as in healing sickness by using magic and in solving personal problems related to health and occupation. At a social level, the Mahesak spirits are accepted among family members, relatives, and ethnic groups. Mahesak spirits, therefore, support the unity and relationships of the people in Phanomphrai.

สารบัญ

บทที่		หน้า
1	บทนำ	1
	ภูมิหลัง	1
	จุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า	5
	ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	5
	ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	5
	วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า	6
	นิยามศัพท์เฉพาะ	7
	เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	8
2	ความรู้เกี่ยวกับอำเภอแม่เมาะ	25
	ประวัติความเป็นมา	25
	สภาพภูมิศาสตร์	31
	สภาพทางการปกครองและประชากร	35
	สภาพทางสังคม	37
	เศรษฐกิจและอาชีพ	41
	การศึกษาและสาธารณสุข	42
	สาธารณสุขโรคและสิ่งแวดล้อม	43
	การสื่อสารและความปลอดภัย	43
	สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี	44

ดนตรีและการละเล่น	47
ประเพณี พิธีกรรมในท้องถิ่น	48
ศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่น	54
3 องค์ประกอบของประเพณี พิธีกรรมส่วนบุคคลและชุมชนที่เกี่ยวข้อง	
กับการนับถือผีศักดิ์	65
ความหมายและความเป็นมาของการนับถือผีศักดิ์	65
ความหมายของผีศักดิ์	65
ความเป็นมาของการนับถือผีศักดิ์	67
ประวัติความเป็นมาและบทบาทหน้าที่ของผีศักดิ์ อำเภอพนมไพร	69
การติดต่อกับผีศักดิ์	74
ประเพณีพิธีกรรมส่วนบุคคลและชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการนับถือผีศักดิ์	76
องค์ประกอบของประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีศักดิ์	77
1. บุคคลที่เกี่ยวข้องกับประเพณีพิธีกรรม	78
2. ระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรม	79
3. สถานที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม	80
4. เครื่องมือเครื่องใช้ในการพิธีกรรม	85
5. ลำดับขั้นตอนของประเพณีพิธีกรรม	85
ประเพณีพิธีกรรมส่วนบุคคล	85
1. พิธีบอกกล่าว	85
2. พิธีส่งหรือตรวจหาคำตอบในเรื่องต่าง ๆ	88

3. วิธีบำหรือบมมาน	92
4. วิธีสะเดาะเคราะห์	95
5. วิธีรักษาความเจ็บป่วย	99
6. วิธีตั้งศาลพระภูมิ	108
7. วิธีก่อสร้างอาคารบ้านเรือน	112
8. วิธีเจิมรถ	115
9. วิธีชอลูกและคลอดลูก	116
10. วิธีแก้เส้นหย้าแผลดและแก้คนไสย	117
ประเพณีพิธีกรรมของชุมชน	118
1. ประเพณีทูลคุ่มหรือทูลเบิกบ้านและการส่งข้าวปี ข้าวเดือนให้มเหศักดิ์	119
2. ประเพณีสงกรานต์	122
3. ประเพณีบุญบังไฟ	124
4. ประเพณีแข่งเรือ	144
4 องค์ประกอบของประเพณีพิธีกรรมการเล่นมเหศักดิ์	151
องค์ประกอบของประเพณีพิธีกรรม	151
บุคคลที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม	152
ระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรม	159
สถานที่ในการประกอบพิธีกรรม	160

บทที่	หน้า
เครื่องมือเครื่องใช้ในพิธีกรรม	163
ขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรม	177
5 คติความเชื่อจากประเพณี พิธีกรรม ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต	
ของชาวอำเภอพนมไพร	208
คติความเชื่อจากบุคคลที่เกี่ยวข้องกับประเพณี พิธีกรรม	208
คติความเชื่อจากระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรม	230
คติความเชื่อจากสถานที่ในการประกอบพิธีกรรม	236
คติความเชื่อจากเครื่องมือเครื่องใช้ในพิธีกรรม	240
คติความเชื่อจากขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรม	261
ความสัมพันธ์ของคติความเชื่อกับวิถีชีวิตของชาวอำเภอพนมไพร	263
ความสัมพันธ์ของคติความเชื่อกับวิถีชีวิตส่วนบุคคล	268
ความสัมพันธ์ของคติความเชื่อกับวิถีชีวิตส่วนรวมหรือสังคม	270
6 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	274
บทสรุป	274
ข้อเสนอแนะ	284
บรรณานุกรม	285

บทที่	หน้า
ภาคผนวก	294
ภาคผนวก ก คำบอกกล่าวความเพิกถอนโอกาสต่าง ๆ	295
ภาคผนวก ข แบบสัมภาษณ์	300
ภาคผนวก ค แบบบันทึกการสังเกตทางประเพณี พิธีกรรม	307
ภาคผนวก ง ราชานามผู้ให้ข้อมูลในภาคสนาม	309

บัญชีตาราง

ตาราง

หน้า

- 1 แสดงการใช้สถานที่ในการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเหล็ก
อำเภอพนมไพร 278

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

ความเชื่อเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ เป็นรากเหง้าของความรู้สึกนึกคิดและมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอจึงนับเป็นมโนทัศน์แห่งวัฒนธรรมทั้งปวง ความเชื่อของมนุษย์นั้น จารุวรรณ ชรรมวัตร (2530 : 180) กล่าวว่า เริ่มจากการนับถืออำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ผีसाง เทวดา นับถือธรรมชาติ ดิน น้ำ ลม ไฟ พืช และสัตว์บางชนิด นับถือรูปเคารพ นับถือศาสนาซึ่งเป็นการเชื่อที่มีเหตุผล คำกล่าวนี้มีความคล้ายคลึงกับประเภทของความเชื่อที่กิ่งแก้ว อัดถากร และธนรัชฎ์ ศิริสวัสดิ์ (2528 : 262) ได้แบ่งไว้ว่ามี 2 ประเภท คือ ความเชื่อที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบศาสนาใหญ่หรือศาสนาประจำชาติเป็นการเชื่อที่มีเหตุผลอธิบายได้ กับความเชื่อพื้นบ้านที่สืบทอดกันมาจนเป็นประเพณีไม่สามารถอธิบายเหตุผลได้แต่มีความจับใจในการยอมรับไปปฏิบัติ

ความเชื่อเกี่ยวกับผีเป็นความเชื่อดั้งเดิมของคนไทยและเป็นที่ยึดมั่นกันโดยทั่วไปว่า ผีถูกแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ผีดีหรือผีที่ให้คุณ เช่น ผีบรรพบุรุษ เทวดา อารักษ์ ฯลฯ กับผีร้ายหรือผีที่ให้คุณ เช่น ผีปอบ ผีเปรต ผีกระสือ ฯลฯ ในปัจจุบันประเพณี นิธิกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผียังมีปรากฏอยู่ในทุกท้องถิ่นทุกชนชั้นของสังคมไทย เช่น พระราชพิธีเช่นสรงพระหลักเมือง พระเสด็จเมือง ซึ่งกระทำโดยสถาบันพระมหากษัตริย์ การบวงสรวง การไล่ผี การปิดรับความลี้ลับชั่วร้ายกระทำโดยสถาบันระดับครอบครัวหรือบุคคล เป็นต้น รายละเอียดของการปฏิบัติตามประเพณี นิธิกรรมดังกล่าวมานี้มีความคล้ายคลึงกันตามสภาพแวดล้อมและพัฒนาการของแต่ละกลุ่มชน

การนับถือผีของชาวไทยอีสานมีมาตั้งแต่ครั้งบรรพกาล ในปัจจุบันแม้ว่าชาวไทยอีสานจะได้รับอิทธิพลของความเชื่อแบบพุทธศาสนาแต่ก็มิได้ทำให้ความเชื่อแบบเดิมหมดไป ดังผลการศึกษาของชววิช ภูมโหมท (2530 : 350-392) ที่พบว่า ปรัชญาหลักของพุทธศาสนาไม่ได้ลบล้างความเชื่อดั้งเดิมของชาวไทยอีสาน ในประเพณีฮีตสิบสองอันเป็นประเพณีที่ชาวไทยอีสานถือปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบันจึงมีประเพณีที่เกี่ยวข้องเนื่องกับความเชื่อแบบพุทธศาสนากับความเชื่อเรื่องผีปะปนกัน ประเพณีเกี่ยวกับพุทธศาสนานั้นได้แก่ ประเพณีทำบุญในวันเข้าพรรษา วันออกพรรษา ทำบุญกฐิน เป็นต้น ส่วนประเพณีที่เป็นความเชื่อเรื่องผี ได้แก่ บุญบังไฟ บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก เป็นต้น ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับผีนี้จะเป็นการเลี้ยงบวงสรวงทำพิธีทานให้กับผีที่ทำความทุกข์ทรมานต่อสังคมส่วนรวมและส่วนบุคคล ผีที่ชาวไทยอีสานนับถืออัน อภิชาติ ทองอยู่, สมพจน์ สมบูรณ์ และนัชรินทร์ ลาภานันท์ (ม.ป.ป. : 20-21) กล่าวว่า ได้แก่ ผีแถน(ผีฟ้าพระยาแถน) ผีมหัศจรรย์หรือผีอาฮัก ผีปู่ตา ผีตาแฮก ผีบรรพบุรุษ (ผีเชื้อ) ผีน้ำ ผีหนอง และผีตอง (เจ้าภูมิ เจ้าไพร นางไม้ รุกขเทวดา)

มเหศักดิ์หรือผีอาฮัก (อารักษ์) เป็นผีที่ชาวไทยอีสานให้ความเคารพยำเกรงอย่างยิ่ง เพราะมีบทบาทสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคมอย่างกว้างขวาง โดยทำหน้าที่คุ้มครองบ้านเมืองให้ปราศจากโจรผู้ร้าย ปราศจากความเดือดร้อนต่าง ๆ คุ้มครองสังคมให้อยู่อย่างปกติสุข (กุสุมา ชัยวินิตย์. 2531 : 30) เป็นผีเมืองที่พระมหากษัตริย์ใช้ให้ช่วยในการปกครองบ้านเมือง การสงคราม การรักษาระราชอำนาจ พระเกียรติ และขนบธรรมเนียมของพระมหากษัตริย์ (นรเก โทธิเบศร์วงศ์. ม.ป.ป. : 9) มเหศักดิ์จึงเป็นผีที่มีความสำคัญและมีฐานะสูงสุดกว่าผีทั้งปวงในบ้านเมืองของชาวไทยอีสาน

ความสำคัญของมเหศักดิ์ได้ถูกกำหนดเป็นข้อปฏิบัติในประเพณีฮีตสิบสอง และคองสิบสี่ซึ่งลีลา วีระวงศ์ (2529 : 14-15) เรียบเรียงไว้ว่า

... อีตหนึ่งนั้น	พอเมื่อเดือนเจ็ดแล้ว	จงพากันบุษาราช
	ฝูงหมู่เทพเหล่านั้น	บุษานักบุษาย
	ตลอดไปชอชอ้าย	อาฮักใหญ่มเหศักดิ์
	ทั้งหลักเมืองภูทน	บุษาเจ้า ...

(อีตสิบสอง หน้า 14)

... เป็นท้าวพระยาเมื่อถึงฤดูเดือนเจ็ดแล้วให้เลี้ยงเทพารักษ์ มเหศักดิ์ หลักเมือง
 ภูเมือง ตาเมือง ลือเมือง ทรงเมือง ตามคองสิบสี่แล้วเชิญเทวดาอารักษ์มเหศักดิ์
 มาชำระบ้านเมือง ป้องกันอันตรายฝ่ายมิจจากัญจิเพื่อมิให้เกิดโทษภัยอันตราย ...

(คองสิบสี่ หน้า 15)

ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันว่าอิทธิพลทางวัฒนธรรม ระบอบการเมืองการปกครองทำให้
 ประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวอีสานเปลี่ยนแปลงไปรวมทั้งประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ
 เรื่องมเหศักดิ์ด้วย จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า ประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการนับถือมเหศักดิ์
 มีปรากฏอยู่ในบางท้องถิ่นที่มีความเชื่อถืออย่างเหนียวแน่นเท่าที่เห็นและท้องถิ่นอำเภอพนมไพร
 จังหวัดร้อยเอ็ด นับเป็นแห่งหนึ่งที่ยังมีการสืบทอดประเพณี พิธีกรรมนี้อยู่อย่างต่อเนื่องเป็นประจำ
 ทุกปีจึงเป็นแหล่งที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรม และคติความเชื่อในเรื่อง
 มเหศักดิ์ ได้สมบูรณ์

จากการศึกษาข้อมูลในเบื้องต้นด้านประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการนับถือมเหศักดิ์ของ
 ชาวอำเภอพนมไพร พบว่ามีความน่าสนใจหลายประการ นับตั้งแต่มีประเพณีพิธีกรรมการเลี้ยง
 มเหศักดิ์เป็นประจำทุกปีโดยกระทำในวันสุกนรกของเดือนหกและประเพณีนี้ยังคงมีการฆ่าสัตว์
 ไล่เท้าเลี้ยงบวงสรวงเหมือนเช่นในอดีต นอกจากนี้ประเพณีอื่น ๆ ของท้องถิ่น เช่น ประเพณี
 บุญบังไฟ ประเพณีบุญคุ้มหรือบุญเบิกบ้าน ประเพณีแข่งเรือ ก็มีความเกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์

ประเพณีส่วนบุคคล เช่น การปลูกบ้านสร้างเรือน การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ การขนาน ฯลฯ ก็ล้วนเกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์เช่นกัน ประเด็นที่น่าสนใจเหล่านี้จึงควรที่จะมีการศึกษาองค์ประกอบของประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับมเหศักดิ์อย่างละเอียด

ด้านประวัติความเป็นมาของการนับถือมเหศักดิ์นั้นพบว่า มเหศักดิ์ของอำเภอพนมไพร มี 4 องค์ ซึ่งได้แก่ เจ้าพ่อพะหล่า เจ้าพ่อเหล็กขี้ เจ้าพ่อจุมคำ และเจ้าพ่อขมพู่ มเหศักดิ์แต่ละองค์นี้มีความเป็นมาเกี่ยวข้องกับเมืองเวียงจันทน์และเมืองจำปาศักดิ์ ความเป็นมาของมเหศักดิ์นี้สัมพันธ์กับความเป็นมาของกลุ่มชนผู้เป็นบรรพบุรุษของชาวอำเภอพนมไพรในปัจจุบัน ซึ่งเป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากล้านช้างเวียงจันทน์ (แก้ว ทิพย์อาสน์. 2523) เจ้าพ่อมเหศักดิ์ทั้ง 4 องค์มีบทบาทที่ชาวบ้านเชื่อว่าแตกต่างกันดังเช่น เจ้าพ่อเหล็กขี้เชื่อว่ามีบทบาทหน้าที่เป็นผู้นำคนให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล เป็นผู้รักษาดูแลทำน้ำลำชี ชาวบ้านนับถือให้เจ้าพ่อเป็นเสมือนบิดาแห่งการเกษตร บทบาทของเจ้าพ่อเหล็กขี้ได้รับการยอมรับและศรัทธาจากชาวอำเภอพนมไพรอย่างเห็นว่น แม้ในอดีตก็ได้เคยมีบทบาทเกี่ยวข้องกับกรณีกบฏผู้มีบุญในภาคอีสาน โดยมีผู้กล่าวอ้างว่า "เดือนเมษายน 2444 ที่อำเภอพนมไพร นายเข้ม ได้อ้างตัวเป็นองค์เหล็ก ประกาศแก่ราษฎรทั้งปวงว่า กรวดทรายจะเป็นเงินเป็นทอง หมูควายเผือก จะเป็นยักษ์กินคน" (เนงลักษณ์ ลีศิริ. 2527 : 258) จากเหตุการณ์กบฏผู้มีบุญที่เกิดขึ้นในภาคอีสาน ทำให้ทางราชการได้สั่งห้ามมิให้ชาวบ้านจัดประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการทรงเจ้าเข้าผี แต่ชาวอำเภอพนมไพรก็ยังคงมีความเชื่อถือ ความศรัทธาในมเหศักดิ์และสืบทอดประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อของตนมาจนถึงปัจจุบัน

จากการศึกษาเบื้องต้นดังกล่าวมานั้น ทำให้เห็นถึงความผูกพัน ความเชื่อถือศรัทธาของชาวอำเภอพนมไพรที่มีต่อมเหศักดิ์ ความเชื่อนี้ส่งผลให้มเหศักดิ์มีบทบาทต่อวิถีชีวิตของชาวอำเภอพนมไพรทั้งในส่วนบุคคลและส่วนรวม ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาสืบค้นประเพณีพิธีกรรมและคติความเชื่อที่เกี่ยวกับการนับถือมเหศักดิ์ของชาวอำเภอพนมไพรอย่างละเอียดลึกซึ้ง

จุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

1. เพื่อศึกษาองค์ประกอบของประเพณี นิธิกรรม เกี่ยวกับการนับถือผีเหล็กดี
2. เพื่อศึกษาคติความเชื่อจากประเพณี นิธิกรรม เกี่ยวกับการนับถือผีเหล็กดีที่มีความสัมพันธ์

ต่อวิถีชีวิตของชาวอำเภอลพบุรี

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

1. ทำให้ทราบองค์ประกอบของประเพณี นิธิกรรม เกี่ยวกับการนับถือผีเหล็กดี
2. ทำให้ทราบคติความเชื่อจากประเพณี นิธิกรรม เกี่ยวกับการนับถือผีเหล็กดีที่มีความสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตชาวอำเภอลพบุรี

3. เป็นการสร้างเสริมความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับความเชื่อและพฤติกรรมทางสังคม

ของประชาชนในระดับท้องถิ่นซึ่งจะส่งผลให้เกิดประโยชน์ทางสังคมและวัฒนธรรมของประเทศ

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาคือ

1. พื้นที่ เลือกศึกษาที่อำเภอลพบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด
2. ผู้ให้ข้อมูลในภาคสนาม ใช้กลุ่มประชากร 18 หมู่บ้านในตำบลลพบุรี โดย

พิจารณาคัดเลือกจากกลุ่มบุคคลต่อไปนี้

- 2.1 ผู้นำท้องถิ่น ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
- 2.2 เจ้าของอาวาสหรือรองเจ้าอาวาส
- 2.3 ผู้รู้ในท้องถิ่น ได้แก่ เทียมหรือช่างทรง หมอธรรม ผู้เคยร่วมพิธีกรรม

ผู้ที่นับถือมเหศักดิ์ และผู้อาวุโส

3. ระยะเวลาในการศึกษา เริ่มศึกษาตั้งแต่เดือนมีนาคม พ.ศ. 2535

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า ได้แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนคือ

1. ขั้นรวบรวมข้อมูล ศึกษาและรวบรวมข้อมูล 2 วิธีคือ

1.1 รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร โดยแบ่งเอกสารออกเป็น 3 กลุ่มคือ

1.1.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับอำเภอพนมไพร

1.1.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรม

1.1.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีและมเหศักดิ์

1.2 รวบรวมข้อมูลจากการศึกษาภาคสนาม ด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบไม่มี

โครงสร้าง แบบมีส่วนร่วมกับไม่มีส่วนร่วม และการสังเกต มีเครื่องมือในการเก็บข้อมูลคือ

แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกต กล้องถ่ายภาพ สมุดบันทึก และเทปบันทึกเสียง

2. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลตามจุดมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า โดยจัดกระทำดังนี้

2.1 จัดลำดับข้อมูล และตรวจสอบความถูกต้อง โดยแยกข้อมูลออกเป็น

2.1.1 ข้อมูลเอกสาร

2.1.2 ข้อมูลสนาม

2.2 วิเคราะห์ข้อมูลตามจุดมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้า ได้แก่

2.2.1 องค์ประกอบของประเพณี พิธีกรรม เกี่ยวกับการนับถือมเหศักดิ์

ซึ่งแยกเป็น องค์ประกอบของประเพณี เลี้ยงมเหศักดิ์ประจำปี กับองค์ประกอบของประเพณี

พิธีกรรมส่วนบุคคลและชุมชน

2.2.2 คติความเชื่อจากประเพณี พิธีกรรม เกี่ยวกับการนับถือผีเหล็กดี
ที่มีความสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตของชาวอำเภอพนมไพร แยกเป็นคติความเชื่อจากประเพณี พิธีกรรม
เลี้ยงผีเหล็กดีประจำปี คติความเชื่อจากประเพณี พิธีกรรมส่วนบุคคลและชุมชน ความสัมพันธ์ของ
การนับถือผีเหล็กดีต่อวิถีชีวิตของชาวอำเภอพนมไพร

3. ชี้แนะเสนอผลการศึกษาค้นคว้า นำเสนอผลการศึกษาค้นคว้าด้วยวิธีการ
พรรณนาวิเคราะห์

นิยามศัพท์เฉพาะ

ผีเหล็กดี หมายถึง เจ้าผีผู้เป็นใหญ่กว่าผีทั้งปวงในบ้านเมือง เป็นผีบรรพบุรุษผู้สร้างบ้าน
แปงเมือง ทำหน้าที่ปกครองรักษาบ้านเมืองให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขในทุก ๆ ด้าน

องค์ประกอบ หมายถึง ส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบกันทำให้เกิดเป็นรูปขึ้นใหม่โดยเฉพาะ
(ราชบัณฑิตยสถาน. 2531 : 888)

ประเพณี หมายถึง แบบแผนของพฤติกรรมที่คนในสังคมประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาแบบ
แผนดังกล่าวเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความพอใจและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม (สมบูรณ์
แก่นตะเคียน. 2519 : 23)

พิธีกรรม หมายถึง การบูชา งานที่จัดขึ้นตามลัทธิเพื่อความขลัง แบบ อย่าง ธรรมเนียม
หรือการกำหนด (ราชบัณฑิตยสถาน. 2531 : 593)

ความเชื่อ หมายถึง การยอมรับนับถือหรือยึดมั่นต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล
ประเพณีเลี้ยงผีเหล็กดี หมายถึง ประเพณีบวงสรวงบูชาผีเหล็กดีประจำปีของชาว
อำเภอพนมไพร

วิถีชีวิต หมายถึง การประพฤติปฏิบัติหรือลักษณะการดำเนินชีวิตตลอดระยะเวลาของ
การดำรงชีวิตอยู่ของมนุษย์แต่ละบุคคลหรือกลุ่มบุคคล โดยมีสภาพทางการเมือง การปกครอง
การศึกษา ศาสนา ความเชื่อ เศรษฐกิจ ประเพณีและวัฒนธรรม เป็นแนวทางกำหนดการประพฤติ
ปฏิบัติ

เทียม หมายถึง ร่างทรงของมเหศักดิ์และเจ้าผี

ลงเทียม หมายถึง การที่มเหศักดิ์หรือเจ้าผีเข้าสู่ร่างทรงซึ่งเทียมจะแสดงอาการให้เป็นที่สังเกตได้ โดยมีอาการตัวสั่นเข้มผัดไปจากปกติหลังจากเริ่มประกอบพิธีกรรมเพียงเล็กน้อย

ชมเชย หมายถึง อาการฟ้อนรำหรือรำดาบของเทียมในขณะที่มเหศักดิ์หรือเจ้าผีลงเทียม

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ได้จัดแบ่งเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องออกเป็น 3 กลุ่มคือ

1. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับอำเภอพนมไพร
2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรม
3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับความเชื่อ เรื่องผีและมเหศักดิ์

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับอำเภอพนมไพร

กรมศิลปากร (2516 : 79-80) กล่าวถึงการตั้งเมืองพนมไพรว่า ในปีชาลสัมฤทธิ์ศก จุลศักราช 1240 (พ.ศ. 2421) โปรตเกล้าฯ ตั้งหลวงรัตนวงศา (บุญตา) บุตรพระขรรค์รัตนวงศา (คำผาย) เจ้าเมืองสุวรรณภูมิเป็นพระดำรงฤทธิไกรเจ้าเมืองพนมไพรแดนมฤคพระราชทานภาคหมากปากกลีบบัวถมตะทอง เครื่องในทอง 1 คนโททอง 1 กระโถนถม 1 กระบี่บั้งทอง 1 บั้ง 1 สัปทนปัสตุแดง 1 เสื้อเข็มซาบรื้อ 1 แพรสีทับทิมติดขลิบ 1 แพรขาวห่มเปลาะ 1 ผ้าม่วงเงิน 1 เป็นเครื่องยศ พระดำรงฤทธิไกรจึงไปตั้งบ้านเมืองแสนเป็นเมืองพนมไพรแดนมฤคมีท้าวสุวรรณราชเป็นที่อุปฮาด ท้าวมหาราชเป็นที่ราชวงศ์เพี้ยมหาเสนา เป็นเมืองแสน หลวงราชเป็นเพี้ยเมืองจัน ปัจจุบันเมืองพนมไพรแดนมฤคเป็นอำเภอพนมไพรขึ้นกับจังหวัดร้อยเอ็ด

แก้ว ทิพย์อาสน์ (2523) เรียบเรียงประวัติอำเภอพนมไพรจากคำบอกเล่าของคนโบราณ เกียรติพงศาวดาร ประชุมประวัติศาสตร์อีสาน ได้แบ่งประวัติอำเภอพนมไพรออกเป็น 3 ยุคคือ ยุคพุทธกาลสมัยขอม เรื่องอำนาจ ยุคกรุงธนบุรีและยุครัตนโกสินทร์ ส่วนชนพื้นเมืองดั้งเดิมเป็นชา ขอม และลาว ชื่อเมืองดั้งเดิมคือเมืองแสนล้านช้างหรือลานช้างอยู่ภายใต้การปกครองของ

เวียงจันทน์ สมัยธนบุรีเมื่อเวียงจันทน์สูญเสียอำนาจจึงกลายเป็นเมืองร้างเป็นบ้านเมืองแสน
สมัยรัตนโกสินทร์ยกฐานะขึ้นเป็นเมืองพมไพรแดนมฤคและเป็นอำเภอพมไพร

ศรีศักร วัลลิโภดม (2524 : 174-178) ศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนามรดกทาง
วัฒนธรรมในประเทศไทย ในส่วนที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของอำเภอพมไพรนี้พบว่า มีอยู่
รวม 25 รายการเช่น วัฒนธรรมเกี่ยวกับความเชื่อมีพระธาตุอุโมงค์ โบสถ์แบบล้านช้าง ปรากฏ
ก่ออิฐ ศาลเจ้าปู่ ฯลฯ วัฒนธรรมเกี่ยวกับการตั้งแหล่งที่อยู่อาศัยมีชุมชนโบราณบริเวณ
วัดกลางอุดมเวทย์ที่ตั้งเมืองแสนล้านช้าง เมืองยาง บ้านชะโด บ้านชุมเงิน ฯลฯ วัฒนธรรม
เกี่ยวกับการทำมาหากินมีเครื่องจักสาน การทอผ้า การตีเหล็ก ฯลฯ วัฒนธรรมเกี่ยวกับการศึกษา
มีโบราณอักษรขอม อักษรธรรม เป็นต้น

อมิตศักดิ์ โสมอินทร์ (2525 : 280) กล่าวถึงสภาพทางภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์
ของจังหวัดร้อยเอ็ดและอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดร้อยเอ็ด พร้อมกับแนะนำสถานที่ที่น่าสนใจ เช่น
สถานที่ท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ และโบราณสถานของจังหวัด

เติม วิภาคย์พจนกิจ (2530 : 199) กล่าวถึงประวัติการตั้งเมืองพมไพรว่า
เมื่อเจ้าเมืองสุวรรณภูมิถึงแก่กรรมจึงโปรดเกล้าฯ ตั้งราชวงศ์(คำสิงห์) เป็นเจ้าเมืองสุวรรณภูมิ
และยกฐานะบ้านโป่งแขวงเมืองสุวรรณภูมิเป็นเมืองพมไพรแดนมฤค ให้หลวงรัตนวงษา (บุญตา)
เป็นพระดำรงฤทธิไกรเจ้าเมือง พระดำรงฤทธิไกรจึงไปตั้งบ้านเมืองแสนซึ่งห่างจากบ้านโป่ง
ราว 300 เส้นเป็นเมืองพมไพรแดนมฤคเมื่อปี พ.ศ.2421

ประเสริฐ ลีวานันท์ (2530 : 286-289) รวบรวมเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา
สภาพภูมิศาสตร์ สภาพทางสังคม วัฒนธรรม การปกครอง ตลอดจนสถานที่ที่น่าสนใจของอำเภอ
ต่าง ๆ ในจังหวัดร้อยเอ็ด

กระทรวงมหาดไทย (2533) ได้จัดทำผังพัฒนาตำบลหนองกัณฑ์ไทย อำเภอพมไพร
จังหวัดร้อยเอ็ด โดยกล่าวถึงสภาพทั่วไปของอำเภอพมไพร ประวัติความเป็นมา สภาพภูมิศาสตร์
การปกครอง ประชากร เศรษฐกิจ การใช้ที่ดิน การคมนาคม สาธารณูปโภค สาธารณูปการ

สภาพแวดล้อม สถานที่ท่องเที่ยว และสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ แนวทางและแผนการพัฒนา
ชนบทของอำเภอ

สำนักงานปกครองอำเภอพมไพร (2534) ได้สรุปข้อราชการของอำเภอพมไพร
ประจำปี พ.ศ.2534 ในด้านต่าง ๆ อันได้แก่ ด้านประชากร เศรษฐกิจ สาธารณสุข การคมนาคม
การศึกษา การพัฒนาชนบท ฯลฯ

สำนักงานศึกษาธิการอำเภอพมไพร (2534) ได้กล่าวถึงสภาพปัจจุบันและปัญหา
ตลอดจนแผนงาน โครงการทางด้านการศึกษา ศาสนาและศิลปวัฒนธรรมของอำเภอพมไพร ในปี
พ.ศ. 2534

เอกสารและงานวิจัยเหล่านี้ ผู้วิจัยใช้เป็นความรู้พื้นฐานในการศึกษาชุมชนและใช้
เป็นแนวทางในการศึกษาข้อมูลในภาคสนาม

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับประเพณี นิธิกรรม

พระยาอนุমানราชธน (2505) ได้อธิบายถึงลักษณะของประเพณี นิธิกรรมของไทย
ว่าเป็นเรื่องของความเป็นไปอันเนื่องด้วยการกระทำหรือการดำเนินการอย่างใด ๆ เมื่อได้กระทำ
ซ้ำอยู่บ่อย ๆ จนเกิดเป็นความเคยชิน เป็นนิสัย ถ้าเป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิดเรียกว่า นิสัย สันดาน
หรืออุปนิสัย ถ้าเป็นสิ่งที่มิมาภายหลังด้วยการเอาอย่างคนอื่นและมีการประพฤติเหมือนกันเป็น
ส่วนใหญ่เรียกว่า นิสัยสังคมหรือประเพณีซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 3 ประเภทคือ จารีตประเพณีหรือกฎ
ศีลธรรม ขนบประเพณี ธรรมเนียมประเพณี นอกจากนี้ยังได้ให้ความหมายและรายละเอียดของ
ประเพณีที่สำคัญต่าง ๆ ของไทย รายละเอียดเกี่ยวกับชนชาติไทย ประวัติศาสตร์ ศาสนา
ความเชื่อและไสยศาสตร์

มูลเหตุของการเกิดประเพณี มีอยู่ 5 ประการสำคัญ ได้แก่ (กิ่งแก้ว อุตถากร.

2520 : 91-117)

1. เกิดจากความเชื่อ เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การตาย เป็นต้น
2. เกิดจากความศรัทธาในศาสนา เช่น ประเพณีทำบุญในวันสำคัญ ๆ ทาง

พุทธศาสนา ประเพณีลอยกระทง ประเพณีบวชนาค เป็นต้น

3. เกิดจากการเลียนแบบบรรพบุรุษซึ่งเห็นได้จากการประกอบพิธีกรรม บางอย่างที่ทำสืบต่อกันมาโดยไม่ทราบสาเหตุ

4. เกิดจากจิตใจอันสูงส่ง เช่น ประเพณีไหว้ครู ประเพณีรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ ในวันสงกรานต์ เป็นต้น

5. เกิดจากความนิยมของคนในสังคม เช่น ประเพณีกวนกระยาสารทในเดือนสิบ ประเพณีการสวดมาลัยในงานศพ เป็นต้น

กิ่งแก้ว อรรถากร (2520 : 96) กล่าวถึงพิธีกรรมว่า เป็นวัฒนธรรมที่คนในสังคม ได้สร้างขึ้นเพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงทางจิตใจทำแล้วผู้ทำมีความสุขใจมีความหวังและเชื่อว่าพิธีกรรมต้องนำไปสู่ผลที่คาดหวังทำให้เกิดความเป็นสวัสดิมงคลอยู่เย็นเป็นสุข ลักษณะของพิธีกรรมมีอยู่ 2 ประการคือ เน้น เรื่องของจิตใจและเน้น เรื่องสัญลักษณ์ ในสังคมไทยมักมีการประกอบพิธีกรรมตามโอกาสต่าง ๆ อยู่เสมอตั้งแต่เกิดจนตาย

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ (2521 : 61-68) เรียบเรียงฮีตสิบสอง คองสิบสี่อันเป็นระบอบการปกครองอีสานสมัยเก่าเป็นชนบทธรรมเนียมจารีตประเพณีหรือแนวทางการประพฤติปฏิบัติของคนในภาคอีสาน คองสิบสี่ได้กล่าวถึงการเมืองการปกครอง ตำแหน่งทางการปกครอง และ คำนำหน้าชื่อ ส่วนฮีตสิบสองหรือประเพณีสิบสองเดือนได้กล่าวถึงรายละเอียดของประเพณีตั้งแต่เดือนอ้ายจนถึงเดือนสิบสอง

ปรานี วงษ์เทศ (Pranee Wongthet. 1980) ศึกษารวบรวมประเพณีจาก 3 หมู่บ้านในอำเภอโคกปีบ จังหวัดปราจีนบุรี คือบ้านม่วงขาว บ้านต้นโพธิ์ บ้านด่าน โดยเน้น ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับต้นศรีมหาโพธิ์ พบว่าประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในต้นศรีมหาโพธิ์ มีบทบาทเป็นศูนย์กลางหล่อหลอมกลืนความแตกต่างและสร้างความรู้สึกเป็นพวกเดียวกันของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อพยพเข้ามาอยู่ในชุมชนซึ่งได้แก่ พวน เขมร จีน และไทย ความศักดิ์สิทธิ์ของต้นศรีมหาโพธิ์นำมาสู่ความเชื่อในรูปแบบของเจ้าพ่อที่มีบทบาทในการเป็นที่พึ่งและให้ความช่วยเหลือ

แก่ผู้คนเมื่อเกิดปัญหาต่าง ๆ เช่น ความเจ็บป่วย นอกจากนี้ความแตกต่างในบทบาททางศาสนาของหญิงและชายซึ่งชายสามารถบวชในพุทธศาสนาแต่ติดต่อเกี่ยวข้องกับวัดน้อยกว่าหญิง ในขณะที่แม้ว่าหญิงจะไม่สามารถบวชได้แต่มีบทบาทในการสืบต่อและเกี่ยวข้องกับศาสนา ประเพณี พิธีกรรมมากกว่าชาย

วิชาภรณ์ แสงมณี (2525 : 1) อธิบายถึงลักษณะของพิธีกรรมว่า เป็นงานที่จัดขึ้นเพื่อลบล้างความชั่วร้ายเป็นวิธีการที่แสดงออกถึงความศรัทธาและเป็นเรื่องเฉพาะกลุ่มของบุคคลที่เกี่ยวข้อง เชื้อถือเท่านั้น การประกอบพิธีกรรมมักมีการระบุชื่อพิธีกรรมนั้น ๆ ไว้ด้วย เช่น พิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พิธีรับพระราชทานปริญญาบัตร ฯลฯ พิธีกรรมมีบทบาทในการสร้างความศรัทธา ความเชื่อมั่น ความรู้สึกร่วมกัน ก่อให้เกิดความเคร่งขรึม ความขลัง ตลอดจนความเลื่อมปีติยินดีแก่ผู้ร่วมพิธี

ไพฑูริย์ มีกุล (2528 : 90-97) ศึกษาประเพณีของชาวอีสานพบว่าประเพณีที่เกี่ยวกับการทำบุญและพิธีกรรมทางพุทธศาสนายังเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านอย่างมั่นคง ส่วนประเพณีเกี่ยวกับความเชื่อดั้งเดิมที่ยึดมั่นอยู่กับผีฟ้า เทวดาและอำนาจในสิ่งเหนือธรรมชาติยังอยู่ในระดับปานกลาง เช่น การเลี้ยงผีบรรพบุรุษยังพบเห็นอยู่ทั่วไปในภาคอีสาน

วิมลรัตน์ สุขสวัสดิ์ (2529 : 1-2) ให้เหตุผลถึงการที่ประเพณี พิธีกรรมในภูมิภาคต่าง ๆ มีความเหมือนกันหรือแตกต่างกันว่า มาจากสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมทางสังคม ดังนั้นประเพณีส่วนรวมของชาติส่วนใหญ่จึงมีลักษณะเหมือนกันทุกท้องถิ่นแต่จะแตกต่างกันบ้างในรายละเอียดของประเพณี ประเพณีส่วนรวมนี้ ได้แก่ ประเพณีการบวช ประเพณีแต่งงาน ประเพณีการเกิด เป็นต้น

ลีลา วีระวงศ์ (2529) ได้รวบรวมและเรียบเรียงประเพณีฮีตสิบสองอันเป็นประเพณีโบราณของอาณาจักรล้านช้าง โดยกล่าวถึงตำนานความเชื่อที่เป็นมูลเหตุของการเกิดประเพณี แนวปฏิบัติของผู้ปกครองบ้านเมืองและรายละเอียดของประเพณีแต่ละเดือน

ปรีชา ฆิตทอง (2530) รวบรวมและอธิบายประเพณีโบราณอีสานเช่น ประเพณี
ประจำชีวิตเกี่ยวกับการเกิด การตาย การแต่งงาน ฯลฯ ประเพณีฮีตสิบสอง บุญเดือนอ้าย
บุญเดือนยี่ ฯลฯ คาถาอาคม ตำราฤกษ์ยาม คำถวายทาน ตำราดูโศก คะลำ คำสอนเขยสะไว้
สิ่งที่รวบรวมไว้นี้ชาวอีสานนิยมถือปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน

สาร สารทัศน์านันท์ (2530) รวบรวมประเพณีฮีตสิบสองและประเพณีสำคัญอื่น ๆ
ของอีสาน คำว่าฮีตสิบสองนั้นอธิบายว่า เป็นคำเรียกเกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรม ฮีตมาจาก
คำว่าจารีต สิบสองมาจากคำว่าสิบสองเดือน ฮีตสิบสองจึงหมายถึงจารีตประเพณีที่ปฏิบัติกัน ใน
โอกาสต่าง ๆ ทั้งสิบสองเดือน ปัจจุบันประเพณีบางอย่างอาจถูกยกเลิก ไปบ้างในบางท้องถิ่น
ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความนิยมและความเชื่อของประชาชนเป็นสำคัญ

จารุวรรณ ชรรมวัตร (2530 : 190-192) กล่าวถึงพิธีกรรมว่ามีความสัมพันธ์
กับความเชื่อ เพราะพิธีกรรมต้องมีความเชื่อเป็นพื้นฐานของการกระทำไม่ว่าจะเป็นความเชื่อ
ต่อสิ่งใด พิธีกรรมในสังคมไทยมีอยู่ 2 ประเภทคือพิธีกรรมส่วนรวมมีแบบแผนการกระทำคล้ายคลึง
กันทั้งประเทศ กับพิธีกรรมจำเพาะถิ่นมีแบบแผนการกระทำเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นใดถิ่นหนึ่ง แต่
องค์ประกอบของพิธีกรรมทั้งสองประเภทจะเหมือนกันคือมีความเชื่อเป็นรากฐานการกระทำ
ผู้ประกอบพิธี อุปกรณ์ในพิธี วิธีดำเนินการ และผู้ร่วมพิธี

ปรานี วงษ์เทศ (2530 ก : 225-324) ศึกษาการละเล่นและพิธีกรรมในสังคม
ไทย พบว่าการละเล่นส่วนใหญ่ที่มีอยู่ในสังคมไทยทั้งในอดีตและปัจจุบันมีรากฐานและความ
สัมพันธ์อย่างแยกไม่ออกกับพิธีกรรมความเชื่อทั้งสิ้น การละเล่นจึงเป็นขั้นตอนหนึ่งของพิธีกรรม
ซึ่งมักจะเริ่มจากการเช่นสรวงบูชาหรือทำบุญ การกินเลี้ยง การละเล่นรื่นเริง ประเพณี
พิธีกรรมและการละเล่นนี้มีความหมายต่อบุคคลและชุมชนโดยเกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน
ความอุดมสมบูรณ์ ความสงบสุขของสังคม เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ สร้างความเป็นอันหนึ่ง
อันเดียวกัน

แนวคิดในบทความ เรื่องบทบาททางสังคมและวัฒนธรรมของเทศกาลและพิธีกรรมในวันสงกรานต์ ปราณี วงษ์เทศ (2530 ช : 12-17) เสนอว่า ประเพณี พิธีกรรมในวันสงกรานต์ มีบทบาทในการช่วยผ่อนคลายความตึงเครียด รักษาความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้น้อยกับผู้ใหญ่ในสังคมไทย เปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้พบปะและเลือกคู่ครอง สะท้อนให้เห็นจิตสำนึกที่ผูกพันกับอดีตและปัจจุบัน ก่อให้เกิดความมั่นคงของกลุ่มและสามารถรักษาเผ่าพันธุ์ได้

นอกจากนี้บทความเรื่อง ผู้หญิงสยามบทบาทและสถานะของผู้หญิงจากร่องรอยพิธีกรรมความเชื่อ ยังได้กล่าวไว้ว่าสืบเนื่องจากพื้นฐานทางโครงสร้างของสังคมไทยในอดีตที่ทำให้ความสำคัญกับการสืบเชื้อสายทางฝ่ายหญิงรวมทั้งการตั้งถิ่นฐานกับครอบครัวหลังการแต่งงาน ผู้หญิงจึงเป็นเจ้าของที่ดิน การผลิต และรับผิดชอบในการประกอบพิธีกรรม ดังจะเห็นได้จาก พิธีเลี้ยงผีปู่ตา พิธีเลี้ยงผีประจำตระกูลทางภาคเหนือ พิธีโຈลมะม็อดของทางอีสานใต้ พิธีพ้อนผีแม่ผีเม็งของมอญ และพิธีเซ่นไหว้ผีตายายของภาคใต้ การละเล่นตามเทศกาลงานบุญตามหมู่บ้านผู้หญิงมักเป็นผู้นำในการเล่น แต่พิธีกรรมทางพุทธศาสนามบทบาทของผู้หญิงจะอยู่เบื้องหลังให้ความสะดวกช่วยเหลือในการทำบุญได้มีบทบาทในการประกอบพิธีทำชาย ปัจจุบันบทบาทการสืบทอดประเพณี พิธีกรรมกำลังจะหมดไปจากสังคมแต่ผู้หญิงก็ยังคงมีบทบาทสำคัญต่อการดำรงอยู่ของครอบครัว (ปราณี วงษ์เทศ. 2533 : 108-118)

สุเมธ เมธาวิทยกุล (2532) เรียบเรียงพิธีกรรมต่าง ๆ ที่สำคัญของไทยและแบ่งพิธีกรรมออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ พิธีกรรมตามปฏิทิน เช่น สงกรานต์ ปีใหม่ ฯลฯ พิธีกรรมหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิตหรือตามวงจรชีวิต เช่น โขนจุก บวชนาค แต่งงาน ฯลฯ พิธีกรรมพิเศษนอกเหนือจากเทศกาลหรือวงจรชีวิต เช่น การปลุกเรื้อน การรักษาโรค ฯลฯ

วิจิตรา ขอนยาง (2532) ศึกษาประเพณีจากวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานจำนวน 20 เรื่อง พบว่า พื้นฐานของความเชื่อที่ทำให้เกิดประเพณีมีทั้งความเชื่อในธรรมชาติ สิ่งเหนือธรรมชาติ ศาสนา ไหฺรศาสตร์ ดังจะพบได้จากการแสดงออกทางบทบาทของตัวละคร ขึ้นตอน

การประกอบพิธีกรรม คาถา วัสดุที่นำมาประกอบพิธี ส่วนลักษณะสำคัญของประเพณีนั้นมีอยู่ 4 ประการคือ

1. เป็นเรื่องของการปฏิบัติ เป็นการกระทำเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งอันเนื่องมาจากความเชื่อ ความศรัทธาต่อสิ่งนั้น ๆ การประพฤติปฏิบัติมีการหวังผลตอบแทน
2. เป็นการสั่งสมสืบทอด ประเพณีต้องเกิดจากการสั่งสมเอาไว้ในระยะเวลาที่ยาวนานพอสมควรจนคนส่วนใหญ่มองเห็นว่าเป็นเรื่องดีงามยึดเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิต
3. เป็นเรื่องของแต่ละท้องถิ่น มนุษย์และสิ่งแวดล้อมเป็นตัวทำให้เกิดประเพณี ดังนั้นประเพณีจึงเป็นเรื่องของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งมีทั้งส่วนที่เหมือนกันและแตกต่างกัน พร้อมกับไม่สามารถเปรียบเทียบความดีความเลวของประเพณีในท้องถิ่นต่าง ๆ ได้
4. เป็นเรื่องของแต่ละกลุ่มชน กลุ่มชนที่สืบทอดเชื้อสายจากบรรพบุรุษเดียวกัน มีภาษาพูดเดียวกัน ศาสนาเดียวกันย่อมมีประเพณีอย่างเดียวกันหรือคล้ายคลึงกัน

นิธิ เอี้ยวศรีวงศ์ (2532 : 108-119) เสนอแนวคิดเกี่ยวกับพิธีแห่งนางแมวว่า มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตอยู่ของชาวนาโดยเฉพาะในช่วงที่ต้องเผชิญกับภาวะวิกฤติอันเกิดจากภัยแล้ง เป็นกลไกที่ก่อให้เกิดการผนึกกำลังและสร้างสำนึกของความเป็นปึกแผ่นของชุมชน

เอกสารและงานวิจัยเหล่านี้ ผู้วิจัยได้ผสมผสานแนวคิดและความรู้ต่าง ๆ ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบของประเพณี พิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีศักดิ์อันเป็นเนื้อหาในบทที่ 3 และบทที่ 4 พร้อมกับเป็นกรอบแนวทางในการสัมภาษณ์ การสังเกตในการศึกษารวบรวมข้อมูลภาคสนาม

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับความเชื่อ เรื่องผีและมเหศักดิ์

อภิชาติ ทองอยู่, สมพจน์ สมบูรณ์ และพัชรีจันทร์ ลาภานันท์ (ม.ป.ป. : 17-27) ศึกษาสถาบันชุมชนกับการพึ่งตนเองของชาวอีสาน ในด้านสถาบันเกี่ยวกับความเชื่อนี้พบว่า ตามตรรลองแห่งวัฒนธรรมชาวบ้านได้รับอิทธิพลจากภูมิปัญญา 3 แบบคือ พุทธ ผี พราหมณ์ ผสมผสานกัน ความเชื่อแบบพุทธมีทั้งระดับโลกุตรและโลกียะ ความเชื่อแบบผีเป็นการสั่งสมประสบการณ์

แห่งโลกทัศน์ ชีวทัศน์ที่สืบทอดกันมาหลายรุ่น ตามทัศนะของชาวบ้านทั่วไปจะแบ่งฝีกออกเป็น 2 ประเภทคือ ฝีกที่มีองค์คุณต่อสังคมกับฝีกที่สร้างความวิตกกังวลแก่บุคคลและชุมชน การแสดงออกถึงวัฒนธรรมความเชื่อมีองค์ประกอบ 3 อย่างคือ ส่วนของความเชื่อที่เป็นอุดมการณ์ของผู้คนในหมู่บ้าน ส่วนของความเชื่อหรืออุดมการณ์เฉพาะบุคคล ส่วนของผู้นำหรือตัวกลางในการทำหน้าที่ต่อความเชื่อ นั้น ความเชื่อแบบพราหมณ์จะผสมกลมกลืนอยู่ในพิธีกรรมและความเชื่อทั้งสามอย่างนี้มีจุดเชื่อมต่องันและกันอย่างลงตัว

พระยาอนูมานราชชน (2508 : 68-128) อธิบายเรื่องผี สาง เทวดา ที่คนไทยนับถือ คำว่า "ผี" ใช้เรียกวิญญาณที่ชั่วร้ายหรือผีเลว คำว่า "เทวดา" ใช้เรียกวิญญาณที่ดีหรือฝีก คำว่า "สาง" ใช้เรียกแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่นอาจหมายถึงวิญญาณของฝีกที่ตายแล้วเป็นสางหรือวิญญาณของคนตาย โหงหรือคนที่ประทุษร้ายไม่ได้ หรือวิญญาณของย่ายายบรรพบุรุษที่นับถือ คติความเชื่อและการเซ่นสรวงบูชาจะแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่นและบทบาทหน้าที่ของฝีกต่าง ๆ นั้น

สุเทพ สุนทรเกสัช (2511 : 113-116) ศึกษาผีปอบตาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ผีปอบตาเป็นวิญญาณบรรพบุรุษประจำหมู่บ้านที่ไม่อาจกำหนดได้ว่าเป็นบรรพบุรุษสายใด สกุลใด แต่เชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษของชาวบ้านทุกคนทำหน้าที่คุ้มครองอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับหมู่บ้านและตกลงบาดาลให้สิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นตามที่ผู้บนบาน มี "จ้ำ" เป็นสื่อกลางในการติดต่อ การเลี้ยงประจำปีจะทำในเดือนหกมีการเชิญปอบตาเข้าทรงเพื่อตอบคำถามต่าง ๆ ตามที่ชาวบ้านต้องการทราบ ความเชื่อในเรื่องนี้เปรียบเสมือนมาตรการในการควบคุมความประทุษร้าย มีความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจ การเมือง สังคมหมู่บ้านและสัมพันธ์กับพุทธศาสนา

แทมไบท์ (Tambiah. 1970) ศึกษาชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยมุ่งศึกษาระบบความเชื่อทั้งหมดของชาวไทยอีสาน และวิเคราะห์ปรากฏการณ์จากรายละเอียดของพิธีกรรมพบว่าพิธีกรรมที่จัดขึ้นตามความเชื่อได้มีอยู่ 4 รูปแบบคือ พิธีกรรมทางพุทธศาสนา พิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ (พิธีสู่ขวัญ) พิธีกรรมเกี่ยวกับฝีกหรือผีผู้ปกครองชุมชน พิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีร้าย รูปแบบของพิธีกรรมตามความเชื่อทั้ง 4 แบบมีความสอดคล้องกันทางโครงสร้างความคิดและ

เป็นตัวกำหนดประเพณีชีวิตความเป็นอยู่ตลอดจนความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวนาไทย

เพชร จันทราช (2515 : 112-128) กล่าวถึงผีปู้ตา มเหศักดิ์ เลื้อเมือง ว่า เป็นผีชนิดเดียวกัน เป็นวิญญาณของเจ้าบ้านผ่านเมืองผู้ทรงทศนิธราชธรรมเคยปกครองบ้านเมืองมาก่อน ความเชื่อเหล่านี้มีอยู่ทุกภูมิภาคของไทยแต่จะมีการเรียกชื่อแตกต่างกัน มเหศักดิ์เป็นคำเรียกเจ้าผีที่เคยเป็นเจ้าเมืองดั้งเดิมของชาวไทยอีสาน ปู้ตาคือมเหศักดิ์บ้าน เจ้าพ่อมเหศักดิ์ คือปู้ตาเมือง คำว่าพระเลื้อเมืองใช้เรียกผีรักษาเมืองของภาคอื่น ๆ ผีปู้ตา มเหศักดิ์ เลื้อเมืองเหล่านี้จะต้องมีการเซ่นไหว้เป็นประจำทุกปี ผีปู้ตาและมเหศักดิ์ของอีสานนิยมเซ่นไหว้ในวันพุธเดือนหก ส่วนการเซ่นไหว้ส่วนตัวกระทำได้เสมอตามที่ขนานไว้

ประสาธ อิศรปริดา และคนอื่น ๆ (2518) ศึกษาความเชื่อและสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวอีสานพบว่า คติความเชื่อเกี่ยวกับภูตผีวิญญาณอำนาจเทอโธธรรมชาติเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจที่สำคัญอย่างหนึ่งมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านจนแยกไม่ออกจากสถาบันอื่นของหมู่บ้าน เปรียบเสมือนเครื่องควบคุมประเพณีและศีลธรรมเป็นเครื่องชี้ทางดำรงชีวิตทั้งทางเกษตรกรรม การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ การบริโภค การสร้างที่อยู่อาศัย ฯลฯ รวมทั้งการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของชาวบ้านจึงนับว่าความเชื่อสัมพันธ์กับระบบการเมือง เศรษฐกิจและสังคมอย่างใกล้ชิด

กาญจนาคนันท์ (นามแฝง) (2522 ก : 111-119 ; 2522 ข : 107-120 ; 2522 ค : 92-112) อธิบายเรื่องอารักษ์อันเป็นความเชื่อของคนทุกชาติ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีอิทธิฤทธิ์คุ้มครองอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น วัด โบสถ์ วิหาร หรือเขตแดน การเรียกชื่อ ประวัตติความเป็นมารูปร่างลักษณะแตกต่างกันตามลัทธิศาสนา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และภูมิประเทศ เช่น เรียกว่า เทพารักษ์ ทวารบาล ไทวาริก รูปร่างคล้ายกับคน หรือเป็นยักษ์ นนทรี เลื้อ สิงโต เขี้ยวกาง ช้าง นาค มังกร หัวมนุษย์หรือหัวกะโหลก หรือสิ่งของอื่น ๆ อธิบายถึงประวัตติความเป็นมาตามตำนาน พงศาวดาร และบทบาทหน้าที่ของอารักษ์ชาติต่าง ๆ คือ อียิปต์ จีน ญี่ปุ่น เกาหลี สเปน นิลปีนีสส์ เขมร และไทย

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2527) ได้ศึกษาเรื่องประเพณีการทรงผีเจ้านายและบทบาททางสังคมของผีเจ้านายในจังหวัดเชียงใหม่โดยอธิบายว่าผีเจ้านายคือผีที่ให้ความคุ้มครองรักษาหมู่บ้านจนถึงระดับเมืองเป็นผีที่สูงกว่าผีบรรพบุรุษและมีคนทรงหรือที่เรียกทั่วไปว่าม้าขี่ ด้านผลการศึกษาพบและสรุปว่า

1. การนับถือผีดำรงอยู่ควบคู่กับความเชื่อแบบพราหมณ์และพุทธ มีการจัดความสัมพันธ์ตามระดับสถานภาพและบทบาทหน้าที่ที่อยู่ภายใต้โครงสร้างเดียวกันอย่างเหมาะสมจะ
2. ระบบความเชื่อทางศาสนาในสังคมไทยมีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง และการบริหารในสังคม
3. การดำรงอยู่ของความเชื่อทั้งผี พราหมณ์ พุทธ และวิทยาศาสตร์สามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมควบคู่กันทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของคนในสังคมทั้งในด้านจิตใจและวัตถุประสงค์ลึกลับกับสถานภาพและสถานการณ์ของแต่ละคน
4. การจัดองค์กรของผีเจ้านายและม้าขี่มีอยู่จริงสามารถจัดบันทึกให้เห็นได้อย่างชัดเจนพอสมควร
5. การศึกษาและจัดบันทึกเกี่ยวกับพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณีการถือผีเจ้านายแสดงให้เห็นถึงรูปแบบที่เหมือน ๆ กันในการประกอบพิธีกรรมเช่น การไหว้ครู
6. ความสำเร็จและความมีชื่อเสียงของผีเจ้านายส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพและความสามารถของม้าขี่ที่สามารถปรับตัวได้ทันเหตุการณ์ให้บริการในด้านที่ลูกค้ามาขอคำปรึกษาหาหรือขอความช่วยเหลือได้มากน้อยเพียงใด
7. ภูมิหลังของลูกค้าที่ไปขอรับบริการมีทุกระดับ เจ้าหรือม้าขี่ที่มีโลกทัศน์แบบชาวบ้านก็จะมีลูกค้าเป็นชาวบ้านมาก เจ้าหรือม้าขี่ที่มีการปรับระดับโลกทัศน์ตามสมัยของสังคมทุนนิยมตะวันตกที่เข้ามา ก็จะมีลูกค้าลักษณะใกล้เคียงกัน

มารยาท กิจสุวรรณ (2526 : 12-20) กล่าวถึงความเชื่อดั้งเดิมของไทยว่าเหมือนกับชนชาติอื่นคือความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติซึ่งมีอิทธิพลเหนือความคิดและการกระทำ

ของคนไม่ว่าจะเป็นยุคใดสมัยใด ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาตินี้แบ่งออกเป็นประเภทย่อย ๆ ได้ 9 ประเภทคือ

1. ความเชื่อเรื่องผีสร้างเทวดา
2. ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง
3. ความเชื่อเรื่องคาถาอาคมและเวทมนต์
4. ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยามและลางสังหรณ์
5. ความเชื่อเรื่องความฝัน
6. ความเชื่อเรื่องขวัญ
7. ความเชื่อเรื่องสิ่งแวดล้อมและปรากฏการณ์ธรรมชาติ
8. ความเชื่อเรื่องยากลางบ้าน
9. ความเชื่อเรื่องลักษณะบุคคล

ชูรัตน์ ชัยมงคล (2526 ก : 58-67 ; 2526 ข : 44-58) กล่าวถึงการนับถือผีของคนเมืองเหนืออันได้แก่ ผีปู่ย่า ผีประจำตระกูล ผีเจ้านายหรือผีอารักษ์ ผีปู่และย่าแล้ะ ซึ่งผีแต่ละประเภทที่นับถือนี้มีประวัติความเป็นมาแตกต่างกันรวมถึงการเซ่นไหว้บวงสรวงด้วย

ศรียศกร วลลิโกดม (2527 : 7-17) ศึกษาการนับถือผีในเมืองไทยพบว่าผีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตคนไทยมีอยู่ 4 ประเภทคือ

1. เจ้าพ่อ ใช้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เทพเจ้าตามศาสนาพุทธและศาสนาฮินดู เช่น ท้าวมหาพรหม เจ้าพ่อขุนตาล เจ้าพ่อพระยาแล เป็นต้น เจ้าพ่อเหล่านี้ประชาชนจะสร้างสถานที่สักการะเซ่นไหว้ขอความช่วยเหลือ
2. หลักเมือง เป็นคติความเชื่อว่ามีสร้างเมืองต้องอาศัยหลักบ้านหลักเมือง เพื่อปกป้องดูแลรักษาบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรือง
3. ผีเสื้อบ้าน หมายถึง ภูตผีคุ้มครองหมู่บ้านมีปรากฏมากทางภาคเหนือและภาคกลาง ส่วนภาคอีสานเรียกว่าศาลปู่ตาที่สร้างขึ้นตามหมู่บ้านทั่วไป

4. ผีเรือน คนเชื่อว่าผีเรือนจะดูแลลูกหลานให้ร่มเย็นเป็นสุข ปรากฏในภาคเหนือ และภาคอีสานส่วนในภาคกลางเรียกว่าพระภูมิเจ้าที่

เจ. เอ็น. นูแคน. (2527 : 110-115) ศึกษาวิจัยเรื่องเทวดาและผีของชาวอาหม แห่งมณฑลหนึ่งของความเชื่อของชาวไทย (ไต) โบราณ ผลการศึกษาพบว่า ชาวอาหมมีความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติเทพเจ้าภูตผีปีศาจอย่างลึกซึ้งตั้งแต่ยุคเริ่มแรกก่อนที่จะอพยพเข้ามายังลุ่มน้ำพรหมบุตร แม้ว่าจะได้รับอิทธิพลของฮินดูแต่ระบบความเชื่อเดิมก็ยังคงอยู่ มีการเซ่นไหว้ในเดือน 3 เดือน 5 เดือน 6 เดือน 8 เดือน 10 เดือน 12 ส่วนเดือนอื่น ๆ ถือว่าเป็นอันมงคล ห้ามประกอบพิธี เทพเจ้าและผีมีการแบ่งลำดับความสำคัญออกได้เป็น 4 ประเภทคือ

1. เทพเจ้าในจักรวาล ถือเป็นเทพเจ้าที่มีความเก่าแก่มากที่สุดและมีความเกี่ยวข้องกับ การสร้างโลก
2. เทวดาทิ้งหลายที่ประทับอยู่บนสวรรค์หรือบนท้องฟ้ารวมทั้งเทพอื่น ๆ ที่มีความสำคัญรองลงมา
3. บรรดาภูตผี บางพวกอาจเป็นเทพารักษ์
4. เทพหรือผีของประชาชนกลุ่มอื่น เช่น ของกลุ่มชนที่มีชัยชนะเหนืออาหมแล้ว กษัตริย์อาหม ได้นำความเชื่อของกลุ่มชนนั้นมาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิม

เรณู อรรถฐาเมศร์ (2529 : 70-75) กล่าวถึงความเชื่อเรื่องผีของชาวล้านนา ในอดีตว่ามีบทบาทต่อบ้านเมืองในทุกระดับและต่อคนทุกสถานภาพดังจะเห็นว่าล้านนามีผีหลายประเภท เช่น ผีปู่ย่า ผีเฮือน (ผีเรือน) ผีอารักษ์ ผีเจ้านาย และมีผีร้าย เช่น ผีกะ ผีปกกะโล่ง เสือเข็น เป็นต้น จากความเชื่อนี้จึงปรากฏให้เห็นทางวรรณกรรมและการเลี้ยงบวงสรวงในปัจจุบันซึ่งสามารถสะท้อนภาพชีวิตชาวล้านนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้อย่างชัดเจน

ธวัช บุญโภทก (2530 : 350-392) ศึกษาความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตชาวอีสาน พบว่าโลกและจักรวาลในโลกทัศน์ของชาวอีสานมีลักษณะร่วมกับวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงมากกว่าลุ่มน้ำเจ้าพระยาซึ่งได้แก่ความเชื่อในการกำเนิดโลกคือแกน ความเชื่อในมนุษย์คู่แรก

ที่ทำให้กำเนิดเผ่าพันธุ์คือปู่สังกะสา ย่าสังกะสี ความเชื่อเรื่องวีรบุรุษและรัฐ ความเชื่อเรื่องภูตผี วิญญาณ เช่น ผีฟ้า ผีแถน ผีปุกตา ผีมหัศจรรย์ หลักเมือง และผีอื่น ๆ ความเชื่อในเรื่องเหล่านี้ทำให้เกิดประเพณี นิธิกรรมดังที่ปรากฏในฮีตสิบสองหลายประเพณี เช่น บุญบั้งไฟ บุญข้าวสาก บุญข้าวประดับดิน เป็นต้น

มณี พยอมยงค์ (2530 : 72-80) กล่าวถึงประเภทของความเชื่อว่ามีอยู่ 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ความเชื่อทั่วไปหรือความเชื่อธรรมดากับความเชื่อทางไสยศาสตร์ ความเชื่อทั้ง 2 ประเภทนี้ยังแยกย่อยออกไปได้อีก 12 ประเภทคือ

1. ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ
2. ความเชื่อเกี่ยวกับขากกลางบ้าน
3. ความเชื่อเกี่ยวกับโชคลาง
4. ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ ยาม นิमित ผิง
5. ความเชื่อทางไสยศาสตร์
6. ความเชื่อลักษณะของคนและสัตว์
7. ความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนา
8. ความเชื่อเกี่ยวกับการทำมาหากิน
9. ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณี
10. ความเชื่อเกี่ยวกับนรก สวรรค์ ชาต ภพ
11. ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องเคล็ดและการแก้เคล็ด
12. ความเชื่อเกี่ยวกับเลขดี เลขร้าย วันดี วันร้าย ฯลฯ

พระอริยานุวัตร (2530 : 12-15) กล่าวถึงความเชื่อของชาวอีสานในเรื่องต่าง ๆ ที่เห็นอิทธิพลชาติสำหรับเรื่องพระภูมิเมืองนั้นกล่าวว่า คัมภีร์มหาสมยสูตรสิบสองตำนานเรียกพระภูมิเมืองว่า มหะศักดิ์เมือง พระภูมิตั้งบ้านเรียกปุกตา ในหัวเมืองอีสานแต่ละเมืองจะมีศาลมหะศักดิ์ซึ่งเจ้าเมืองสมัยนั้นจัดตั้งขึ้นตามคติความเชื่อ เรื่องเทพเจ้ารักษาเมืองเมื่อชาวบ้านจะ

ไปที่อื่นไกล ๆ จะจุดธูปเทียนอ้อลา วันสงกรานต์ วันปีใหม่จะเซ่นไหว้บวงสรวงพื่อนลำแคนถวาย
เจ้าพ่อเพื่อความ เป็นสิริมงคลอันจะทำให้บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุข

ชยันต์ วรฐานะภูติ (2530 : 239) ได้อธิบายถึงความเชื่อในเรื่องผีหรือผีผู้
ปกครองชุมชน การแสดงถึงความขัดแย้งและสัมพันธ์ระหว่างพุทธกับผี บทบาทและความสำคัญของ
นางเทษมซึ่งเป็นสื่อกลางในการติดต่อกับผีและบทบาทในสังคมด้านอื่น ๆ

กุสุมา ชัยวินิตย์ (2531) ศึกษาศาสนาชาวบ้านในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานจำนวน
20 เรื่อง พบว่าระบบศาสนาเป็นระบบความเชื่อที่ผสมผสานกับความเชื่อเรื่องผี สาง เทวดา
ผีที่ปรากฏในวรรณกรรมคือผีดำ ผีแถน ผีนางชฌณี นางเมขลา มเหศักดิ์ หลักเมือง ผีเชื้อ
ผีบ้านผีเรือน ผีประจำธรรมชาติ ลักษณะความเชื่อมีทั้งแบบผสมกลมกลืนกับศาสนาและขัดแย้งกับ
ศาสนา แนวคิดของความเชื่อแสดงออกในรูปแบบของพิธีกรรมและพฤติกรรมของตัวละคร

บุญชนะ ทองแสง (2531) ศึกษาระบบความเชื่อที่นอกเหนือพุทธศาสนาของชุมชน
ชาวพุทธในเขตลุ่มน้ำท่าจีน ผลการศึกษาสรุปว่าในปัจจุบันยังมีความเชื่อเหล่านี้้อยู่อย่างหนาแน่น
ซึ่งเห็นได้จากการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับภูติผีวิญญาณและไสยศาสตร์ในขณะเดียวกัน
ก็เชื่อถือ โชคกลางของคลัง ความเชื่อทั้งสามอย่างนี้ผสมผสานอยู่ด้วยกันมาตลอด เป็นสิ่งที่ชาวบ้าน
เข้าใจพร้อมกับปฏิบัติอยู่ทุกวันและมีอิทธิพลต่อสถาบันอื่น ๆ เกือบทุกสถาบันเช่น สถาบันเครือญาติ
สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการปกครอง สถาบันการรักษาพยาบาล ฯลฯ ตอบสนองความต้องการ
ของปัจเจกบุคคล เช่น ประสานโครงสร้างทั้งหมดของสังคมให้เกิดแรงยึดเหนี่ยว เป็นอันหนึ่ง
อันเดียวกัน ระบบความเชื่อนี้ได้ปรับตัวของมันเองไปตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมด้วย

อมารสิ เกียรติถาวร (2532) ศึกษาเรื่องเจ้าพ่อศรีนครเตา บทบาทและความ
สำคัญของการถือผีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรณีศึกษายานเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย
จังหวัดมหาสารคาม ผลการศึกษาสรุปว่า เจ้าพ่อศรีนครเตาเป็นผีปู่ตาและบรรพบุรุษผู้สร้างบ้าน
แปงเมืองที่เชื่อกันมาตามตำนาน มีบทบาทสำคัญต่อชุมชนและวิถีชีวิตของผู้คนในระดับปัจเจกบุคคล
พบว่าความเชื่อมีบทบาทเป็นที่พึ่งทางใจ ส่วนในระดับชุมชนบทบาทโดยตรงคือการรับรองสถานภาพ

ใหม่ของคุณคน รับรองความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรมชุมชน สันนิษฐานวงจรเกษตรและความอุดมสมบูรณ์
 สันนิษฐานการพัฒนาชุมชน บทบาทแฝงคือการควบคุมสังคมรักษาโครงสร้างสังคม นอกจากนี้ยังสะท้อน
 ให้เห็นโลกทัศน์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างการถือผีกับพุทธศาสนา โลกทัศน์เกี่ยวกับสถานภาพของ
 ผู้หญิงในสังคม โลกทัศน์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของกลุ่มชน ความเชื่อในเจ้าพ่อศรีนครเตาจึงเหมือน
 ภาพสะท้อนอดีตที่ต่อเนื่องถึงปัจจุบัน

บำเพ็ญ ฦ อุบล (2532 : 101-111) อธิบายถึงเรื่องผีเจ้านายและมเหศักดิ์
 ว่าเป็นเทวดาผู้ใหญ่ปกครองรักษาให้ความร่มเย็นแก่ประชาชนในโลกมนุษย์แบ่งออกได้เป็น
 2 ชั้นคือ ชั้นสูงสุดมีพระอิศวรและท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่ ชั้นรองลงมาคือ เทพที่ปกปักรักษาประชาชน
 ในเขตบ้านเมืองอันได้แก่ผีมเหศักดิ์หลักเมือง ผีปู่ตาบ้าน ผีปู่ตาเมืองซึ่งเรียกชื่อแตกต่างกันตาม
 ฐานะของผี การนับถือมเหศักดิ์มีมาตั้งแต่โบราณดังปรากฏในตำนานขุนขุมมราชาและในประเพณี
 ฮีตสิบสอง พิธีเลี้ยงบวงสรวงจะอยู่ระหว่างวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 6 ไปจนถึงเดือน 7 มีนางเทียม
 หรือปัวเป็นร่างทรงติดต่อกับมเหศักดิ์มีเครื่องประกอบพิธีที่สำคัญได้แก่ พาชวัญ 5 ชั้น หรือ 7 ชั้น
 ตามฐานะของมเหศักดิ์ สำหรับคาวหวาน หัวหมู ไก่ต้ม ดอกไม้ เทียน ชันห้า ชันแปด และ
 เครื่องนุ่งห่มประจําเมศักดิ์

กาญจนา สวนประดิษฐ์ (2533) ศึกษาเรื่องผีตาโขนของอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย
 โดยศึกษาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของการเล่น องค์ประกอบและวิธีการเล่น คุณค่าของการเล่น
 ในด้านโลกทัศน์ ด้านจิตใจ ด้านสังคม ด้านการปกครอง และด้านเศรษฐกิจ ผลการศึกษาพบว่า
 จุดมุ่งหมายของการเล่นคือเพื่อถวาย "เจ้านาย" ซึ่งถือว่าเป็นวิญญาณของบรรพบุรุษ การเล่นจะ
 ส่งผลให้เกิดความสงบสุขในสังคมสะท้อนโลกทัศน์ของชาวด่านซ้ายว่ามีคติความเชื่อแบบผสมผสาน
 ระหว่างศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์และผี

ชัยยนต์ เพาพาน (2533) ศึกษาการลําผีฟ้าในเขตอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม
 โดยศึกษาคติความเชื่อ องค์ประกอบของประเพณี พิธีกรรม ความสัมพันธ์ของการลําผีฟ้ากับ
 โครงสร้างทางสังคมและบทบาทของหมอลําผีฟ้าต่อสังคมหมู่บ้าน พบว่าองค์ประกอบของพิธีกรรม

มีเครื่องค้าย ผู้ประกอบพิธี การแต่งกาย ดนตรี กลอนลำ การฟ้อน ส่วนการรักษามี 3 ขั้นตอนคือ
ขั้นเตรียม ขั้นประกอบพิธี ขั้นหลังพิธี การลำผีฟ้าเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางสังคม หมอลำผีฟ้ามี
บทบาททางตรงคือรักษาความเจ็บป่วย บทบาททางอ้อมคือสร้างเอกภาพในสังคม ชาวบ้านมีคติ
ความเชื่อว่า ผีทำให้เจ็บป่วยและรักษาความเจ็บป่วยได้ ชาวบ้านเชื่อในเรื่องบาป บุญ นรก
สวรรค์ ว่ามีผลต่อการรักษา และเชื่อในเครื่องรางของขลังว่ามีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์

แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย (2534 : 126-136) อธิบายถึงพิธีเลี้ยงผีเจ้าหลวงเมือง
ลำปางได้ลือว่า เป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ โดยจะมีการเลี้ยง 3 ปีต่อ 1 ครั้งเป็น
เวลา 3 วันเครื่องบวงสรวงประกอบด้วยข้าว กล้วย หนุ และไก่ มีหมอเมืองเป็นผู้นำในการ
ทำพิธี ความเชื่อนี้เป็นไปอย่างแน่นแฟ้นยากที่จะลบเลือนเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงการปลุกจิตสำนึก
ของความเป็นชาวได้ลือ ซึ่งแม้ว่าจะอยู่ภายใต้กฎระเบียบของสังคมไทยแต่ก็พยายามคงเอกลักษณ์
ของเผ่าพันธุ์

เอกสารและงานวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์คติความเชื่อ
จากประเพณี พิธีกรรม เกี่ยวกับการนับถือผีที่ความสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตของชาวอำเภอ
พนมไพร อันเป็นเนื้อหาในบทที่ 5 และเป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์ แบบบันทึกการ
สังเกตทางประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวกับผี

ความรู้เกี่ยวกับอำเภอพนมไพร

ประวัติความเป็นมา

ประวัติความเป็นมาของอำเภอพนมไพรที่ปรากฏเป็นที่รู้จักกันทั่วไปนั้น เป็นประวัติความเป็นมาในสมัยที่ได้รับการยกฐานะเป็นเมืองพนมไพรแดนมฤค ส่วนความเป็นมาตั้งแต่สมัยสร้างบ้านแปงเมืองจนถึงปัจจุบันนั้น แก้ว ทิพย์อาสน์ (2523) ได้กล่าวว่า

ภูมิลำเนาอันเป็นที่ตั้งของอำเภอพนมไพรในปัจจุบันนี้เดิมเป็นเมืองโบราณของขอมและมีสภาพเป็นเมืองร้างรกร้างไปด้วยป่าไม้ ชนกลุ่มแรกที่อพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในบริเวณนี้คือ ชาวข่าระแแต่ที่อพยพจากทางตอนใต้ของภาคมาตั้งภูมิลำเนาอยู่ริมชายทุ่งใหญ่ตั้งชื่อเมืองของกลุ่มตนว่าเมืองขางคะบุรี (บริเวณบ้านโนนม่วงในปัจจุบัน) ต่อมาเมื่อจำนวนชาวเมืองเพิ่มมากขึ้นทำให้พื้นที่คับแคบ ชาวข่าบางกลุ่มจึงย้ายมาตั้งบ้านใหม่ที่ตอนทางทิศเหนือของเมืองเดิมตั้งชื่อบ้านว่าบ้านจะแจตามภาษาข่าและบ้านจะแจนี้ถือเป็นจุดกำเนิดของอำเภอพนมไพร

สมัยพุทธกาลเมื่อพุทธศาสนาเข้าสู่สุวรรณภูมิ พระพุทธรักขิตซึ่งเป็นสาวกของพระมหากัสสปะได้เดินทางไปเผยแผ่ศาสนายังเมืองอินทปัฐนครจนพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมีผู้เลื่อมใสเข้าบวชในศาสนาและสำเร็จเป็นอรหันต์จำนวนมาก ต่อมาเมืองมรุกขนครต้องการได้พระสงฆ์จากเมืองอินทปัฐนคร ไปเผยแผ่ศาสนาที่บ้านเมืองของตนจึงนิมนต์พระพุทธรักขิตไปยังเมืองมรุกขนคร พระพุทธรักขิตได้มอบหมายให้สาวกของพระองค์คือพระครุฑหารัตนชัยยะกับพระครุฑมหาปะสมันเดินทางไปแทน พระครุฑทั้งสองได้เดินทางผ่านมายังบริเวณบ้านจะแจและเนื่องจากเป็นเวลาค่ำจึงปักกรดค้างคืนอยู่นอกหมู่บ้าน เมื่อชาวบ้านทั้งหลายเห็นพระสงฆ์ผ่านมานักอาศัยอยู่ตั้งนั้นจึงออกมาต้อนรับถวายจันทน์และปัจจัยธรรมพร้อมกับนิมนต์ให้พระครุฑทั้งสองอยู่ที่บ้านจะแจเพื่อ

สั่งสอนชาวบ้าน พระครูมหาธาตุนัยยะจึงให้พระครูมหาปะสมันอยู่ที่หมู่บ้านนี้ก่อนตามคำนิมนต์ของชาวบ้าน ส่วนพระองค์ได้เดินทางต่อไปยังเมืองมรุกขนครตามคำสั่งของพระพุทธรักชิต ชาวบ้านจะแท้จริงได้พากันสร้างวัดขึ้นให้เป็นที่พำนักของพระครูมหาปะสมันและตั้งชื่อวัดว่า วัดปะสมัน พระครูมหาปะสมันได้อบรมสั่งสอนพุทธศาสนาแก่ชาวเข้าบ้านจะแฉมีลูกหลานชาวบ้านเข้าบวชในพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก เมื่อเห็นว่าพุทธศาสนามั่นคงดีแล้วจึงเดินทางไปยังเมืองมรุกขนครเพื่อสมทบกับพระครูมหาธาตุนัยยะ

กล่าวถึงนครเวียงจันทน์ เมื่อพระเจ้าจันทบุรีสิ้นพระชนม์บ้านเมืองเกิดลี้ภัย มีการแย่งชิงราชสมบัติ พระครูลูกแก้วซึ่งเป็นพระผู้ใหญ่มีชาวเมืองนับถือเป็นจำนวนมากได้พาญาติโยมอพยพออกจากเวียงจันทน์มีท้าวผุย ท้าวผาย สองพี่น้องซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์ของเจ้าเมืองเวียงจันทน์องค์ก่อนอพยพตามมาด้วย เมื่อข้ามโขงมาถึงฝั่งขวาของกลุ่มผู้อพยพได้แยกย้ายกันตั้งถิ่นฐานตามรายทางจนมาถึงบ้านจะแฉก็หยุดพัก ชาวบ้านจะแฉเห็นพระภิกษุและญาติโยมเป็นจำนวนมากมาพักอยู่ในหมู่บ้านของตนจึงสอบถามข่าวคราวที่เดินทางมานั้น พระครูลูกแก้วจึงเล่าเหตุการณ์และความเปิ่นมาของการเดินทางให้ฟัง ชาวบ้านจะแฉส่งสารจึงนิมนต์พระครูลูกแก้วอยู่ที่วัดปะสมัน ส่วนญาติโยมที่ตามมาก็ให้หาที่อยู่ตั้งบ้านเรือนได้ตามสบาย ชาวลาวจากเวียงจันทน์จึงแยกย้ายพากันไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณรอบ ๆ บ้านจะแฉซึ่งสามารถไปมาหาสู่กันได้สะดวก พวกช่าและลาวก็เป็นเหมือนญาติพี่น้องพึ่งพาอาศัยกัน เมื่อสิ้นฤดูเก็บเกี่ยวพวกช่าจะเป็นหัวหน้านำพวกลาวข้ามโขงออกไปต่อช้างที่แขวงเมืองจำปาศักดิ์เพื่อมาเป็นพาหนะใช้งาน ชาวช่าให้ความเคารพและเลื่อมใสต่อพระครูลูกแก้วและจำนวนครอบครัวลาวก็เพิ่มจำนวนมากขึ้น บ้านจะแฉจึงมีชื่อเรียกเพี้ยนตามสำเนียงลาวว่า บ้านแก

ต่อมาหัวหน้าชาวช่าได้ถึงแก่กรรม พระครูลูกแก้วจึงตั้งให้ท้าวผุยเป็นหัวหน้าปกครองบ้านแกสืบแทน กิตติศัพท์เล่าลือถึงคุณธรรมและความเก่งกล้าของพระครูลูกแก้วที่สามารถช่วยเหลือชาวบ้านในด้านต่าง ๆ เป็นที่เลื่องลือไปทั่ว ชาวบ้านในถิ่นอื่น ๆ ต่างพากันมาพึ่งบุญบารมีของพระครูลูกแก้วจนบ้านแกมีพลเมืองมากพอที่จะสร้างเป็นเมืองได้ พระครูลูกแก้ว ท้าวผุย

ท้าวผายจึงปรึกษากับชาวบ้านว่า ดอนบ้านแกเป็นดอนใหญ่ พอที่จะสร้างเป็นเมืองได้แต่พื้นที่ต่ำ เวลาหน้าฝนน้ำซีไหลหลากมาท่วม หน้าแล้งน้ำแห้งจึงควรขุดหนองบึงรอบดอนเอาดินมาถมให้สูงขึ้นและเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขของบ้านเมือง จึงให้ถมเป็นรูปจระเข้เพราะถือว่าเป็นสัตว์ที่มีอำนาจทั้งทางบกและทางน้ำสามารถปรับตัวได้ตามสถานการณ์ พื้นที่ของเมืองจึงเป็นรูปจระเข้นอนคว่ำหันหัวไปทางทิศตะวันตก การถมพื้นที่ทำให้เกิดหนองบึงชั้นรอบ ๆ เมืองหลายแห่งดังปรากฏหลักฐานมาจนถึงปัจจุบันคือ

ทิศเหนือ	หนองขัว
ทิศตะวันออก	หนองสม
ทิศตะวันตก	หนองฮี หนองหว่า หนองหลุบ หนองแนบ
ทิศใต้	หนองไผ่ หนองดินแดง หนองหิน หนองศิลาเลข

บริเวณกลางเมือง มีหนองผ้ำหรือสระ โขติเสถียร (ปัจจุบันสร้างเป็นสถานีขนส่งและชุมสายโทรศัพท์) กับหนองสระเจ้าปู่หรือสระขี้ลิง

เมื่อถมพื้นที่เรียบร้อยแล้วก็ให้ชาวบ้านแยกย้ายกันไปอยู่เป็นกลุ่ม ๆ เรียกว่า "คุ้ม" คุ้มแก่บ้านเดิมเป็นที่อยู่ของพวกข่า คุ้มกลางเป็นที่อยู่พวกเจ้าเมือง คุ้มช้าง คุ้มไผ่ คุ้มใต้ คุ้มโนน เป็นที่อยู่ของพวกลาวและชาวสมกัน เมื่อจัดการบ้านเมืองเรียบร้อยแล้วและได้ข่าวว่าทางเมืองเวียงจันทน์เหตุการณ์เรียบร้อยปกติสุขพระครูลูกแก้วจึงจัดเครื่องราชบรรณาการ มีผ้าขาว ดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง ช้างพลาย ช้างพังจำนวนหนึ่ง ให้ท้าวผย ท้าวผาย จารย์สมศรีเป็นหัวหน้าคุมไพร่พลชาวบ้านแกนำไปถวายเจ้าเมืองเวียงจันทน์และขอเป็นเมืองขึ้น เจ้านครเวียงจันทน์จึงตั้งบ้านแกเป็นเมืองแสนล้านช้างให้ท้าวผย ซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์ของกษัตริย์เวียงจันทน์พระองค์ก่อนเป็นเจ้าเมืองพระราชทานชื่อว่า พระยาชัยแสนสุริยวงศ์ ให้ท้าวผายเป็นอุปฮาด จารย์สมศรีเป็นราชวงศ์ ขึ้นต่อนครเวียงจันทน์ ต่อมาชาวเมืองเวียงจันทน์ทราบข่าวพระครูลูกแก้วมาสสร้างเมืองแสนล้านช้างเป็นเมืองอุดมสมบูรณ์จึงพากันอพยพติดตามมาอีกเรื่อย ๆ จนเขตเมืองแสนมีพลเมืองเพิ่มมากขึ้น

ด้านเมืองยางคะบุรีซึ่งเป็นเมืองของชาวช่ากลุ่มแรกเห็นว่าชาวลาวจาก เวียงจันทน์มาสร้างบ้านแกเป็นเมืองแสนและไม่ได้ส่งส่วยให้เมืองยางคะบุรีเช่นเดิมจึงให้ทหาร มาทวงส่วย พระยาชัยแสนสุริยวงศ์เจ้าเมืองไม่ยอมจึงรบกันขึ้น ท้าวพ่ายแพ้งจึงอพยพไปอยู่ทาง ตอนใต้สถานที่รบกันและช่ายอมแพ้เรียกว่า "โนนช่ายอม" (บ้านชะยอม ตำบลนาหวล) กลุ่มช่า ที่ยังหลงเหลืออยู่ก็ตกอยู่ใต้อำนาจของเมืองแสนทั้งสิ้น เมื่อบ้านเมืองสงบเรียบริ้วพระครูลูกแก้ว และพระยาชัยแสนจึงบูรณะปฏิสังขรณ์วัดประสมัมและเปลี่ยนชื่อวัดใหม่เป็น "วัดโพธิ์" ในระยะนี้ เป็นช่วงที่บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุข ไม่มีข้าศึกรบกวน

เมื่อสิ้นสมัยพระครูลูกแก้วและพระยาชัยแสนสุริยวงศ์แล้ว ประชาชนชาวเมือง จึงยกให้ท้าวผายน้องชายของพระยาชัยแสนขึ้นเป็นเจ้าเมืองสืบแทน ท้าวผายครองเมืองอยู่ไม่นานก็ถึงแก่กรรม เจ้านครเวียงจันทน์จึงแต่งตั้งบุตรของพระยาชัยแสนสุริยวงศ์เป็นเจ้าเมือง ต่อมาหลายชั่วคนจนกระทั่งถึงสมัยกรุงธนบุรี

พระวอพระตา ได้อพยพข้ามแม่น้ำโขงมาตั้งบ้านดอนเมดแดงริมแม่น้ำมูลติดเขตเมือง จำปาศักดิ์ ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตเทศบาลเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และมีหนังสือขอขึ้นต่อเมือง จำปาศักดิ์แต่เจ้าเมืองจำปาศักดิ์ไม่รับเพราะกลัวศึกของเวียงจันทน์ พระวอพระตาจึงไปขอขึ้นต่อ พระเจ้ากรุงธนบุรีครั้งนั้นเจ้านครเวียงจันทน์ยกทัพมาตีบ้านดอนเมดแดงพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงให้ เจ้าพระยาจักรี (พระพุทธรูปขุดฟ้าจุฬาโลก) เป็นแม่ทัพขึ้นมาช่วยพระวอพระตาตีกองทัพของ เวียงจันทน์แตกพ่ายไป ท้าของกรุงธนบุรียึดได้เมืองต่าง ๆ ของจำปาศักดิ์ เวียงจันทน์ตลอดจน ดินแดนเวียดนามเมื่อเดินทางกลับได้กวาดต้อนครอบครัวลาวของเมืองต่าง ๆ ที่ได้ติดตามรายทาง ไปด้วย ครอบครัวของชาวเมืองแสนรวมทั้งเจ้าเมืองก็ถูกกวาดต้อนไปด้วยและโปรดเกล้าฯ ให้ ไปตั้งบ้านเรือนถิ่นฐานใหม่อยู่ในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย ปัจจุบันคือพื้นที่ในเขตบ้านหมี่ บ้านสนามแกรง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

เมื่อเสรีจติคของกรุงธนบุรี เวียงจันทน์ก็สูญเสียอำนาจอยู่ในความปกครองของไทย เมืองแสนล้านช้างมีพลเมืองเหลือน้อยเนื่องจากถูกกวาดต้อนและหลบหนีเป็นจำนวนมาก ไม่มีผู้ใด

เป็นเจ้าเมืองสืบแทน กลุ่มผู้หลบหนีหลงเหลืออยู่ได้รวมกันสร้างบ้านแปงเมืองใหม่ มีหัวหน้าชื่อ ท้าวแสนเมืองดแลบ้านเมือง สภาพของเมืองแสนล้านช้างจึงเป็นเมืองร้าง ลดเป็นบ้านเมืองแสน ชาดจากการเป็นเมืองขึ้นของเวียงจันทน์ตั้งแต่นั้นมา เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีจัดการบ้านเมือง ทางนครเวียงจันทน์ และจำปาศักดิ์ เรียบร้อยแล้วจึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านเมืองแสนเป็นกองนอก ให้เพี้ยมหาเสนา กับเพี้ยขุนอาเจ เป็นหัวหน้ากองทำบัญชีทางทหารนำเงินค่ารัชชูปการส่งต่อข้าหลวง ต่างพระองค์ผู้สำเร็จราชการเมืองจำปาศักดิ์ บ้านเมืองแสนจึงอยู่ในเขตการปกครองของจำปาศักดิ์ สมัยรัตนโกสินทร์เมืองจำปาศักดิ์และเมืองสุวรรณภูมิได้แบ่งเขตแดนรับผิดชอบทาง การปกครอง บ้านเมืองแสนจึงได้รวมเข้าอยู่ในเขตการปกครองของแขวงสุวรรณภูมิ ประมาณ พ.ศ. 2414 ชาวบ้านเมืองแสนได้ข้ามโขงไปคล้องช้างที่แขวงจำปาศักดิ์ได้ช้างหลายสีประหลาด จึงมีใบบอกไปยังพระยารัตนวงศา (คำผาย) เจ้าเมืองสุวรรณภูมิ พระยารัตนวงศาจึงมีใบบอก ต่อไปยังกรุงเทพฯ จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาเหมสมหาร เจ้าเมืองนครราชสีมา มาตรวจดู เห็นถูกต้องตามตำราคชศาสตร์จึงโปรดเกล้าฯ ให้รับช้างไว้ มีมหรรมสมโภชขึ้นระวางขนานนามว่า พระเศวตรสุวรรณภาพรรณ ตั้งให้หมอช้างเป็นขุนเศวตรสารศรี (ต้นตระกูลเศวตรกฤษ) ความรู้ช้าง เป็นหมื่นกรีกำราบ (ต้นตระกูลจันทร์ประทีป) โปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินตราเสื้อผ้าแก่เจ้าเมือง สุวรรณภูมิ หมอช้าง ความรู้ช้างตามสมควร บริเวณที่ชาวบ้านนำช้างมาเลี้ยงไว้ระหว่างรอยคำสั่งจาก เมืองสุวรรณภูมินั้นคือ บริเวณวัดป่าอัมพวันหรือวัดประชาธรรมรักษ์ โนนที่เลี้ยงช้างเผือกมีชื่อเรียกว่า โนนช้างเผือก (คุ่มโนนช้างเผือกหรือคุ่มโนนศิลาเลด หมู่ 3 ตำบลพนมไพร) ความสามารถในการ ต่อช้างและเลี้ยงช้างของชาวบ้านเมืองแสนได้มีมาตั้งแต่เมื่อครั้งที่ข้ามอำนาจ เมื่อสิ้นฤดูเก็บเกี่ยว ชาวเมืองจะไปต่อช้างมาใช้งานจนมีช้างเป็นจำนวนมาก กล่าวกันว่าสาเหตุหนึ่งที่ได้ชื่อว่าเมือง แสนล้านช้างสืบเนื่องมาจากเป็นบ้านที่มีช้างมาก

ต่อมา พ.ศ. 2415 พระยารัตนวงศา (คำผาย) ถึงแก่กรรม ราชวงศ์ (คำสิงห์) กับหลวงรัตนวงศา (บุญตา) แย่งกันเป็นเจ้าเมืองสุวรรณภูมิแต่ยังมิได้โปรดเกล้าฯ ให้ผู้ใดเป็น เจ้าเมืองจนถึง พ.ศ. 2440 พระยาอำมาตย์ธิบดี (ห่วน ศรีเพ็ญ) ไปราชการที่กรุงเทพฯ ราชวงศ์

(คำสิงห์) กับหลวงรัตนวงศา (บุญตา) ได้ติดตามลงไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทขอเป็นเจ้าเมือง จึงมีพระบรมราชโองการปรึกษากับเจ้าพระยาภูธราภัยสมุหนายกเห็นสมควรให้ราชวงศ์ (คำสิงห์) เป็นเจ้าเมืองสุวรรณภูมิ ส่วนหลวงรัตนวงศา(บุญตา) ให้แยกเป็นเจ้าเมืองอีกเมืองหนึ่ง และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกฐานะบ้านโป่งแขวงเมืองสุวรรณภูมิขึ้นเป็นเมืองมโนไพรแดนมฤค ตั้งหลวงรัตนวงศา (บุญตา) เป็นพระดำรงฤทธิไกรเจ้าเมืองมโนไพรแดนมฤค ต่อมาข้าหลวงต่างพระองค์ผู้สำเร็จราชการเมืองจำปาศักดิ์เห็นว่าชื่อเมืองพ้องกันกับเมืองมโนไพรแขวงเมืองจำปาศักดิ์จึงโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็น "เมืองพนมไพรแดนมฤค"

พระดำรงฤทธิไกร (บุญตา) ได้สำรวจภูมิประเทศของบ้านโป่งเห็นว่ามีพลเมืองน้อยทำเลไม่เหมาะสมที่จะตั้งเป็นเมืองและเห็นว่าบ้านเมืองแสนเคยเป็นเมืองเก่ามาก่อนมีทำเลดี จึงตั้งเมืองพนมไพรแดนมฤคที่บ้านเมืองแสนซึ่งห่างจากบ้านโป่งประมาณ 300 เส้น กรมศิลปากร (2516 : 79) กล่าวถึงการตั้งเมืองพนมไพรแดนมฤคว่า

... ในปีขาลสัมฤทธิ์ศก จุลศักราช 1240 (พ.ศ.2421) โปรดเกล้าฯ ตั้งหลวงรัตนวงศา(บุญตา) เป็นพระดำรงฤทธิไกร เจ้าเมืองพนมไพรแดนมฤค ยกฐานะบ้านโป่งขึ้นเป็นเมือง พระราชทานถาดหมากปากกลีบบัวถมตะทอง เครื่องในทอง 1 คนโททอง 1 กระโถนถม 1 กระบี่บั้งทอง 1 สัปทนปัสตุแดง 1 เสื้อเข็มซาบรีว 1 แพรสีทับทิมติดชลิบ 1 แพรขาวหม่นเพลาะ 1 ผ้าม่วงเงิน 1 เป็นเครื่องยศ พระดำรงฤทธิไกรจึงไปตั้งบ้านเมืองแสนเป็นเมืองพนมไพรแดนมฤค ...

เมื่อพระดำรงฤทธิไกรเป็นเจ้าเมืองได้แต่งตั้งให้ท้าวสุวรรณราชเป็นอุปฮาด ท้าวมหาราชเป็นราชวงศ์ เพี้ยมหาเสนาเป็นเมืองแสน หลวงราชเป็นเพี้ยเมืองจัน หลวงศรีวิเศษเป็นเพี้ยเมืองปาว ขุนอาจเป็นเพี้ยเมืองขวา ดูแลราชการบ้านเมืองจนถึง พ.ศ.2431

พระรัตนวงศา (คำสิงห์) เจ้าเมืองสุวรรณภูมิถึงแก่กรรมจึงโปรดเกล้าฯ ให้พระดำรงฤทธิไกร ไปเป็นข้าหลวงช่วยกำกับราชการที่เมืองสุวรรณภูมิและให้ท้าวสุวรรณราชเป็นเจ้าเมืองสืบแทน เมืองพนมไพรแดนมฤค ได้มีเจ้าเมืองปกครองรวม 3 คนคือ

1. พระดำรงฤทธิไกร(บุญตา)	พ.ศ.2421-2431
2. ท้าวสุวรรณราช (หลวงอุปฮาด)	พ.ศ.2431-2444
3. ท้าวโพธิสาร วงศ์ ณ รัตน์	พ.ศ.2444-2455

พ.ศ.2455 เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบบเทศาภิบาล จึงให้เมืองพนมไพร แดนมฤค ขึ้นกับมณฑลร้อยเอ็ดและเป็นอำเภออยู่ในเขตการปกครองของจังหวัดร้อยเอ็ด ให้ชื่อนานาใหม่โดยตัดคำว่า แดนมฤค ออกเหลือเป็นอำเภอพนมไพร

อำเภอพนมไพรมีนายอำเภอจากอดีตจนถึงปัจจุบันรวม 33 คน โดยมีหลวงพินิจ นนทรราชกูร์ (เดือน ภาณุตานนท์ ณ มหาสารคาม) เป็นนายอำเภอคนที่ 1 (พ.ศ.2455-2465) และนายชวลิต ชูปตากล้อง เป็นนายอำเภอคนปัจจุบัน

สภาพภูมิศาสตร์

เอกสารของ อภิศักดิ์ โสมอินทร์ (2525 : 280) ประเสริฐ ลีวานันท์ (2530 : 266-289) และกระทรวงมหาดไทย (2533 : 6-9) ได้กล่าวถึงลักษณะทางภูมิศาสตร์ของ อำเภอพนมไพร ซึ่งสรุปความได้ดังนี้คือ

1. ที่ตั้งและขนาด

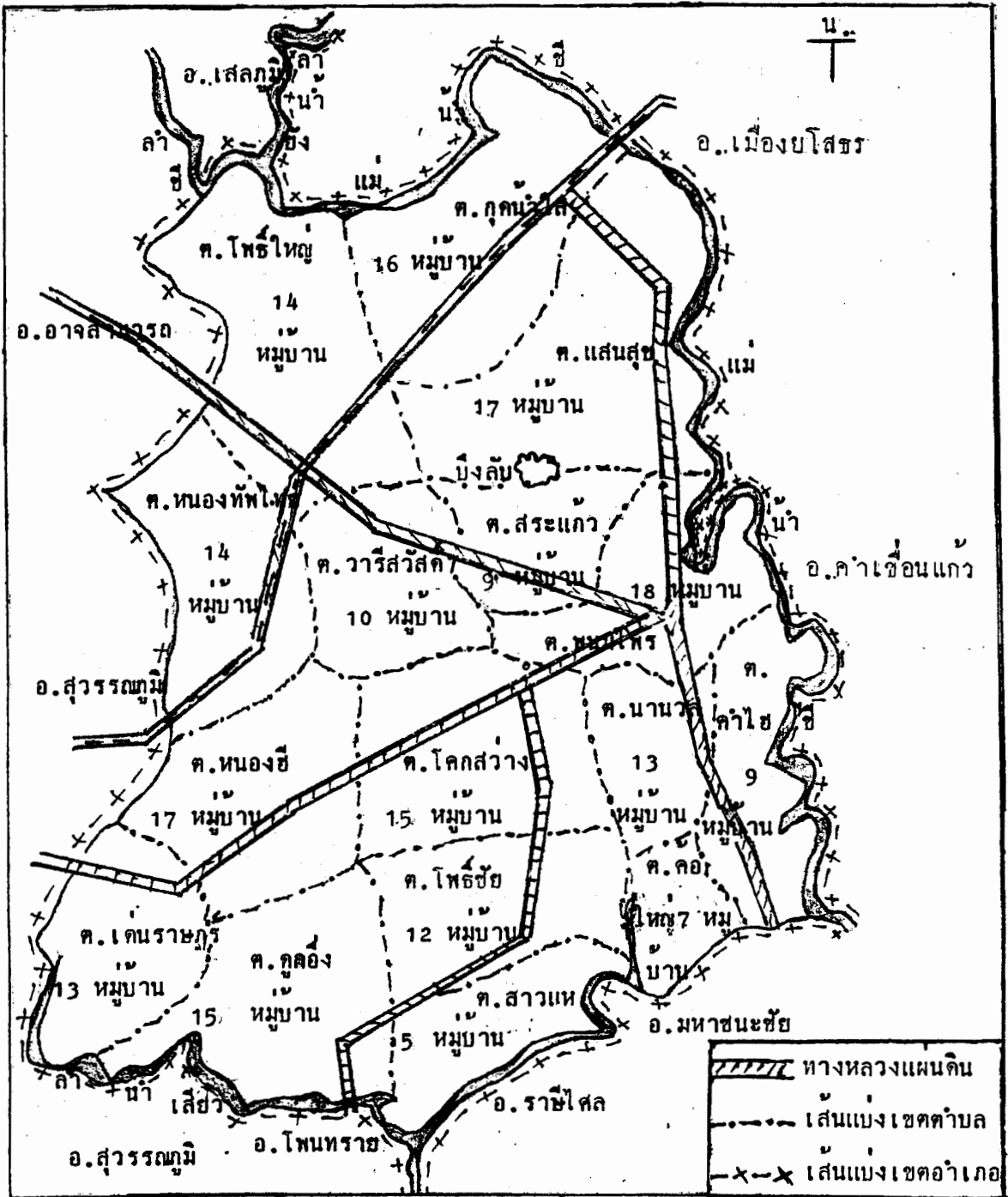
อำเภอพนมไพรตั้งอยู่บริเวณตอนกลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือและตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของจังหวัดร้อยเอ็ด ประมาณเส้นรุ้งที่ 17° เหนือ เส้นแวงที่ 100° ตะวันออก ห่างจากตัวจังหวัดตามทางหลวงหมายเลข 2043 เป็นระยะทาง 64 กิโลเมตร ห่างจากกรุงเทพฯ ประมาณ 573 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับอำเภอเมือง จังหวัดยโสธร
ทิศตะวันออก	ติดกับอำเภอดำเนินแก้ว อำเภอมหาชนะชัย จังหวัดยโสธร
ทิศตะวันตก	ติดกับอำเภออาจสามารถ อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด
ทิศใต้	ติดกับอำเภอโนนทราย อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

และอำเภอรามันใต้ จังหวัดศรีสะเกษ

พื้นที่ในเขตการปกครองมีทั้งหมด 700 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ

407,081 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 7.85 ของพื้นที่ในจังหวัดร้อยเอ็ด

ภาพประกอบ 1 แผนที่อำเภอพมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด

2. ลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศ

ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ

1. บริเวณที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำชี ได้แก่พื้นที่ในเขตตำบลโพธิ์ใหญ่ ตำบล กุดน้ำใส ตำบลแสนสุข ตำบลพนมไพร ตำบลคำไฮ เป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเกษตรกรรม ปัจจุบันมีโครงการชลประทานสูบน้ำด้วยพลังงานไฟฟ้าจากลำน้ำชีผ่านคลองส่งน้ำไปยังพื้นที่เกษตร ใกล้เคียงทำให้สามารถทำการเกษตรได้ตลอดปี

2. บริเวณที่ราบสูงเหนือที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำชี นับเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของ อำเภอมีลักษณะพื้นดินเป็นดินปนทรายทำการเกษตรได้ในเฉพาะฤดูฝนและต้องอาศัยน้ำจาก ธรรมชาติ

ลักษณะภูมิอากาศโดยทั่วไปจะร้อนจัดในฤดูร้อนระหว่างเดือนมีนาคมถึงเดือน พฤษภาคม หนาวจัดในฤดูหนาวระหว่างเดือนธันวาคมถึงกุมภาพันธ์ ในฤดูฝนบางปีฝนตกชุกก่อให้เกิด ปัญหาน้ำท่วมบริเวณที่ราบลุ่มริมแม่น้ำแต่บางปีก็เกิดภาวะฝนแล้ง

3. แหล่งน้ำสำคัญ

3.1 แม่น้ำชี เป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างอำเภอพนมไพรกับอำเภอดำเขื่อนแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร มีความยาวประมาณ 70 กม. ไหลผ่านพื้นที่ 5 ตำบลคือ โพธิ์ใหญ่ กุดน้ำใส แสนสุข พนมไพร และคำไฮ มีความสำคัญในทางการเกษตร การสาธารณสุขโรค การ ประมง และการคมนาคม

3.2 ลำน้ำเสียว เป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างอำเภอพนมไพรกับอำเภอโพนทราย อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด และอำเภอราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ มีความยาวประมาณ 45 กม. ไหลผ่านพื้นที่ 2 ตำบลคือ เด่นราษฎร์และดุกอิ่ง มีความสำคัญด้านการเกษตรและการ ประมง

3.3 ห้วย หนอง บึง และอ่างเก็บน้ำ มีแหล่งน้ำขนาดเล็ก ได้แก่ ลำห้วยต่าง ๆ เช่น ห้วยก้าวกาก ห้วยไล่ไก่ ห้วยหางหมา มีหนองหรือกุดได้แก่ กุดไข่มุน์ กุดแซ่ กุดหล่ม

กุดน้ำใส กุดโอ กุดโต กุดโป่ง หนองเรือ หนองซ่งโค หนองเขื่อน หนองกุง หนองหนามแท่ง หนองฮี หนองศาลา เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีอ่างเก็บน้ำอีก 9 แห่ง ฝาย ทำนบดิน และคลองส่งน้ำเพื่อการชลประทาน

4. ทรัพยากรธรรมชาติและสมรรถนะดิน

ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญคือป่าไม้และเกลือสินเธาว์ ป่าไม้ที่สำคัญได้แก่ ป่าเบ็ดก่า ป่าอุโมงหนองแขวง ปาดงเค็ง ปาดอนตุม ป่าหนองบัว ปาดงผึ่ง และป่าบ่อพันขัน ส่วนเกลือสินเธาว์มีแหล่งผลิตอยู่หลายแห่งในพื้นที่ตำบลสระแก้ว พนมไพร หนองฮี และเด่นราษฎร์

พื้นที่ส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 70 เป็นบริเวณที่เหมาะสมสำหรับทำนา พื้นที่ใกล้แหล่งน้ำหรือชลประทานสามารถปลูกพืชไร่ พืชสวนนอกฤดูปลูกได้ บริเวณตอนกลางและตอนเหนือของอำเภอใช้ปลูกพืชไร่ได้บางส่วน พื้นที่ด้านตะวันออกและตะวันตกมีปัญหาเรื่องน้ำท่วมและดินเค็ม สภาพของดินเค็มอยู่ในระดับ 4-16 มิลลิโม/เซนติเมตร

สภาพทางการปกครองและประชากร

เอกสารของสำนักงานปกครองอำเภอพนมไพร (2534) สรุปลงสภาพทางการปกครองและประชากรของอำเภอพนมไพรไว้ดังนี้คือ

1. การปกครอง

อำเภอพนมไพรจัดเป็นอำเภอขนาดกลาง ขึ้น 2 แบ่งการปกครองออกเป็น 16 ตำบล 204 หมู่บ้าน อยู่ในเขตเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเขต 2 ของจังหวัดซึ่งมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้ 3 คน มีสมาชิกสภาจังหวัดได้ 3 คน พื้นที่ทั้งหมดของอำเภอแบ่งออกเป็น 2 เขตคือ เขตสุขาภิบาลกับเขตชนบท พื้นที่ในเขตสุขาภิบาลมีประมาณ 4 ตร.กม. หรือ 2,500 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ในหมู่ 1-6 ตำบลพนมไพร มีสมาชิกสุขาภิบาลได้ 9 คน ตลอดทั้ง

อำเภอมีสภาตำบล 16 แห่ง มีการประชุมสภาเดือนละ 1 ครั้ง และประชุมกำนัน ผู้ใหญ่บ้านทั้ง อำเภอเดือนละ 1 ครั้ง ในระดับหมู่บ้านมีคณะกรรมการหมู่บ้าน เช่น ฝ่ายกิจการพัฒนาหมู่บ้าน ฝ่ายการปกครอง ฝ่ายป้องกันและรักษาความสงบเรียบร้อย ฝ่ายการคลัง ฝ่ายสาธารณสุข ฝ่ายสวัสดิการ สังคม ฝ่ายการศึกษาและวัฒนธรรม

หน่วยงานราชการและรัฐวิสาหกิจส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในเขตสุขาภิบาล ที่ว่าการ อำเภอตั้งอยู่หมู่ที่ 3 ตำบลพยอมไพร เป็นศูนย์รวมของหน่วยงานราชการต่าง ๆ เช่น สำนักงาน ศึกษาธิการอำเภอ สำนักงานปกครอง สำนักงานสรรพสามิต สำนักงานสัสดี สำนักงานเร่งรัด พัฒนาชนบท ฯลฯ หน่วยงานราชการอื่น ๆ เช่น สำนักงานสหกรณ์ สถานีตำรวจภูธร สำนักงาน ประปา สำนักงานที่ดิน ตั้งอยู่ในบริเวณที่ใกล้เคียงกับที่ว่าการอำเภอ

อำเภอพยอมไพรแบ่งการปกครองออกเป็น 16 ตำบล ในแต่ละตำบลมีจำนวน หมู่บ้านดังนี้ (สำนักงานศึกษาธิการอำเภอ. 2533 : 17)

1. ตำบลพยอมไพร มี 18 หมู่บ้าน
2. ตำบลหนองฮี มี 17 หมู่บ้าน
3. ตำบลกุดน้ำใส มี 16 หมู่บ้าน
4. ตำบลแสนสุข มี 17 หมู่บ้าน
5. ตำบลคู่อิ่ง มี 15 หมู่บ้าน
6. ตำบลโพธิ์ใหญ่ มี 14 หมู่บ้าน
7. ตำบลโคกสว่าง มี 15 หมู่บ้าน
8. ตำบลหนองกัฟไทย มี 14 หมู่บ้าน
9. ตำบลเด่นราษฎร์ มี 13 หมู่บ้าน
10. ตำบลนานวล มี 13 หมู่บ้าน
11. ตำบลโพธิ์ชัย มี 12 หมู่บ้าน
12. ตำบลวารีสวัสดิ์ มี 10 หมู่บ้าน

13. ตำบลคำไฮ	มี 9 หมู่บ้าน
14. ตำบลสระแก้ว	มี 8 หมู่บ้าน
15. ตำบลค้อใหญ่	มี 7 หมู่บ้าน
16. ตำบลสาวแห	มี 5 หมู่บ้าน

2. ประชากร

ประชากรส่วนใหญ่มีเชื้อสายไทยอีสานหรือไทย-ลาว มีจำนวนครัวเรือนรวมทั้งสิ้น 41,202 ครัวเรือน มีประชากร 91,067 คน หรือประมาณร้อยละ 7.53 ของประชากรทั้งจังหวัด แต่ละครัวเรือนมีจำนวนสมาชิกโดยเฉลี่ยประมาณ 6 คน ในเขตสุขาภิบาลจัดเป็นเขตประชากรหนาแน่นที่สุดของอำเภอบริเวณที่มีจำนวนประชากรเบาบางคือเขตพื้นที่ตำบลโคกสว่าง การเปลี่ยนแปลงของจำนวนประชากรในแต่ละปีไม่สม่ำเสมอซึ่งเป็นผลมาจากการอพยพย้ายถิ่นเพื่อตั้งที่ตำบลรกรากทำมาหากินในบริเวณที่ต่างจังหวัดและเมืองหลวงรวมทั้งมีประชากรต่างถิ่นเข้ามาตั้งรกรากในอำเภอ ความหนาแน่นของประชากรเฉลี่ย 300 คน/ตร.กม.

นอกจากประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยอีสานแล้วยังมีชาวไทยเชื้อสายจีนอยู่บางส่วน เป็นชาวต่างด้าวถือสัญชาติจีน 7 คน มีชาวไทยจากภาคอื่น ๆ และกรุงเทพฯ มารับราชการและประกอบอาชีพอื่น ๆ ในอำเภอ ภาษาที่ใช้กันโดยทั่วไปใช้ภาษาไทยอีสานหรือภาษาลาว ซึ่งมีสำเนียงคล้ายคลึงกันทุกหมู่บ้าน ยกเว้นบ้านสระแก้ว ตำบลสระแก้วกับบ้านดอนบ่อ ตำบลโพธิ์ชัย มีสำเนียงแตกต่างจากหมู่บ้านอื่น ๆ ซึ่งชาวหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียง เรียก 2 หมู่บ้านนี้ว่า ส่วย การติดต่อราชการส่วนมากใช้ภาษาถิ่นส่วนในสถานศึกษาใช้ภาษาไทยกลาง

สภาพทางสังคม

1. การตั้งถิ่นฐาน ลักษณะบ้านเรือนและความเป็นอยู่

จากการศึกษาในภาคสนามพบว่า ลักษณะของการตั้งบ้านเรือนจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ๆ เขตสุขาภิบาลเป็นเขตที่มีประชากรหนาแน่น ในเขตชนบทนิยมตั้งบ้านเรือนตามเส้นทางคมนาคมที่

ตัดผ่านหมู่บ้านและตามพื้นที่ราบริมฝั่งแม่น้ำชี พื้นที่เกษตรกรรม ทั้งนี้การตั้งถิ่นฐานมีความสัมพันธ์กับการทำมาหากินและระบบเครือญาติ ทำให้มีการอยู่รวมกันเป็นกลุ่มใหญ่ เรียกว่า คุ่ม หรือชุมชน

ลักษณะของบ้านเรือนและสภาพแวดล้อมตัวเรือน โดยทั่วไปจะประกอบด้วยตัวเรือนและเล่าข้าวเป็นหลัก รูปเรือนโดยทั่วไปมี 2 แบบคือ แบบเรือนไม้ยกพื้นสูง หลังคามุงสังกะสี ซึ่งเป็นเรือนแบบดั้งเดิม ได้ถูกเรือนใช้เป็นที่เก็บอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ เช่น คราด โถ เครื่องมือทอผ้า (กัหรือหูก) เป็นที่เลี้ยงไหม ที่รับแขกหรือที่นั่งพักผ่อน เป็นคอกสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย หรือเตาไฟ บนบ้านประกอบด้วยห้องเปิง ห้องนอน ห้องโถง ส่วนห้องส้วมจะอยู่นอกตัวเรือนไปทางด้านหลังบ้านหรืออยู่ในสวนหม่อน เรือนอีกแบบหนึ่งเป็นเรือนสมัยใหม่มีลักษณะครึ่งตึกครึ่งไม้ ซึ่งมีข้อดีคือมั่นคงแข็งแรง มีห้องน้ำห้องส้วม ห้องครัวภายในตัวเรือน ส่วนสัตว์เลี้ยงและอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ถูกนำไปเก็บหรือสร้างไว้นอกตัวเรือน เช่น ใต้ถุนของเล่าข้าว หรือต่อเฟิงออกจากตัวเรือนออกไปอีกเพื่อเป็นที่เก็บสิ่งของ ไม่นิยมทำรั้วบ้านยกเว้นหมู่บ้านที่เข้าประกวดแข่งขันของกระทรวงมหาดไทยจึงจะสร้างรั้วบ้านซึ่งนิยมทำด้วยไม้ไผ่เป็นส่วนมาก นอกจากนี้ในหมู่บ้านราชการยังนิยมปลูกบ้านตึกชั้นเดียว ลักษณะของบ้านเรือนนั้นขึ้นอยู่กับสภาพทางเศรษฐกิจของแต่ละครัวเรือนเป็นสำคัญ ในกรณีที่มีการปลูกสร้างบ้านใหม่นิยมสร้างบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้ตามสมัยนิยม บริเวณรอบ ๆ บ้านเรือนปลูกพืชสวนครัวจำพวกขิง ข่า ตะไคร้ พริก มะเขือ และไม้ยืนต้นจำพวกมะพร้าว มะม่วง มะขม มะขามหวาน เป็นต้น

ลักษณะความเป็นอยู่โดยทั่วไปชาวบ้านจะมีความเป็นอยู่แบบเรียบง่ายและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันตามแบบสังคมเกษตรกรรม อาหารสามารถหาได้จากธรรมชาติไม่ค่อยนิยมซื้อยกเว้นในฤดูแล้งที่ธรรมชาติไม่เอื้ออำนวย มีการปลูกพืช และเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภคในครัวเรือน อาหารตามฤดูกาลที่มีมาก ได้แก่ หน่อไม้ เห็ด ปลาน้ำจืดทุกชนิด แมลงที่กินได้ กุ้ง หอย ฯลฯ ในฤดูฝนสามารถจับปลาได้เป็นจำนวนมากจึงมีการถนอมไว้โดยการทำเป็นปลาร้า ปลาจ่อม ปลาแห้ง เก็บไว้บริโภคแทบทุกครัวเรือน อาหารที่มีลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งของชาวอำเภอพนมไพรคือ หนมจีนชาน้ำหรือที่ชาวพนมไพรเรียกว่า "ข้าวปุ่นข้าว" ถือเป็นอาหารที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวพนมไพรที่มีความนิยม

รับประทานกันโดยทั่วไป ชาวปักษ์ใต้นี้จะรับประทานข้าวปุ้น (ขนมจีน) ที่ทำเสร็จใหม่เพิ่งยกขึ้นจากน้ำรับประทานกับผักลวกต่าง ๆ เช่น กะหล่ำปลี ชะอม ถั่วฝักยาว ผักกาด ผักบุ้ง ฯลฯ เดิมพริกป่น น้ำตาล ผงชูรส น้ำปลา ไม่ผสมกับน้ำยาแต่ใช้น้ำที่ลวกผักแทนน้ำยา ใช้รับประทานเป็นอาหารมื้อหลัก สำหรับในโอกาสพิเศษหรืองานเทศกาลโดยเฉพาะบุญบั้งไฟ งานแต่งงาน จะลัมวัว (ฆ่าวัว) นำมาทำลาบ ก้อย เป็นอาหารที่ถือเป็นเอกลักษณ์ของโอกาสพิเศษเหล่านี้ จนกล่าวกันว่าถ้าหนุ่มสาวคนใดถูกถามว่า "เมื่อไรจะได้กินลาบวัว" นั้นจะเข้าใจทันทีว่าถูกถามว่า "เมื่อไหร่จะแต่งงาน" (นัง โยคะวัลณ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 66/1 หมู่ 5 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 17 มิถุนายน พ.ศ. 2535)

ในแต่ละหมู่บ้านจะมีกลุ่มกองทุนสวัสดิการตลาด ซึ่งชาวบ้านร่วมกันเป็นเจ้าของ ชายเครื่องอุปโภคบริโภคต่าง ๆ บางครั้งมีรถขายอาหารและเครื่องใช้ต่าง ๆ จากถิ่นอื่นมาเร่ขายหรือนำสิ่งของมาแลกเปลี่ยน เช่น นำแตงโม 1 ตะกร้า กับข้าวเปลือก 1 ตะกร้า นอกจากนี้ในบางโอกาสมีชาวสกลนครนำครุ (ถัง) มาแลกเปลี่ยนโดยมีอัตราแลกเปลี่ยนคือ ถัง 1 หาบกับสนัซ 1 ตัว ขนาดของสนัซกับถังจะสมดุลกัน ถ้าเป็นสนัซสีดำก็จะได้ถึงขนาดใหญ่เป็นพิเศษ

การดำเนินชีวิตหลังการเก็บเกี่ยว ชาวบ้านจะทำสวน ทำไร่ซึ่งเป็นอาชีพรองจากการทำนา พืชที่ปลูก ได้แก่ มันสำปะหลัง ปอ พริก แตงโม ฯลฯ นอกจากนี้มีการทอผ้ามัดหมี่เป็นผ้าถุง โสร่ง ผ้าชะม้า เพื่อใช้นุ่งห่ม เป็นของฝากหรือจำหน่าย มีการจักสานตะกร้า แห สวิง ลอบ ไซ การตีเหล็ก ต้มเกลือตามสภาพของแต่ละหมู่บ้านเพื่อไว้ใช้ในครัวเรือนหรือแลกเปลี่ยนกับเพื่อนบ้าน ครอบครัวใดมีลูกสาวก็จะฝึกทอผ้า ทำหมอน ฟันอน เมื่อแต่งงานฝ่ายหญิงจะจัดเตรียมสิ่งของเครื่องใช้เหล่านี้ไว้เพื่อใช้เป็นเครื่องสมมาบิดามารดา และเจ้าโคตรของฝ่ายชาย

ในกลุ่มของคนหนุ่มสาวหลังฤดูเก็บเกี่ยวแล้วจะไปขายแรงงานที่กรุงเทพฯ และจังหวัดอื่น ๆ เช่น ชัยภูมิ เชียงใหม่ ทำงานบ้าน ลูกเรือประมง ฯลฯ เป็นหารหารายได้มาสู่ครอบครัวเมื่อถึงเทศกาลตรุษจีน สงกรานต์ บุญบั้งไฟ จะเดินทางกลับและมีการรวมกลุ่มกัน

จัดผ้าป่ามาทอดถวายวัด บำรุงโรงเรียน สร้างหอกระจายข่าว หรืออื่น ๆ เพื่อเป็นการพัฒนาหมู่บ้านของตน

2. ระบบครอบครัวและเครือญาติ

ในปัจจุบันหนุ่มสาวมีสิทธิ์ในการเลือกคู่ครองได้ตามความสมัครใจของตนและมีโอกาสใกล้ชิดกันอย่างอิสระมากยิ่งขึ้น การแต่งงานจึงมีทั้งที่แต่งงานกับคนในท้องถิ่นเดียวกันและต่างถิ่น. หนุ่มสาวที่ไปทำงานกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดมักแต่งงานกับคนต่างถิ่น โดยเฉพาะเกณฑ์อายุที่แต่งงานจะอยู่ระหว่าง 16-24 ปี ส่วนค่าสินสอดทองหมั้นขึ้นอยู่กับฐานะของหนุ่มสาวและถึงแม้ว่าหนุ่มสาวจะมีอิสระในการเลือกคู่ครองแต่ความคิดเห็นของพ่อแม่ก็ยังมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกคู่ครองรวมทั้งการหย่าร้างด้วย การจดทะเบียนสมรสนั้นถึงแม้ว่าจะเป็นที่ทราบดีว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องตามกฎหมายแต่ก็พบว่าชาวบ้านจำนวนไม่น้อยที่แต่งงานโดยมิได้จดทะเบียนสมรสเพียงแต่กระทำพิธีตามประเพณีและญาติผู้ใหญ่รับรู้ทั้งสองฝ่าย

การดำเนินชีวิตหลังจากแต่งงานแล้ว ฝ่ายชายจะเป็นผู้ย้ายเข้ามาอยู่ร่วมกับครอบครัวของฝ่ายหญิงยกเว้นในกรณีที่ฝ่ายชายเป็นลูกคนเดียวหรือคนสุดท้าย ไม่มีพี่น้องคนอื่นใดดูแลพ่อแม่ฝ่ายหญิงจึงจะย้ายเข้าไปอยู่กับครอบครัวฝ่ายชาย ในระยะแรก ๆ จะอยู่รวมกันกับพ่อแม่เพื่อช่วยเหลือดูแลในเรื่องแรงงานและอื่น ๆ จนพ่อแม่เห็นว่ามีความเป็นอยู่มั่นคงสมควรที่จะแยกครอบครัวได้จึงให้แยกไปอยู่ตามลำพังซึ่งอาจจะอยู่ในบริเวณเดียวกันกับพ่อตาแม่ยายหรือแบ่งที่ดินที่เป็นสวน ไร่ นาที่อยู่ใกล้หมู่บ้านให้ปลูกเรือน (ที่ดินที่เป็นสวน ไร่ นา ใกล้หมู่บ้านนี้ชาวบ้านทั่วไปเรียกว่าที่หัวไร่ปลายนา, นาตีนบ้าน) ซึ่งสามารถไปมาหาสู่ช่วยเหลือพึ่งพากับบ้านของพ่อแม่ได้สะดวก

การสืบสกุลของบุตรนั้นถือตามฝ่ายบิดาแต่ในความสัมพันธ์ใกล้ชิดของบุตรส่วนมากมักจะใกล้ชิดญาติฝ่ายมารดาทั้งนี้อาจเป็นเพราะฝ่ายชายมาอยู่ในครอบครัวฝ่ายหญิง อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ระหว่างญาติทั้งสองฝ่ายจะเท่าเทียมกัน ในครอบครัวจะยกย่องให้ฝ่ายชายเป็นหัวหน้าครอบครัวและเคารพในระบอบอาวุโส โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าโคตรซึ่งถือเป็นกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทและอิทธิพลต่อแนวคิด การประเพณีปฏิบัติตนของลูกเขย ลูกสะใภ้ตลอดจนบุตรหลาน ในตระกูลทุกคนต้องเคารพนับถือเชื่อฟังเจ้าโคตร ในเทศกาลต่าง ๆ โดยเฉพาะบุญบั้งไฟถือเป็น

เทศกาลที่ลูกหลานผู้อยู่ต่างถิ่นจะกลับมาเยี่ยมเยียนญาติผู้ใหญ่ถือเป็นการรวมญาติ การเรียกขานผู้อาวุโส เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย จะเรียกว่า พ่อใหญ่ แม่ใหญ่ พ่อตุ้ แม่ตุ้ พ่อตุ้ แม่ตุ้ พ่อโต แม่โต เว้นแต่ในบางครอบครัวที่นิยมเรียกแบบสมัยใหม่จึงจะเรียก ปู่ ย่า ตา ยาย เรียกนี้หรือน้องว่า อ้าย เอื้อย อีนาง บักหล่า อีหล่า บักท้าว ซึ่งถือเป็นสรรพนามที่แสดงความเคารพคุ้นเคยและเอื้อเอ็นดู

ในเรื่องการรับมรดกโดยส่วนมากลูกสาวจะเป็นผู้รับมรดกมากกว่าลูกชาย ลูกสาวคนเล็กหรือลูกชายคนเล็กที่เลี้ยงดูบิดามารดาจะได้รับมรดกมากกว่าลูกคนอื่น ๆ จนมีคำกล่าวว่ "ลูกหล่ามุลค่อน" ในบางครั้งเรื่องการรับมรดกนับเป็นปัญหาสำคัญของครอบครัวและเครือญาติต้องอาศัยกฎหมายเข้ามาช่วยตัดสิน

ความสัมพันธ์ของระบบครอบครัวและเครือญาติของชาวอำเภอพนมไพรเป็นไปอย่างแน่นแฟ้น ดังที่พบว่าในทุกหมู่บ้านล้วนมีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ เป็นญาติพี่น้องกันแทบทั้งสิ้นซึ่งอาจจะสัมพันธ์กันในทางสายโลหิตหรือการผูกเสี่ยวเป็นมิตรสหาย ในบางครั้งก็ไม่สามารถสืบสาวได้ว่าสืบเชื้อสายกันมากี่ชั่วคนแต่ก็ยังถือเป็นเครือญาติเกี่ยวดองพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันจนพี่น้องเป็น พ่อใหญ่ แม่ใหญ่ ลุง ป้า น้า อา ลูกหลาน ฯลฯ กันอยู่ในทุกครัวเรือนทุกหมู่บ้าน

เศรษฐกิจและอาชีพ

จากการสำรวจเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจและอาชีพของชาวอำเภอพนมไพรของ สำนักงานการปกครองอำเภอพนมไพร (2534 : 13-15) พบว่า สภาพทางเศรษฐกิจและอาชีพของชาวพนมไพรว่า ประชากรร้อยละ 80 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ ทำสวน และเลี้ยงสัตว์ การเลี้ยงสัตว์จะเลี้ยงไว้ใช้งานและเลี้ยงในเชิงพาณิชย์ สัตว์ที่เลี้ยง ได้แก่ โค กระบือ สุกร เป็ด ไก่ ปลา เป็นต้น ส่วนอาชีพอื่น ๆ รองลงมาได้แก่ การค้าขาย เป็นแรงงานรับจ้าง อุตสาหกรรม ในครัวเรือน เช่น ทอผ้า ตีเหล็ก จักสาน มีการทำประมงน้ำจืดตามลำน้ำชี หมู่บ้านที่อยู่ติดริมแม่น้ำ ทำนาได้ปีละ 2 ครั้ง และปลูกพืชผักสวนครัวตามริมฝั่ง พืชเศรษฐกิจ ได้แก่ ข้าว มันสำปะหลัง แตงร้าน แตงโม พริก รายได้ของประชากรเฉลี่ย 6,200 บาท/คน/ปี

ศูนย์กลางทางพานิชกรรมของอำเภอคือ ตลาดการค้าและอาคารพาณิชย์ในเขตสุขาภิบาล ในระดับหมู่บ้านมีการรวมกลุ่มของผู้ผลิต เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มทอผ้า กลุ่มเครื่องปั้นดินเผา กลุ่มจักสาน กลุ่มซัอมสี กลุ่มตีเหล็ก กลุ่มอาชีพเกษตร เป็นต้น สถาบันการเงินมีธนาคารออมสิน 1 แห่ง ธนาคารกรุงศรีอยุธยา 1 แห่ง ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ 1 แห่ง อำเภอมี รายได้จากเงินผลประโยชน์ของแผ่นดิน ค่าภาษีอากร และรายได้ตามงบประมาณแผ่นดิน

การศึกษาและสาธารณสุข

ในอำเภอพนมไพรมีสถานศึกษาระดับประถมศึกษาที่สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา แห่งชาติ 66 โรงเรียน ระดับมัธยมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษา 4 โรงเรียน ระดับอนุบาลสังกัดการศึกษา เอกชน 1 โรงเรียน โรงเรียนสอนปริยัติธรรมแผนกสามัญ 1 โรงเรียน การศึกษาเอกโรงเรียนเปิดสอน ในระดับ 3-4 มีห้องสมุดประชาชนประจำอำเภอ 1 แห่ง ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน 78 แห่ง มีการฝึกอบรมเกษตรกร และฝึกอาชีพเคลื่อนที่

การจัดการด้านสาธารณสุข มีโรงพยาบาลประจำอำเภอ ขนาด 30 เตียง จำนวนแพทย์ ปรินญา 4 คน เภสัชกร 1 คน พยาบาล 19 คน สัตว์ส่วนผู้ให้บริการ 1 : 3,910 คน แพทย์ปริญา 1 : 22,864 คน มีสำนักงานสาธารณสุข 1 แห่ง จำนวนเจ้าหน้าที่ 6 คน สัตว์ส่วนต่อผู้ใช้บริการ 1 : 15,242 คน สถานีอนามัยประจำตำบล 16 แห่ง จำนวนเจ้าหน้าที่ 49 คน พยาบาล 9 คน สัตว์ส่วนต่อผู้ใช้บริการ 1 : 1,988 คน สำนักงานผดุงครรภ์ 1 แห่ง ศูนย์โภชนาการเด็ก 1 แห่ง คลินิก 3 แห่ง ร้านขายยา ประเภท ข, ค จำนวน 21 แห่ง งานทางด้านสาธารณสุขมูลฐาน มี ผสส. อสม. ครบทุกหมู่บ้าน มีกองทุนโภชนาการ 27 กองทุน ศูนย์สวัสดิการตลาด 114 ศูนย์ และโครงการบัตรสุขภาพครบทั้ง 16 ตำบล (สำนักงานศึกษาธิการอำเภอพนมไพร. 2534 : 4) การให้บริการด้านสาธารณสุขของอำเภอให้ความสะดวกแก่ประชาชนพอสมควร นอกจากนี้ประชาชน ยังไปรับบริการยังโรงพยาบาลในจังหวัดยโสธรและจังหวัดอื่น ๆ

สาธารณูปโภคและสิ่งแวดล้อม

มีแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรคือ แม่น้ำชี ลำน้ำเสียว ลำห้วย และกุดต่าง ๆ อันเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติ มีหนองน้ำสาธารณะ 294 แห่ง คลองส่งน้ำ 6 แห่ง อ่างเก็บน้ำ 7 แห่ง ส่วนแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภค-บริโภค มีการประปาสุขาภิบาล 1 แห่ง ครอบคลุมพื้นที่ 7 หมู่บ้าน ในแต่ละหมู่บ้านมีประปาหมู่บ้าน จำนวน 106 แห่ง ครอบคลุมพื้นที่ 121 หมู่บ้าน มีบ่อบาดาลและบ่อน้ำตื้นเพื่อใช้อุปโภค-บริโภคทั้งบ่อส่วนบุคคลและบ่อสาธารณะในหน้าแล้งมักประสบปัญหาขาดแคลนน้ำจึงมีการสร้างถังเก็บน้ำฝน โถงแดง ตุ่มน้ำ สำหรับเก็บน้ำฝนไว้ใช้ในครัวเรือน การบริการไฟฟ้า ขยายเขตไฟฟ้าครอบคลุมพื้นที่ 178 หมู่บ้าน และมีโครงการที่จะขยายเขตไฟฟ้าให้ครบทุกหมู่บ้าน

ระบบสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปไม่มีปัญหาทางด้านมลพิษมีเพียงกลิ่นรบกวนที่เกิดจากการเลี้ยงสัตว์ คือ สุนัข ฝูงละอองที่เกิดจากโรงสีข้าว ฝูงนกมูลกรัง ฝูงนกมดดิน และการกำจัดขยะมูลฝอย

การสื่อสารและความปลอดภัย

1. ไปรษณีย์โทรเลข มีที่ทำการไปรษณีย์ประจำอำเภอ 1 แห่ง และไปรษณีย์ประจำตำบลทุกตำบล
2. โทรศัพท์ ในเขตสุขาภิบาลมีบริการโทรศัพท์โดยองค์การโทรศัพท์ฯ จำนวน 600 เลขหมาย ติดต่อกับภายในและภายนอกอำเภอ
3. หอกระจายข่าว ตามหมู่บ้านต่าง ๆ มีหอกระจายข่าวเพื่อประกาศแจ้งข่าวสารต่าง ๆ แก่ประชาชนในเวลาเช้าและเย็นหรือเมื่อมีข่าวด่วนที่จะแจ้งให้ประชาชนทราบ

ในด้านรักษาความปลอดภัยมีสถานีตำรวจอำเภอ 1 แห่ง สถานีตำรวจตำบล 2 แห่ง มีกำลังเจ้าหน้าที่ตำรวจทั้งอำเภอจำนวน 57 นาย ประชาชนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินดีมากไม่ค่อยปรากฏมีคดีอุกฉกรรจ์นอกจากคดีลักเล็กขโมยน้อย และการพนัน

การคมนาคมติดต่อระหว่างชุมชนภายในอำเภอและต่างอำเภอใช้ถนนลูกรัง มีถนนลาดยางหรือปูซีเมนต์เฉพาะบริเวณที่ผ่านหน้าหมู่บ้าน ถนนภายในหมู่บ้านเป็นถนนลูกรัง ถนนถมดินในฤดูฝนประสบปัญหาในการสัญจรไปมา การติดต่อกับตัวจังหวัดมีถนนลาดยางสภาพค่อนข้างดี มีรถโดยสารประจำทางติดต่อกับตัวจังหวัดและอำเภอใกล้เคียง เช่น สุวรรณภูมิ โพนทราย อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร และกรุงเทพฯ นอกจากนี้ยังมีรถโดยสารจากจังหวัดอื่น ๆ ที่ผ่านเส้นทางอำเภอพนมไพรไปยังกรุงเทพฯ เช่น มุกดาหาร อุบลราชธานี ยโสธร

สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และ โบราณคดี

สำนักงานศึกษาธิการอำเภอพนมไพร (2434 : 12) ได้รวบรวมสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และ โบราณคดีของอำเภอพนมไพร รวม 11 แห่งคือ

1. พระมหาธาตุวัดกลางอุดมเวทย์ ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 ตำบลกลาง ตำบลพนมไพร ห่างจากที่ว่าการอำเภอประมาณ 500 เมตร ลักษณะของศิลปกรรมที่ปรากฏเป็นศิลปขอมราวพุทธศตวรรษที่ 12-14 เป็นปราสาทขอมก่ออิฐ 2 องค์แต่ยอดหักเหลือเพียงคูหาสูง 3.30 เมตรฐานปราสาทด้านตะวันออกกว้าง 6 เมตร ยาว 6 เมตร องค์ตะวันตก กว้าง 7.30 เมตร ยาว 7.30 เมตร ปราสาทองค์กลางยอดด้าน บรรจบระบู้ชา สิ่งของศักดิ์สิทธิ์และต่อมาได้สร้างพระธาตุ ครอบมสถูปเอาไว้ จากตำนานของการสร้างวัด (แก้ว ทิพย์อาสน์. 2523 : 15-19) กล่าวว่า ผู้สร้างธาตุคือ พระครูลูกแก้วซึ่งเมื่อครั้งที่จะบรรจุพระอัฐิธาตุไว้ที่ภูกำพร้าว พระครูลูกแก้วและคณะสงฆ์จากเมืองแสนล้านช้างได้ร่วมเดินทางไปกับคณะของพระพุทธรักษาเมืองอินทปัฐนคร ก่อนที่จะบรรจุพระอัฐิธาตุพระครูลูกแก้วและพระครูมหาปะสมัน ได้ขอแบ่งชิ้นส่วน

ของพระอรุโฆสิตมาบรรจุไว้ที่วัดปะสมันเพื่อเป็นหลักทางพุทธศาสนาให้กับชาวเมืองแสน เมื่อกลับถึงบ้านเมืองพระครูลูกแก้วจึงปรึกษาเจ้าเมืองและญาติโยมทั้งหลายสร้างพระธาตุขึ้นที่วัดปะสมัน โดยจำลองแบบอย่างมาจากพระธาตุพนมมีฐานของพระธาตุกว้าง 5 วา สูง 10 วาหรือสูงเท่าปลายยอดตาลที่ขึ้นรอบ ๆ พระธาตุ ชาวบ้านชาวเมืองที่อยู่ใกล้เคียงทราบข่าวก็พากันมาช่วยสร้างรวมทั้งชาวเมืองสังขะ เมืองซุขันธ์ที่เดินทางจะไปสร้างพระธาตุพนม เมื่อมาถึงเมืองแสนได้ทราบข่าวว่า พระธาตุพนมสร้างเสร็จแล้วและชาวเมืองแสนกำลังก่อสร้างพระธาตุพนมจำลองอยู่จึงพากันร่วมสร้างพระธาตุจนสำเร็จ แล้วนำพระอรุโฆสิต พระพุทธรูปทองคำ 2 องค์ พระพุทธรูปแก้วสีเขียว (หยก) 1 องค์ รวมทั้งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ตลอดจนทรัพย์สมบัติที่มีค่าบรรจุไว้ใต้ฐานพระธาตุ

เมื่อเสร็จจากการก่อสร้างชาวเมืองก็พากันเฉลิมฉลองสมโภชในวันเพ็ญเดือนสาม ซึ่งถือเป็นวันสำคัญทางศาสนาและตรงกับวันสมโภชพระธาตุพนมด้วย พระครูลูกแก้วจึงให้เปลี่ยนชื่อวัดใหม่เป็นวัดโฆสิต จนถึง พ.ศ. 2425 จึงเปลี่ยนชื่อวัดใหม่อีกครั้งหนึ่งเป็นวัดกลางอุดมเวทย์ เพราะเป็นวัดที่ตั้งอยู่กลางเมือง เป็นสถานที่ที่ชาวบ้านเชื่อว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ดังนั้นพระธาตุจึงมีชื่อเรียกตามชื่อวัดว่าพระมหาธาตุวัดกลางอุดมเวทย์ ซึ่งนอกจากจะเป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีแล้วยังเป็นสิ่งคู่บ้านคู่เมืองและเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวอำเภอพนมไพร

2. กุฏิบ้านกุดโอ ตั้งอยู่ที่บ้านคำพระ ตำบลนานวล สร้างด้วยศิลาแลง ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 จะมีประเพณีสร้างกุฏิทุกปี
3. กุฏิบ้านโนนม่วง ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 ตำบลนานวล ห่างจากสภาตำบลประมาณ 3 กิโลเมตร
4. กุฏิมนุงบ้านเถียงนาชุม ตั้งอยู่ที่บ้านนาชม ตำบลกุดน้ำใส
5. กุฏิวัดหนองแซง ตั้งอยู่บ้านหนองแซง ตำบลดุกอิ่ง เป็นรูปเจดีย์ก่ออิฐถือปูน กว้าง 5 ศอก สูง 6 ศอก

6. กุ๋บ้านโนนหมากเม้า ตำบลนานวล
7. กุ๋อุมงบ้านชาติ ตั้งอยู่บ้านคู้ฟ้า ตำบลกุดน้ำใส มีฐานกว้าง 10 ศอก สูง 20 ศอก
8. กุ๋บ้านหลุมโมก ตั้งอยู่บ้านโนนสะอาด ตำบลคูกอิ่ง มีฐานกว้าง 10 วา สูง 10 ศอก
9. กุ๋อุมงบ้านหนองศรีทอง ตำบลโพธิ์ชัย มีฐานกว้าง 8 ศอก สูง 7 ศอก
10. กุ๋โนนหนองฮ้าง ตำบลโพธิ์ชัย มีฐานกว้าง 6 ศอก สูง 5 ศอก
11. โนนศิลาเลข ชายเนินบ้านพนมไพร ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 คุ่มศิลาเลข ห่างจากที่ว่าการอำเภอ 1 กิโลเมตร มีใบเสมาหินซึ่งชาวบ้านเชื่อว่ามียุขราว 1,500 ปี แต่ขาดการดูแลจึงชำรุดแตกหัก ในรายงานการสำรวจและขุดแต่งโบราณวัตถุของกรมศิลปากร (2510 : 38) กล่าวว่า กลุ่มเสมาหินที่พบที่โนนเสมที่อำเภอพนมไพรนี้มีลักษณะเป็นแผ่นหินขนาดใหญ่ไม่มีรูปสลัก มีอยู่ 9 หลัก อยู่ในสภาพที่ล้มนอนเรียงรายรอบเนิน ปัจจุบันได้มีชุมชนเสมาหลักหนึ่งมาปักไว้ที่หน้าที่ว่าการอำเภอ มีขนาดหน้า 45 เซนติเมตร กว้าง 1 เมตร และสูง 2.10 เมตร (ไม่คิดตอนอยู่ใต้ดิน) เป็นกลุ่มเสมาหินอีกแห่งหนึ่งที่พบในเขตลุ่มน้ำชีซึ่งจัดอยู่ในกลุ่มเสมาหินลุ่มยโสธร

นอกจากนี้ ศรีศักร วัลลิโภดม (2524 : 174-178) ได้รวบรวมสถานที่ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของอำเภอพนมไพร ซึ่งมีสถานที่เพิ่มเติมจากที่ได้กล่าวไว้ 11 รายการข้างต้นดังนี้

1. ศาลเจ้าปู่ ตำบลพนมไพร
2. กุ๋บ้านชะโด และลักษณะชุมชนโบราณบริเวณบ้านชะโด
3. ลักษณะชุมชนโบราณ บ้านโนนตาแหน ตำบลพนมไพร
4. ชุมชนโบราณบ้านหนองฮี ตำบลหนองฮี
5. ชุมชนโบราณบ้านชุมเงิน ตำบลโคกสว่าง
6. ลักษณะคูเมือง บริเวณห้วยก้ากวาก

7. ชุมชนโบราณ (เมืองยางคะบุรี) บ้านโนนม่วง ตำบลนานวล
8. ชุมชนโบราณบริเวณวัดกลางอุดมเวทย์ที่ตั้งเมืองแสนล้านช้าง และโบสถ์แบบ

ล้านช้าง

9. ลักษณะชุมชนโบราณและปรากฏร่องรอย บ้านชะยอม ตำบลนานวล

จากร่องรอยของโบราณสถานดังกล่าวย่อมเป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ในเขตอำเภอพนมไพรเป็นแหล่งชุมชนโบราณที่มีการอยู่อาศัยสืบเนื่องกันมาจากอดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

ดนตรีและการละเล่น

ชาวอำเภอพนมไพรมีวัฒนธรรมทางดนตรีการละเล่น เช่นเดียวกับชาวไทยอีสานในส่วนอื่น ๆ ของภาค ดนตรีพื้นบ้านยังได้รับความนิยมจากชาวบ้านทั่วไปและในสถานศึกษาบางแห่งได้นำมาฝึกสอนให้นักเรียนจัดตั้งเป็นวงดนตรีพื้นบ้านขึ้นในโรงเรียน ในงานบุญประเพณีต่าง ๆ เช่น บุญผะเหวด บุญจัน บุญบวงษ์ นิยมจัดหาหมอลำมาแสดงสมโภช นอกจากนี้ยังนิยมนำคณะกลองยาวมาแห่ชบวนในงานต่าง ๆ ทั้งงานประเพณีท้องถิ่น ประเพณีส่วนบุคคล หรือโอกาสพิเศษในพื้นที่อำเภอพนมไพรมีคณะกลองยาวหลายคณะ เช่น คณะบ้านหัวหนอง ตำบลโคกสว่าง คณะบ้านนาชม ตำบลกุดน้ำใส คณะบ้านดอนเจริญ ตำบลพนมไพร คณะบ้านหนองฮี ตำบลหนองฮี เป็นต้น มีช่างทำกลองอยู่หลายหมู่บ้าน เช่น ที่บ้านนานวล ตำบลนานวล เป็นต้น เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในคณะกลองยาวมีทั้งเครื่องดนตรีพื้นบ้าน เช่น แคน พิณ ซอ หมากกับแก้ว และยังนำเครื่องดนตรีสากล เช่น กีตาร์ กีตาร์เบส มาบรรเลงผสมผสานกันด้วย

ประเพณีพิธีกรรม ในท้องถิ่น

ประเพณีพิธีกรรม เป็นวัฒนธรรมที่สำคัญของบุคคลหรือสังคมและยึดถือสืบทอดกันมาจนเป็นเอกลักษณ์ ประเพณี พิธีกรรมของชาวอำเภอพนมไพร ไม่ว่าจะเป็นประเพณีเกี่ยวกับชีวิต เช่น ประเพณีการเกิด ประเพณีการบวช ประเพณีแต่งงาน ประเพณีเกี่ยวกับการตาย หรือประเพณีฮีตสิบสอง ล้วนมีความคล้ายคลึงกับชาวไทยอีสานในส่วนอื่น ๆ ของภาค กล่าวคือ

1. ประเพณีฮีตสิบสอง

เดือนอ้าย	บุญปีใหม่ บุญพระเข้ากรรม (ปริวาสกรรม)
เดือนยี่	บุญคุณลาน บุญเบิกบ้าน บุญคุ้ม
เดือนสาม	บุญข้าวจี
เดือนสี่	บุญผะเหวด
เดือนห้า	บุญสงกรานต์
เดือนหก	บุญเลี้ยงบ้านหรือเลี้ยงมเหศักดิ์ เลี้ยงปู่ตา
เดือนเจ็ด	บุญบังไฟ
เดือนแปด	บุญเข้าพรรษา
เดือนเก้า	บุญข้าวประดับดิน
เดือนสิบ	บุญข้าวสาก
เดือนสิบเอ็ด	บุญออกพรรษา แข่งเรือ ลอยกระทง
เดือนสิบสอง	บุญกฐิน

2. ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต จากการศึกษาในภาคสนามพบว่าประเพณีเกี่ยวกับชีวิต

มีรายละเอียดปลีกย่อยที่ปฏิบัติแตกต่างกันไปตามปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้กระทำได้ของแต่ละครอบครัว แต่โดยทั่วไปภาพรวมของประเพณี พิธีกรรมจะมีความคล้ายคลึงกันซึ่งรายละเอียดในส่วนที่คล้ายคลึงกันนี้คือ

2.1 ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การคลอดบุตรเดิมจะคลอดที่บ้านกับหมอดำยา (กลุ่มอายุประมาณ 30 ปีขึ้นไปโดยเฉลี่ย) แต่ในปัจจุบันเมื่อรู้ว่าตั้งครรภ์มารดาจะไปฝากครรภ์ที่โรงพยาบาล สถานีนอนามัย และคลอดโดยมีเจ้าหน้าที่ดูแลอย่างถูกต้องปลอดภัย การคลอดที่โรงพยาบาลและสถานีนอนามัยจึงทำให้ความเชื่อในพิธีการฝังรกค่อย ๆ หดไปซึ่งแต่เดิมนั้น เมื่อเด็กคลอดแล้วจะนำสายรกฝังไว้ใต้บันไดบ้าน ใช้กิ่งไม้ที่มีหนามคลุมและเผาข้างบนปากหลุม การขุดหลุมจะขุดลึกพอสมควรเพื่อเชื่อว่าเด็กจะมีจิตใจเยือกเย็นลึกซึ้งหนักแน่น ขณะที่ขุดหลุมฝังรกผู้ขุดก็จะพูดว่า "เมื่อเติบโตขึ้นไปอยู่แห่งหนตำบลใดก็ขอให้ได้กลับมาอยู่บ้านอยู่ช่องเดิมอย่าลืมบ้านเกิดเมืองนอนที่ฝังสายรกสายแห่ ให้จิตใจหนักแน่นอดทนเจริญก้าวหน้าลึกล้ำเหมือนความลึกของหลุมนี้..."

การปักไฟหลังคลอดจะเรียกว่า "การอยู่กรรมหรืออยู่ไฟ" หลังจากคลอดบุตรแล้วแม่ลูกอ่อนจะนอนบนแคร่ไม้ข้างเตาไฟหรือเอาถ่านไฟก่อไว้ได้แคร์ไม้ไผ่ อาบน้ำร้อนซึ่งมีใบหนาด ใบมะขาม ตะไคร้ และสมุนไพรต่าง ๆ ผสมกันต้มกับน้ำใช้อาบตอนเช้า-เย็น ดื่มน้ำร้อนและรับประทานอาหารง่าย ๆ เช่น ข้าวเหนียว ไข่ต้ม ปิ้งปลา ห้ามหรือคะล่ำอาหารรสจัด อาหารที่มีไขมันมาก อาหารที่มีกลิ่นฉุน ผักข่า (ผักชะอม) ผักมะรุม ฯลฯ ซึ่งจะทำให้ผิดกระบวน การอยู่กรรมหรืออยู่ไฟจะอยู่นาน 3 วัน 5 วัน 7 วัน 15 วัน หรือ 1 เดือน ขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคล และจะงดการทำงานหนักทุกอย่าง การคะล่ำเกี่ยวกับอาหารจะคะล่ำไปตลอดการให้หมบุตรแต่ในบางคนแม้ว่าบุตรจะโตแล้วก็จะคะล่ำตลอดไป

ประเพณีที่เกี่ยวกับการเกิดนี้ในปัจจุบันนี้แม้ว่าจะไม่มีพิธีกรรมที่ยุ่งยากหลายขั้นตอนตลอดจนความเชื่อบางอย่างที่ลดลงจากเดิมแต่ในการอวยพรทารกที่เกิดใหม่ก็ยังมีค่านิยมแบบเดิมว่า "โตขึ้นให้ได้เป็นเจ้าคนนายคน"

2.2 ประเพณีการบวช เมื่อตกลงได้ฤกษ์ยามวันบวชแล้วก็จะบอกเล่าญาติพี่น้อง เติริยมเครื่องอัฐบริขารและเติริยมจัดงาน ผู้บวชต้องไปหัดขานนาคและรับใช้พระภิกษุ (เจ้าอาวาส) ที่วัดที่ตนเองจะพำนัก ประมาณ 1-2 สัปดาห์ก่อนบวช เมื่อถึงวันโยม (วันรวม) ก่อนวันบวช 1 วัน

ญาติพี่น้องจะมาช่วยกันเตรียมสิ่งของ เช่น ห่อข้าวต้ม ทำพานบายศรี จัดสถานที่ ในวันงานเพื่อนบ้านจะนำสิ่งของมาช่วยทำบุญ เช่น เงิน ข้าวสาร กล้วย อ้อย มะพร้าว ดอกไม้ หมอนซิด ฯลฯ เมื่อผู้ช่วยงานกลับบ้านเจ้าภาพจะห่ออาหารหรือข้าวต้ม ๓๓๓ ทัพพีขึ้น ให้แขกนำกลับบ้านด้วยเป็นสิ่งตอบแทน ในช่วงบ่ายหลังจากรับประทานอาหารเที่ยงแล้ว ก็จะเป็นพิธีโกนผมขนาด นาคจะนำดอกไม้ไหว้ขอมาต่อพ่อแม่ เมื่อพ่อแม่รับมาแล้วจะทำพิธีชโลมผมและตามด้วยญาติผู้ใหญ่คือ ปู่ ย่า ตา ยาย ของขนาด การชโลมจะทำพอเป็นพิธีหลังจากที่ญาติผู้ใหญ่ชโลมผมแล้วจึงให้ช่างตัดผมโกนต่อไปแล้วอาบน้ำแต่งตัวด้วยการนุ่งผ้าขาว ห่มสไบขาว เจียงบ่ามา เข้าพิธีสู่ขวัญขนาด การสู่ขวัญขนาดถือเป็นการบอกกล่าวอบรมสั่งสอนนาคในฐานะลูกที่ต้องตอบแทนคุณบิดามารดาด้วยการบวชและเตรียมตัวเตรียมใจประพฤติปฏิบัติตัวเมื่อเข้าสู่ร่มกาสาวพัตร์ เสร็จจากพิธีสู่ขวัญแล้วก็นำนาคออกไปแห่รอบหมู่บ้านโดยมีกลองยาว พิณ แคน ซอ หรือเครื่องดนตรีอื่น ๆ ประกอบขบวนเป็นที่ครึกครื้น ตอนเย็นก็จะมีมหรสพสมโภช ซึ่งอาจเป็นหมอลำกลอน ลำเพลิน ลำหมู่ หรือภาพยนตร์ การนำนาคไปอุปสมบทนั้นขึ้นอยู่กับภิกษุที่นัดหมายกับพระอุปัชฌาย์ เป็นสำคัญบางคนอาจทำพิธีหลังจากแห่แล้วในตอนเย็นหรืออาจเป็นรุ่งเช้าของวันถัดมา

ในวันรุ่งขึ้นจะมีการทำบุญตักบาตรถวายภัตตาหารเช้าแด่พระบวชใหม่และเลี้ยงอาหารญาติมิตร ลูกหลานที่บวชใหม่พ่อแม่จะเรียกว่า "อ้ายหม่อม" และจะเป็นโยมอุปฐากจนกว่าพระจะสึก

2.3 ประเพณีแต่งงาน เมื่อหนุ่มสาวมีความรักใคร่ชอบพอกันและผู้ใหญ่เห็นชอบด้วยแล้ว ฝ่ายชายจะส่งเจ้าแม่มาทาบถามหรือเรียกว่า "ไปเดิม" (ไปประเดิม) ถ้าฝ่ายหญิงไม่ขัดข้องจึงนัดหมายวันสู่ขอแบบเป็นทางการค่าสินสอดทองหมั้นขึ้นอยู่กับฐานะของทั้งสองฝ่ายซึ่งนิยมเป็นเงินและทอง ในการสู่ขอนี้ นอกจากการตกลงเรื่องสินสอดแล้วยังมีการตกลงว่าจะให้ฝ่ายหญิงไปอยู่กับฝ่ายชายหรือฝ่ายชายไปอยู่กับฝ่ายหญิงหลังจากแต่งงานแล้ว เมื่อตกลงกันได้ทั้งสองฝ่ายพ่อแม่ก็จะนำวันเดือนปีเกิดของบ่าวสาวไปหาฤกษ์ยามวันแต่งงานกับผู้ตนเชื่อถือ เช่น เทียม พระสงฆ์ หรือหมอสวด แล้วเตรียมสิ่งของเครื่องใช้ในการจัดงาน บอกเล่าญาติพี่น้อง ฝ่ายหญิง

จะจัดเตรียมเครื่องสมมาไว้มอบให้พ่อแม่และเจ้าโคตรฝ่ายชาย

เมื่อถึงวันแต่งงานซึ่งมักจัดพิธีที่บ้านฝ่ายหญิง ก่อนขบวนขันหมากของฝ่ายชายจะเดินทางกลับบ้านฝ่ายหญิงจะทำพิธีสู่ขวัญให้เจ้าบ่าวก่อนซึ่งเรียกว่า สู่ขวัญน้อย เสร็จแล้วจึงขบวนขันหมากและบาศรีของตนไปยังบ้านฝ่ายหญิง ก่อนเข้าบ้านมีพิธีล้างเท้าให้พี่เขย (เรียกว่า การล้างเท้าพี่ชาย) การล้างเท้าจะใช้ใบตองวางบนหินลับมีดให้เจ้าบ่าววางเท้าบนใบตองแล้วผู้ล้างจึงตักน้ำล้างบนเท้าของเจ้าบ่าว เจ้าบ่าวก็นำเงินให้ผู้ล้างเท้าเป็นสิ่งตอบแทน เมื่อเสร็จจากพิธีล้างเท้าแล้วขบวนเจ้าบ่าวก็นำเข้าไปภายในบ้าน ฝ่ายชายจะมอบสินสอดให้เจ้าแม่ฝ่ายหญิงตรวจนับความถูกต้องตามที่ตกลงกันไว้ในวันสู่ขอ เมื่อครบถ้วนแล้วก็จะให้ฝ่ายชายยกบาศรีของตนไปตั้งคู่กันกับบาศรีฝ่ายหญิงแล้วนำเจ้าสาวออกจากห้องหอ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าห้องส้วม มาเข้าพิธีสู่ขวัญโดยมีเพื่อน เจ้าบ่าว เจ้าสาว หรือคู่เฮียง นั่งล้อมบาศรีพร้อมด้วยหมอสวดทำการสู่ขวัญ เมื่อเสร็จจากการสู่ขวัญแล้วก็จะ เป็นพิธีผูกแขนบ่าวสาวและการดูไข่เสี่ยงทายของคู่บ่าวสาว การทำนายจะทำนายตามลักษณะของไข่ ถ้าไข่ไม่มีรอยตำหนิลักษณะสวยงาม ทำนายว่าชีวิตคู่ของบ่าวสาวจะราบรื่นแน่นอน แต่ถ้าไข่มีรอยตำหนิททำนายว่าชีวิตคู่ไม่ราบรื่นอาจเกิดการหย่าร้าง ถ้ามีตำหนิมากพ่อแม่และหมอสวดก็จะให้ทำพิธีหย่าร้างกันก่อน เป็นการแก้เคล็ด

หลังจากทำพิธีบาศรีสู่ขวัญแล้วจะเป็นพิธีส่งตัวบ่าวสาวเข้าห้องหอหรือเข้าส้วม โดยให้คนเฒ่าคนแก่ผู้ที่ครองเรือนกันมาด้วยความราบรื่นเป็นตัวอย่างของคนในหมู่บ้านเป็นผู้ทำพิธีปูที่นอนและนอนก่อนเป็นการสมมุติ จากนั้นก็จะสั่งสอนบ่าวสาวและให้บ่าวสาวทำพิธีนอนบนที่นอน เมื่อเสร็จจากพิธีเข้าหอหรือเข้าส้วมแล้วก็จะ เป็นพิธีสมมาปูย่าและผูกแขน เขยแขนสะใภ้ โดยเจ้าสาวจะนำดอกไม้ 1 คู่ พร้อมกับเครื่องสมมาซึ่งได้แก่ ที่นอน หมอน เสื้อ ผ้าโสร่งไหม ผ้าถุงไหมมัดหมี่ ผ้าแพร ผ้าซิ่นไหม มอบให้กับพ่อแม่และเจ้าโคตรของฝ่ายชาย เมื่อทางฝ่ายชายรับแล้วก็จะผูกแขนให้สะใภ้ด้วยเงินหลังจากการสมมาและผูกแขนสะใภ้ แล้วฝ่ายหญิงก็จะผูกแขน เขยด้วยเงินเช่นเดียวกัน เมื่อผูกแขน เขยแขนสะใภ้ เสร็จแล้วพ่อแม่และเจ้าโคตรก็จะสั่งสอนและมอบหมายลูกของตนแก่เจ้าโคตร

ของอีกฝ่ายหนึ่งพร้อมกับเลี้ยงอาหารแก่ญาติมิตรเป็นอันเสร็จพิธี

การใช้ชีวิตหลังจากการแต่งงานนั้นโดยทั่วไปแล้วฝ่ายชายจะมาอยู่ร่วมกับครอบครัวของฝ่ายหญิง วันแต่ฝ่ายชายเป็นลูกคนเดียวไม่มีผู้ดูแลบิดามารดาจึงจะให้ฝ่ายหญิงไปอยู่ด้วย การอยู่ร่วมกันในระบบครอบครัวใหญ่นี้จะอยู่ประมาณ 4-5 ปีหรืออาจมีบุตร 1-2 คน เมื่อพ่อแม่เห็นว่ามีความเป็นอยู่มั่นคงสมควรที่จะออกเรือนแล้วก็จะให้แยกเรือนออกไปอยู่ภายในบริเวณที่ดินที่อยู่ใกล้เคียงกันหรือตามไร่เนาที่อยู่ใกล้ ๆ หมู่บ้านที่เรียกว่า "ไร่เนาต้นบ้าน" หรือ "หัวไร่ปลายนา" ความสัมพันธ์ของครอบครัวและเครือญาติจะเท่าเทียมกันทั้งสองฝ่ายดังที่ได้กล่าวรายละเอียดไว้แล้วในหัวข้อระบบครอบครัวและเครือญาติ

2.4 ประเพณีเกี่ยวกับการตาย ประเพณีเกี่ยวกับการตายนั้นจะมีใน 2 ลักษณะที่แตกต่างกันคือ การตายแบบปกติธรรมดากับการตายโหง พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายทั้ง 2 ลักษณะจะแตกต่างกันตรงที่ถ้าตายแบบธรรมดา นั้นจะทำพิธีเผา ส่วนตายโหงจะต้องทำพิธีฝังศพไว้ก่อนเป็นเวลา 3 ปีแล้วจึงทำพิธีเผา

การเก็บศพและสวดศพระหว่างที่รอเผาหรือฝังจะทำที่บ้านของผู้ตาย "ในกรณีที่เป็นศพไร้ญาติจึงเก็บไว้ที่วัด มีการสวดพระอภิธรรมในตอนเย็นทุกวันประมาณ 1-3 วันจนกว่าจะนำศพไปเผาหรือฝัง ตอนกลางคืนจะมีการ "งันเฮือนดี" มีการเล่นเกม การพนันขันแข่งต่าง ๆ ซึ่งอาจจะพนันด้วยเงินหรือให้ตีหม่น้ำ หรือเชกหัวเข้า หรืออื่น ๆ ตามแต่คู่แข่งขันจะตกลงกันจนสว่าง การงันเฮือนดีจะช่วยให้งานไม่เจียบเหงาหนักแล้วช่วยผ่อนคลายความโศกเศร้าแก่เจ้าภาพได้

การเผาหรือฝังศพจะกระทำที่วัดหรือป่าช้าหรือที่นาของผู้ตาย ถ้าไม่มีเมรุเผาก็จะกองเนินเป็นเมรุชั่วคราว ถ้าทำพิธีที่นาจะโยนไข่เสี่ยงหาจุดที่จะใช้ทำพิธี ก่อนนำศพออกจากบ้านพระจะสวดอภิธรรมประพรมน้ำพุทธมนต์เป็นการปิดเป่าและบอกกล่าวให้วิญญาณเคลื่อนย้ายออกจากบ้าน มีการจุดประทัดหรือยิงปืนเมื่อยกศพออกจากเรือนและตลอดระยะทางที่จุดศพเคลื่อนไปยังเมรุจะหว่านข้าวตอกหรือข้าวสาร จุดประทัดไปด้วย ลูกหลานญาติมิตรจะจุดประทัดซึ่งใช้ฝ้ายผูก

กับรถหรือเกวียนที่ใช้ เป็นพาหนะในการเคลื่อนศพและห้ามหยุดพักหรือเปลี่ยนเมื่อ ถ้าในกรณีที่ใช้วิธีหามหรือแบก เมื่อนำไปเผาหรือฝังที่ที่ห่างไกลจากหมู่บ้านมาก ไม่มีถนนเพื่อความสะดวกในการเดินทางจึงต้องใช้การหามหรือแบก ห้ามเปลี่ยนท่า เปลี่ยนคน หรือหยุดพัก เพราะเชื่อว่าวิญญาณผู้ตายจะกลับมาบ้าน เมื่อไปถึงเมรุจะเวียนศพรอบเมรุด้านซ้าย 3 รอบจึงยกขึ้นเมรุ ก่อนเผาจะเปิดโลงให้ญาติมิตรล้างหน้าศพก่อนด้วยน้ำมะพร้าว น้ำอบน้ำหอม นำสิ่งของเสื้อผ้าผู้ตายมาบังสุกุลไปให้ผู้ตายในส่วนที่จะเผาพร้อมกับศพนั้น ถ้าเป็นเสื้อผ้าจะกลับข้างและหนีให้ขาดก่อนเผาเพราะเชื่อว่าเมืองผีจะใช้ของที่ตรงข้ามกับเมืองคน การใส่เสื้อผ้าจึงต้องใส่คนละข้างกับคน จากนั้นจึงปิดโลงและยกศพขึ้นเมรุพระทำพิธีสวดมาติกาบังสุกุลจุดไฟ (กรณีที่ฝังก็จะยกศพลงหลุม) ญาติมิตรวางดอกไม้หรือสิ่งของ เงินทอง เพื่อให้ผู้ตายนำไปใช้ เมืองผีเผาพร้อมกันทั้งหมด ในระหว่างที่กำลังเผาศพอยู่นี้ เจ้าภาพจะหว่านภาพิณฑุซึ่ง เป็นเงินเหรียญทองกระดาศเงินกระดาศทองให้ผู้ไปร่วมงานเก็บ การหว่านกลีบพิณฑุถือว่าเป็นเงินทองที่ผู้ตายทำบุญทำทานให้กับญาติมิตรยิ่งถ้าหากผู้ไปร่วมงานแย่งกันเก็บมากเท่าใดยิ่งเชื่อว่าผู้ตายจะได้บุญมาก

การทำบุญแจกข้าวหาผู้ตายหรือเก็บอัฐิ จะทำหลังจากที่เผาแล้วประมาณ 1-3 วันแล้วแต่ความสะดวกของเจ้าภาพ เมื่อเผาเรียบร้อยแล้วญาติพี่น้องจะช่วยกันเก็บกระดูก (อัฐิ) ถ้าถ่าน ห่อผ้าขาวใส่โกศ ทำบุญตักบาตรอุทิศส่วนกุศลไปให้ผู้ตายแล้วนำอัฐิไปบรรจุไว้ในธาตุหรือกำแพงวัดเมื่อครบกำหนด 50 วันหรือ 100 วันก็จะมีการทำบุญอีกครั้งหนึ่งซึ่งอาจจะเป็นบุญจันหรือบุญบวชเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตาย

สำหรับการบวชหน้าศพหรือที่เรียกว่า "บวชจุง" นั้นผู้บวชจะเป็นลูกหลาน ลูกศิษย์ลูกหาของผู้ตายเพื่อเป็นการอุทิศส่วนกุศล ถ้าเป็นชายก็จะบวชพระหรือเณร ถ้าเป็นหญิงก็จะบวชชีพรหมณ์และบวชก่อนเคลื่อนศพออกจากบ้าน เมื่อเสร็จพิธีเผาหรือฝังแล้วจึงขอลาสิกขาบทกับพระอุปัชฌาย์ ระหว่างที่บวชก็จะรักษาศีลเช่นเดียวกับเพศบรรพชิต

ประเพณีเกี่ยวกับการตายนับเป็นประเพณีที่มีความซับซ้อนและคติความเชื่อหลายประการทั้งความเชื่อแบบพุทธ และผี ในที่นี้เป็นการศึกษาและกล่าวถึงแต่พอสังเขปเท่านั้น ซึ่งผู้ที่มีความสนใจน่าจะมีการศึกษาอย่างละเอียดลึกซึ้งต่อไป

ศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่น

ศาสนาและความเชื่อของชาวอำเภอหนองไผ่ก็มีความคล้ายคลึงกับชาวไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยทั่วไปคือ การนับถือพุทธศาสนากับความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ ดังจะเห็นได้จากประเพณี นิจกรรมในฮีตสิบสอง และประเพณีนิจกรรมเกี่ยวกับชีวิต ซึ่งบางประเพณี จะเป็นการปฏิบัติร่วมกันระหว่างความเชื่อแบบพุทธศาสนาและความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาตินี้ชาวหนองไผ่มีความเชื่อและนับถือ "มเหศักดิ์" ซึ่งการนับถือมเหศักดิ์ของชาวหนองไผ่ นับเป็นความเชื่อที่มีความสำคัญและเป็นลักษณะเฉพาะของชุมชนศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่นที่จะกล่าวในตอนต้นนี้จะแยกกล่าวออกเป็น 2 ประการ คือพุทธศาสนาและความเชื่อทั่วไป ส่วนความเชื่อในการนับถือมเหศักดิ์นั้นจะ ได้กล่าวในบทถัดไป

1. พุทธศาสนา

ชาวอำเภอหนองไผ่ นับถือพุทธศาสนาประมาณร้อยละ 99 มีศาสนสถานทางพุทธศาสนา คือ วัด 87 แห่ง สำนักสงฆ์ 17 แห่ง ที่พักรักษามหาภิณฑ 9 แห่ง ที่พักรักษารวมชุด 7 แห่ง โรงเรียนสอนปริยัติธรรมแผนกบาลี 1 แห่ง แผนกธรรม 23 แห่ง แผนกสามัญ 1 แห่ง พระภิกษุ 577 รูป สามเณร 136 รูป (สำนักงานศึกษาธิการอำเภอหนองไผ่. 2534 : 5)

ความเชื่อและศรัทธาในพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาที่มีประชาชนนับถือมากที่สุด ทำให้วัดเป็นเสมือนศูนย์รวมจิตใจแห่งหนึ่งที่สำคัญของแต่ละหมู่บ้าน โดยทั่วไปในวันธรรมดา ประชาชนจะทำบุญตักบาตรเป็นประจำทุกวัน ส่วนในวันพระวันศีลและวันสำคัญทางศาสนาจำนวน คนที่ไปทำบุญจะมีมากเป็นพิเศษ นอกจากนี้วัดยังเป็นสถานที่ประชุมปรึกษาหารือเรื่องราวสำคัญ ๆ ของหมู่บ้าน เช่น การประชุมจัดงานประจำปีของหมู่บ้าน การประชุมกลุ่มต่าง ๆ เป็นหน่วยเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือเลือกตั้งกำนันผู้ใหญ่ เป็นที่ตั้งของประปาหมู่บ้าน เป็นที่ตั้งหอกระจายข่าว ฯลฯ

ในระหว่างช่วงเข้าพรรษาพุทธศาสนิกชนที่มีบุตรหลานมีอายุครบวชจะส่งเสริมให้บวชในพุทธศาสนา อุบาสกอุบาสิกาจะถือศีลและฟังธรรมตลอดสามเดือน นอกจากนั้นแต่ละหมู่บ้านยังจัดทำผ้าป่าไปทอดต้นเทียน ทอดกลองเพล ทอดเสื่อ ยังวัดต่าง ๆ ทั้งในอำเภอและต่างอำเภอในการไปทอดผ้าป่านี้บางครั้งในกลุ่มหมู่บ้านจะมีการแข่งขันร้องสรภัญญ์ ฃญา ระหว่างหมู่บ้านที่เป็นแขกกับเจ้าภาพเพื่อความรื่นเริงสนุกสนานและรักษาวัฒนธรรมเก่าแก่ของท้องถิ่น

การบวชในระหว่างเข้าพรรษานี้ถ้าหากบุตรหลานของครอบครัวใดไม่สามารถจะบวชได้ เนื่องจากความจำเป็นในหน้าที่การงานหรือการศึกษา ก็จะนิยมบวชในช่วงอื่น ๆ เช่น ในช่วงปิดภาคเรียน เดือน 4 เดือน 5 เดือน 6 โดยบวชเป็นระยะเวลา 1 เดือน หรือ 15 วัน หรือ 7 วัน ตามความสะดวก การบวชเชื่อว่าเป็นกุศลสูงสุดและทดแทนบุญคุณบุพการี ผู้ที่ยังไม่ได้บวชในพุทธศาสนาทั้งที่มีอายุครบวชแล้วนั้นชาวบ้านยังมีค่านิยมว่าเป็นบุคคลที่ยังมีวิถีชีวิตไม่ครบสมบูรณ์ดี แนวความคิดทางศาสนานั้นประชาชนเชื่อในเรื่องบาป บุญ คุณ โทษ นรก สวรรค์ การทำบุญกุศลเป็นการเพิ่มพูนบุญบารมีและสั่งสมไว้เพื่อชาติหน้าหรืออนาคตข้างหน้าให้มีความสุข

2. ความเชื่อทั่วไป ความเชื่อเป็นหลักยึดเหนี่ยวทางจิตใจที่ทำให้ผู้เชื่อเกิดความรู้สึกอบอุ่นและเกิดความมั่นใจว่าตนเองมีผู้คอยปกป้องคุ้มครองให้ปลอดภัย ความเชื่อจึงเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ ในท้องถิ่นอำเภอพนมไพรนอกจากความเชื่อมั่นและศรัทธาในพุทธศาสนาดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วยังมีความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติอันเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่ยึดถือปฏิบัติอยู่ในชีวิตประจำวันหลายประการ คือ

2.1 ความเชื่อเกี่ยวกับโหราศาสตร์ ความเชื่อในเรื่องฤกษ์ยาม วันดี วันร้าย การทำนายโชคชะตาราศีนั้นว่าเป็นสิ่งที่มีบทบาทต่อวิถีชีวิตอยู่มาก การปลูกเรือน แต่งงาน การบวช การตั้งชื่อให้กับบุตรหลานที่เกิดใหม่ การเดินทางไกล ฯลฯ จะต้องหาฤกษ์ยามที่เหมาะสม วัน เดือน ปี ที่เป็นมงคล ถ้าตรวจดูแล้วเห็นว่าวันที่จะประกอบกิจนั้น ๆ ตรงกับวันแฉ่งหรือวันไม่ดีก็จะไม่ฝืนกระทำเพราะจะไม่เป็นมงคลหรืออาจเกิดผลร้ายต่อตนเอง ในแต่ละหมู่บ้านจึงมีผู้คอยกำหนดฤกษ์ยามที่ชาวบ้านให้ความเชื่อถืออยู่ทุกหมู่บ้าน เช่น พระสงฆ์ เกษมจำ หมอธรรม หมอสูตร หรือผู้อาวุโส

2.2 ความเชื่อเกี่ยวกับความฝัน ความเชื่อในเรื่องฝันดีฝันร้ายพบว่ายังมีอยู่มากแม้ว่าหลังจากที่เชื่อแล้วจะไม่ปรากฏเหตุการณ์เช่นตามที่เชื่อก็ตามแต่ผู้ฝันก็ยังยึดถือเป็นสิ่งที่คอยเตือนให้ระมัดระวังตน โดยเฉพาะในกรณีที่ฝันร้าย และยังเชื่อว่าความฝันที่เกิดขึ้นในตอนใกล้รุ่งจะมีความแม่นยำ

ความเชื่อเรื่องความฝันได้มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวชนบท กล่าวคือ ถ้าเชื่อว่าฝันร้าย เช่น ฝันว่าญาติมิตรที่ตายไปแล้วมาชวนไปอยู่ด้วย ผู้ฝันก็จะทำพิธีสะเดาะเคราะห์ หรือถ้าเชื่อว่าฝันดี เช่น ฝันว่าได้เงินทองของมีค่าก็จะเกิดขวัญกำลังใจ และบางครั้งก็ยังมี การนำเรื่องราวที่ปรากฏในความฝันมาตีความเป็นตัวเลขเพื่อใช้ในการเสี่ยงโชคอีกด้วย

2.3 ความเชื่อในเรื่องข้อห้ามหรือคะลำ ชาวชนบทมีความเชื่อในเรื่องคะลำหลายอย่าง เช่น

- ฝนตกฟ้าร้องอย่าเอาของมีคม มีด จอบ เสียม หรือกระจกเงามาเล่น

คะลำ

- อย่าทักเด็กทารกว่าอ้วนหรือน่ารัก คะลำ
- แม่ลูกอ่อนอย่ากินผักข่า (ชะอม) คะลำ
- นอนหันศรีษะไปทิศตะวันตก คะลำ
- วันพระ วันศีล ตักข้าวในเล้า ชู่ง ฉาง คะลำ
- เทียมไปงานศพห้ามกินข้าวน้ำสุบบุรี เคี้ยวหมากขณะที่ศพยังไม่ลงจาก

เวรอน คะลำ

- หมอธรรมหรือผู้เรียนมนต์ ห้ามกินของเหลือจากคนอื่นกิน คะลำ

ฯลฯ

ความเชื่อในเรื่องข้อห้ามหรือคะลำนี้บางอย่างผู้ใหญ่ก็สามารถอธิบายเหตุผลแก่เด็กให้เขาเข้าใจได้ว่าเป็นการอบรมสั่งสอนทางอ้อมให้เป็นผู้มีความระมัดระวังการประพฤติตนทั้งกาย วาจา ใจ แต่ในบางข้อก็ไม่สามารถอธิบายเหตุผลได้ว่าทำไมจึงต้องคะลำ

2.4 ความเชื่อในเครื่องรางของขลัง เช่น รูปเคารพ เห็ญตุตราต่าง ๆ เหล็กไหล ตะกรุด ผ้ายันต์ สายสิญจน์ การสีกลายลงอาคม เวทมนตร์คาถา ตลอดจนความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ว่าสามารถปกป้องอันตรายหรือช่วยเหลือให้มีชีวิตที่เป็นสุขได้

2.5 ความเชื่อในเรื่องเคราะห์ปีเคราะห์เดือนและการสะเดาะเคราะห์ เชื่อในเจ้ากรรมนายเวรแต่งแก้เคราะห์ปีเคราะห์เดือนด้วยสิ่งของต่าง ๆ ตามแต่ว่าจะมีเคราะห์มากหรือน้อยเพียงใด เช่น ทำกระทง 9 ห้องใส่ข้าวดำ ข้าวแดง เมี่ยง หมาก พลู บุหรี่ ดอกไม้ ธูป เทียน หรือแต่งเครื่องแกกอื่น ๆ มีเทียน หรือหมอธรรม หรือจ้ำ หรือพระ เป็นผู้ทำพิธี

2.6 ความเชื่อเกี่ยวกับพืชและสัตว์ นอกจากความเชื่อในเรื่องยาสมุนไพรที่นำเอาพืชและอวัยวะบางส่วนของสัตว์มาเป็นตัวยาลำคัญแล้วยังเชื่อว่าพืชและสัตว์บางชนิดจะนำมาซึ่งความเป็นสิริมงคลหรืออุปมงคลด้วย เช่น

พืช พืชต่าง ๆ ที่มีชื่อเป็นมงคลมักจะปรากฏในการนำมาประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น ใช้ใบมะยมประพรมน้ำพระนฤททมนต์ ก่อนนำข้าวขึ้นยังฉางใช้ใบคูณ (ชัชพฤกษ์) ใบยอบูชา แมงโพน น้ำดอกพุด ดอกรัก ดอกจำปาขาว (ลิ้นทม) และดอกไม้สีขาวเท่านั้นบูชาพระ เพราะถือว่าพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่บริสุทธิ์เหมือนสีขาว

ความเชื่อเกี่ยวกับผี เทวดา นางไม้ ที่สิ่งสถิตย์อยู่กับต้นไม้บางชนิด เช่น ต้นกล้วยตานีจะไม่นิยมปลูก ต้นแค (ตะเคียน) จะไม่นำมาสร้างบ้าน ต้นโพธิ์ ต้นไทร จะมีเทวดาสถิตย์อยู่ ต้นไม้ใหญ่จะมีเจ้าสถิตย์อยู่ จากความเชื่อในเรื่องนี้จึงมีการกราบไหว้บางรายทำพิธีขอหวยกับต้นไม้ โดยนำดอกไม้ธูปเทียนจุดขอขมาบอกกล่าวแก่เจ้าที่สิ่งอยู่แล้วใช้มีดขุดหรือถากเปลือกต้นไม้ส่วนใดส่วนหนึ่งที่สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจนนำไปเผาตรงรอบที่ถากออกนั้นแล้วรอสักกระยะหนึ่งประมาณ 10 นาที (ยางของต้นไม้จะออกตามรอบที่ถาก) ก็จะมีรอยคล้ายตัวเลขหรือตัวหนังสือ ผู้ขอก็จะนำไปตีความหมายเป็นหวยไปตามความเชื่อของแต่ละบุคคลซึ่งบางครั้งก็ถูกบางครั้งก็ไม่ถูก ความเชื่ออย่างหนึ่งเกี่ยวกับการขอหวยกับต้นไม้คือถ้าให้

ผู้หญิงมาเป็นผู้ทำพิธีเชื่อว่าเจ้าที่สิงอยู่ในต้นไม้จะสงสารและให้หอยแครง เมื่อผู้ชอูกหอยก็จะซื้อผ้าสีต่าง ๆ ที่คิดว่าเจ้าชอบไปผูกให้กับต้นไม้ต้นนั้น ๆ เป็นความหมายว่าได้ซื้อผ้ามาแต่งตัวให้ ดังนั้นจึงมักพบเห็นผ้าสีแดงหรืออื่น ๆ ผูกรอบต้นไม้ใหญ่อยู่ทั่ว ๆ ไปในเขตพื้นที่อำเภอพนมไพร ความเชื่อเรื่องการชอหอยกับต้นไม้จะได้รับความนิยมนั้นเป็นช่วง ๆ ในลักษณะการเอาอย่างของกลุ่มคนที่ชอบเล่นหอย

สัตว์ ความเชื่อเกี่ยวกับสัตว์จะมีทั้งในด้านดีและด้านร้าย เช่น

- งูเห่า งูสิง งูทำงาน(สามเหลี่ยม) เข้าบ้านจะมีเคราะห์ให้ทำพิธี

สะเดาะเคราะห์

- นกเค้าแมว นกแสก กา ร้องในหมู่บ้าน หรือที่บ้านใด จะมีคนตาย

- ขณะที่เดินทางงูเลื้อยผ่านหน้าให้ร้องว่าไซค ๆ จะมีโชค

ฯลฯ

2.7 ความเชื่อ เรื่องการบนบานหรือการบิา การบนบานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือ

เป็นความเชื่ออย่างหนึ่งของชาวอำเภอพนมไพร เมื่อเกิดเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งที่เกิดไปจากการดำเนินชีวิตอย่างปกติธรรมดา เช่น ความเจ็บป่วย ความเดือดร้อนเป็นทุกข์ใจ การสอบเรียนต่อ การสอบแข่งขันเข้ารับราชการ การเกณฑ์ทหาร การเดินทางไปทำงานต่างถิ่น การค้าขาย ฯลฯ ก็จะไปบนบานสิ่งที่ยึดถือเคารพนับถือให้ช่วยเหลือ การบนจะกระทำทั้งในส่วนบุคคลและหมู่คณะ หรือให้พ่อแม่ผู้ปกครองบิให้ก็ได้เพราะเพียงแต่นำดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ (ชั้นห้า) หมาก พลู บุหรี่ ไปมอบและอธิษฐานต่อสิ่งที่ตนเองเคารพหากสำเร็จก็จะถวายอาหารคาวหวานหรือเงินทองหรือกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งตามแต่ผู้บนจะต้องการถวาย สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวพนมไพรให้ความเคารพนับถือบนบานมากที่สุด ได้แก่ เจ้าพ่อพระมหาธาตุวัดกลางอุดมเวทย์ เจ้าพ่อเทศักดิ์ เจ้าพ่อหลักเมือง เจ้าปู่เจ้าย่า ศาลปู่ตา ส่วนสิ่งของที่ใช้กับบนมักจะได้แก่ อาหารคาวหวาน บั้งไฟ เงิน ทอง อัฐ หิน ปูน ทราย เพื่อใช้ก่อสร้างศาล เป็นต้น

2.8 ความเชื่อในเรื่องการส่อง การส่องหมายถึง การเล็งหรือการมองดู ด้วยวิธีการเข้าทรงหรือเข้าสมาธิตรวจดูเรื่องราวต่าง ๆ ที่ต้องการทราบ ผู้ที่สามารถส่องรู้ เรื่องราวต่าง ๆ ได้คือ เทียม หมอธรรม หมอส่อง ซึ่งมีวิธีการคล้าย ๆ กันหมอดูมีการยกคาย อันได้แก่ ชันท์ห้า เงินจำนวนหนึ่งอาจเป็น 6 สลึง 10 สลึง แล้วแต่ว่าจะเป็นการคายของผู้ใด บอกวันเดือนปีเกิดของผู้มาส่อง เรื่องที่ต้องการทราบ จากนั้นผู้ส่อง (เทียม หมอธรรม หมอส่อง) จะทำพิธีและบอกว่า เรื่องราวที่ต้องการทราบนั้นเป็นอย่างไร ส่วนมากเรื่องที่ส่องมักจะ ได้แก่ ขงหยง คนหยง คนป่วย เป็นต้น

2.9 ความเชื่อในเรื่องขวัญ เป็นความเชื่อที่คล้ายคลึงกันกับความเชื่อของคนไทยทุกภาค ดังนั้นพิธีกรรมการบายศรีสู่ขวัญจึงมักพบเห็นเสมอ ๆ ในโอกาสสำคัญของชีวิต เช่น สู่ขวัญภาค สู่ขวัญบ่าวสาว สู่ขวัญท้อง สู่ขวัญทหารใหม่ สู่ขวัญข้าราชการใหม่ สู่ขวัญคนป่วย สู่ขวัญให้แก่แขกเจ้านายผู้ใหญ่ที่มาเยี่ยมเยียน สู่ขวัญให้ผู้ที่ผ่านพ้นจากความโชคร้าย สู่ขวัญขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ ในแต่ละหมู่บ้าน จึงมีหมอสูตรประจำหมู่บ้าน เพื่อเป็นผู้ทำพิธีให้กับชาวบ้าน ความเชื่อเรื่องขวัญนั้นนอกจากเชื่อว่าคนมีขวัญแล้วยังเชื่อว่าสัตว์ พืช และสิ่งของเครื่องใช้ทุกอย่าง ล้วนมีขวัญเช่นเดียวกันเช่น วัว ควาย ข้าว เถวียน ฯลฯ จึงเห็นพิธีทำขวัญให้กับสิ่งเหล่านี้ด้วย เช่นกัน

2.10 ความเชื่อในเรื่องของรักษา ของรักษาหมายถึง อำนาจของ พระพุทธคุณ พระธรรมคุณ ไสยศาสตร์ เวทมนตร์ คาถา ที่ดูแลรักษาผู้ที่เคารพนับถือให้อยู่เย็น เป็นสุข ไม่มีอันตรายใด ๆ เบียดเบียนได้ ผู้ที่เป็นเจ้าของของรักษา ได้แก่ เทียม หมอธรรม หรือพระสงฆ์ ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ได้รับการถ่ายทอดจากครูบาอาจารย์ทั้งทางศาสนาและ ไสยศาสตร์ วิธีการถ่ายทอดวิชาความรู้ไม่ได้รับการเปิดเผยว่าเรียนหรือถ่ายทอดกันอย่างไร เมื่อเรียนจบแล้วครูบาจะมอบของรักษาไว้ในฐานะสานุศิษย์และรับคนอื่น ๆ เข้ามาอยู่ในของรักษาของตนได้ เจ้าของของรักษาคนหนึ่ง ๆ จะมีคนมาขึ้นหรือนับถือของรักษาด้วยมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความ ศรัทธาของผู้นับถือ ผู้ที่มาขึ้นของรักษานี้ เรียกว่า ลูกแฝงลูกเทียน ในวันพระก็จะนำขันห้า มาขึ้น

หิ้งพระที่บ้านกับของรักษาเพื่อเป็นการบูชา หากเกิดเจ็บป่วย เดินทางไกล ไปสอบเรียนสอบทำงาน ไปทหาร คนในครอบครัวทะเลาะเบาะแว้งกัน ก็จะนำขันห้ามาบอกกล่าวแก่ของรักษาให้ช่วยดูแล หากมีการจัดงานบุญประเพณีอย่างใดอย่างหนึ่งในครอบครัวก็จะบอกกล่าวของรักษาให้ทราบ

เมื่อถึงประเพณีบุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสากก็จะนำอาหารแห้ง ข้าวสาร เผือก มัน หมาก พลู บุหรี่ มาให้เจ้าของของรักษาเพื่อบูชาเช่นสรวงของรักษา ระหว่างเข้าพรรษา 3 เดือน จะนำดอกไม้ ธูปเทียน มาบูชาของรักษาทุกวันซึ่งเรียกว่า "เอาดอกไม้ขึ้นฮ้าน (หิ้ง)" หิ้งหรือหอบูชาของรักษาประกอบด้วยสิ่งของต่าง ๆ หลายอย่างเช่น พระพุทธรูป พระนิมน์ เหรียญพระตะกวด ผ้ายันต์ ขันน้ำมนต์ ดาบ ดอกไม้ ธูปเทียน ขันหมากเบง เป็นต้น หิ้งหรือหอบูชาของรักษา จะห้ามมิให้ผู้ใดในบ้านนอกจากผู้เป็นเจ้าของของรักษาผ่านโดยไม่ว่าจำเป็น

ความเชื่อในเรื่องของรักษานี้จะเชื่อว่าสามารถดูแลรักษาป้องกันภูตผีปีศาจได้แทบทุกชนิดที่จะมาทำอันตรายต่อคน ในกรณีที่เชื่อว่าความเจ็บป่วยเกิดจากการกระทำของผีชนิดใดชนิดหนึ่งเจ้าของของรักษาจะทำพิธีส่งหรือเข้าทรงดูก่อนว่าเป็นผีชนิดใดแล้วจึงให้ผู้ป่วยแต่งกายแก้เคราะห์ รดน้ำมนต์รักษาขับไล่ผีแต่ถ้าผีแข็ง (มีอำนาจมาก) เกินกำลังที่จะรักษาผู้ป่วยได้ก็จะให้ เทียมของเจ้าพ่อมเหศักดิ์เป็นผู้รักษาซึ่งเชื่อว่าผีทุกชนิดเกรงกลัวอำนาจของเจ้าพ่อมเหศักดิ์

ผู้ที่ เป็นเจ้าของของรักษา จะประพฤติตนเช่นเดียวกับบุคคลธรรมดาทั่วไป แต่จะมีข้อห้าม (คะลำ) บางอย่างซึ่งขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลว่าครูของตนห้ามไว้อย่างไร เช่น ห้ามลอดราวตากผ้า ห้ามกินอาหารในงานศพ ห้ามกินอาหารเหลือจากผู้อื่นกิน ในขณะที่กินอาหารร่วมกันกับผู้อื่นห้ามมิให้ใครทักว่าเผ็ด เค็ม หรืออร่อย ห้ามเอาค่าขาย (ครู) เกินกว่าที่กำหนดไว้ ห้ามฆ่าสัตว์ ฯลฯ ข้อปฏิบัติตนต่าง ๆ ที่ครูได้กำหนดไว้ต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดมิฉะนั้นจะ "ผิดครู" เกิดความเดือดร้อน บางรายอาจเป็นผีปอบได้

2.11 ความเชื่อในการนับถือผี ชาวอำเภอพนมไพรมีความเชื่อว่ามีวิญญาณของคนที่ตายไปแล้วยังไม่ได้ไปเกิดวิญญาณล่องลอยไปตามที่ต่าง ๆ หรืออาจสิงสถิตย์อยู่ตามหอ

ตามศาล มีอำนาจลับปาฎิหาริย์ เหนือกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ สามารถให้คุณและโทษต่อมนุษย์ได้ ดังนั้นจึงมีทั้งผีดีและผีร้าย ถ้าเป็นผีร้ายคนก็จะเกลียดกลัวและจะถูกกำจัดให้หมดสิ้นไป ถ้าเป็นผีดีก็จะเคารพนับถือเช่นสรวงบูชาเป็นการตอบแทนคุณความดีของผีนั้น ๆ ผีที่ชาวอำเภอพนมไพร นับถือมีดังต่อไปนี้คือ

2.11.1 การนับถือผีบ้านผีเรือน และพระภูมิเจ้าที่ ผีบ้านผีเรือนเป็นผีที่สิงสถิตย์อยู่ในบ้านเรือนเพื่อดูแลทุกข์สุขของสมาชิกในบ้าน โดยปกติบ้านเรือนทุกหลังจะมีหิ้งพระพุทธรูปไว้เพื่อสักการะบูชาคุ้มครองภัยแต่ในขณะเดียวกันก็มีความเชื่อว่าผีเรือนช่วยดูแลคุ้มครองด้วยแม้ว่าจะไม่ทราบว่ามีผีเรือนอยู่ส่วนใดของบ้านแต่จากความเชื่อเรื่องเสาเอกของบ้านที่เมื่อสร้างบ้านต้องทำพิธียกเสาเอกบูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียน ผ้าแดง ไข่ ผูกที่เสาเอกนั้น เสาเอกของบ้านก็อาจนับเป็นที่อยู่ของผีเรือนได้ ความเชื่อเรื่องแม่ขันนัง ไค แม่เตาไฟ เทวดา หรือนางไม้ที่ถูกตัดมาสร้างบ้านความเชื่อในเรื่องเหล่านี้ก็อาจนับเป็นผีเรือนได้ ผีเรือนมีหน้าที่ดูแลป้องกันผีร้ายอื่น ๆ ที่จะเข้ามาทำอันตรายแก่สมาชิกในครัวเรือน บางครั้งถ้าหากสมาชิกของครอบครัวนั้น ๆ ประพฤติตนไม่ดีทะเลาะเบาะแว้งกัน ละหลู่ดูหมิ่นผีเรือน ผีเรือนก็จะทำให้เกิดความเดือดร้อนสมาชิกในบ้านเจ็บป่วยหรือล้มตายได้ ถ้าประพฤติกรรมผิดก็จะทำให้ครอบครัวสงบสุขเจริญก้าวหน้า ในบางบ้านมีการสร้างศาลพระภูมิให้อยู่และบูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียน ขนม น้ำ ในทุกวันพระ วันศีลหรือวันสำคัญ ๆ เมื่อถึงประเพณีบุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก ก็จะนำห่อข้าวประดับดิน ห่อข้าวสากมาบูชาด้วย

2.11.2 การนับถือผีไร่ผืนาผีสวน ตามบริเวณไร่นา ไร่อกสวนก็จะเชื่อว่าผีเฝ้าดูแลรักษาอยู่ ผีนาจะเรียกว่าผีตาแฮก ในปัจจุบันพิธีเลี้ยงผีตาแฮกจะมีปรากฏเพียงบางครอบครัว และเมื่อถึงประเพณีบุญข้าวสากก็จะนำข้าวสากไปวางยังกิ่งไม้ พื้นดินที่ไร่นา ไร่อกสวนเป็นการบูชาผีไร่ผืนาผีสวนที่คอยดูแลพืชผลเมื่อจะเพาะปลูกข้าวกล้า ผีสวน ผีไร่ ก็จะบอกกล่าวขอให้เกิดความอุดมสมบูรณ์

2.11.3 การนับถือผีน้ำ ผีหนอง ตามแม่น้ำ ห้วย หนอง บึง จะเชื่อว่า มีผีเป็นเจ้าของคูแลแม่น้ำ ห้วย หนอง บึงต่าง ๆ เหล่านั้น การจับปลาในน้ำจึงต้องบอกกล่าวก่อน และ ไม่แสดงกิริยาลบหลู่หมิ่นชู้ยมิไ้อวดเพราะถ้าหากทำให้ผีน้ำผีหนองไม่พอใจอาจจมน้ำ จับปลาไม่ได้ หรือเจ็บป่วย ในกรณีที่มีคนจมน้ำตายเชื่อว่าเป็นการกระทำของผีน้ำ

2.11.4 การนับถือผีป่า ผีดง ในบริเวณที่เป็นป่าเป็นดง โดก ดอน ก็มี ความเชื่อว่าผีเจ้าป่าเป็นผู้ดูแลรักษาบริเวณป่าแห่งนั้น ซึ่งมีทั้งนางไม้ รุกขเทวดา ผู้ที่ไปหาของป่า จะต้องบอกกล่าวเจ้าป่าเจ้าดงให้รับรู้ก่อน ผู้ใดทำไม้ดีเป็นที่ขัดเคืองใจเจ้าป่าเจ้าดงก็จะทำให้ เจ็บป่วยล้มตายได้เมื่อถึงประเพณีบูชาชาวสากผู้ใดมีบ้านอยู่ใกล้ดง ใกล้โคก ดอน จะนำข้าวสาก ไปวางไว้บนกิ่งไม้ พื้นดินในบริเวณป่าเพื่อเป็นการบูชาผีป่าผีดง

2.11.5 การนับถือนางธรณี บนพื้นดินผู้ดูแลความร่มเย็นเป็นสุขของสิ่งมีชีวิตบนพื้นปฐพีทุกสรรพสิ่งคือนางธรณี หากกระทำสิ่งใดเกี่ยวกับพื้นดินควรที่จะบอกกล่าวนางธรณี เสียก่อน เช่น การตั้งศาลพระภูมิจะทำพิธีย้ายที่อยู่นางธรณี ปงนางธรณีด้วยหมากพลู (ปงคือวาง ให้ มอบให้ ถวายให้) ไก่ต้ม เหล้า พวงมาลัยก่อน การเทน้ำร้อนลงบนพื้นดินนั้นก็จะมีคำพูดติดปาก ว่า "นางธรณีขอให้หลีกทางน้ำร้อนด้วย" การทำบุญเลี้ยงบ้าน เลี้ยงปู่ตา หรืออื่น ๆ ก็ต้อง ปงนางธรณีด้วย บทบาทของนางธรณีเมื่จะไม่ปรากฏอย่างเด่นชัดว่ากระทำสิ่งใดต่อคนแต่ชาวบ้าน ก็มีความเชื่อนับถือนางธรณีว่าเป็นผู้ดูแลพื้นแผ่นดิน

2.11.6 การนับถือผีเชื้อ ผีเชื้อเป็นผีบรรพบุรุษเครือญาติที่ตายไปแล้ว ดวงวิญญาณคอยปกป้องรักษาดูแลลูกหลาน ผีเชื้อไม่ปรากฏว่าสิ่งสถิตย์อยู่ที่ใด การนำเอาอัฐิของ บรรพบุรุษไปเก็บไว้ในกำแพงวัดหรือเจดีย์ภายในวัดก็ได้หมายความว่าผีเชื้อจะอยู่กับอัฐิวิญญาณ ของผีเชื้อจะล่องลอยคอยดูแลลูกหลาน ถ้าลูกหลานประพฤติน่าไม่เหมาะสมผีเชื้อจะโกรธบันดาลให้ เจ็บป่วย ลูกหลานต้องทำพิธีขอขมาลาโทษจึงจะหายโกรธ วันพระวันศีลหรือโอกาสวันทำบุญ ชาวประดับดิน บุญข้าวสากลูกหลานจะต้องทำบุญให้ทานอุทิศส่วนกุศลไปให้ผีเชื้อ ชาวบ้านบางส่วน ถือว่าผีเชื้อเป็นผีร้ายจึงทำพิธีตัดผีเชื้อ โดยให้หมอธรรมหรือพระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธีไม่ขอเกี่ยวข้องกับ

กับผี เชื้ออีกต่อไป (แต่ยังคงทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษ เช่นเดิม)

2.11.7 การนับถือผีปุตตา ชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านจะมีความเชื่อและนับถือผีปุตตา ซึ่งเป็นวิญญาณของบรรพบุรุษประจำหมู่บ้านซึ่งไม่ทราบว่าเป็นบรรพบุรุษสกุลใดแต่เชื่อว่าเป็นกลุ่มที่ก่อตั้งหมู่บ้านจึงเป็นบรรพบุรุษของชาวบ้านทุกคนมีที่อยู่ตรงบริเวณชายป่าใกล้ ๆ หมู่บ้านเรียกว่า "ดอนปุตตา" ปลูกศาลให้เป็นที่อยู่ ผีปุตตามีบทบาทเป็นที่พึ่งของชาวบ้านคอยปกป้องคุ้มครองภัยดูแลรักษาหมู่บ้านและลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุขเป็นที่พึ่งทางใจที่ชาวบ้านเคารพบูชา เมื่อจะเดินทางไกลไปไหนมาไหนชาวบ้านจะต้องบอกกล่าวด้วยความเคารพยำเกรง เมื่อถึงเดือนหก วันพุธและตรงกับวันข้างขึ้นชาวบ้านจะทำพิธีเลี้ยงปุตตา โดยมีผู้นำในการประกอบพิธีคือ "ชะง้า" หรือ "จ้ำ" เมื่อถึงเดือนหกจ้ำจะเป็นผู้กำหนดวันว่าจะเลี้ยงปุตตาวันใดและแจ้งให้ชาวบ้านทราบ เพื่อเตรียมเครื่องเซ่นสรวงปุตตาซึ่งได้แก่ เหล้า ไก่ต้ม ไข่ต้ม น้ำหอม ดอกไม้ เทียน กล้วย อ้อย น้ำตาล ข้าวสุก หมาก พลู บุหรี่ ขนมต้ม ขันหมากเบง (บายศรีเล็ก) บางคนอาจนำเครื่องแก่นไปทำการแก่นในวันนี้ด้วย เมื่อถึงวันเลี้ยงจ้ำจะนำลูกบ้านทำความสะอาดศาลและบริเวณรอบ ๆ ถ้าศาลชำรุดก็จะซ่อมแซมสภาพของศาลปุตตาจะสะท้อนสภาพเศรษฐกิจของหมู่บ้าน ถ้าหากศาลมั่นคงแข็งแรงก่อสร้างด้วยปูนก็ถือว่าชาวบ้านมีฐานะดี โดยทั่วไปศาลปุตตาจะสร้างแบบง่าย ๆ ด้วยไม้กระดาน มุงสังกะสีหรือ ไม้ อาจมีหลังเดียวหรือหลายหลัง

เมื่อชาวบ้านมาพร้อมกันทุกครัวเรือนแล้ว จ้ำก็จะให้ยกเครื่องเซ่นวางบนแท่นบูชา กล่าวถวายเครื่องเซ่นและขอแก่นว่ามีของใครบ้างและใครบ้างที่มาบน ทุกคนหันหน้าเข้าหาศาลประนมมือตั้งจิตอธิษฐาน จ้ำได้กล่าวขอให้ปุตตาคุ้มครองให้เกิดความสุข ความเจริญ ขอให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลข้าวกล้าอุดมสมบูรณ์ลูกหลานที่อยู่ไกลก็ขอให้อยู่ดีมีสุข เมื่อมอบเครื่องเซ่นแล้วสักครู่หนึ่งก็จะว่าปุตตาได้แก่เครื่องเซ่นแล้ว จ้ำก็จะยกไก่ต้มมาดูคางไก่ว่า ปุตตาจะบอกเรื่องน้ำท่วมหรือฝนแล้วว่อย่างไร ถ้าคางไก่สั้นแสดงว่าน้ำน้อยแห้งแล้ว ถ้าคางไก่ยาวน้ำจะท่วมบางหมู่บ้านจะเสี่ยงไม่ว่าโดยจ้ำจะอธิษฐานก่อนว่าถ้าจะท่วมให้ไม้ยาวกว่าเดิม ถ้าจะแล้งให้ไม้สั้นกว่าเดิมแล้วพาดไม้มงกับนั้น ๓ ครั้ง แล้วเปรียบเทียบการเสี่ยงว่าจะตรงกันหรือไม่

กับการดูคางไก่ ซึ่งมักจะตรงกันเสร็จการเลี้ยงปลาแล้วชาวบ้านจะนำน้ำหอมที่นำไปบูชา มาพรมใส่กันเพื่อความ เป็นสิริมงคล และนำขนมเนยบางส่วนมาแบ่งกันกินซึ่ง เชื่อว่ากินแล้วจะมี สุขภาพดี นอกจากนี้อาจมีการเล่นฟ้อนรำเป็นการรื่นเริงให้ปลา นิธิเลี้ยงจะต้องกระทำให้แล้วเสร็จ ก่อนเที่ยงวัน

2.11.8 การนับถือผีฟ้าพญาแถน ความเชื่อในเรื่องผีฟ้าพญาแถนจะเห็น ได้จากการมีประเพณีบุญบั้งไฟซึ่งจะต้องกระทำกันในเดือนหกเดือนเจ็ดทุกหมู่บ้าน ในตัวอำเภอ พนมไพรนั้นถือเอาวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 7 ของทุกปีเป็นวันงานบุญบั้งไฟ การจุดบั้งไฟเป็นการบูชา พญาแถนให้ประทานฝนฟ้าให้ตกต้องตามฤดูกาล ผีฟ้าและพญาแถนเชื่อว่าคง เป็นผีคนละตนแต่ก็อยู่ บนฟ้าเหมือนกัน พญาแถนนั้นจะเกี่ยวข้องกับบุญบั้งไฟและการบันดาลให้ฝนตก ส่วนผีฟ้าไม่ปรากฏ บทบาทที่ชัดเจนแต่สามารถทำให้คนเจ็บป่วยได้ การเจ็บป่วยเนื่องจากการกระทำของผีฟ้านี้ต้อง ให้เทียมของเจ้าพ่อมเหศักดิ์เป็นผู้รักษา ผีฟ้าถือว่าเป็นผีที่มีอำนาจสูงกว่าผีต่าง ๆ ที่กล่าวมา ข้างต้น ดังนั้นหมอธรรม จ้ำ หรือคนทรงอื่น ๆ จึงไม่สามารถควบคุมอำนาจของผีฟ้าได้นอกจาก เจ้าพ่อมเหศักดิ์เท่านั้น

พุทธศาสนาและความเชื่อทั่วไปดังกล่าวเหล่านี้ยังมีบทบาทและความสำคัญต่อ ชาวอำเภอพนมไพรเป็นอย่างมาก ในกลุ่มวัยกลางคนขึ้นไปจนถึงกลุ่มผู้สูงอายุยังคง เชื่อมั่นและ ประพฤติปฏิบัติกันอยู่ในวิถีชีวิตอย่างเหนียวแน่น ส่วนผู้ที่อยู่ในวัยเด็กและวัยรุ่นสาวนั้นแม้จะมี ความคิดความเชื่อน้อยกว่าวัยผู้ใหญ่ซึ่งสังเกตได้จากการละเลย ไม่ปฏิบัติตามคำแนะนำของผู้ใหญ่ ในบางครั้งแต่ก็มีได้แสดงอาการดูหมิ่นว่าความเชื่อเหล่านี้เป็นเรื่องไร้สาระ

1. ชั้นสูงสุด มีพระอิศวรและท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4

2. ชั้นรองลงมา คือเทพที่ปกปักรักษา ให้ความร่วมมือแก่ประชาชนในเขต

บ้านเขตเมืองเขตประเทศ เป็นเขต ๆ เทพในชั้นนี้เมื่อยังมีชีวิตอยู่ในโลกมนุษย์ได้เป็นกษัตริย์ปกครองบ้านเมือง เป็นเจ้าเป็นใหญ่ในเมืองมาก่อน เมื่อสิ้นชีพไปแล้วได้มีผู้อยู่อัญเชิญวิญญาณมาเป็นเทพปกปักรักษาคุ้มครองให้ความร่วมมือแก่ประชาชนที่เคยปกครองเข้ามาในเขตแคว้นแห่งตน เรียกว่า มเหสักข์ หลักเมือง ส่วนวิญญาณผู้ที่เคยทำคุณงามความดีแก่ประชาชนแต่ไม่ได้เป็นเจ้าเป็นกษัตริย์ก็ถูกเชิญมาเช่นกันแต่เรียกว่า ผีปุตตาบ้าน บ้าง ผีปุตตาเมือง บ้าง เมื่อเชิญมาแล้วก็จะสร้างหอหรือศาลให้เป็นที่ตั้งสถิตย์ ในอีสานจะมีหอหรือศาลนี้อยู่ทุกบ้านทุกเมืองและได้ให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างยิ่ง สมัยโบราณเมื่อครั้งที่อีสานปกครองด้วยระบบอาญาสี่ ก่อนที่จะไปรบศึกจะมีการเลี้ยงบวงสรวงขอพรจากมเหสักข์เพื่อเอาชัยและเชิญให้เจ้ามเหสักข์ติดตามไปคุ้มครอง เมื่อไปตั้งทัพอยู่ที่ใด ก็จะสร้างหอหรือศาลชั่วคราวไว้เป็นที่ประทับของเจ้ามเหสักข์ที่เชิญไปด้วยนั้นเสมอ หากเป็นยามปกติบ้านเมืองมีเหตุเภทภัยประการใดก็จะมีการบวงสรวงเชิญวิญญาณมาสอบถามถึงเหตุการณ์และวิธีแก้ไขเสมอ

อภิชาติ ทองอยู่, สมพงษ์ สมบูรณ์ และพัชรินทร์ ลาภานันท์ (ม.ป.ป : 24)

กล่าวว่า มเหสักข์หรือผีอาฮัก เป็นเจ้าในการดูแลบ้านเมือง โดยมีผีน้ำ ผีตง นางไม้ เป็นบริวาร ผีอาฮักหรือมเหสักข์จัดเป็นผีกลุ่มเดียวกับกับผีปุตตา

เพชร จันทราช (2515 : 128) อธิบายว่า มเหศักดิ์คือคนต้นตระกูลที่ตายไปเป็นผีรักษาบ้านและเมือง มเหศักดิ์ไม่ใช่ผีปีศาจตามคติของพุทธศาสนาเพราะผีตามคติของพุทธศาสนาเป็นอมมนุษย์ เปรต อสุรกาย หรือพวกที่มีธรรมะต่ำ แต่ตามคติเดิมของไทยนั้น มเหศักดิ์ หมายถึงเจ้าบ้านผ่านเมืองผู้ทรงทศพิธราชธรรม การเรียกชื่อมเหศักดิ์เข้าใจว่าเจ้าเมืองในครั้งโบราณก็คือมหากษัตริย์ของเมืองนั้น เป็นผู้มั่งอำนาจสิทธิ์ขาดมากอาจตัดศีรษะของผู้ที่อยู่ใต้ปกครองได้จึงเรียกชื่อตามอำนาจว่า มหา + อิสร + ศักดิ์ = มเหศวรศักดิ์ และมเหศวรศักดิ์นี้มีลักษณะเช่นเดียวกับพระขงผู้พระเลื้อเมืองในภาคอื่น ๆ

พระอริยานุวัตร (2530 : 13) กล่าวว่า มเหศักดิ์คือพระภูมิเมือง ซึ่งในการสร้างเมืองจะนิยมตั้งพระภูมิไว้รอบเมืองทั้ง 4 ทิศเพื่อให้เป็นที่สถิตย์ของท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 อันได้แก่ ท้าวชครระ ท้าววิรุหะ ท้าววิรุบักชะ ท้าวเวรราช การตั้งพระภูมิเมืองนี้ก็เพื่อให้เกิดความเป็นมงคลของเมืองทำให้ผู้ครองเมืองได้รับความร่มเย็นเป็นสุข

กุสุมา ชัยวินิตย์ (2531 : 30) กล่าวว่า ฝั่มเหศักดิ์หรือฝั่มอาฮัก (อารักษ์) เป็นผู้ที่เชื่อว่าทำหน้าที่คุ้มครองบ้านเมืองให้สิ่งคมอยู่ปกติสุข ปราศจากโจรผู้ร้ายและความเดือดร้อนต่าง ๆ

วิจิตรา ขอนยาง (2532 : 189) กล่าวว่า ฝั่มเหศักดิ์หรือฝั่มหลักเมือง มีหน้าที่คุ้มครองรักษาบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุข ในขณะที่เดียวกันก็คอยช่วยเหลือชาวบ้านด้านการเกษตรด้วย ฝั่มเหศักดิ์หรือฝั่มหลักเมืองนี้ เมื่อยังมีชีวิตอยู่ได้ทำคุณประโยชน์ต่อบ้านเมืองไว้เป็นจำนวนมาก เมื่อตายไปจึงเป็นที่เคารพนับถือของชาวบ้านมีการกราบไหว้บูชาและบวงสรวงประจำทุกปี

ราชบัณฑิตยสถาน (2531 : 630) อธิบายว่า มเหลักซ์ หมายถึง เทวดาผู้ใหญ่ ส่วน มเหศักดิ์ เป็นคำถิ่นอีสาน หมายถึง เจ้าผู้ซึ่งเดิมเคยเป็นเจ้าของโน้มนั้น ๆ

จากคำอธิบายดังกล่าวจะเห็นว่า คำมเหศักดิ์ และมเหลักซ์ ล้วนเป็นคำที่มีความหมายเป็นไปในทำนองเดียวกันจนน่าจะเป็นคำ ๆ เดียวกัน ผู้วิจัยจึงอนุมานว่าคำทั้งสองคำนี้ใช้แทนกันได้ โดยมีความหมายอย่างเดียวกันและเลือกใช้คำว่า มเหศักดิ์ ตามที่ราชบัณฑิตยสถานกำหนดให้เป็นคำภาษาถิ่นอีสาน ในคำอธิบายของผู้รู้ข้างต้นนั้นจึงสรุปได้ว่า มเหศักดิ์ หมายถึง เจ้าผู้เป็นใหญ่กว่าผีทั้งปวงในบ้านเมือง เป็นผีบรรพบุรุษผู้สร้างบ้านแปงเมือง ทำหน้าที่ปกครองรักษาบ้านเมืองให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขในทุก ๆ ด้าน เป็นผีผู้ปกครองแผ่นดินของชาวไทยอีสาน

ความเป็นมาของการนับถือมเหศักดิ์

การนับถือผีเป็นลัทธิความเชื่อที่มีมาตั้งแต่อดีตดึกดำบรรพ์ การนับถือมเหศักดิ์ของชาวไทยอีสานมีมาตั้งแต่สมัยขุนบรมราชาผู้เป็นบรรพบุรุษต้นตระกูลของคนไทยลุ่มแม่น้ำโขง ได้รับเลือกจากพระยาแถนหลวงฟ้าคั่นพระราชบิดาให้ลงมาปกครองโลกมนุษย์ พระยาแถนหลวงฟ้าคั่นได้สั่งให้

ขุนบรมราชาและชาวโลกทั้งหลายให้มีความเคารพนับถือต่อบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ โดยกล่าวว่า "ให้เจ้าเจียมผีเฒ่า เจียมเจ้าขึ้น หากพ่อแม่ผู้ตายไป ให้มีขนคราบส่งสการ แล้วปลุกเถียงให้อยู่ และส่งข้าวส่งน้ำส้มสุ่นสุ่น จักเกิดความเจริญรุ่งเรืองแก่สุเจ้า" นอกจากนี้พระยาแกมหลวงฟ้าคั่น ยังทราบว่าในโลกมนุษย์มีพวกผีเปรต ผียักษ์ คอยเบียดเบียนทำร้ายมนุษย์อยู่มากมาย จึงสั่งให้ เฒ่าไล เฒ่าเฮอ แม่อย่างาม แม่่มต ลงมาช่วยขุนบรมปราบพวกผีเหล่านี้ เมื่อเฒ่าไล เฒ่าเฮอ แม่อย่างาม แม่่มต ตายไปก็กลายเป็นมเหศักดิ์คุ้มครองรักษาบ้านเมือง เป็นผีบรรพบุรุษของชาวเมือง คนไทยลุ่มแม่น้ำโขงจึงมีการนับถือมเหศักดิ์ตั้งแต่นั้นมา (กุสุมา ชัยวินิตย์. 2531 : 30-52) และเมื่อขุนบรมราชาส่งลูกหลานออกไปสร้างบ้านแปงเมืองก่อตั้งเป็นอาณาจักรไทยก็ได้ัญญะ ธิญะ อา มเหศักดิ์ ไปช่วยคุ้มครองรักษาบ้านเมืองด้วย การนับถือมเหศักดิ์จึงมีความเป็นมาพร้อมกับที่อาณาจักร ไทยมีพระเจ้าแผ่นดินปกครอง (นเรเก โทธิเบศร์วงศ์. ม.ป.ป : 9)

ประเพณีการนับถือมเหศักดิ์นอกจากจะปรากฏในตำนานขุนบรมราชาแล้ว ในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสานอีก 4 เรื่องคือ ท้าวฮุ่งท้าวเจือง ขุนนางอ้าว หน้าผากไกลกระด้น และกำพาลีน้อย ก็ได้กล่าวถึงบทบาท ความสำคัญและประเพณีการนับถือมเหศักดิ์ไว้เช่นกัน (วิจิตรา ขอนยาง. 2532 : 184-186) จากวรรณกรรมตำนานและวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านของอีสานจะเห็นว่ามเหศักดิ์ เป็นผีที่มีบทบาทสำคัญต่อการปกครอง ช่วยเหลือเจ้าเมืองพระมหากษัตริย์รักษาบ้านเมือง ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่อยู่ในบ้านเมืองทุกคนนับตั้งแต่ชาวเมือง ไปจนถึงผู้ครองเมืองต่างให้ความเคารพยำเกรงมเหศักดิ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยที่อีสานปกครองด้วยระบบอาญาสี่ และใช้จารีตประเพณีตามแบบลานช้างนั้น เจ้าเมืองต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดในฮิตสิบสอง คองสิบสี่ซึ่งกำหนดให้มีการเลี้ยงบวงสรวงมเหศักดิ์ เพื่อความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง จนกระทั่งอีสานได้เปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบบ เทศาภิบาล ประเพณีการเลี้ยงบวงสรวงมเหศักดิ์จึงถูกลดความสำคัญลง ในปี พ.ศ. 2443 เกิดกรณี ฝิบาฝิบูขึ้นทั่วณฑลอีสานทางราชการจึงห้ามมิให้มีการทรงเจ้าเลี้ยงผี ผู้ปกครองเมืองจึงยกเลิก ประเพณีเลี้ยงบวงสรวงมเหศักดิ์ แต่ชาวบ้านก็ยังคงมีความเคารพนับถือและเลี้ยงบูชามเหศักดิ์อยู่เสมอ (บำเพ็ญ ณ อุบล. 2532 : 102)

การนับถือมเหศักดิ์ของชาวอำเภอพนมไพรมีมาเป็นเวลาช้านาน ชาวอำเภอพนมไพร นับถือมเหศักดิ์มาตั้งแต่เมื่อครั้งที่บรรพบุรุษกลุ่มแรกคือ พระครูลูกแก้ว ท้าวพุย ท้าวผาย และญาติโยม ทั้งหลาย ได้อพยพจากเวียงจันทน์มาสร้างบ้านแปงเมืองที่บ้านจะแฉหรือบ้านเกเป็นเมืองแสนล้านช้าง ในการเดินทางมาขึ้นชาวเมือง ได้อัญเชิญมเหศักดิ์และเทียมประจำองค์มเหศักดิ์มาด้วยเพื่อรักษา คุ่มครองให้ปลอดภัย การนับถือมเหศักดิ์ของชาวพนมไพรจึงมีมาตั้งแต่ เริ่มสร้างบ้านแปงเมืองเป็น เมืองแสนล้านช้างจนกระทั่งถึงปัจจุบัน (แก้ว ทิพย์อาสน์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 19 หมู่ 2 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ.2535)

การถ่ายทอดความเชื่อในการนับถือมเหศักดิ์นั้น ชาวอำเภอพนมไพรกระทำโดยวิธี บอกกล่าวสั่งสอนและประพฤติปฏิบัติตามประเพณีพิธีกรรมทั้งส่วนบุคคลและส่วนชุมชนเป็นแบบอย่าง ให้ลูกหลานรุ่นต่อ ๆ มาเกิดความสำนึกในบุญคุณของมเหศักดิ์ซึ่งเป็นวิญญาณอันยิ่งใหญ่ในบ้านเมือง คอยคุ้มครองดูแลทุกข์สุขนานัปการของชาวเมืองนับตั้งแต่การทำมาหากิน ไรศกัยใช้เจ็บ อุบัติเหตุ อุบัติภัยต่าง ๆ รักษาบ้านเมืองให้รอดพ้นจากภัยพิบัติ มีความร่มเย็นเป็นสุข นอกจากนี้มเหศักดิ์ยัง ปกครองภูตผีทั้งปวง ให้มีความสงบเรียบร้อยมิให้มาทำการลวงเกินทำร้ายชาวเมือง

ความสัมพันธ์ของมเหศักดิ์กับชาวพนมไพรนับว่าเป็นไปอย่างใกล้ชิด จากการสังเกต โดยทั่ว ๆ ไปพบว่า มีความสัมพันธ์แบบพ่อกับลูก หรือบรรพบุรุษกับลูกหลาน ชาวบ้านจะเรียก มเหศักดิ์ว่า "ญาพ่อ" "ญาปู่" "หลวงพ่อ" "อีพ่อ" "เจ้าพ่อ" "เจ้าปู่" "พ่อใหญ่" และใช้สรรพนาม แทนตัวเองว่า "ผู้ข้า" "ข้าน้อย" "ลูก" "ลูกหลาน" "เสนาน้อย" "เสนาบ่าวไพร่" จากคำเรียก ขานอันเป็นคำในภาษาท้องถิ่นทำให้ทราบว่าชาวบ้านกับมเหศักดิ์มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด มเหศักดิ์มีสถานภาพเป็นผู้ปกครองชั้นสูงที่ชาวบ้านมีความเคารพยำเกรงและรักใคร่

ประวัติความเป็นมาและบทบาทหน้าที่ของมเหศักดิ์อำเภอพนมไพร

ญาพ่อมเหศักดิ์หรือเจ้าพ่อมเหศักดิ์ที่ชาวอำเภอพนมไพรให้ความเคารพนับถือเป็น มเหศักดิ์ประจำเมืองนี้มีอยู่ด้วยกัน 4 องค์คือ เจ้าพ่อผะหล่า เจ้าพ่อจุมคำหรือเจ้าพ่อพระมหาชาติ เจ้าพ่อเหล็กชี และเจ้าพ่อชมภู เจ้าพ่อมเหศักดิ์ทั้ง 4 องค์นี้มีประวัติความเป็นมาและบทบาทหน้าที่ ดังนี้ (นาง สร้อยคำ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 79

หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2535)

1. เจ้าพ่อพะหล่า กำเนิดที่ดอนเต่าคำ ซึ่งเป็นดอนน้ำวนบริเวณปากน้ำชีไหลตกแม่น้ำมูล มารดาได้ตั้งเครื่องปลุกเป็นที่ถ่วงจับก่อนคลอด เมื่อแรกเกิดมีช้างพลายเกิดมาเป็นช้างคู่บุญบารมีด้วย 1 เชือก ช้างพลายเชือกนี้สามารถเป็นได้ทั้งช้างเผือก ช้างเงิน ช้างคำ ตามที่เจ้าพ่อปรารณา เมื่อเติบโตเป็นหนุ่มจึงได้เดินทางไปอยู่ที่เวียงจันทน์ และได้รับความเคารพนับถือจากชาวเวียงจันทน์ ต่อมาเมื่อมีเหตุการณ์วุ่นวายเกิดกบฏขึ้นในบ้านเมืองกลุ่มเชื้อพระวงศ์และชาวเมืองได้อพยพหนีภัยข้ามแม่น้ำโขงมายังฝั่งขวาซึ่งเป็นดินแดนภาคอีสาน กลุ่มของพระครูลูกแก้ว ท้าวผุย ท้าวผาย ซึ่งเป็นผู้มี ความเคารพนับถือต่อเจ้าพ่อพะหล่าจึงได้อัญเชิญเจ้าพ่อให้ติดตามคุ้มครองรักษามิให้เกิดเภทภัยใด ๆ ในขณะที่เดินทาง จนกระทั่งได้มาตั้งหลักแหล่งถาวรที่บ้านจะแฉและบริเวณใกล้เคียงแล้ว จึงได้สร้างหอโองยังัญเชิญให้เจ้าพ่อประทับที่ดอนเหนือฝั่งแม่น้ำชีและเมื่อตั้งเมืองเป็นเมืองแสนล้านช้างจึงอัญเชิญเจ้าพ่อมาเป็นแม่เหล็กดีรักษากันเมือง เจ้าพ่อพะหล่านับเป็นเจ้าพ่อแม่เหล็กดีองค์แรกและเป็นองค์ที่มีอายุใสสูงสุด มีหน้าที่คอยดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยและเหตุการณ์ทุกอย่างในบ้านเมือง ในปัจจุบันบทบาทของเจ้าพ่อจะลดน้อยลงเพราะไม่มีเทียมประจำองค์และชราภาพ จึงมักมอบหมายภาระหน้าที่ให้เจ้าพ่อแม่เหล็กดีองค์อื่น ๆ ดูแลแทน เจ้าพ่อพะหล่าจึงเป็นผู้ให้คำปรึกษาหารือแก่แม่เหล็กดีองค์อื่น ๆ และดูแลบ้านเมืองให้มีความสงบเรียบร้อย

2. เจ้าพ่อพระมหาธาตุหรือเจ้าพ่อจุมคำ เจ้าพ่อองค์นี้มีชื่อซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่า "เจ้าพ่อพระมหาธาตุวัดกลางอุดมเวทย์" เพราะมีที่อยู่คือ พระธาตุเจดีย์ที่ตั้งอยู่ในวัดกลางอุดมเวทย์จึงเรียกชื่อของเจ้าพ่อตามที่อยู่ ด้านประวัติความเป็นมา นั้น เจ้าพ่อจุมคำเป็นวิญญาณของพระอรหันต์ชาวขอมที่เดินทางไปสร้างพระธาตุพนมเมื่อสร้างพระธาตุพนมเสร็จแล้วจึงได้กลับมาสร้างพระธาตุที่วัดกลาง เมื่อมรณภาพแล้ววิญญาณจึงกลายเป็นเทพสิ่งสถิตย์อยู่ที่พระมหาธาตุและรักษาคุ่มครองดูแลลูกหลานชาวเมือง ตามตำนานของการสร้างพระมหาธาตุวัดกลางนั้นได้กล่าวว่า ผู้สร้างวัดกลางคือชาวข่าซึ่งเป็นชนกลุ่มแรกที่มาตั้งถิ่นฐานอยู่บ้านจะแฉ (เมืองแสนล้านช้าง) ร่วมกับพระครูมหารัตนชัยยะและพระครูมหาปะสมันซึ่งเดินทางมาจากเมืองอินทปัตฐนคร เมืองอินทปัตฐนครนี้ตามความเข้าใจของชาวบ้านจะเรียกว่าเมืองขอม ต่อมาเมื่อถึงสมัยที่พระครูลูกแก้วมาสร้างบ้านจะแฉเป็น

เมืองแสนล้านช้างก็ได้บูรณะวัดและเปลี่ยนชื่อวัดจากวัดปะสมันเป็นวัดโพธิ์ และเป็นวัดกลางในปัจจุบัน ดังนั้นจึงมีพระภิกษุที่ปรากฏชื่อเป็นผู้ช่วยกันร่วมสร้างพระมหาธาตุ 3 รูปคือ พระครูมหาวัดพนาลัย พระครูมหาปะสมัน และพระครูลูกแก้ว เจ้าพ่อพระมหาธาตุหรือเจ้าพ่อจุมคำจึงอาจเป็นพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งในสามรูปนี้ และสำหรับพระครูลูกแก้วนับเป็นบุคคลที่ชาวบ้านเชื่อว่า เป็นผู้สร้างเมืองพนมไพร ดังมีคำกล่าวที่ว่า "พระครูลูกแก้ว แนวหน่อเวียงจันทร์เป็นบุคคลสำคัญมาสร้างเมืองแสนล้านช้าง" (แก้ว ทิพย์อาสน์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตยภัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 19 หมู่ 2 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ.2535)

ความสำคัญของเจ้าพ่อพระมหาธาตุนี้มีบทบาทและหน้าที่ช่วยเหลือชาวเมืองในแทบทุกเรื่องราว ยกเว้นในเรื่องลมและฝนอันเป็นหน้าที่ของเจ้าพ่อเหล็กชี่ เจ้าพ่อมีหน้าที่ช่วยเหลือป้องกันวาดภัย อุกภัย เท่านั้นแต่ไม่มีอำนาจบันดาลให้เกิดลมและฝน ความเชื่อเรื่องการขนาน (บ้า) ของชาวบ้านที่มีต่อเจ้าพ่อเป็นความเชื่อที่เหนียวแน่นและกว้างขวางว่า เจ้าพ่อสามารถช่วยให้ประสบผลสำเร็จแทบทุกเรื่องราวสิ่งของที่มีมาขนานเชื่อว่าเจ้าพ่อมีความชื่นชอบมากเป็นพิเศษคือ บั้งไฟ ซึ่งมีทั้งบั้งไฟพญานาค บั้งไฟแสน ดังนั้นประเพณีบั้งไฟซึ่งเป็นประเพณีสำคัญประเพณีหนึ่งของท้องถิ่น จึงมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อที่มีต่อเจ้าพ่อพระมหาธาตุด้วย

3. เจ้าพ่อเหล็กชี่ มีถิ่นกำเนิดอยู่ที่ห้วยคำหิน เมืองนครจำปาศักดิ์ ต่อมาได้มาพักอาศัยอยู่ที่วัดโพธิ์ศรี เป็นบุตรบุญธรรมของเจ้าพ่อคำแหง และเจ้าแม่คำปุ่น มีน้องชายฝาแฝด 1 องค์คือ เจ้าพ่อขมพู สาเหตุที่ได้มาเป็นมเหศักดิ์ของอำเภอพนมไพรนั้น เนื่องจากเมื่อครั้งที่ เทียมมันท์ ธรรมลาซึ่งเป็นชาวอำเภอพนมไพรได้เดินทางไปตั้งรกรากอยู่ที่เมืองจำปาศักดิ์ เจ้าพ่อจึงเลือกเอาเทียมมันท์เป็นเทียมประจำองค์และเมื่อเทียมมันท์เดินทางกลับมาอยู่บ้านเกิดที่อำเภอพนมไพรก็ได้ัญเชิญเจ้าพ่อมาด้วย เมื่อมาถึงอำเภอพนมไพรแล้วชาวเมืองจึงัญเชิญให้เจ้าพ่อเป็นมเหศักดิ์รักษาบ้านเมืองร่วมกับมเหศักดิ์องค์อื่น ๆ และมีหอโงงอยู่ที่ดอนเสาโงงริมฝั่งแม่น้ำชีซึ่งเป็นหอโงงเดียวกับเจ้าพ่อพะหล่า

เจ้าพ่อเหล็กชี่มีบทบาทหน้าที่สำคัญต่อวิถีชีวิตชาวพนมไพรอย่างยิ่ง เพราะเป็นผู้นำบันดาลให้เกิดฝนโดยวิธีใช้เหล็ก (ลั่ว) ซึ่งเป็นเครื่องใช้ประจำตัวของเจ้าพ่อและหรือแทงน้ำให้

ฝนตกลงมายัง โลกมนุษย์หล่อเลี้ยงข้าวกล้าในไร่นา เป็นผู้บันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แห่ง
ข้าวกล้าและพืชพันธุ์ธัญญาหาร เป็นผู้ดูแลรักษาลำน้ำซึ่งเป็นลำน้ำสำคัญของชาวพมไซร เจ้าพ่อ
ได้รับการยอมรับว่าเป็น เจ้าแห่งน้ำและฝนเป็นเสมือนบิดาแห่งการกสิกรรม นอกจากหน้าที่นี้แล้ว
เจ้าพ่อยังมีหน้าที่ช่วยเหลือชาวเมืองร่วมกับมหศักดิ์องค์อื่น ๆ ตามเรื่องราวที่มีผู้ร้องขอ

ในปี พ.ศ. 2444 ได้เกิดกบฏผู้มีบุญขึ้นในภาคอีสาน ในท้องที่อำเภอพมไซร
ได้มีผู้อ้างตนเป็น เจ้าพ่อเหล็กขึ้นมาช่วยเหลือชาวเมืองปราบยุคเข็ญ ซึ่งเอกสารของนางลักข์ ลัมศิริ
(2527 : 252) ได้กล่าวถึงผู้อ้างตัวเป็นผู้มีบุญว่า "เดือนเมษายนที่อำเภอพมไซร นายเข้ม
อ้างตัวเป็นองค์เหล็กประกาศว่า กรวด ทราย จะเป็นเงินเป็นทอง หมู ควายเป็นอีกจะ
เป็นยักษ์
กินคน" ในเอกสารไม่ได้ระบุจำนวนของผู้ที่เชื่อถ้อยยอมเป็นสานุศิษย์ร่วมชบวนการว่ามีจำนวนเท่าใด
แต่จากคำบอกเล่าของนายปรีชา แสงจันทร์เทศ อายุ 85 ปี อยู่บ้านเลขที่ 128 หมู่ 3 ตำบล
พมไซร (ปัจจุบันเสียชีวิต) ได้เล่าเรื่องนายเข้มซึ่งเป็นกบฏผู้มีบุญที่อำเภอพมไซรไว้เมื่อประมาณ
ปี พ.ศ. 2526 ว่า นายเข้มนั้นเป็นคนรูปร่างสันตัด ไม่ดำไม่ขาว มีลักษณะน่าเกรงขาม นุ่งขาว
ห่มขาว บำเพ็ญภาวนาปลุกเสกเครื่องรางของขลังทำตนเหมือนผู้ทรงศีลและอ้างว่าตนเองเป็นองค์
เหล็กหรือเจ้าพ่อมหศักดิ์เหล็กซึ่งกลับชาติมาเกิดมีอำนาจอิทธิฤทธิ์ปลุกเสกให้ก้อนหินเย
เป็นทอง เมื่อดินทรายเป็นเงินเหรียญ ผู้ใดอยากมีเงินมีทองให้รวบรวมหินเยและดินทรายไว้
เมื่อถึงวันขึ้น 15 ค่ำให้นำมาทำพิธีร่วมกันยังที่พิกของนายเข้มซึ่งอยู่บริเวณคุ้มกลาง ผู้ที่นำหินเย
ดินทรายมานั้นต้องมีความนับถือยินยอมเป็นสานุศิษย์อย่างจริงจัง มิฉะนั้นหินเยดินทรายก็จะไม่กลายเป็น
เงินเป็นทองเพราะถือว่าจิตใจไม่บริสุทธิ์แท้จริง นอกจากนี้ยังห้ามลูกศิษย์ลูกหาเลี้ยงหมู และ
ควายด่อน (ควายเผือก) เพราะจะเป็นยักษ์มากินคน มีชาวบ้านเป็นจำนวนมากที่เก็บก้อนหิน ทราย
ไว้ในบ้าน เรือนเพื่อนำไปทำพิธีให้กลายเป็นเงินเป็นทอง เมื่อมีประกาศของทางราชการว่าจะมี
การตรวจค้นและจับกุมหากผู้ใดเก็บหิน ทรายไว้ในบ้านเรือนและเป็นผู้ที่นับถือนายเข้ม ชาวบ้าน
ทั้งปวงต่างพากันนำหิน ทราย ที่อยู่ในบ้านเรือนของตนเททิ้งลงบ่อน้ำ หนอง บึง หรือฝังในสวนหม่อน
สวนกล้วยและ ไม่มีผู้ใดแสดงตนว่าเป็นผู้นับถือนายเข้มด้วยเกรงว่าจะมีความผิด ส่วนนายเข้มนั้นได้
หนีไปอยู่ทางเสลภูมิและถูกทางราชการจับได้

จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในกรณีกบฏผู้มีบุญนี้แสดงให้เห็นว่า ความเชื่อเรื่องมเหศักดิ์ มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวพม ไพรอย่างยิ่ง โดยเฉพาะเจ้าพ่อเหล็กขึ้นนับว่าเป็นมเหศักดิ์องค์ที่มีบทบาทสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเมือง

4. เจ้าพ่อชมพู เป็นน้องชายฝาแฝดของเจ้าพ่อเหล็กซึ่งมีประวัติความเป็นมาเช่นเดียวกันกับเจ้าพ่อเหล็กซี เจ้าพ่อชมพูเป็นมเหศักดิ์องค์ที่มีอาวุโสไม่น้อยที่สุดในบรรดามเหศักดิ์ทั้งหมด มีหน้าที่เป็นผู้ดูแลสัตว์เลี้ยง ดูแลการทำมาหากินของชาวเมือง คอยตรวจตรารักษาความสงบเรียบร้อยและรายงานเหตุการณ์ต่าง ๆ ให้เจ้าพ่อเหล็กซีทราบ ร่วมปรึกษาหารือกับมเหศักดิ์องค์อื่น ๆ ช่วยเหลือชาวเมืองในเรื่องความเดือดร้อนต่าง ๆ ตามที่ผู้มีร้องขอ

การดูแลรักษาบ้านเมืองของมเหศักดิ์ทั้ง 4 องค์ จะเห็นว่ามียู่ 2 ลักษณะคือ ร่วมมือกันดูแลรักษาบ้านเมืองให้สงบสุข และมีหน้าที่รับผิดชอบเฉพาะด้านของแต่ละองค์ เช่น เจ้าพ่อเหล็กซีช่วยเหลือดูแล เรื่องน้ำและฝน เจ้าพ่อพระมหาธาตุช่วยเหลือดูแล เรื่องอุบัติเหตุ อุบัติภัย โรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น ในการดูแลบ้านเมืองให้สงบเรียบร้อยนี้ มเหศักดิ์ยังได้มอบหมายให้เจ้าด่านอีก 4 องค์เป็นผู้ช่วยเหลือรักษาบ้านเมืองด้วย เจ้าด่าน 4 องค์ที่ช่วยเหลือมเหศักดิ์ดูแลบ้านเมืองนี้ ได้แก่

1. เจ้าพ่อพระระจิม มีหน้าที่ดูแลหน้าด่านทางทิศเหนือและทิศตะวันออก มีที่อยู่คือ หอศาลบริเวณที่ตั้งของค้างบั้งไฟ เป็นผู้ทำหน้าที่ควบคุมเปเรต อสุรกายมิให้เข้ามาในเขตเมือง เจ้าพ่อพระระจิมจะขึ้นตรงต่อเจ้าพ่อพระมหาธาตุหรือเจ้าพ่อจุมคำ ในประเพณีบุญบั้งไฟก่อนที่จะทำการจุดบั้งไฟจะต้องบวงสรวงเจ้าพ่อก่อนด้วยไก่ต้ม เหล้า ผ้านุ่ง หมาก พูล บุหรี่ ชันห้า เพื่อบอกกล่าวขออนุญาตกับเจ้าพ่อ ในด้านประวัติความเป็นมาเจ้าพ่อพระระจิมเป็นพระภิกษุที่ใกล้ชิดกับเจ้าพ่อพระมหาธาตุ จึงได้รับมอบหมายให้ดูแลเกี่ยวกับบุญบั้งไฟด้วย

2. เจ้าพ่อหลักเมือง ทำหน้าที่ดูแลรักษาบริเวณภายในตัวเมืองให้เกิดความสงบเรียบร้อยหากมีเรื่องราวเดือดร้อนใด ๆ เกิดขึ้นให้รายงานต่อเจ้าพ่อมเหศักดิ์ เจ้าพ่อหลักเมืองไม่ปรากฏประวัติความเป็นมาคาดคะเนว่าหลักเมืองเป็นสิ่งที่มีความคู่บ้านคู่เมืองแต่ดั้งเดิมเมื่อมีความเชื่อในการนับถือภูตผีปีศาจ เทวดาอารักษ์ที่ดูแลบ้านเมือง หลักเมืองจึงมีเจ้าพ่อหลักเมืองเกิดขึ้นตามแนวความเชื่อนี้

เจ้าพ่อหลักเมืองจะเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจที่สำคัญแห่งหนึ่งของชาวอำเภอพนมไพร ในประเพณีบุญคุ้มของชาวบ้านหมู่ที่ 6 (คุ้มกลาง) ตำบลพนมไพร ชาวบ้านจะนิมนต์พระสงฆ์มาทำบุญ ตักบาตรและถวายอาหารคาวหวานแด่เจ้าพ่อหลักเมือง การเลี้ยงเซ่นสรวงในเดือนหกจะเลี้ยงในวัน เดียวกันกับเจ้าปู่ผีมุ่ย เจ้าย่าสีดา และมีการดูดวงไก่เป็นการเสี่ยงทายฟ้าฝนด้วย

3. เจ้าปู่ผีมุ่ยหรือเจ้าปู่พนมไพร ได้รับมอบหมายจากเจ้าพ่อมเหศักดิ์ให้ดูแลรักษา หน้าด่านทางทิศใต้และทิศตะวันตก เจ้าปู่ผีมุ่ยมีฐานะ เป็นปู่ตาของชาวพนมไพร มีหอศาลตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 2 ตำบลพนมไพร (ใกล้ตลาดสดสุขาภิบาลพนมไพร) ในอดีตเมื่อถึงเทศกาลตรุษจีน กลุ่มชาวจีนใน พนมไพรจะนิยมนำจิ้งจิวมาสมโภชเจ้าปู่เป็นประจำ

4. เจ้าย่าสีดาหรือเจ้าย่าพนมไพร เป็นเจ้าด่านที่ได้รับมอบหมายหน้าที่ให้ดูแล รักษาหน้าด่านทางทิศใต้และทิศตะวันตกร่วมกับเจ้าปู่ผีมุ่ย มีศาลเจ้าย่าอยู่ข้าง ๆ ศาลเจ้าปู่ เจ้าย่า สีดามีฐานะเป็นย่าหรือยายของชาวพนมไพร การเซ่นสรวงกระทำพร้อมกันกับเจ้าปู่และเจ้าพ่อหลักเมือง โดยกระทำในเดือนหก วันพุธ ตรงกับวันข้างขึ้น (ห้ามเลี้ยงวันพระ) เดิมจะมีเจ้าเป็นผู้ดูแล แต่ใน ปัจจุบัน ไม่มีผู้สืบทอดตำแหน่งเจ้าจึงเป็นหน้าที่ของชาวบ้านทุกคนร่วมกัน (ลูกหลานของคนที่เคยเป็นเจ้า จะมีบทบาทมากกว่าคนอื่น ๆ)

การติดต่อกับมเหศักดิ์

การติดต่อกับมเหศักดิ์กระทำได้โดยผ่านบุคคลที่ชาวบ้านเรียกว่า "เทียมเจ้าพ่อ มเหศักดิ์" โดยปกติมเหศักดิ์แต่ละองค์จะมีเทียมเป็นร่างทรงของตนเพื่อให้ชาวเมืองได้พบปะติดต่อ ขอความช่วยเหลือได้ เทียมประจำองค์มเหศักดิ์นั้นเป็นบุคคลที่ได้รับการคัดเลือกจากมเหศักดิ์ วิธี คัดเลือกกระทำโดยวิญญาณของมเหศักดิ์ลงมาสู่ (สิง) ร่างและบอกกล่าวแก่เจ้าของร่างว่ามเหศักดิ์ ได้คัดเลือกผู้เป็นเจ้าของร่างนี้ เป็นเทียมของมเหศักดิ์ ผู้ที่ถูกคัดเลือกเป็นเทียมจะต้องมีคุณสมบัติดังนี้ (ตีพิมพ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 27 หมู่ 2 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 17 สิงหาคม พ.ศ. 2535)

1. สืบเชื้อสายเดียวกันกับเทียมคนก่อน ๆ
2. เป็นหญิงหรือชายก็ได้

3. ต้องอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอพนมไพรตลอดชีวิต
4. ไม่เป็นพระภิกษุ สามเณร ซี หรือนักบวชในศาสนาใด ๆ
5. มีสุขภาพแข็งแรงไม่ทุพพลภาพ
6. มีความประพฤติดี
7. เป็นผู้ที่มิฉ้อฉล หรือตามที่ภาษาชาวบ้านเรียกว่า คิงเข็น
8. ประกอบอาชีพสุจริต
9. เป็นบุคคลที่เชื่อถือได้
10. เป็นบุคคลที่มิเหี้ยมโหดเลือก
11. เทียมของเจ้าพ่อเหล็กซีมีคุณสมบัติเพิ่มอีก 1 ข้อ คือ ต้องเป็นคนปลอด

ไม่มีบุตรหรือเป็นหมัน

เมื่อผู้ใดได้รับเลือกให้เป็นเทียมแล้ว ชาวบ้านก็จะเรียกชื่อของบุคคลผู้นั้นโดยใช้คำว่า "เทียม" นำหน้าชื่อ เช่น เทียมย่าหม่อม เทียมเถิง เทียมมันท์ หรือเรียกว่า พ่อเทียม แม่เทียม พ่อใหญ่เทียม ยายเทียม ในจำนวนของผู้ที่เคยเป็นเทียมของเจ้าพ่อมหศักดิ์องค์ต่าง ๆ ของอำเภอพนมไพรเท่าที่สืบค้นได้นั้นมีดังนี้ (ทองพูล สายโพธิ์คำ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมยศแสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 112 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2535)

เทียมเจ้าพ่อผะหล่า

1. เทียมย่าหม่อมบ๊
2. เทียมเถิง (ลูกชายของเทียมย่าหม่อมบ๊)
3. เทียมทองคำ (ลูกสาวของน้องสาวเทียมเถิง)

เทียมเจ้าพ่อเหล็กซีกับเจ้าพ่อชมพู

1. เทียมมันท์ ธรรมลา
2. เทียมนาง สร้อยคำ (ลูกของน้องสาวเทียมมันท์)

ปัจจุบันผู้ที่ทำหน้าที่เป็นเทียมเจ้าพ่อมหศักดิ์มีอยู่เพียงคนเดียวคือ นางนาง

สร้อยคำ ซึ่งทำหน้าที่เป็นเทียบประจําองค์ของเจ้าพ่อเหล็กชื่อกับเจ้าพ่อชมพู ส่วนเจ้าพ่อพะหล่าและเจ้าพ่อพระมหาชาตุนั้น ไม่มีผู้ที่เป็นเทียบประจําองค์ในปัจจุบัน การติดต่อกับเจ้าพ่อทั้ง 2 องค์นี้กระทำได้โดยผ่านเทียบของเจ้าพ่อเหล็กชื่อกับเจ้าพ่อชมพู เทียบคนปัจจุบันจึงทำหน้าที่เป็นเทียบของเจ้าพ่อมหะศักดิ์ทุกองค์ เป็นสื่อกลางในการติดต่อบetween มหะศักดิ์กับชาวเมือง

ชาวอำเภอพนมไพรมีการติดต่อขอความช่วยเหลือพึ่งพามหะศักดิ์ทั้งในระดับบุคคลและชุมชน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิดมีประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกันมหะศักดิ์ขึ้น ทั้งประเพณีพิธีกรรมส่วนบุคคลที่แต่ละคนกระทำและประเพณีพิธีกรรมส่วนรวมที่บุคคลในชุมชนร่วมกันกระทำประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกันมหะศักดิ์นี้มีรายละเอียดที่น่าสนใจจะได้กล่าวถึงในส่วนถัดไป

ประเพณีพิธีกรรมส่วนบุคคลและชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการนับถือมหะศักดิ์

การแสดงความนับถือมหะศักดิ์ปรากฏให้เห็นในประเพณีพิธีกรรมทั้งในส่วนบุคคลและชุมชน ซึ่งประเพณีพิธีกรรมที่เกิดขึ้นล้วนมาจากความเลื่อมใสศรัทธาต่อมหะศักดิ์ว่าเป็นผู้ที่สามารถช่วยเหลือบุคคลและสังคมส่วนรวมได้ตามความปรารถนา มหะศักดิ์จึงมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตอยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่เกิดวิกฤตการณ์สำคัญ ๆ ในชีวิตที่ไม่สามารถจะแก้ไขปัญหาได้และโดยหน้าที่ของมหะศักดิ์นั้นถือว่า การดูแลรักษาชาวเมืองและบ้านเมืองให้ปกติสุขเป็นหน้าที่สำคัญที่ต้องกระทำเพราะความทุกข์สุขของชาวเมืองก็คือความทุกข์สุขของมหะศักดิ์ด้วย ดังนั้นมหะศักดิ์จึงพยายามให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เดือดร้อนที่มาพึ่งพาทุกคนไม่ว่าจะเป็นวัน เวลาใดหรือเรื่องราวใด ให้เทียบประจําองค์มหะศักดิ์รับเรื่องราวให้มั่งงำมหะศักดิ์ทุกเรื่อง ส่วนความช่วยเหลือจะกระทำได้มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับดุลพินิจของมหะศักดิ์ เรื่องราวที่มาขอพึ่งพาให้มหะศักดิ์ช่วยเหลือจึงมีหลายประการจนกล่าวได้ว่ามีตั้งแต่เรื่องควายตกหลุมไปจนถึงคนคลอดลูก (นาง สร้อยคำ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 79 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2535) ดังสามารถแยกกล่าวเรื่องราวทั้งหมดได้ 2 ประการคือ

ประการที่ 1 ประเพณีพิธีกรรมส่วนบุคคล การประกอบพิธีกรรมในส่วนบุคคล แยกแยกออกได้เป็น 10 พิธีกรรมคือ

1. พิธีบอกกล่าว
2. พิธีส่งหรือตรวจหาคำตอบในเรื่องต่าง ๆ
3. พิธีบำเพ็ญหรือบนบาน
4. พิธีสะเดาะเคราะห์
5. พิธีรักษาโรคภัยไข้เจ็บ
6. พิธีตั้งศาลพระภูมิ
7. พิธีก่อสร้างอาคารบ้านเรือน
8. พิธีเจิมรถ
9. พิธีขอลูกและคลอดลูก
10. พิธีแก้เสน่ห์ยาแฝดและแก้คุณไสย

ประการที่ 2 ประเพณีพิธีกรรมของชุมชน ประเพณีพิธีกรรมของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์นั้นเมื่ออยู่ 4 ประเพณีคือ

1. ประเพณีบุญคุ้มหรือบุญเบิกบ้านและการส่งข้าวปีข้าวเดือนใหม่เหศักดิ์
2. ประเพณีสงกรานต์
3. ประเพณีบุญบั้งไฟ
4. ประเพณีแข่งเรือ

องค์ประกอบของประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์

ประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่กระทำทั้งในส่วนบุคคลและชุมชน มีองค์ประกอบหลักสำคัญอยู่ 5 ประการคือ มีบุคคลที่เกี่ยวข้อง มีระยะเวลาในการกระทำ มีสถานที่ในการกระทำ มีเครื่องมือเครื่องใช้ในาการกระทำ และมีลำดับขั้นตอนการกระทำ ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์ จึงแยกกล่าวรายละเอียดตามองค์ประกอบทั้ง 5 ประการได้ดังนี้

1. บุคคลที่เกี่ยวข้องกับประเพณีพิธีกรรม

1.1 ผู้นำในการประกอบพิธี โดยทั่วไปชาวบ้านส่วนมากมักจะให้เทียมเจ้าพ่อมเหศักดิ์เป็นผู้นำในการประกอบพิธี แต่ในบางครั้งก็สามารถให้ผู้อื่นเป็นผู้นำในพิธีได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของพิธีว่าเป็นพิธีที่เกี่ยวกับเรื่องราวอย่างใดหรือผู้ต้องการทำพิธีมีความประสงค์จะให้ผู้ใดเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมที่ตนกระทำ หากผู้ทำพิธีประสงค์จะติดต่อกับมเหศักดิ์ก็จะต้องให้เทียมเป็นผู้นำในพิธี แต่หากเป็นการบอกกล่าวขรรคมคาทั่วไพบก็อาจให้ผู้อื่นเป็นผู้นำในพิธีแทนเทียมได้ ดังนั้นผู้นำในพิธีกรรมจึงได้แก่บุคคลต่อไปนี้

1.1.1 เทียมเจ้าพ่อมเหศักดิ์ เป็นบุคคลที่สามารถติดต่อกับมเหศักดิ์ทั้ง 4 องค์ได้โดยตรงเพียงบุคคลเดียว ในพิธีที่ต้องติดต่อกับมเหศักดิ์จึงมีเทียมเป็นผู้นำในพิธี เช่น พิธีการส่องเพื่อตรวจสอบเรื่องราวต่าง ๆ พิธีรักษาโรคภัยไข้เจ็บ พิธีสะเดาะเคราะห์ เป็นต้น

1.1.2 พระสงฆ์ ในกรณีที่ผู้นับถือมีความประสงค์จะบอกกล่าว บำหรือบนบานกับเจ้าพ่อพระมหาธาตุซึ่งอยู่ที่วัดกลางอุดมเวทย์ นอกจากจะให้เทียมเป็นผู้นำในพิธีแล้วยังสามารถขอให้พระสงฆ์ใหญ่ของวัดเป็นผู้นำในพิธีแทนเทียมได้ ปัจจุบันผู้ที่ได้รับมอบหมายให้ดูแลรักษาและเป็นผู้นำชาวบ้านทำพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อที่มีต่อเจ้าพ่อพระมหาธาตุคือหลวงปู่โฮม นิโรจาในแต่ในบางครั้งพระครูสุภัทรอุดมเวทย์ เจ้าอาวาสก็เป็นผู้นำในพิธี

1.1.3 ผู้อาวุโสในท้องถิ่น การบอกกล่าว บนบานและแก้บนที่กระทำยังหอโงมมเหศักดิ์หรือที่พระมหาธาตุอาจให้ผู้อาวุโสในท้องถิ่นซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ วิชาวุฒิ มีประสบการณ์ในการทำพิธีเป็นผู้นำประกอบพิธีต่าง ๆ ได้โดยไม่ต้องผ่านเทียมของเจ้าพ่อมเหศักดิ์

1.1.4 หัวหน้าครอบครัว ในบางครั้งหัวหน้าครอบครัวสามารถเป็นผู้นำในการทำพิธี การบอกกล่าวที่หอโงมและพระมหาธาตุหากไม่มีเทียม พระสงฆ์ หรือผู้อาวุโส หัวหน้าครอบครัวก็จะเป็นผู้ทำพิธี

1.1.5 ผู้นับถือกระทำด้วยตนเอง การบอกกล่าว บนบาน และอธิษฐานให้ประสบกับความสมหวังในการดำเนินชีวิต ผู้นับถือสามารถกระทำได้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องอาศัยผู้นำในพิธีแต่อย่างใด

1.2 ผู้ร่วมพิธีกรรม ผู้ร่วมพิธีกรรมเป็นบุคคลจาก 3 กลุ่มต่อไปนี้คือ

1.2.1 ลูกแฝงลูกเทียม หมายถึง ผู้ที่ยอมรับนับถือและมอบตัวเป็นสานุศิษย์ ให้มเหศักดิ์คุ้มครองรักษาชีวิตตนเองและครอบครัว ดังนั้นในวิถีชีวิตของผู้ที่เป็นลูกแฝงลูกเทียม มเหศักดิ์ไม่ว่าจะทำสิ่งใดหรือมีเหตุการณ์ใดเกิดขึ้นภายในครอบครัวต้องบอกกล่าวให้มเหศักดิ์ทราบความเป็นไปทุกขณะ ลูกแฝงลูกเทียมจึงเป็นผู้มีส่วนร่วมในพิธีกรรมและประกอบพิธีกรรมมากที่สุด

1.2.2 ผู้อาวุโสในท้องถิ่น ประเพณีส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์ผู้อาวุโส เป็นผู้ที่ได้รับมอบหมายจากชาวบ้านให้รับผิดชอบเรื่องพิธีกรรม การจัดสิ่งของเครื่องใช้ การติดต่อกับ เทียมหรือพระสงฆ์เพื่อทำพิธี ในพิธีกรรมส่วนบุคคลก็จะได้รับความไว้วางใจจากลูกหลานในฐานะที่เป็นผู้มีประสบการณ์ให้คำแนะนำ บางครั้งผู้อาวุโสในท้องถิ่นจึงเป็นทั้งผู้นำและผู้ร่วมพิธีกรรม

1.2.3 บุคคลทั่วไป บุคคลในกลุ่มนี้อาจเป็นหัวหน้าครอบครัวหรือสมาชิกของ ครอบครัวใดครอบครัวหนึ่งซึ่ง เข้าร่วมเฉพาะพิธีกรรมที่ตนเองและครอบครัวกระทำ การเข้าร่วม จึงแตกต่างกันไปตามปัญหาของแต่ละคนที่มาขอความช่วยเหลือจากมเหศักดิ์ เช่น อาจเป็นผู้ป่วย ผู้สะเดาะเคราะห์ หรือญาติพี่น้องของบุคคลเหล่านั้น เป็นต้น

จากจำนวนผู้ให้ข้อมูลในภาคสนามทั้งหมดพบว่า ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์ไม่ว่าจะเป็นลูกแฝงลูกเทียม ผู้อาวุโส พระสงฆ์ และบุคคลทั่วไป บุคคลเหล่านี้ ส่วนมากรู้จักชื่อและประวัติความเป็นมาของมเหศักดิ์องค์ต่าง ๆ เพียงเล็กน้อยเท่านั้น โดยรู้จักในชื่อที่เรียกว่ามเหศักดิ์ และเจ้าพ่อพระมหาธาตุ ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดเคยเข้าร่วมพิธีกรรมอย่างน้อย 1 ครั้ง ข้อมูลในส่วนนี้แสดงให้เห็นว่า ความสำคัญของมเหศักดิ์ให้ทัศนะของชาวพนมไพรนั้นอยู่ที่ เชื่อว่ามเหศักดิ์เป็นผู้สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ และบันดาลให้เกิดความสมหวังตามที่ต้องการ ทำให้สังคมมีความสุข ส่วนเรื่องราวในด้านอื่น ๆ ของมเหศักดิ์เป็นความสำคัญรองลงมา รายละเอียดในด้านบุคคลที่เกี่ยวข้องกับประเพณีพิธีกรรมจะได้นำไปกล่าวในลำดับขั้นตอนของ พิธีกรรมอีกครั้งหนึ่ง

2. ระยะเวลาในการประกอบประเพณีพิธีกรรม

ประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ มีระยะเวลาในการทำพิธีต่างกัน ความแตกต่างนี้ทั้ง

แตกต่างในด้านวัน เวลาในการทำพิธีและจำนวนวันที่ทำพิธี ในประเพณีของชุมชนมักกำหนดเวลาในการทำพิธีค่อนข้างแน่นอนเช่น ประเพณีบุญคุ้มทำพิธีในระหว่างเดือนยี่-เดือนสาม ประเพณีบุญบั้งไฟทำพิธีในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 7 ประเพณีแข่งเรือทำพิธีหลังจากออกพรรษาประมาณ 1 สัปดาห์ แต่ประเพณีพิธีกรรมส่วนบุคคลมักไม่สามารถระบุเวลาที่แน่นอนในการทำพิธีได้ ทั้งนี้เนื่องจากผู้ประกอบพิธีมีปัญหาและความต้องการในวิถีชีวิตแตกต่างกัน จึงทำให้เวลาในการทำพิธีแตกต่างกันออกไปและไม่สามารถระบุเวลาได้ชัดเจนแน่นอน

จากการสัมภาษณ์ผู้นำในการประกอบพิธีกรรม (นาง สร้อยคำ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 79 หมู่ 6 ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองไผ่ จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 12 เมษายน พ.ศ.2535 ; โสม นิโรจนา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดกลางอุดมเวทย์ ตำบลหนองไผ่ อำเภอหนองไผ่ จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ.2535) พบว่า ในช่วงเวลาก่อนและหลังฤดูปักดำเกี่ยวเกี่ยว จะมีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งส่วนบุคคลและชุมชนมากกว่าในช่วงอื่น ๆ และจากการสังเกตของผู้วิจัยเองก็พบว่า ระหว่างเดือนมีนาคม ถึงกลางเดือนมิถุนายน มีผู้ประกอบพิธีกรรมมากกว่าช่วงอื่น ๆ ระหว่างกลางเดือนมิถุนายนถึงเดือนกรกฎาคมมีผู้ประกอบพิธีน้อย และมักเป็นลูกเผิงลูกเทียนที่นำขันห้า ขันแปด มาบูชาบอกกล่าวมเหศักดิ์ ทั้งนี้เนื่องจากเป็นฤดูปักดำซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม จึงงดเว้นการกิจอย่างอื่นจนกว่าจะเสร็จสิ้นการเกี่ยวเกี่ยว รายละเอียดเกี่ยวกับระยะเวลาได้กล่าวในลำดับขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรม

3. สถานที่ในการประกอบพิธีกรรม

สถานที่ในการทำพิธีกรรมโดยทั่วไปจะมีอยู่ 3 แห่ง พิธีกรรมบางอย่างจะใช้สถานที่ทั้ง 3 แห่งประกอบพิธี แต่พิธีกรรมบางอย่างจะใช้สถานที่เพียงแห่งเดียวทำพิธี สถานที่ทั้ง 3 แห่งนั้น ได้แก่

1. ดอนหอโอง เป็นที่ตั้งของหอโอง 2 หลังและเสาหลักบ้านหรือเสาหลักชัย ในการประกอบพิธีที่ดอนหอโองนี้ ชาวบ้านจะทำพิธีที่หอโองทั้ง 2 หลัง โดยเริ่มทำพิธีที่หอโองหลังใหญ่ก่อนแล้วจึงบอกกล่าวหอโองหลังเล็ก บอกกล่าวเสาหลักบ้านตามลำดับ หอโองหลังใหญ่ (ศาลเจ้าปู่

ดอนเส้าโฮง) นั้นถือว่าเป็นที่พำนักของเจ้าพ่อมเหศักดิ์ 3 องค์คือ เจ้าพ่อพะหล่า เจ้าพ่อเหล็กชี และ เจ้าพ่อชมพู ดอนหอโฮงจะตั้งอยู่ริมลำชีด้านหลังของโรงเรียนดอนเส้าโฮง ห่างจากตัวอำเภอ ประมาณ 2 กิโลเมตร (ดูภาพประกอบ 2)

2. พระธาตุวัดกลางอุดมเวทย์ เป็นที่อยู่ของเจ้าพ่อพระมหาธาตุ (ดูภาพประกอบ 3)

3. หอบูชามเหศักดิ์ที่บ้านของเทียม เป็นที่ตั้งเครื่องใช้เครื่องบูชามเหศักดิ์ ซึ่งได้แก่ เทียนฮี้ต เทียนดอง หอก ดาบ ง้าว และเตียงนอนของมเหศักดิ์ (ดูภาพประกอบ 4-5)

นอกจากสถานที่ทั้ง 3 แห่งนี้แล้ว ผู้ประกอบพิธียังสามารถเชิญเชิญให้เทียมเจ้าพ่อมเหศักดิ์ ไปประกอบพิธีที่บ้านเรือนหรือสถานที่ราชการต่าง ๆ ได้ หรือในการบอกกล่าวด้วยการระลึกถึงก็สามารถทำได้โดยไม่จำกัดสถานที่เช่นกัน ดังมีรายละเอียดในลำดับขั้นตอนของพิธีกรรม ซึ่งจะได้อธิบายถึงต่อไป

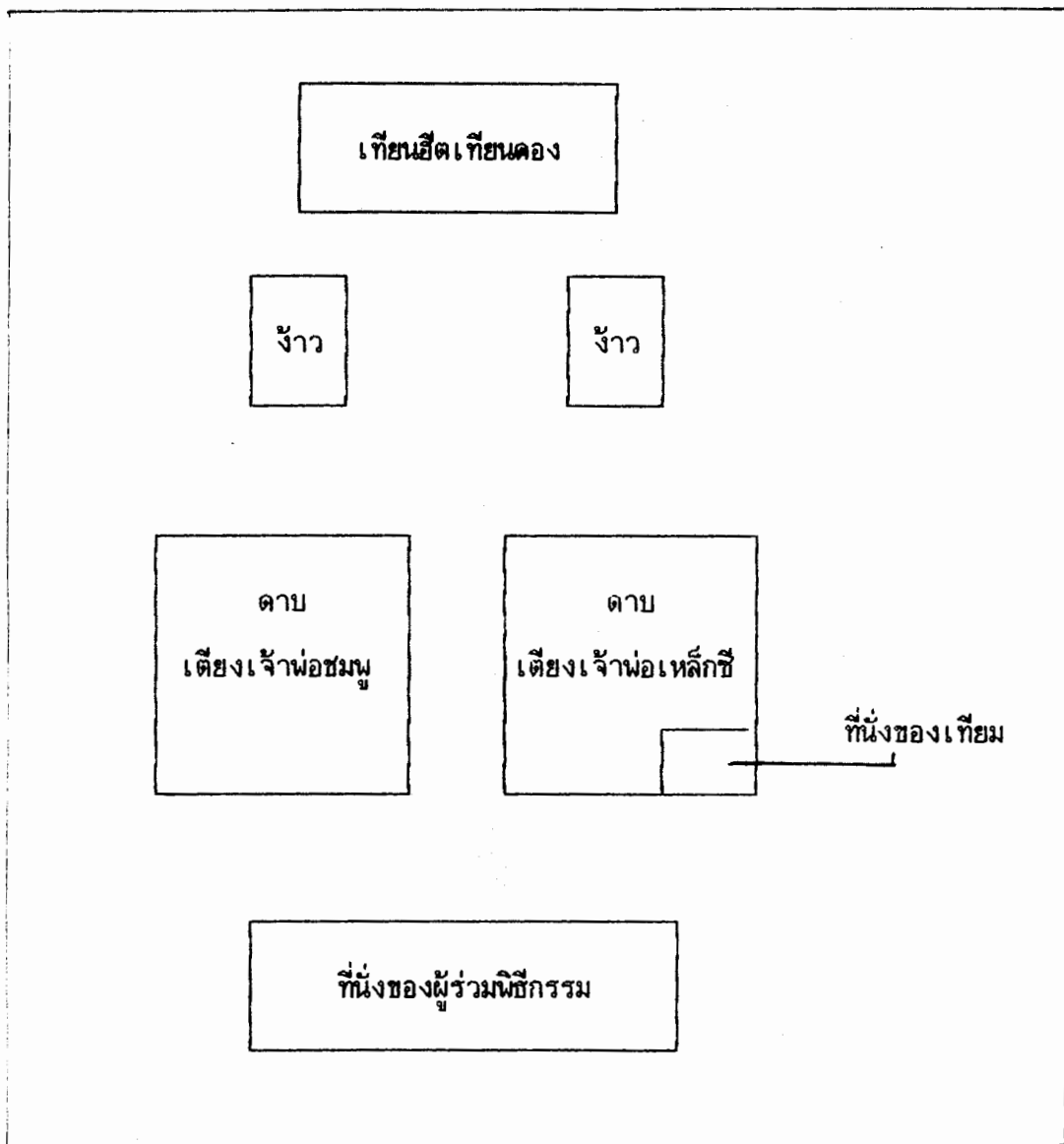
ภาพประกอบ 2 ดอนหอโฮง เป็นที่ตั้งหอโฮงของมเหศักดิ์ อำเภอพนมไพร

ภาพประกอบ 3 พระธาตุวัดกลางอุดมเวทย์ อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอประมาณ 700 เมตร

ภาพประกอบ 4 หอบูชาสมเด็จพระศักดิ์ที่บ้านของเทียมเจ้าพ่อมหาดศักดิ์ ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 79 หมู่ 6
คุ้มกลาง ตำบลพนมไพร

ภาพประกอบ 5 ผังหอบูชาเหตุเกิดและลักษณะการใช้สถานที่ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเหตุเกิด

4. เครื่องมือเครื่องใช้ในพิธีกรรม

องค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งในพิธีกรรม คือ สิ่งของเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำพิธีซึ่งผู้ทำพิธีต้องจัดหา เครื่องมือเครื่องใช้บางอย่าง เช่น ขันห้า ขันแปด ซึ่งตรงกับที่ชาวบ้านใช้ว่า "ขัน" เป็นสิ่งของที่ต้องใช้ในพิธีกรรมทุกประเภท แต่สิ่งของบางอย่างถูกกำหนดให้ใช้เฉพาะพิธีใดพิธีหนึ่งเท่านั้น รายละเอียดของเครื่องมือเครื่องใช้ในพิธีกรรมจะได้นำไปกล่าวรวมในหัวข้อ ลำดับขั้นตอนของพิธีกรรม

5. ลำดับขั้นตอนของพิธีกรรม

ประเพณีพิธีกรรมแต่ละประเภททั้งในส่วนบุคคลและชุมชน มีลำดับขั้นตอนในการทำพิธีเป็นลักษณะเฉพาะ จึงขออธิบายรายละเอียดของขั้นตอนในพิธีกรรมต่าง ๆ ดังนี้

ประเพณีพิธีกรรมส่วนบุคคล ประเพณีพิธีกรรมส่วนบุคคลทั้ง 10 พิธีกรรมมีลำดับขั้นตอนในการทำพิธีดังนี้

1. พิธีบอกกล่าว ผู้ที่มีความนับถือมหัศจรรย์ทุกคนจะทำพิธีบอกกล่าวมหัศจรรย์ในช่วงที่มีเหตุการณ์ปกติหรือเกิดความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ เป็นการรายงานความเป็นไปในชีวิตของผู้นับถือให้มหัศจรรย์ทราบเพื่อแสดงความเคารพ ความเป็นสิริมงคล และขอ ให้มหัศจรรย์คุ้มครองรักษา ให้มีความสุขความเจริญ การบอกกล่าวมหัศจรรย์จึงทำในโอกาสต่าง ๆ ดังนี้

- 1.1 โอกาสปกติ เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตและครอบครัว
- 1.2 การเดินทางไปต่างจังหวัดหรือต่างประเทศ
- 1.3 การเดินทางไปสอบ เรียนต่อ สอบเข้าทำงานหรือสมัครงาน
- 1.4 ชำราชการที่มาปฏิบัติหน้าที่ในหน้าที่พนมไพรและย้ายไปปฏิบัติหน้าที่แห่งอื่นจะบอกกล่าวถึงการมาอยู่ในพื้นที่และการออกจากพื้นที่ของตนเองกับครอบครัว
- 1.5 เมื่อกลับมาเยี่ยม เยียนบ้านของผู้ที่ไปอยู่ในต่างถิ่น
- 1.6 เมื่อเข้าทำงาน เลื่อนยศ เลื่อนตำแหน่ง

1.7 ในเทศกาลสำคัญ เช่น ปีใหม่ ตรุษจีน สารทจีน สงกรานต์
บุญข้าวสาก เป็นต้น

พิธีบอกกล่าวจะทำที่หอโองมหาราช หรือหอบูชาที่บ้านของเทียน
ก็ได้ทั้ง 3 แห่ง ตามความสะดวกของผู้ประสงค์จะทำพิธี สิ่งของที่ใช้ในพิธีมีขันห้า ขันแปด และ
อาหารคาวหวาน เหล้า หมาก พลู บุหรี่ ปัจจัยตามอักษาศรัย พิธีเริ่มจากผู้บอกกล่าวขกขันห้า
ขันแปด มอบให้ผู้นำในพิธี ผู้นำถวายสิ่งของแด่มเหศักดิ์ อัญเชิญมเหศักดิ์ให้ลงมารับสิ่งของที่ถวาย
แล้วบอกชื่อ ที่อยู่ของผู้บอกกล่าว โอกาสที่บอกกล่าวว่าบอกกล่าวเนื่องในโอกาสใด ขอให้มเหศักดิ์
รับทราบเรื่องราว และขอให้คุ้มครองรักษาผู้มาบอกกล่าวให้มีความสุขความเจริญ

เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม 2535 ได้มีลูกแฝงลูกเทียนคือ นางสมัย สายเชื้อ
(ดูภาพประกอบ 6) ซึ่งมีอาชีพค้าขาย ได้มาทำพิธีบอกกล่าวบูชาเนื่องในโอกาสออกพรรษาเพื่อขอให้
มเหศักดิ์ดูแลคุ้มครองและแจ้งให้มเหศักดิ์ทราบว่า ตนเองจะเดินทางไกลไปค้าขายยังต่างถิ่น ขอให้
มเหศักดิ์ดูแลคุ้มครองการเดินทางให้ปลอดภัยประสบ โชคลาภในการค้าขาย เมื่อลูกแฝงลูกเทียน
บอกกล่าวแล้ว เทียนมอบฝ้ายสายสิญจน์ให้ลูกแฝงลูกเทียนนำไปผูกที่พวงมาลัยรถ และผูกแขนอวยพร
ให้ลูกแฝงลูกเทียน โชคดีมีชัย พร้อมกับมอบฝ้ายผูกแขนอีก 1 เส้นให้นำไปผูกให้กับสามีซึ่งเป็นผู้ขับรถ
(สมัย สายเชื้อ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 59/2 หมู่ 6
ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2535)

ภาพประกอบ 6 พิธีบอกกล่าวของนางสมัย สายเชื้อ ลูกเผิงลูกเทียนคนหนึ่งของเทียน
เจ้าพ่อมเหศักดิ์

ในเทศกาลตรุษจีน สารทจีน ผู้ที่มีเชื้อสายจีนจะทำพิธีบอกกล่าวเลี้ยง
เจ้าที่หอโอง พระมหาธาตุ และหอศาลของเจ้าด่านทุกองค์ หัวหน้าครอบครัวหรือหัวหน้าของตระกูล
เป็นผู้นำลูกหลานเช่นไหว้ในตอนเช้าตรู่ของวันเทศกาลมีสิ่งของที่ไว้ในพิธีและขั้นตอนดังนี้คือ

1. จุดธูปบูชาเจ้า 3 ดอก เทียนเล่มใหญ่ 1 คู่
2. ถวายแจกัน หรือกระถางที่ปักด้วยหางนกยูง จำนวน 1 ตัวหรือ

มากน้อยตามฐานะผู้ไหว้

3. ถวายอาหารคาวหวาน ได้แก่ อาหารคาว 3 อย่างมีเป็ดพะโล้ พร้อมเครื่องใน 1 ตัว ไก่ต้มพร้อมเครื่องใน 1 ตัว เนื้อหมูต้ม (หมู 3 ชั้นติดหนัง) 1 ชิ้นขนาด ตามฐานะ อาหารทั้งสามอย่างคือ หมู เป็ด ไก่ เป็นสิ่งสำคัญที่ต้องจัดหาหากมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งขาดไป อาจใช้ปลาหมึกแห้งตัวใหญ่หรือไข่เป็ดต้มแทนได้ นอกจากนี้มีวันเส่น เห็นหนูหนู ดอกไม้จีนแช่น้ำ 1 ถ้วย อาหารคาวนี้จัดรวมใส่ถาดใหญ่ 1 ถาด อาหารหวานมีขนมแข่ง ขนมเทียน 1 ถาด เหล้าขาว 1 ขวดแบ่งใส่ถ้วยเล็ก 3 ถ้วยรินเหล้าใส่แต่ละถ้วย 3 ครั้ง น้ำชา 1 ถ้วย

4. เมื่อถวายอาหารคาวหวานแล้วเผากระดาษเงิน กระดาษทอง อุกีให้มเหศักดิ์และเจ้าด่านรวมทั้งเจ้าผีอื่น ๆ

5. ผู้ทำพิธีทั้งหมดอธิษฐานขอพรจากเจ้าตามความปรารถนาของแต่ละคน

การเลี้ยงบอกกล่าวเจ้าในเทศกาลตรุษจีน สารทจีนนี้ผู้ประกอบพิธีต้อง ทำพิธีตั้งแต่เช้าตรู่โดยถือว่าถ้าครอบครัวใดถวายบอกกล่าวเจ้าก่อนจะทำให้เจ้าพอใจและบันดาล ให้ประสบโชคดีตลอดปี สิ่งของที่นำมาบอกกล่าวเช่น ไหว้เจ้าองค์ใดองค์หนึ่งแล้ว จะนำไปเช่น ไหว้ เจ้าอีกองค์ไม่ได้หรือนำไปประกอบเป็นอาหารอย่างอื่นถวายพระอีกไม่ได้ อาหารที่ถวายเจ้าแล้วนี้ จะนำมาเลี้ยงแจกจ่ายให้ญาติมิตร (ทองใบ สายเชื้อ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่โรงเรียนดอนเส้าไหง ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2535)

2. พิธีส่งหรือตรวจหาคำตอบในเรื่องต่าง ๆ ส่ง คือ มองหรือ ค้นหาคำตอบในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ต้องการทราบ แต่ไม่สามารถที่จะค้นหาหรือตรวจสอบหา ข้อเท็จจริงด้วยวิธีหนึ่งวิธีใดได้ ผู้ประกอบพิธีจึงขอฟังพาให้มเหศักดิ์ช่วยส่งหาคำตอบในเรื่องนั้น ๆ ให้ การส่งหาคำตอบที่เป็นปัญหาในชีวิตประจำวันที่ชาวบ้านต้องการทราบและขอ ให้มเหศักดิ์ส่งหา ให้ก็มีหลายประการเช่น

2.1 ทรัพย์สินสูญหาย เช่น เงิน รถจักรยานยนต์ วัว ควาย ฯลฯ

2.2 คนหายหรือขาดการติดต่อกับครอบครัวญาติพี่น้องเป็นเวลานาน

2.3 เมื่อทราบว่าญาติพี่น้องที่อยู่ต่างถิ่นมีปัญหา แต่ยังไม่ทราบ รายละเอียดของปัญหานั้น

2.4 อาการเจ็บป่วย ป่วยเรื้อรังหรือป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ ไม่สามารถรักษาให้หายขาดโดยวิธีการแพทย์

2.5 ส่งดวงชะตา ดวงสมพงษ์ของคู่บ่าวสาว

2.6 ส่งดูฤกษ์ยาม วันดี วันร้าย เพื่อทำกิจการงานต่าง ๆ

2.7 ส่งดูเหตุการณ์ความเป็นไปของชีวิตในอนาคต

พิธีส่งกระทำได้โดยผ่านเทียมของเจ้าพ่อมเหศักดิ์เพียงอย่างเดียว

สถานที่ที่ใช้ในพิธีจึงเป็นหอบูชาที่บ้านของเทียม เครื่องใช้เครื่องบูชามเหศักดิ์มีสิ่งของในพิธีเรียกว่า คายส่ง ซึ่งได้แก่ ขันห้า ขันแปด เหล้าขาว 1 ขวดหรือบุหรี 1 ชอง ปัจจัยตามอัธยาศัยสิ่งของ ทั้งหมดรวมใส่ถาดคายนอบให้เทียม เทียมจะชกถวายมเหศักดิ์ บอกชื่อ ที่อยู่ เรื่องราวที่มาส่ง อัญเชิญให้มเหศักดิ์ลงมารับคาย และบอกเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ต้องการทราบ

เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2535 ลูกพี่ลูกพี่คนหนึ่ง คือ นางอ่อน ธงศรี ได้นำขันดอกไม้ คือ ขันห้า ขันแปด มาบูชาแด่มเหศักดิ์เนื่องในโอกาสเข้าพรรษา และทำพิธีส่ง ถวายถึงเรื่องของตนเองจะขนย้ายวัวควายออกจากบ้านไปฝากญาติพี่น้องเลี้ยงยังต่างอำเภอเป็นการชั่วคราวแต่ไม่แน่ใจว่าจะก่อให้เกิดผลดีต่อตนหรือไม่ การเดินทางขนย้ายจะมีอุปสรรคหรือไม่ ในพิธีครั้งนี้ลูกพี่ลูกพี่คนจัดสิ่งของในคายนอบ ดังนี้คือ

1. ดอกไม้ 5 คู่ 8 คู่
2. เทียนเล่มเล็ก 1 ห่อ (ห่อละ 1 บาท)
3. เทียนใหญ่ 1 คู่ (เล่มละ 1 บาท)
4. เหล้าขาว 1 ขวด
5. ปัจจัย 10 บาท

เทียมนกเถาตายถวายเจ้าพ่อมเหศักดิ์โดยกล่าวคำสาธุ 3 ครั้ง แล้วกล่าวว่า ขอนิมนต์เจ้าพ่อพระมหาธาตุและเจ้าพ่อที่อยู่บ้านทั้ง 3 องค์ มารับดอกไม้คายนบูชาจากลูกหลานที่มาถวายในโอกาสเข้าพรรษา ขอให้เจ้าพ่อทั้ง 4 องค์ ดูแลลูกเฝ้าลูกเทียมนทุกคนตลอดจนลูกหลานในครอบครัว วัว ควาย สัตว์เลี้ยงทุกชนิดอย่าให้เจ็บไข้ทำมาหากินสะดวกปลอดภัย ในครั้งนี้ลูกเฝ้าลูกเทียมนิมนต์เจ้าพ่อให้ช่วยดูให้ด้วยว่าหากจะขนเอาวัวควายไปฝากญาติพี่น้องทางไกล ช่วยดูแลให้ชั่วคราวจะดีหรือไม่ และขอนิมนต์เจ้าพ่อให้ไปดูแลรถขนย้ายวัวควายให้รอดพ้นจากการตรวจค้นตามด่านต่าง ๆ จนถึงที่หมายโดยปลอดภัยได้หรือไม่ ในขั้นตอนของการส่งนี้ เทียมจะกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย และอาราธนาให้เจ้าพ่อลงมาบอกเหตุการณ์ ซึ่งเจ้าพ่อบอกว่า การนำวัวควายไปฝากญาติพี่น้องดูแลนั้นไม่ค่อยดีเท่าที่ควรให้พิจารณาดี ๆ ต้องกล้าได้กล้าเสีย ขณะที่ขนย้ายจะพบด่านตรวจ 3 แห่ง ดังนั้นก่อนออกเดินทางให้บอกเจ้าที่เจ้าทาง จัดสำรับคาวหวาน เช่น ไหว้ก่อนนำวัวควายขึ้นรถ การเดินทางให้เดินทางในตอนบ่ายวันอาทิตย์ (วันที่ 19) จึงจะปลอดภัย และเจ้าพ่อว่างจากภารกิจอื่นไปคุ้มครองดูแลได้ เมื่อส่งทราบเรื่องราวทั้งหมดแล้ว ลูกเฝ้าลูกเทียมนกล่าวคำสาธุขอบคุณที่เจ้าพ่อได้กรุณาบอกเหตุการณ์ให้ทราบ และกรุณาติดตามไปดูคุ้มครองในการเดินทางครั้งนี้ เมื่อเสร็จพิธีเทียมนจึงผูกฝ้ายผูกแขนและให้พรแก่ลูกเฝ้าลูกเทียมนพร้อมกับมอบฝ้ายผูกพวงมาลัยรถยนต์ให้กับลูกเฝ้าลูกเทียมนซึ่งฝ้ายผูกกรรมมีความยาว 1 วา ฝ้ายผูกแขนและผูกถรณ์ีมีอยู่ 9 เส้น ผูกรวมกันเป็นเส้นใหญ่เส้นเดียว ลูกเฝ้าลูกเทียมนผู้นี้ยังเคยมีญาติมาส่งกับมเหศักดิ์ถึงปัญหาในครอบครัว เนื่องจากได้ทะเลาะกับภรรยา และภรรยาได้หนีกลับไปอยู่บ้านเดิมที่ต่างจังหวัด จึงมาส่งถามมเหศักดิ์ว่าจะตามไปคืนดีกับภรรยาดีหรือไม่ ซึ่งมเหศักดิ์ส่งดูแล้วเห็นว่าควรตามไปอยู่กับภรรยาที่บ้านเดิม ปัญหาและอุปสรรคของครอบครัวจะหมดไปและให้เดินทางภายใน 7 วัน นับจากวันส่ง ญาติของลูกเฝ้าลูกเทียมนก็ได้ปฏิบัติตามและมีชีวิตครอบครัวที่ปกติสุข (อ่อน ชงศรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 79 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2535)

นอกจากนี้ผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งได้กล่าวว่า เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2528 พี่สาวของตนได้ป่วยหนัก จึงได้รับคำแนะนำจากญาติผู้หนึ่งให้ไปส่งเทียมนเจ้าพ่อมเหศักดิ์ดูว่าจะ

มีทางรักษาหายหรือไม่ จึงได้นำดอกไม้ 5 คู่ เทียนเล็ก 5 คู่ เทียนใหญ่ 1 คู่ และปัจจัย 10 บาท ไปส่งกับเทียมเจ้าพ่อมเหศักดิ์ ซึ่งเมื่อเจ้าพ่อส่งดูแล้วบอกว่าผู้ป่วยได้ถึงอายุขัยแล้ว ไม่มีเจ้ากรรมนายเวรหรือโรคภัยอื่นใดมาทำร้ายให้เจ็บป่วย แม้จะดูแลรักษาอย่างไรก็ไม่หาย หลังจากที่ทำพิธีส่งจากเจ้าพ่อแล้วในวันรุ่งขึ้นเวลาประมาณ 5-6 โมงเย็น พี่สาวของตนก็เสียชีวิต จึงนับว่าเจ้าพ่อมเหศักดิ์สามารถล่วงรู้เหตุการณ์ได้อย่างแม่นยำ (หยาด แสงจันทร์เทศ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 128 หมู่ 3 ตำบลพยอมไพร อำเภอพยอมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ.2535)

เมื่อปี พ.ศ. 2529 อดีตเจ้าอาวาสวัดบ้านดอนบ่อดอนแฮด ตำบลโพธิ์ชัย เป็นผู้หนึ่งที่เคยมาขอให้เจ้าพ่อมเหศักดิ์รักษาอาการเจ็บป่วย และยอมรับนับถือเป็นลูกศิษย์ของเจ้าพ่อ ในตอนต้นปีได้รับนิมนต์จากลูกศิษย์ลูกหาญาติโยมให้เดินทางไปกรุงเทพฯ ก่อนออกเดินทางจึงได้มาหาเพื่อบอกกล่าว และให้เจ้าพ่อมเหศักดิ์ส่งดูเหตุการณ์การเดินทางของตน ซึ่งเมื่อเจ้าพ่อมเหศักดิ์ส่งดูแล้วได้สั่งห้ามมิให้เดินทางเพราะจะต้องได้รับอุบัติเหตุถึงชีวิต แต่อดีตเจ้าอาวาสได้รับนิมนต์แล้วจำเป็นต้องเดินทาง จึงขอให้เจ้าพ่อช่วยดูแลพี่น้องให้เป็นเบา แต่เจ้าพ่อได้บอกว่าไม่สามารถที่จะช่วยเหลือได้ หากไม่เชื่อคำห้ามก็จงคิดว่าถึงคราวสิ้นอายุขัยแล้ว การเดินทางของคณะอดีตเจ้าอาวาสครั้งนี้ได้ประสบอุบัติเหตุระหว่างสระบุรี-ปากช่อง มีผู้บาดเจ็บสาหัสหลายคน เจ้าอาวาสถึงแก่กรรมภาพตามคำบอกของมเหศักดิ์ (ตี พันผาย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 27 หมู่ 2 ตำบลพยอมไพร อำเภอพยอมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 17 สิงหาคม พ.ศ.2535)

ความเชื่อในเรื่องการส่งดูเหตุการณ์ล่วงหน้าก่อนออกเดินทางไกลนั้น ลูกเผิงลูกเทียนรายหนึ่งได้มาทำพิธีส่งให้กับหลานชายซึ่งจะเดินทางไปทำงานที่ประเทศญี่ปุ่น โดยอยากทราบว่าจะได้ไปหรือไม่ หากไปแล้วจะดีหรือไม่ดี มเหศักดิ์ได้ตรวจดูแล้วบอกว่า การเดินทางไปญี่ปุ่นครั้งนี้จะก่อให้เกิดผลดี มีงานทำที่ดีได้รับเงินเดือนสูง และก้าวหน้าให้เดินทางไปได้ไม่ต้องเสียตายเงินค่าเดินทางเพราะเมื่อไปแล้วจะได้เงินคืนมากกว่าเดิม ลูกเผิงลูกเทียนได้ปฏิบัติตาม

และในวันที่ 5 พฤษภาคม 2535 ได้นำขันดอกไม้มาบอกกล่าวแก่แม่เหล็กดีให้ทราบว่หลานชายของตนได้เดินทางถึงประเทศญี่ปุ่น และเข้าทำงานเป็นที่เรียบร้อยไม่มีปัญหาใด ๆ (เข้ม สุดาเดช เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 31 หมู่ 4 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ.2535)

การสังเกตและสอบถามของผู้ศึกษาพบว่า พิธีส่งหาคำตอบหรือข้อเท็จจริงในเรื่องราวที่เกิดขึ้นแล้วและยังไม่เกิดขึ้น เป็นพิธีกรรมที่มีผู้มาให้เทียมประกอบพิธีอยู่เสมอ ๆ ในช่วงเดือนเมษายน เทียมได้ประกอบพิธีแก่ลูกเผิงลูกเทียมและผู้นับถือทั่วไปประมาณ 17 ครั้ง พิธีการส่งนี้ยังเป็นพิธีหนึ่งในขั้นตอนของพิธีสะเดาะเคราะห์ และพิธีรักษาโรคภัยไข้เจ็บ

3. พิธีบ้านหรือบนบาน บ้างคือการบนบาน เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นกับชีวิต ซึ่งเกรงว่าจะแก้ไขไม่ได้ ชาวบ้านเชื่อว่าการบนบานกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเคารพนับถือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นจะแสดงอำนาจช่วยเหลือให้รอดพ้นจากความเดือดร้อนได้ เจ้าพ่อแม่เหล็กดีจึงเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันยิ่งใหญ่ที่สุดที่ชาวบ้านให้ความเชื่อถือนบนบานอยู่เสมอ เรื่องราวและโอกาสที่ชาวบ้านบนบานนั้นได้แก่

- 3.1 ขอไม่ให้ถูกเกณฑ์ทหาร
- 3.2 ขอให้สอบเรียนต่อได้
- 3.3 ขอให้สอบเข้าทำงานได้
- 3.4 สมัครงานไว้หรือสอบได้แล้วขอให้ได้รับการเรียกเข้าทำงาน
- 3.5 ขอให้ได้รับเลือกเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ส.ช. ส.จ. และ ส.ส.
- 3.6 ขอให้สอบเลื่อนชั้น เลื่อนตำแหน่งสูงกว่าเดิมได้
- 3.7 เรื่องคดีความขอให้ชนะคดีหรือผ่อนหนักเป็นเบา
- 3.8 ขอให้หายจากอาการเจ็บป่วย
- 3.9 ขอให้ค้าขายร่ำรวย
- 3.10 ขอให้มั่งเงินทอง มีรถยนต์ มีบ้าน
- 3.11 ขอให้มีความสุขแข็งแรง ประสบผลสำเร็จในชีวิตทุกด้าน

นิชี่บ้านจะทำอยู่ 3 แห่ง คือ ที่หอบุชาบ้านของเทียม พระมหาธาตุวัดกลาง และหอโงงมเหศักดิ์ โดยมีเทียม พระสงฆ์ หรือผู้อาวุโสเป็นผู้นำประกอบนิชี่ ข้อแตกต่างของการบ้าน 3 แห่งนี้ คือ ถ้าบ้านที่บ้านของเทียมถือว่าได้บ้านกับเจ้าพ่อมเหศักดิ์ทั้ง 4 องค์ หรืออาจเลือกบ้านกับองค์ใดองค์หนึ่งก็ได้ และผู้บ้านได้รับคำตอบทันทีว่าเจ้าพ่อจะช่วยเหลือได้หรือไม่ โดยการสนทนาซักถามผ่านเทียม ถ้าบ้านที่พระมหาธาตุวัดกลาง ถือว่าเป็นบ้านกับเจ้าพ่อพระมหาธาตุเพียงองค์เดียว หรือบ้านที่หอโงงก็ถือว่าบ้านกับเจ้าพ่อเหล็กชี่ เจ้าพ่อพะหล่า เจ้าพ่อขมหนู ทั้ง 3 องค์ การบ้านทั้ง 2 แห่งนี้ผู้บ้านจะไม่ทราบผลว่าจะสำเร็จหรือไม่ แต่เชื่อว่าการบ้านทุกแห่งมีความสำเร็จสูงเท่าเทียมกัน ความนิยมในการบ้านจึงขึ้นอยู่กับความสะดวกของแต่ละคน

นิชี่บ้านกับเจ้าพ่อพระมหาธาตุ ผู้บ้านนำดอกไม้ 5 คู่ เทียนใหญ่ 1 คู่ รูป 1 ห่อ มอบให้ผู้นำในนิชี่ จุดเทียนและรูป 3 ดอก กล่าวคำบูชาพระรัตนตรัยและอาราธนา เจ้าพ่อลงมารับทราบเรื่องที่บ้าน บอกชื่อ นามสกุล ที่อยู่ เรื่องราวความเดือดร้อนที่มาขอบ้านรวมทั้งสิ่งของที่นำมาแก้บ้านเมื่อสำเร็จแล้ว สิ่งของที่เชื่อว่าเจ้าพ่อมีความชื่นชอบมากที่สุดที่ชาวบ้านนิยมนำมาเป็นสิ่งแก้บ้านกับเจ้าพ่อคือ บั้งไฟ ในแต่ละปีจึงมีผู้บ้านด้วยบั้งไฟเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีทั้งบั้งไฟหมื่น บั้งไฟแสน ตามฐานะและเรื่องราวที่ขอให้ช่วยเหลือของแต่ละคน ด้วยเหตุนี้ประเพณีบุญบั้งไฟของอำเภอพนมไพรจึงมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องการบ้าน ซึ่งจะได้กล่าวรายละเอียดในนิชี่กรรมที่เกี่ยวกับชุมชน นอกจากการบ้านด้วยบั้งไฟแล้วยังมีสิ่งของที่ผู้บ้านถวายแก้บ้านอีกอย่างหนึ่งคือ ปูนซีเมนต์ ซึ่งทางวัดได้นำมาใช้ก่อสร้างโบสถ์ กุฏิ กำแพงวัด ประตู ฯลฯ ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์โดยรวม

นิชี่บ้านที่หอโงงมเหศักดิ์ ผู้บ้านนำขันห้า ขันแปด จุดรูป 3 ดอก เทียน 1 คู่ แล้วอัญเชิญเจ้าพ่อลงมารับทราบเรื่องราวที่บ้าน พร้อมกับบอกชื่อ ที่อยู่ เรื่องราวความเดือดร้อนที่ขอบ้าน และสิ่งที่จะนำมาแก้บ้านเมื่อสำเร็จแล้ว สิ่งของที่ชาวบ้านนำมาแก้บ้านกับเจ้าพ่อที่หอโงงนี้จะเป็นอาหารคาวหวาน เหล้าขาว ไก่ต้ม หัวหมู ผลไม้ต่าง ๆ

นิชี่บ้านที่หอบุชาบ้านของเทียมจะมีค้ายบ้าน ซึ่งได้แก่ ขันห้า ขันแปด เหล้าขาว บุหรี่หรือหมากพลู ผ้านุ่ง 1 ผืน ผ้าแพร 1 ผืน และปัจจัยตามศรัทธาผู้บ้าน มอบให้เทียมถวายเจ้าพ่ออัญเชิญลงมารับค้าย บอกชื่อ ที่อยู่ เรื่องที่มาขอบ้าน และสิ่งของที่นำมาแก้บ้าน

เมื่อสำเร็จ การติดต่อกับมเหศักดิ์โดยผ่านเทียนนี้ มเหศักดิ์จะบอกแก่ผู้มาบ้ำว่าสามารถช่วยเหลือได้มากน้อยเพียงใด หากตรวจดูแล้วเห็นว่าช่วยไม่ได้ก็จะไม่รับคายบ้ำ ในกรณีเช่นนี้ผู้มาขอบ้ำจะอ่อนวอนขอความกรุณาจากมเหศักดิ์ให้ช่วยเหลือ ซึ่งมเหศักดิ์จะขอเวลาปรึกษาหารือก่อนว่าเจ้าพ่อแต่ละองค์นั้นเมืองใดที่จะช่วยเหลือได้บ้าง หรือเรื่องใดจะมอบให้เจ้าพ่อองค์ใดเป็นผู้ดำเนินการ ซึ่งส่วนมากมักเป็นเจ้าพ่อพระมหากษัตริย์และเจ้าพ่อเหล็กซึ่งรับผิดชอบร่วมกัน การบ้ำโดยผ่านเทียนนี้ สิ่งของที่นิยมนำมาแก้บ้ำได้แก่ เงิน ทอง อาหารคาวหวาน เหล้า ผ้านุ่งประจำองค์มเหศักดิ์แต่ละองค์ และบั้งไฟ ซึ่งหากเรื่องใดที่เจ้าพ่อเหล็กเป็นผู้รับคายบ้ำ ห้ามผู้บ้ำแก้บ้ำด้วยบั้งไฟเป็นอันขาด ทั้งนี้เชื่อว่าเจ้าพ่อเหล็กซึ่งรังเกียจบั้งไฟจึงให้แก้บ้ำด้วยสิ่งของอย่างอื่นแทน (หนูคล้าย ศรีคำภา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 79/1 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ. 2535)

การบ้ำเพื่อขอให้พ้นจากการคัดเลือกเพื่อไปเป็นทหารนั้น เทียมได้กล่าวว่าในแต่ละปีที่มีผู้บ้ำขอให้พ้นไม่ถูกเกณฑ์ทหารโดยทำพิธีผ่านตนนั้น เจ้าพ่อมเหศักดิ์จะช่วยเหลือได้เพียงปีละ 5 คนเท่านั้น เพราะเจ้าพ่อถือว่าการเป็นทหารคือการรับใช้ปกป้องเอกราชของชาติบ้านเมือง หากช่วยเหลือผู้มาขอบ้ำหมดทุกคนแล้วประเทศชาติต้องเดือดร้อน ในแต่ละปีลูกหลานชาวเมืองมาขอให้ช่วยเหลือเป็นจำนวนมาก ซึ่งทุกคนไม่มีใครอยากเป็นทหารนับเป็นเรื่องที่ทำให้เจ้าพ่อยุ่งยากใจ การช่วยเหลือจึงขึ้นอยู่กับดวงชะตาของแต่ละคนด้วย

พิธีแก้บ้ำมีวิธีการและขั้นตอนเช่นเดียวกับกับพิธีบ้ำ เพียงแต่นำสิ่งของที่ได้บอกว่าจะถวายเมื่อครั้งที่มาขอบ้ำตอนแรกถวายด้วย หากครั้งแรกที่ขอบ้ำกล่าวว่าจะถวายสิ่งใด เมื่อมาแก้บ้ำต้องนำสิ่งนั้นถวายจะขอเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นไม่ได้ ผู้ที่ได้รับความสำเร็จแล้วไม่มาแก้บ้ำจะต้องมีอันเป็นไป ซึ่งเคยปรากฏว่าผู้บ้ำรายหนึ่งได้ทำการบ้ำกับเจ้าพ่อพระมหากษัตริย์เมื่อสำเร็จแล้วไม่มาแก้บ้ำ และมีได้มาขอพ่อนั้นเวลากับเจ้าพ่อ จึงทำให้เจ็บป่วยและกลายเป็นคนพิการจนถึงปัจจุบัน (โฮม นิโรจนาโน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดกลางอุดมเวทย์ ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 17 มิถุนายน พ.ศ. 2535) และในปี พ.ศ. 2524 ผู้สมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรรายหนึ่ง ได้เดินทางไป

กราบไหว้และขอป่าที่หอโงงของมเหศักดิ์เพื่อให้ประสบผลสำเร็จในการเลือกตั้ง โดยหากสำเร็จแล้วจะสร้างหอโงงใหม่และปรับปรุงบริเวณหอโงงให้สวยงามถวายเจ้าพ่อ แต่เมื่อสำเร็จแล้วมิได้มาจัดทำตามที่บำไว้จึงทำให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรรายนั้นไม่มีความเจริญก้าวหน้าทางด้านการเมืองและยังประสบปัญหาในชีวิตส่วนตัวอีก เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้เพียงสมัยเดียวก็ต้องเลิกเล่นการเมืองไปในที่สุด (ทองใบ สายเชื้อ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตยสาร แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่โรงเรียนดอนเสาะโงง ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2535)

4. พิธีสะเดาะเคราะห์ ความเชื่อเรื่องเคราะห์ เป็นความเชื่อ

ในท้องถิ่นอย่างหนึ่งที่มีอยู่ทุกยุคสมัย เมื่อเกิดเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งอันไม่พึงประสงค์กับตนเองหรือบุคคลในครอบครัว เช่น เจ็บป่วย ทำมาหากินไม่สะดวก มีเรื่องทะเลาะเบาะแว้ง มีคดีความเกิดความวิตกกังวล ร้อนใจ ร้อนที่อยู่ ฯลฯ ชาวบ้านจะเชื่อว่าเนื่องมาจากวัน เดือน ปี เกิดไม่สมพงษ์กับเดือน ปี ในปัจจุบัน ถึงคราวมีเคราะห์ร้ายมาเยี่ยมเยียน ทำให้เจ้าดวงชะตาต้องมีเหตุเป็นไปให้ทุกข์กายทุกข์ใจ เพื่อให้รอดพ้นจากเคราะห์ร้ายต้องทำพิธีแต่งแก้แต่งบูชาเคราะห์ปีเคราะห์เดือนให้กับเจ้ากรรมนายเวรจึงจะสิ้นเคราะห์ พิธีแต่งแก้สะเดาะเคราะห์จะให้หมอสูตรหมอธรรม พระสงฆ์ หรือเทียม เป็นผู้ทำพิธี ซึ่งการเลือกให้ผู้ใดประกอบพิธีขึ้นอยู่กับความศรัทธาของแต่ละคน เทียมของเจ้าพ่อมเหศักดิ์เป็นผู้หนึ่งที่ได้รับความศรัทธาจากชาวบ้านให้เป็นผู้ประกอบพิธี เพราะชาวบ้านเชื่อว่าการให้เทียมเป็นผู้สะเดาะเคราะห์ให้ก็คือการให้มเหศักดิ์เป็นผู้ทำพิธีนั่นเอง (บัวสา แผงดาหา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตยสาร แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 79 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2535)

พิธีแต่งแก้สะเดาะเคราะห์ เจ้าของพิธีจะนำวัน เดือน ปีเกิด มาให้เทียม เพื่อให้มเหศักดิ์ตรวจสอบดูเคราะห์ว่าร้ายแรงเพียงใด แล้วมเหศักดิ์จะสั่งให้จัดหาเครื่องแต่งแก้เคราะห์ตามดวงของเจ้าชะตาซึ่งแต่ละคนจะจัดแต่งไม่เหมือนกันตามเคราะห์ที่มากน้อยของตน เครื่องแต่งแก้เคราะห์จึงมีตั้งแต่เครื่อง 5 จนถึงเครื่อง 50 ซึ่งเป็นเคราะห์ที่ร้ายแรงถึงขนาด หากจัดแต่งแก้เคราะห์ไม่ทันเจ้าชะตาต้องเสียชีวิต (นาง สร้อยคำ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,

พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 79 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ.2535)

ผู้ทำพิธีรายหนึ่งคือ นางบัวสา แผงดาหาร (บัวสา แผงดาหาร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัยแสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 29 หมู่ 2 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ.2535) กล่าวว่า ได้ทำพิธีเมื่อประมาณ พ.ศ. 2525 เดิมตนมีภูมิลำเนาอยู่ที่บ้านหนองฮี ตำบลหนองฮี และมีได้นับถือสมเด็จพระศักดิ์ ต่อมาได้มาตั้งหลักแหล่งเปิดร้านซ่อมเครื่องไฟฟ้าที่พนมไพรโดยคำแนะนำของญาติผู้ใหญ่ ตนและสามีเคยไปทำงานที่กรุงเทพฯ ในครั้งแรก ๆ ที่เปิดร้านรู้สึกไม่สบายใจและไม่อยากจะอยู่ที่พนมไพร อยากกลับไปอยู่กรุงเทพฯ ได้แอบหนีไปจนญาติต้องไปตามกลับมาครั้งหนึ่งและญาติเห็นว่าน่าจะมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาชักจูงจิตใจ จึงนำไปพบกับเทียมเจ้าพ่อมเหศักดิ์เพื่อสงเคราะห์ เมื่อเจ้าพ่อได้ส่องดูดวงชะตาแล้วจึงบอกว่ามีเจ้ากรรมนายเวรมาดลใจให้ตนเดินทางไปกรุงเทพฯ ซึ่งเมื่อไปถึงแล้วจะเกิดอุบัติเหตุถูกรถชนตาย ญาติของตนจึงขอให้เจ้าพ่อช่วยแก้ไขเหตุร้ายที่จะเกิดขึ้น เจ้าพ่อจึงให้จัดแต่งเครื่องแต่งแก้เคราะห์เครื่อง 12 ซึ่งมีสิ่งของแก้เคราะห์ คือ

1. ดอกไม้ 12 สี ๆ ละดอกรวม 12 ดอก
2. น้ำ 12 บ่อ
3. หิน 12 ก้อน
4. ข้าวแดง 12 ถุง
5. ข้าวขาว 12 ถุง
6. ข้าวดำ (ข้าวคดลูกงา) 12 ถุง
7. ผ้านุ่งขาว 2 เมตร 1 ผืน สีชมพู (เป็นสีของผ้านุ่งของ

เจ้าพ่อชมพู)

8. ผ้าถุง 1 ผืน
9. เหล้าขาว 1 ขวด
10. หุ่นคนผู้ชาย 1 หุ่น

11. หุ่นคนผู้หญิง 1 หุ่น
12. บุหรี่ 1 ซอง
13. เทียนเล่มใหญ่ 1 คู่
14. ปัจฉัย (ไม่เปิดเผย)

เมื่อจัดแต่งเครื่อง 12 ถวายแล้ว มเหศักดิ์จะเป็นผู้ทำพิธีเองทั้งหมด รวม 7 วัน 7 คืน เจ้าชะตาผู้แก้เคราะห์ให้ไม่ได้เข้าร่วมในพิธี และไม่ทราบขั้นตอนของพิธีว่าทำอย่างไรบ้าง เพียงแต่ไปรับฟังข่าวที่บ้านของเทียม และรับน้ำมนต์มาประพรมปิดเป่าตลอดระยะเวลา 7 วันที่ทำพิธี เมื่อเสร็จพิธีแล้วความรู้สึกที่อยากจะไปกรุงเทพฯ ก็หายไป เจ้าพ่อจึงรับเอาเป็นลูกบุญธรรมตนจึงขอเป็นลูกเฟื่องลูกเทียนตั้งแต่นั้นมา เมื่อมีเรื่องราวใด ๆ เกิดขึ้นในครอบครัว เช่น ซ้อรถ ซ้อนา ปลุกบ้าน ย้ายร้านจากที่เดิมไปอยู่ที่ใหม่ หรือปัญหาด้านสุขภาพ ปัญหาของญาติพี่น้อง ก็จะมาขอคำปรึกษาจากเจ้าพ่อทุกครั้ง ในระยะแรกสามีไม่เห็นด้วยที่ตนมานับถือมเหศักดิ์ (สามีมีภูมิลำเนาเดิมอยู่จังหวัดขอนแก่น) แต่หลังจากที่ได้พบกับเจ้าพ่อแล้วเห็นว่าเจ้าพ่อมีความศักดิ์สิทธิ์ทำนายเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้แม่นยำจริงจึงหันมานับถือเช่นเดียวกัน ชีวิตความเป็นอยู่หลังจากเข้ามานับถือเป็นลูกเฟื่องลูกเทียนของเจ้าพ่อแล้วก็ดีขึ้นตามลำดับ จนถึงปัจจุบันก็นับว่ามีฐานะที่มั่นคงดี ด้วยความนับถือและศรัทธาต่อองค์มเหศักดิ์ ในพิธีเลี้ยงประจำปิจจึงมีหน้าที่ช่วยจัดคบายบูชา จัดผ้าห่ม ประพรมน้ำหอมให้มเหศักดิ์ และยังมีหน้าที่ดูแลปรนนิบัติหอศาลของเจ้าปู่ผู้มเจ้าย่าสี่ดา อันเป็นเจ้าด้านบรืวารของมเหศักดิ์อีกด้วย ด้วยทัศนคติที่นับถือว่าจะเป็นผู้หนึ่งที่ช่วยสืบทอดความเชื่อและประเพณีให้คงอยู่

ในวันที่ 4 เมษายน 2535 เทียมได้ประกอบพิธีแก้เคราะห์ให้กับผู้นับถือรายหนึ่งซึ่งมีอาชีพค้าขายและรับเหมาก่อสร้าง ซึ่งผู้แต่งแก้ได้เกิดปัญหาว่าการทำมาหากินไม่ราบรื่นเงินทองรั่วไหล จึงนำขันห้า ขันแปดมาทำพิธีส่งกับเจ้าพ่อ เมื่อเจ้าพ่อส่งดูแล้วจึงให้จัดแต่งเครื่องแก้เคราะห์เครื่อง 12 ซึ่งเครื่องแก้เคราะห์เครื่อง 12 ของผู้นับถือรายนี้ไม่เหมือนกันกับเครื่อง 12 ของลูกเฟื่องลูกเทียนคนแรก เพราะมีลักษณะของดวงชะตาแตกต่างกัน ในครั้งนี้สิ่งของในพิธีมี

1. ดอกไม้ 12 ดอก
2. ไซดียบ 2 ฟอง
3. หุ่น้ำมีหูผู้ชายนั่ง 1 หุ่น
4. น้ำ 12 บ่อ
5. บัจจย (ไม้เปิดเผย)
6. เทียนใหญ่ 1 คู่
7. เทียนเล็ก 5 คู่

เหตุที่พิธีสะเดาะเคราะห์ครั้งนี้ต้องจัดทำหุ่น้ำและมีหูผู้ชายนั่งบน

หลังหุ่น้ำนั้น เนื่องจากตามดวงชะตาของผู้มีเคราะห์มีหุ่น้ำเป็นตัวพืงพา แต่ในปี 2535 ตรงกับปีที่
ได้หุ่น้ำซึ่งเป็นตัวพืงพาไม่ดี หุ่น้ำกับหุ่นคนจึงหมายถึง เจ้าชะตาจับตัวพืงพาที่จัดแต่งขึ้นเพื่อส่ง ไปให้
กับเจ้ากรรมนายเวรตามที่ต้องการแทนตัวจริง เจ้าพ่อนจะทำพิธีตัดกรรมตัด เวนส่งหุ่น้ำในตอนกลางคืน
และรุ่งเช้าของวันใหม่จึงนำไซดียบไปทูปเช่นผีเจ้ากรรมนายเวรที่ทาง แยก ส่วนหุ่น้ำ 12 บ่อ
ถือว่าเป็นหุ่น้ำดื่มนของหุ่น้ำที่มีกำลัง 12 และดอกไม้ 12 ดอก เป็นเครื่องขอขมากับเจ้ากรรมนายเวร
ผู้สะเดาะเคราะห์รายนั้นนอกจากจะทำพิธีสะเดาะเคราะห์ครั้งนี้แล้ว ยังได้เคยอัญเชิญเจ้าพ่อมเหตักดิ์
ไปตั้งศาลพระภูมิที่บ้านและทำพิธีเจิมรถให้ด้วย (ปลั่ง สร้อยคำ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย
แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 79 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อ้าเภอพนมไพร
จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2535)

การทำพิธีสะเดาะเคราะห์ของแต่ละคน เจ้าของพิธีจะนำสิ่งของ
เครื่องแต่งแก้แต่งบูชาเคราะห์มามอบให้กับเทียมตามคำสั่งของมเหตักดิ์ ขึ้นตอนและวิธีการ
สะเดาะเคราะห์ทุกอย่างมเหตักดิ์จะเป็นผู้ดำเนินการเอง เจ้าชะตาไม่ต้องมาอยู่ร่วมในพิธีใด ๆ
เพื่อป้องกันไม่ให้เจ้ากรรมนายเวรมองเห็นตัว ลักษณะเช่นนี้เรียกว่า การเลี้ยงสัน ซึ่งหมายถึง
หลบซ่อนไม่ให้เห็นตัวซึ่งกันและกัน เจ้ากรรมนายเวรจึงจะพบกับมเหตักดิ์เท่านั้น และด้วยเหตุที่
รายละเอียดของขึ้นตอนในพิธีต่าง ๆ เป็นเรื่องที่มีมเหตักดิ์กระทำตามล้าพัง โดยไม่มีผู้ใดล่วงรู้แม้แต่

เทียมประจําองค์มเหศักดิ์เองก็ไม่อาจทราบรายละเอียดทั้งหมด เพียงแต่เป็นสื่อบอกคำสั่งของมเหศักดิ์ให้คนใกล้ชิดจัดหาสิ่งของเครื่องใช้และมีหน้าที่ถวายให้มเหศักดิ์เท่านั้น ขั้นตอนของพิธีกรรมจึงกล่าวถึงส่วนสำคัญได้เพียงบางส่วนเท่านั้น

5. พิธีรักษาความเจ็บป่วย ความเชื่ออย่างหนึ่งเกี่ยวกับสาเหตุของความเจ็บป่วย คือ เชื่อว่าเกิดจากอำนาจการกระทำของภูตผีปีศาจซึ่งเป็นกรรมเวรที่ผูกพันกันมาแต่อดีต หรือการกระทำที่ไม่พึงพอใจต่อกันระหว่างคนกับผี ผีที่ทำให้เกิดความเจ็บป่วยนี้ได้แก่ผีร้ายทุกชนิด เช่น ผีบอบ ผีเป่า ผีโพง ผีเปรต และผีที่คนนับถือบางชนิด หากปฏิบัติไม่ถูกต้องก็ทำให้เกิดความเจ็บป่วยได้ เช่น ผีฟ้าผีแกน ผีเชื้อ ผีไรผีนา ผีน้ำผีหนอง ผีป่าผีดง ผีบ้านผีเรือน เป็นต้น ความเจ็บป่วยที่เกิดจากอำนาจการกระทำของภูตผีไม่สามารถรักษาได้ด้วยวิธีการแพทย์ใด ๆ นอกจากจะให้ผู้มีวิชาอาคมหรือมีอำนาจศักดิ์สิทธิ์เป็นผู้รักษาจึงจะหายขาด เมื่อเกิดความเจ็บป่วยกับคนในครอบครัว และไม่สามารถรักษาให้หายขาดโดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์แล้ววิธีการสุดท้ายที่ชาวบ้านเชื่อถือปฏิบัติคือ การขอให้ผู้มีเวทมนต์คาถาและอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเองนับถือศรัทธาช่วยเหลือให้หายจากเจ็บป่วย บุคคลผู้ได้รับความเชื่อถือด้านนี้จึงได้แก่ เทียมหมอธรรม พระสงฆ์ เป็นต้น

เทียมของเจ้าพ่อมเหศักดิ์เป็นผู้ที่ได้รับความนับถือและศรัทธามากที่สุดในกลุ่มผู้มีอำนาจรักษาความเจ็บป่วย เนื่องจากการทำของภูตผี โดยเชื่อว่าไม่มีอำนาจของผีตนใดอยู่เหนืออำนาจศักดิ์สิทธิ์ของมเหศักดิ์ ผีทุกชนิดล้วนอยู่ในความควบคุมดูแลของมเหศักดิ์ ดังนั้นเทียมซึ่งเป็นตัวแทนของมเหศักดิ์จึงได้รับการยอมรับจากชาวบ้านทั่วไปว่า เป็นผู้เดียวที่สามารถรักษาและตำแหน่งอำนาจของผีได้ทุกชนิด (นาง หงศาลา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 41 หมู่ 4 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2535)

พิธีกรรมเริ่มจากการสวดหาสาเหตุของโรคภัยไข้เจ็บว่าเกิดจากสาเหตุใด หากสวดพบว่าอาการเจ็บป่วยไม่ได้เกิดจากอำนาจของภูตผี มเหศักดิ์ก็จะบอกให้นำผู้ป่วยไปรักษาที่

โรงพยาบาลกับแพทย์แผนใหม่ แต่หากเกิดจากการกระทำของภูตผี มเหศักดิ์ก็จะส่องดูว่าเป็นผีชนิดใด อยู่ที่ไหน แสดงอำนาจอย่างใดต่อผู้ป่วย หลังจากนั้นก็จะตรวจสอบดวงชะตาของผู้ป่วยและกรรมเวรที่เคยผูกพันกันมาระหว่างผีกับคนว่ามีมากน้อยเพียงใด แล้วแจ้งให้ผู้ป่วยหรือญาติทราบว่ายู่ในชั้นร้ายแรงเพียงใด เมื่อผู้ป่วยตกลงรักษาจึงให้จัดค่ายรักษา ซึ่งค่ายรักษาของแต่ละบุคคลจะไม่เหมือนกัน ตามอาการที่ส่องพบ โดยปกติค่ายรักษามีสิ่งของที่ต้องจัดในค่ายทุกครั้ง คือ (บุญมา ประดับดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคัมย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 81 หมู่ 2 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 27 เมษายน พ.ศ.2535)

1. ข้าวห้า ถังแปด
2. เงิน 6 สลึง
3. ผ้านุ่ง 1 ผืน
4. ผ้าแพร 1 ผืน
5. เหล้าขาว 1 ขวด
6. บุหรี่ 1 ซอง
7. ปัจจัยตามศรัทธา

เมื่อผู้ป่วยจัดค่ายรักษาเรียบร้อยแล้ว จะมอบให้เทียมถวายเจ้าพ่อมเหศักดิ์อัญเชิญให้ลงมารับค่ายและรักษาผู้ป่วย ซึ่งวิธีการและขั้นตอนในการรักษาทั้งหมดนั้น มเหศักดิ์จะเป็นผู้ดำเนินการโดยผู้ป่วยเพียงแต่จัดหาสิ่งของให้ครบตามคำสั่งของมเหศักดิ์ และรอฟังข่าวเรื่องอาการป่วยในแต่ละวันว่าดีขึ้นอย่างไร ขั้นตอนการรักษานี้เทียมไม่สามารถให้ข้อมูลได้ชัดเจนเท่าที่ควรเนื่องจากทุกอย่างเป็นการกระทำของมเหศักดิ์มิใช่ของตัวเอง ขั้นตอนวิธีการรักษาจึงอาศัยคำบอกเล่าจากผู้ที่เคยประกอบพิธีกรรม ดังเช่น

นายนวน ไสตธานา และนางอ่อนจันทร์ ไสตธานา กล่าวถึงความจำเป็นและการประกอบพิธีของตนว่า ในปี พ.ศ. 2533 บุตรชายของตนคือนายปัญญา ไสตธานา ซึ่งขณะนั้นเป็นนักศึกษาอยู่มหาวิทยาลัยขอนแก่น ได้ไปซื้อบาสเกตบอลที่สนามใกล้ ๆ กับหอพัก ในขณะที่ก้มตัวลง

เกือบก็เกิดอาการปวดหลังอย่างรุนแรงจนไม่สามารถเงยตัวขึ้นได้ จึงได้นั่งพักและพยายามพยุงตัวกลับมาหอบพัก ในตอนกลางคืนอาการปวดหลังยิ่งเพิ่มมากขึ้นจนนอนไม่หลับ ในตอนเช้าจึงไปตรวจที่โรงพยาบาลศรีนครินทร์ แพทย์ได้ฉีดยาระงับปวดและให้ยาแก้ปวดมารับประทานแต่อาการปวดหลังก็ไม่ดี ในระหว่างนี้ตนได้หันเหิบลูกจึงเดินทางไปเยี่ยมพบว่าลูกมีอาการปวดหลังรุนแรงมากจนไม่สามารถเงยตัวขึ้นได้ มีสภาพเหมือนคนหลังค่อมและอาการปวดได้ลุกลามมาที่ขาขวาจนเดินไม่ได้ จึงได้นำตัวเข้าไปรักษาที่โรงพยาบาลศรีนครินทร์อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งได้รักษาอยู่เป็นเวลาเกือบ 7 เดือน อาการก็ไม่ดีขึ้น จนขาขวาลีบลงเดินไม่ได้เลย แพทย์ได้เอกซเรย์พบว่าหมอนรองกระดูกเคลื่อนมาทับเส้นประสาท ต้องทำการผ่าตัดซึ่งมีโอกาสหายเพียงห้าสิบเปอร์เซ็นต์ หากไม่หายก็จะกลายเป็นอัมพาต ตนจึงได้นำลูกชายไปรักษาที่กรุงเทพฯ แพทย์ก็ได้วินิจฉัยเช่นเดียวกันกับที่ขอนแก่น ในระหว่างนี้หากมีใครบอกว่ามีแพทย์ผู้เชี่ยวชาญในการรักษาโรคนี้อยู่ที่ใด ตนก็จะนำลูกไปรักษาทันที แต่ก็ไม่มีผลดีขึ้น

เมื่อรักษาไม่หายจึงได้นำกลับมารักษาที่โรงพยาบาลเดิมที่ขอนแก่น ตนได้เดินทางกลับบ้านที่พนมไพร และคิดที่จะนำลูกกลับมารักษาที่บ้านเกิดด้วยวิธีอื่น หากถึงขนาดก็ให้มาตายที่บ้าน แต่ลูกชายไม่ยอมกลับมาและไม่รับการรักษาอย่างอื่นเพราะไม่เชื่อว่าจะมีวิธีใดรักษาได้อีก ตนจึงปรึกษานอชรมและผู้อาวุโสหลายคน บุคคลเหล่านี้ได้แนะนำให้ไปปรึกษากับเทียมของเจ้าพ่อมหศักดิ์ ตนได้นำขันห้า คายส่งไปขอความช่วยเหลือให้เจ้าพ่อส่งดูอาการเจ็บป่วยว่ามีทางรักษาหายหรือไม่ เมื่อเจ้าพ่อส่งดูแล้วจึงบอกว่าลูกชายของตนเจ็บป่วยเนื่องจากถูกผีร้ายทำ จะรักษาที่โรงพยาบาลด้วยวิธีใดก็ไม่หาย ตนจึงได้อ้อนวอนขอให้เจ้าพ่อเป็นผู้รักษาให้ เจ้าพ่อจึงให้ไปนำตัวคนป่วยกลับมาบ้านซึ่งตนได้บอกว่าคนป่วยไม่ยอมกลับมา เจ้าพ่อจึงบอกว่าคืนนี้จะไปเยี่ยมดูอาการและตามตัวกลับมาให้ พรุ่งนี้ให้คนไปนำตัวกลับมาได้เลย วันรุ่งขึ้นตนได้เดินทางไปขอนแก่น เมื่อไปถึงลูกชายได้เล่าให้ฟังว่าตอนกลางคืนอาการปวดหลังได้ทุเลาลงและนอนหลับจนถึงรุ่งเช้า ตื่นขึ้นมาพบภรรยาใหญ่สีดำตัวหนึ่งจับอยู่แท่งก้นนอกห้องมองดูตนอยู่ ตนจึงใช้ผ้าโขนไล่แต่ตนก็ไม่ยอมบิฆหนี จึงกระทั่งสาขนกจึงบิฆมาทางพนมไพร และลูกชายของตนบอกว่ารู้สึกคิดถึงบ้านมากอยากกลับบ้าน ตนจึงได้นำตัวกลับมา

เมื่อกลับมาถึงบ้านเนื่องจากผู้ป่วยเดินไม่ได้ตนจึงมิได้นำไปพบกับเทียม การติดต่อกับเทียมเพื่อรักษาทุกอย่างเป็นหน้าที่ของตน ส่วนผู้ป่วยจะพักอยู่บ้าน วิธีการรักษาที่ เจ้าพ่อได้แจ้งให้ทราบว่าอาการของคนป่วยอยู่ในขั้นน่าวิตก ผีที่มาทำนี้มีฤทธิ์ร้ายแรงเจ้าพ่อไม่อยากจะรับรักษาแต่เนื่องจากเป็นลูกหลานของคนที่เคยรู้จัก (พ่อของตนเคยเป็นผู้ล่ากลุ่มมเหศักดิ์ในพิธี เลี้ยงปี) จึงยอมช่วยเหลือ มเหศักดิ์ได้สั่งให้จัดค้ายรักษาซึ่งมีสิ่งของในพิธีดังนี้

1. ชันห้า ชันแปด
2. ผ้าชิ้น 1 ผืน
3. ผ้านุ่งยาวสีกลม (น้ำเงิน) 1 ผืน (เป็นสีของผ้านุ่งของ เจ้าพ่อพระมหาธาตุ)
4. ผ้าขาว 1 ผืน
5. เหล้าขาว 1 ขวด
6. ไช้โกดิบ 12 ฟอง ใช้วันละฟองและต้องเป็นไช้ใหม่
7. เงินคาย 6 สลึง
8. เรือเงินมีหุ่นคนชายหญิงนั่งหันหลังให้กัน 1 ลำ
9. เรือค้ำมีหุ่นคนชายหญิงนั่งหันหลังให้กัน 1 ลำ
10. ข้าวสาร 1 ชัน ใช้วางไช้

ในการทำพิธีเจ้าพ่อจะเข้าคอง (เข้าคองหมายถึงสวดมนต์ภาวนาและ เข้าฌาน) 12 คัน ในคืนแรกเจ้าพ่อบอกว่า เหตุที่ป่วยนั้นเนื่องจากมีผีสาวชื่อว่าจันทร์เพ็ญ ซึ่งอยู่ที่ เนินต้นมะขามใกล้หอพัก ต้องการเอาตัวผู้ป่วยไปเป็นสามีจึงกะว่าจะตีให้ตาย แต่เนื่องจากผู้ป่วย ได้ก้มลงเก็บลูกกลม ๆ (ลูกบาสฯ) จึงตีผิดที่ ในตอนกลางคืนจึงตามมาผูกขวัญไว้ 12 ขวัญ เจ้าพ่อ ได้สั่งให้ปล่อยขวัญของผู้ป่วยกลับมาแต่ผีไม่ยอม ขอเครื่องสังเวทแลกเปลี่ยน เจ้าพ่อจึงทูปไช้โก ให้เป็นสิ่งแลกเปลี่ยน ผีจึงปล่อยขวัญให้ 1 ขวัญ ซึ่งเมื่อทูปไช้แล้วพบว่ามียรอยเลือดรอยหนองพาด เป็นทางยาวอยู่ตรงไช้แดง

วันที่ 2 ของพิธี เจ้าพ่อได้บอกว่าผีตนนี้เก่งกล้ามาก เพราะมีวิชาคุณไสย ซึ่งเรียนมาจากบิดา ทำคุณไสยกับผู้ป่วยด้วยเศษบาตรแตก เมื่อทับไขดูก็พบว่าผีเศษบาตรแตกอยู่ในไขด้วย ในแต่ละคืนเจ้าพ่อจะเข้าครองรักษาและทูปไขส่งให้ผีทุกวัน จนถึงวันที่ 8 จึงแจ้งว่า ผีของตายายผู้ป่วย (ผีเชื้อ) มาทวงเอาทองบวชของหลานชายซึ่งคนเคยพูดว่าจะบวชลูกไว้หลายครั้งกับญาติมิตร จึงได้รับปากว่าเมื่อผู้ป่วยหายแล้วจะบวชให้ ในคืนที่ 11 เจ้าพ่อสั่งว่าจะไปดูผู้ป่วยที่บ้าน และฝังลูกนิมิตรไว้รอบบ้านทั้ง 8 ทิศ ให้ตนนำเอาขันน้ำไปตั้งไว้ที่ศาลพระภูมิ โรงเรียนพหุไมโร-วิทยาคาร เพื่อรับน้ำมนต์จากเจ้าพ่อขุนเมธซึ่งเป็นบริวาร (ศาลพระภูมิชื่อศาลเจ้าพ่อชัยมงคล) ในตอนเช้าจึงไปนำกลับมาให้ผู้ป่วยดื่ม ตนก็ได้ปฏิบัติตามคำสั่งของเจ้าพ่อทุกอย่าง

คืนวันที่ 12 ของพิธี เจ้าพ่อได้นำเรือเงินเรือคำไปปล่อยส่งให้กับเจ้ากรรมนายเวรของผู้ป่วยที่หนองบัว ในเวลาประมาณ 3 ทุ่ม รุ่งเช้าจึงทูปไขส่งผีเป็นเพลงสุดท้าย ซึ่งเมื่อรักษาทั้ง 12 คืนแล้ว เจ้าพ่อบอกว่าการกระทำของผีนั้นได้หมดสิ้นอำนาจแล้ว อาการปวดที่ยังเหลืออยู่เนื่องจากเส้นประสาทขาดการใช้งาน เส้นเอ็นขัดงอ ให้ไปตามหมอมานวดจึงจะหาย เมื่อรักษาอยู่ประมาณ 3-4 วัน อาการป่วยทั้งหมดก็หาย หลังจากหายแล้วจึงได้นำผู้ป่วยไปขอเป็นลูกบุญธรรมและลูกพี่ลูกน้องของเจ้าพ่อ ได้ถวายขันห้า ขันแปดพร้อมกับปัจจัยเป็นค่ารักษา 2,000 บาท ผู้ให้ข้อมูลยังได้กล่าวถึงความเชื่อของผู้ป่วยว่า เดิมเป็นคนที่ไม่ยอมเชื่อถือในอำนาจผีสังเทวดา ไม่เคยกราบไหว้หอสศาลของเจ้าองค์ใด ไม่เชื่อว่าผีมีในโลก แต่หลังจากเกิดเหตุการณ์นี้แล้วจึงยอมรับในเรื่องผีสังและคุณไสย ปัจจุบันผู้ป่วยรับราชการครูอยู่ที่จังหวัดกำแพงเพชร เมื่อกลับมาเยี่ยมบ้านทุกครั้งต้องรับนำขันห้า ขันแปดไปบอกกล่าวกับเจ้าพ่อ เมื่อเดินทางกลับก็ปฏิบัติเช่นกัน และในช่วงเดือน 7 (ต้นมิถุนายน) ได้นำญาติของเพื่อนซึ่งเป็นนายทหารผู้หนึ่งมารักษาแก้เส้นหย้าแฝด ในการรักษาได้บ้ำกับเจ้าพ่อไว้ว่าจะนำบั้งไฟมาถวายแก้บ้ำในบุญบั้งไฟบั้งห้า (นวล โสตนานา และอ่อนจันทร์ โสตนานา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, จิตมัยแสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 146 หมู่ 3 ตำบลพหุไมโร อำเภอพหุไมโร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ.2535)

นอกจากรักษาความเจ็บป่วยในรายของนายปัญญาแล้ว เมื่อวันที่ 16 กันยายน 2535 ก็ยังได้ทำพิธีรักษาอาการป่วยของนางเกษร และนางจันทร์ มณีไพร ซึ่งเจ็บป่วยเนื่องจากถูกผีฟ้าใช้อำนาจทำร้าย ในพิธีรักษาครั้งนี้ก็ยังมีสิ่งให้ผู้ป่วยจัดแต่งคบายเครื่อง 32 ส่งให้กับผีฟ้าผีแถน และคบายรักษาถวายเจ้าพ่อเพื่อขอให้รับรักษา คบายรักษาที่ถวายเจ้าพ่อมีสิ่งของในคบาย คือ ธันท์หา ธันท์แปด ผ้าชิ้น 1 ผืน ผ้าแพร 1 ผืน เหล้าขาว 1 ขวด บุหรี่ 1 ซอง และเงินคบาย 6 สลึง ส่วนคบายเครื่อง 32 ส่งผีฟ้าผีแถนมีสิ่งของในคบาย คือ (ดูภาพประกอบ 7)

1. ดอกไม้ 32 พวง (ใช้ดอกจำปา หรือดอกลั่นทมเท่านั้น)
2. เทียนใหญ่ขนาดเล่มละ 1 บาท จำนวน 3 ห่อ เทียนเล็ก 3 ห่อ
3. หุ่นข้างแม่-ลูก 32 คู่ (ผูกข้างแม่-ลูกติดกัน)
4. เรือจำลอง 11 ลำ
5. น้ำ 32 บ่อ
6. หมากพลู 32 คำ
7. ยาสูบ 32 มวน
8. เทียนเวียนหัว 1 เล่ม (มีความยาวรอบศีรษะผู้ป่วย เรียกว่า เทียนเวียนหัวคางคิง)
9. กระจตข้าว 1 กระจตใส่ข้าวเหนียว ไข่ไก่ดิบ 2 ฟอง หรือ กระจกเงา และฝ้ายผูกแขน

พิธีกรรมเริ่มจากผู้ป่วยยกคบายรักษาและคบายส่งผีฟ้ามอบให้กับเทียมน เทียมยกคบายทั้งหมดถวายบนเตียงเจ้าพ่อเหล็กซี่ภายในหอบูชามเหศักดิ์ นำด้ายสายสิญจน์ลงจากแท่นบูชาเทียนฮีดเทียนคอง โยงพันรอบตัวผู้ป่วยทั้งสอง นำขันน้ำ 2 ใบใส่เงินและทองอย่างละขัน ซึ่งเรียกว่าขันเงินขันทอง ตั้งบนเตียงให้คนป่วยถือไข่ไก่ดิบไว้ใตมือ ให้ผู้ป่วยจับด้ายสายสิญจน์ หมมมือ เทียมขึ้นนั่งบนเตียงกล่าวว่าคำอัญเชิญมเหศักดิ์ให้ลงมารับคบายรักษาและชำระความของลูกบ้าน หลานเมืองให้เรียบร้อย

ภาพประกอบ 7 ค่ายรักษาอาการเจ็บป่วยของนางเกษร มณีไพร

เมื่อเทียบกล่าวอัญเชิญแล้ว มเหศักดิ์จึงรับค่ายรักษาและตรวจดูค่าย
 เครื่อง 32 เมื่อเห็นว่าสิ่งของในค่ายครบดีแล้ว มเหศักดิ์จะส่งดูอาการของคนป่วยและแจ้งให้
 ทราบว่า คนป่วยผู้นี้ได้ถูกผีฟ้าผีแถนมาทำร้ายให้เจ็บป่วย แม้จะเคยไปรักษากับหมอธรรมก็ไม่หาย
 เพราะผีฟ้ามีอำนาจแรงกว่าหมอธรรม และหมอธรรมจัดแต่งค่ายให้ผีไม่ถูกต้องผีจึงโกรธมากขึ้น
 ทำร้ายผู้ป่วยให้เจ็บหนักกว่าเดิม เมื่อแจ้งสาเหตุความเจ็บป่วยแล้วมเหศักดิ์จึงเรียกขวัญให้กับคนป่วย
 จุดเทียนเวียนหัวเสี่ยงทายดูว่าคนป่วยจะรักษาหายหรือไม่ เมื่อจุดเทียนเสี่ยงทายแล้วพบว่ารักษาหาย
 เพราะคนป่วยยังไม่สิ้นอายุขัย ชาติ 4 ทัศ 5 ยังอยู่ครบทุกประการ มเหศักดิ์ตัดได้เทียนเสี่ยงทาย

ใส่ในกระติบข้าว นำไข่จากมือผู้ป่วยขึ้นวางบนถาดคาย นำน้ำมดในชั้นเงินชั้นทองให้ผู้ป่วยดื่ม 3 กลืน จุดเทียนติดที่ตาบของมเหศักดิ์ แก้วดาบเวียนรอบเหนือศีรษะคนป่วยจนกว่าเทียนจะดับ นำเงินและทองออกจากชั้นน้ำมดให้คนป่วยอมไว้สักครู่หนึ่งจึงคายออก มเหศักดิ์นำด้ายสายสิญจน์กลับไปวางบนแท่นบูชาเทียนเฝ้าเทียนคอง แล้วนำไข่ลงมากบุให้คนป่วยพร้อมญาติ ๆ ดู ไม่พบรอยตำหนิในไข่ซึ่งแสดงว่าคนป่วยได้รักษาหาย เมื่อดูไข่เรียบร้อยแล้วมเหศักดิ์เทไข่ลงบนเรือจำลองทั้ง 11 ลำ นำคนป่วยลงจากหอบุชามาอาบน้ำน้ำมดที่ข้างบ่อน้ำด้านล่าง (ดูภาพประกอบ 8)

ภาพประกอบ 8 การอาบน้ำมดให้ผู้ป่วย ซึ่งเป็นขั้นตอนหนึ่งในพิธีรักษาความเจ็บป่วย

ขั้นตอนในการอาบน้ำมนต์นี้ มเหศักดิ์จะเทน้ำรดดาบศักดิ์สิทธิ์ผ่านมาจากที่ตัวผู้ป่วย และจะถามอาการความรู้สึกของผู้ป่วยตลอดเวลาที่รดน้ำ หากผู้ป่วยสนทนาได้ใจความและรู้สึกมีอาการสดชื่น ควบคุมสติสัมปชัญญะได้แล้ว มเหศักดิ์ก็จะหยุดอาบน้ำให้ผู้ป่วย สำหรับผู้ป่วยทั้ง 2 รายนี้อาบน้ำมนต์ทั้งหมด 22 ถัง โดยนางเกษรอาบ 7 ถัง และนางจันทร์อาบ 15 ถัง

ภาพประกอบ 8 มเหศักดิ์ในร่างทรงของเทียมผูกแขนและอวยพรให้ผู้ป่วยหลังจากพิธีอาบน้ำมนต์

เมื่อทำพิธีอาบน้ำมนต์ให้ผู้ป่วยเสร็จเรียบร้อยแล้ว ผู้ป่วยจะผลัดเปลี่ยนเสื้อผ้าใหม่ มเหศักดิ์จะนำผู้ป่วยขึ้นมายังหอบูชาอีกครั้งหนึ่งเพื่อผูกแขนและอวยพรให้หายจากเจ็บป่วย (ดูภาพประกอบ 9) ในการรักษาผู้ป่วยครั้งนั้นมเหศักดิ์จะเข้าครองรักษาเป็นเวลา 5 คืน แต่ละคืนมเหศักดิ์จะสวดอิติปิโสจำนวน 108 จบ และพบกับผีที่มาทำร้ายผู้ป่วย เมื่อครบ 5 คืน มเหศักดิ์จะให้ผู้ป่วยกลับมาอีกครั้งหนึ่งเพื่อรดน้ำมนต์ ผูกแขนอวยพรและยกคายรักษาลงจากหอบูชา ซึ่งถือเป็นที่เสร็จพิธี

เมื่อเสร็จพิธีรักษาแล้ว นางเกษรและนางจันทร์ มณีไพร ได้ถวายปัจจัยแด่มเหศักดิ์เป็นเงิน 3,000 บาท และมอบของสมนาคุณให้กับเทียมเป็นเงิน 500 บาท พร้อมกับถวายขันห้า ขันแปด มอบตัวเป็นลูกเพลิงลูกเทียนของมเหศักดิ์ (เกษร มณีไพร และจันทร์ มณีไพร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตยสาร แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 79 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2535)

ผู้ที่มีความเชื่อและยอมรับนับถือมาขอรับการรักษาจากมเหศักดิ์ มีทั้งชาวบ้านทั่วไปและพระสงฆ์ ในการทำพิธีให้กับพระสงฆ์นั้นหากกระทำต่อหน้าต่อตัวพระสงฆ์เอง เทียมจะแต่งเครื่องทรงของมเหศักดิ์เต็มชุด แต่ในการรักษาคนทั่วไปนั้นไม่ต้องแต่งเครื่องทรงของมเหศักดิ์ พระสงฆ์ที่เคยมาทำการรักษาความเจ็บป่วยกับมเหศักดิ์นั้นได้แก่ พระสงฆ์จากอำเภอป่าต้ว จังหวัดยโสธร จากบ้านนาชม ตำบลกุดน้ำใส จากบ้านดอนบ่อดอนแฮด ตำบลโพธิ์ชัย เป็นต้น เจ้าพ่อมเหศักดิ์ที่ทำพิธีรักษาให้กับพระสงฆ์เหล่านั้นคือ เจ้าพ่อเหล็กซึกกับเจ้าพ่อพระมหาธาตุ

6. พิธีตั้งศาลพระภูมิ พระภูมิเจ้าที่เป็นความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลรักษาพื้นที่ของบ้านเรือนเคหสถาน จ.เป็ริญ (2530 : 100-109) กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของพระภูมิเจ้าที่และการสังเวชบูชาบัตรพลี ดังนี้คือ

การกำเนิดพระภูมิ ท้าวสกราชและพระนางจินทาทุกษ์ ได้ครองกรุงพาลี มีพระโอรส 8 พระองค์ และได้แต่งตั้งพระโอรสให้เป็นมัดดพระยาไปรักษาที่ต่าง ๆ ในบ้านเมือง คือ

1. พระภูมิรักษาบ้านเรือนเรียกชื่อว่า ชัยมงคล
2. พระภูมิรักษาประตูหรือรักษาบันไดเรือน ชื่อว่า นครราช
3. พระภูมิรักษาห้องบ่าวสาว ชื่อว่า พระคนธรรม
4. พระภูมิรักษาที่นา ชื่อว่า พระธรรมโหรา หรือพระเขาวัวแก้ว
5. พระภูมิรักษาสวน ชื่อว่า พระธรรมมิกราช
6. พระภูมิรักษาคอกโคกระบือ ชื่อว่า เกวเกร

7. พระภูมिरักษาช้างช้าว ชื่อว่า พระชัยโกสพ
  8. พระภูมिरักษาวัดชื่อว่า พระทาสชารา หรือพระวัยทัต
- นอกจากนี้ยังมีคนใช้ของพระภูมิเจ้าที่อีก 3 คนคือ

1. นายจันทิศ
2. นายจันทิ
3. นายจ่าสหรือพระเชิงเรือ

ในครั้งนั้นพระนุทเจ้า ได้อุบัติขึ้นมาในโลกนี้แล้ว พระเจ้ากรุงพาลี ได้ทำกรรมเบียดเบียนริษยา และมุสาวาทแก่ชนทั้งหลาย เมื่อพระนุทเจ้าทรงทราบจึงทรงขอที่จากพระเจ้ากรุงพาลีเพียงเล็กน้อยจำนวน 3 ก้าว พระเจ้ากรุงพาลีเห็นว่าพระนุทเจ้าขอเพียงเล็กน้อยก็ระหิมีอยู่ในใจ จึงทรงถวายให้แก่พระนุทเจ้า พระนุทเจ้าทรงประกาศแก่เทพยดา ให้เป็นพยานว่าพระเจ้ากรุงพาลีถวายที่พระองค์ 3 ก้าว ด้วยพุทธาภิเษการ เมื่อทรงก้าวเดินเพียง 2 ก้าวก็ถึงขอบจักรวาล พระเจ้ากรุงพาลีและพระภูมิเจ้าที่จึงต้องออกไปอยู่นอกเขตจักรวาล เกิดความอดอยากในเครื่องสังเวจจึงให้พระภูมิมาขอเครื่องบัตร์ผลีและขอที่ดิน พระนุทเจ้าทรงอนุญาตว่า ถ้าใครสร้างบ้านเรือน ก่อพระเจดีย์ ปลูกพระศรีมหาโพธิ์ ทำพระวิหาร ปลูกศาล ปั้นพระพุทธรูป บวชพระ หรือการมงคลใด ๆ ให้จัดที่เป็นที่ตั้งศาลพระภูมิกว้างยาวพอสมควรไว้ตามบ้านเรือน และบูชาถวายเครื่องสังเวจเพื่อความสุขความเจริญของครอบครัว

การบูชาและสังเวจพระภูมิเจ้าที่ ผู้มีศาลพระภูมิเจ้าที่ประจำบ้าน ต้องทำการบูชาทุกวันเพื่อความสุขความเจริญของครอบครัว คำบูชาพระภูมิเจ้าที่ประจำวันมีดังนี้ คือ ยสฺสาณฺสรณนาปิ อนตฺตลิกฺเขปิ ปาณินฺนปตฺติฏฺฐมตฺตจจนฺตติ ภูมิมิํ วีย สันพทา สันพปททวชาลมหา ยกขจิราทิสมภวา คณฺนา นจ มุตตานํ ปรีตตณตมภณาม เห เมื่อทำการมงคลในครอบครัวต้องบูชา และถวายเครื่องสังเวจแก่พระเจ้ากรุงพาลีและพระภูมิเจ้าที่ด้วยบัตร์ผลี ซึ่งตามประเพณีอีสาน เห็นมีอยู่ 4 อย่าง คือ

1. บัตร์เทวดา ทำด้วยก้านกล้วย เป็นเครื่องหิ้วรูปกระโจมมีพื้น 3 ชั้น สำหรับใส่เครื่องเช่นเทวดา

2. บัตรสี่เหลี่ยม ทำด้วยก้านหยวกเป็นภาคสี่เหลี่ยมสำหรับใส่เครื่องเซ่นพระภูมิเจ้าที่

3. บัตรพระเกตุ เป็นบัตรแบบบัตรเทวดา แต่ทำเป็นมัน 9 ชั้นตามกำลังพระเกตุสำหรับใส่เครื่องเซ่นพระเกตุ

4. บัตรสามเหลี่ยม หรือบัตรคางหมู ทำด้วยหยวกกล้วยเป็นรูปภาคสามเหลี่ยมใส่เครื่องเซ่นพระเจ้ากรุงพาลี

การตั้งเครื่องสังเวชนูปาการก็เพื่อให้พระภูมิเจ้าที่ปกปักรักษาทำให้เกิดอันตรายอย่างหนึ่งอย่างใดขึ้น เพราะพระภูมิเจ้าที่เป็นเจ้าหน้าที่รักษาเหตุการณ์ให้สงบสุขเรียบร้อยด้วยความสำคัญเช่นนี้การตั้งศาลพระภูมิจึงต้องทำให้ถูกต้องตามลักษณะ หากคนที่มีความรอบรู้ธรรมเนียมมาเป็นผู้ทำพิธี เพราะหากตั้งศาลไม่ถูกต้องจะนำความพินาศมาสู่ครอบครัว ก่อนทำพิธีต้องหาฤกษ์ยาม และวันดีที่เป็นสิริมงคล

เทีชมของเจ้าพ่อมเหศักดิ์ เป็นผู้ที่หนึ่งที่ได้รับการเชื่อจากชาวบ้านให้เป็นผู้ประกอบพิธีตั้งศาลพระภูมิ เพราะถือว่ามเหศักดิ์เป็นหัวหน้าของเจ้าผีทุกองค์ การตั้งศาลจึงให้มเหศักดิ์เป็นผู้เลือกที่อยู่ให้กับเจ้าที่ ขั้นตอนของพิธีกรรมเริ่มจากเจ้าของบ้านนำขันห้า ขันแปดไปบอกกล่าวขออัญเชิญมเหศักดิ์มาประกอบพิธี มเหศักดิ์จะเลือกวันดี ฤกษ์ดีและให้เจ้าของบ้านไปจัดเตรียมสิ่งของสังเวชนูปาการ คือ

1. ไก่ต้ม 1 ตัว
2. เหล้าขาว 1 ขวด
3. พวงมาลัย 2 พวง
4. อาหารคาวหวานและผลไม้ 1 ส้ารับ

ในวันทำพิธีเจ้าของบ้านเดินทางมารับเทีชมไปที่บ้าน เมื่อถึงบ้านเทีชมจะสำรวจสถานที่เพื่อเลือกที่ตั้งศาล โดยการทำพิธีปวงคายนางขรณี (บอกนางขรณี) ด้วยกระทงหมากพลูแล้วบอกแก่นางขรณีว่าจะตั้งศาลให้พระภูมิเจ้าที่อยู่ หากที่อยู่ของนางขรณีอยู่ที่ใดขอให้ย้ายออกไป เมื่อบอกกล่าวนางขรณีแล้วเทีชมจะสำรวจรอบบริเวณบ้านอีกครั้งหนึ่ง หากที่

เหมาะสม ถ้าพื้นดินตรงได้อ่อนแสดงว่าบริเวณนั้นเป็นที่ที่นางชรัณอยู่ เทียมจะเลือกตั้งศาลตรงที่พื้นดินเย็นเพื่อจะได้ไปทับที่อยู่ของนางชรัณ เมื่อได้สถานที่แล้วเทียมนั่งให้เจ้าของบ้านทั้งสามและภรรยาตั้งศาล เทียมสวดคาถาและประพรมน้ำมนต์ให้ศาลและเจ้าของบ้านทั้งสอง เจ้าของบ้าน จตุรูป 3 ดอก เทียน 1 คู่ ปักบนศาล ถวายพวงมาลัยและเครื่องสังเวทแก่พระภูมิเทวดา เป็นเสร็จพิธี (ร.ต.ท. วิรัตน์ นามมนตรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 2 หมู่ 2 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2535)

การตั้งศาลพระภูมิไม่ถูกต้องทำให้เกิดความไม่เป็นมงคลแก่ผู้ที่อยู่อาศัยนั้น มีตัวอย่างของความเชื่อนี้เช่น ในปี พ.ศ. 2531 เทียมได้ทำพิธีตั้งศาลพระภูมิให้โรงพยาบาลชุมชนพนมไพร การทำพิธีในครั้งนี้ใช้เวลาประกอบพิธีรวม 3 วัน โดยวันแรกตั้งศาลหลังใหญ่ด้านหน้า วันที่ 2 ตั้งศาลหลังเล็กด้านหลัง วันที่ 3 ทำบุญตักบาตร เหตุที่การตั้งศาลใช้เวลาถึง 3 วันนั้น เนื่องจากเทียมเจ้าพ่อมเหศักดิ์ได้สำรวจบริเวณแล้วพบว่า พื้นที่ของโรงพยาบาลมีเจ้าที่และภูตผีที่เป็นบริวารเป็นจำนวนมาก ผีเหล่านี้ได้ทำให้เกิดเหตุการณ์ไม่เรียบร้อย มีนายแพทย์ผู้หนึ่งเสียชีวิตโดยการนอนหลับหรือตามที่ชาวบ้านเรียกว่าไหลตาย ซึ่งทำให้มีผู้คิดว่าเป็นการกระทำของเจ้าที่ที่ไม่พอใจกับการมาใช้สถานที่แห่งนี้สร้างโรงพยาบาล บริเวณที่เคยเป็นป่าช้ามีชื่อเรียกว่าดอนหนองผีป่าหลอก ดังนั้นทางโรงพยาบาลจึงได้อัญเชิญเจ้าพ่อมเหศักดิ์มาทำพิธีตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ใหม่ ซึ่งการตั้งศาลครั้งแรกนั้นผู้ทำพิธีไม่ใช่เทียมของเจ้าพ่อมเหศักดิ์ เมื่อเทียม (มเหศักดิ์) ตรวจดูห้องพักของผู้ตาย (ญาติได้นำศพไปบำเพ็ญกุศลแล้ว) พบว่ามีรอยเลือดหยดอยู่ 3-4 จุด ซึ่งมองโดยคนธรรมดาไม่เห็น รอยเลือดเกิดจากการที่ผีผู้หญิงได้มาทำร้ายผู้ตายเพราะต้องการนำไปเป็นสามี มเหศักดิ์ได้สำรวจบริเวณรอบ ๆ โรงพยาบาลพบว่า บริเวณนี้มีภูตผีอยู่เป็นจำนวนมาก มีผีปะขาวเป็นหัวหน้า อยู่บริเวณเนินดินใต้ต้นไม้ใหญ่ จึงตั้งศาลหลังใหญ่แล้วเชิญให้หัวหน้าผีมาอยู่ที่ศาลเป็นพระภูมิ วันที่ 2 ได้ตั้งศาลหลังเล็กไว้ด้านหลัง ให้กับบริวารและได้สั่งให้ผีทุกคนอยู่ในที่ที่จัดให้ ห้ามออกมาก่อความเดือดร้อนให้กับผู้คน วันที่ 3 จึงให้ทางโรงพยาบาลนิมนต์พระมาทำบุญ

ดักบาตรกวาดน้ำเพื่อความร่มเย็นเป็นสุข (บุญตา มาตย์จันทร์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 95 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ.2535)

7. พิธีก่อสร้างอาคารบ้านเรือน การก่อสร้างอาคารบ้านเรือน มีความเชื่อที่เกี่ยวข้องอยู่หลายประการ จรัส พยามรานนท์ (2530 : 469-490) ได้กล่าวถึงคติความเชื่อดั้งเดิมของคนไทยเกี่ยวกับการปลูกเรือนว่ามีความเชื่ออยู่หลายอย่าง เช่น

- 7.1 ความเชื่อเกี่ยวกับโฉลกเดือนสำหรับปลูกเรือน
- 7.2 ความเชื่อเกี่ยวกับการเลือกที่ดินสำหรับปลูก
- 7.3 ความเชื่อเกี่ยวกับรูปพื้นที่ที่จะปลูกเรือน
- 7.4 ความเชื่อเกี่ยวกับการวางตำแหน่งเรือนให้ต้องโฉลก
- 7.5 ความเชื่อเกี่ยวกับกองไม้ไว้สำหรับปลูกเรือน
- 7.6 ความเชื่อเกี่ยวกับการชุดหลุมฝังเสาเรือน
- 7.7 ความเชื่อเกี่ยวกับเสาเรือน
- 7.8 ความเชื่อเกี่ยวกับการขยเสาเรือน
- 7.9 ความเชื่อเกี่ยวกับขนาดความกว้างของประตูเรือน
- 7.10 ความเชื่อเกี่ยวกับการพาดบันไดเรือน

สำหรับความเชื่อเกี่ยวกับเสาเรือนนั้นตั้งแต่โบราณ เสาเรือนเป็นเสาไม้จึงเชื่อว่ามีนางไม้หรือรุกขเทวดาประจำรักษาอยู่ การขยเสาเรือนขึ้นใส่หลุมต้องมีการรับมิ่งเชิงขวัญเสาให้ต้องโฉลกกับปีเกิดของเจ้าของเรือนจึงจะเป็นสิริมงคลแก่เจ้าเรือนและบริวารในเรือนนั้น เช่น

... เจ้าเรือนปีชวด ให้เอากิ่งราชพฤกษ์ 3 กิ่ง มือหนึ่งถือทอง มือหนึ่งถือ
 ไบราชพฤกษ์ปัดหลุมแล้วจึงยกเสานั้น ... เจ้าเรือนปีฉลู เมื่อแรกจะยกเสาให้เอา
 ดินจอมปลวกใส่ในหลุม เอาใบมะตูม ไบราชพฤกษ์ ไบรัก ไบกลอยผูกปลายเสา
 เอาใบหนาดกวาดปากหลุม จึงยกเสา

ฯลฯ

การยกเสาเรือนเสาแรกเชื่อว่าเป็นสิ่งที่สำคัญมาก เพราะเป็นการ
 เริ่มลงหลักปักฐานของชีวิตและครอบครัว เป็นกำลังใจสำหรับผู้เป็นเจ้าของเรือนและคนใน
 ครอบครัว ความเชื่อเกี่ยวกับการยกเสาเรือนเสาแรกนั้นมีดังนี้ คือ

... ถ้าจะยกเสาแรก เดือน 4 5 6 ให้ยกทักษิณและอาคเนย์ก่อน จะมีลาภอันดี
 ถ้าเดือน 7 8 9 สามเดือนนี้ ให้ยกเสาข้างหัดก่อน ถ้าเดือน 10 11 12
 สามเดือนนี้ให้ยกเสาแรกข้างทิศพายัพก่อน ถ้าเดือน 1 2 3 ให้ยกเสาแรกข้างอีสานก่อน
 อยู่ดีกินดี จะมีทั้งช้าง ม้า วัว ควายมาก ...

เมื่อยกเสาแรกขึ้นตั้งต้องระวังมิให้เสาที่ยกตั้งต้นเสาลงในหลุม เอน
 ซ้าย บ่าย หรือล้ม ถ้ามีอาการเหล่านี้มีคำพยากรณ์ว่า

... ยกเสาเรือนขึ้นแล้วตั้งให้ตรง อย่าให้ล้มไปข้างประจิมพอเรือนจะตาย ถ้ามีดังนี้
 จะจากที่บ้าน ถ้าปลายเสาแรกซ้ายไปข้างบูรพาไฟจะไหม้ ถ้าเอนไปข้างอุดรจะดำตึก
 ถ้าเอนไปข้างทักษิณเจ้าเรือนจะเกิดลาภ ถ้าเอนไปข้างอีสานจะเกิดลาภเงินทองแก่
 เจ้าเรือน ...

ในปัจจุบันแม้ว่าอาคารบ้านเรือนจะก่อสร้างด้วยเสาคอนกรีตเป็น ส่วนมากก็ตาม แต่ความเชื่อในการยกเสาเรือนก็ยังคงยึดถือปฏิบัติอยู่ทั่วไป ก่อนทำการก่อสร้าง เจ้าเรือนจะเชิญผู้รู้ที่ตนเองนับถือมาประกอบพิธีเพื่อความ เป็นมงคล ในท้องถิ่นอำเภอพนมไพร บุคคลที่ชาวบ้านให้ความนับถือ เชิญมาเป็นผู้ประกอบพิธีให้คนทั้งคือ เทียมของเจ้าพ่อมเหศักดิ์ ด้วยความเชื่อที่ว่าเทียมคือตัวแทนของมเหศักดิ์ พิธียกเสาเรือนและสิ่งก่อสร้างที่เป็นสาธารณ ประโยชน์ จึงเป็นพิธีหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์

ขั้นตอนของพิธีกรรมเริ่มจากที่เจ้าเรือนนำขันห้า ขันแปด ไปบอกกล่าว มเหศักดิ์ และขอให้ส่งดวง เดือน ฤกษ์ยามที่ดีในการประกอบพิธี อัญเชิญให้มเหศักดิ์มาทำพิธี ยกเสาเอก เสาโทของเรือน ซึ่งเมื่อถึงวันทำพิธีเจ้าเรือนเดินทางมารับเทียม ไปยังสถานที่ ปลุกสร้างให้ เทียมทำพิธียกเสาต้นแรกหรือเสาเอก ขั้นตอนในพิธีมีดังนี้

1. ถวายเครื่องสังเวทเวทดา 4 ทิศ ซึ่งมี หมาก พลู บุหรี่และ กล้วย จัดใส่กระถางใบตองหรือกระถางหยวกรูปสี่เหลี่ยม สิ่งของในกระถางมีชนิดละ 4 ชั้น วางไว้ รอบเรือนตามทิศทั้ง 4
2. ดูกุทิศเพื่อตั้งเสาเอกหรือเสาแรก ใช้แผ่นเงินติดตีนเสาและวาง ใส่ในหลุม แผ่นเงินนี้มีจำนวนทั้งหมด 9 แผ่น ใช้ใบคูณ (ราชพฤกษ์) ใบยออย่างละ 9 ใบกวาด ปากหลุม เจ้าเรือนยกเสาลง
3. ตั้งเสาโทหรือเสาอื่น ๆ ของเรือน โดยใช้แผ่นทอง 9 แผ่น ติดตีนเสา และวางใส่ในหลุม ใช้ใบคูณ ใบยอ อย่างละ 9 ใบกวาดปากหลุม ให้เจ้าเรือนยก เสาลง
4. เสาต้นแรกหรือเสาเอกนั้น เจ้าเรือนจะผูกผ้าสี พวงมาลัย หรือผูก ข้อง ไช อันเป็นเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำไว้ด้วยก็ได้

ในพิธียกเสาเอก เสาโทของอาคารบ้านเรือนนี้ สิ่งของเครื่องใช้ใน พิธีที่เจ้าเรือนต้องจัดหามีเพียงเครื่องสังเวทเวทดา ใบคูณ ใบยอ ผ้าสี พวงมาลัย ข้อง ไช

เท่านั้น ส่วนแผ่นเงิน แผ่นทองที่ใช้ปิดดินเสาะและใส่ในหลุมเป็นสิ่งของมงคลผ่านขั้นตอนอันศักดิ์สิทธิ์ของมเหศักดิ์ซึ่งเทียมนำมาประกอบพิธี เจ้าเรือนที่อัญเชิญมเหศักดิ์ไปประกอบพิธีเสาะเสาะเรือนให้เมื่อก่อสร้างบ้านเรือนเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะทำบุญขึ้นบ้านใหม่ก็จะมาบอกกล่าวเทียม และอัญเชิญมเหศักดิ์ไปร่วมพิธีทำบุญตักบาตรเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ครอบครัวอีกครั้งหนึ่ง (อุไร สุดาเดช เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 137 หมู่ 3 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2535)

8. พิธีเจิมรถ ในกรณีที่ชาวบ้านซื้อรถเพื่อใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันไม่ว่าจะเป็นรถจักรยานยนต์ รถยนต์ หรือรถไถ ก่อนที่จะนำออกใช้จะนำมาทำพิธีเจิมรถใหม่กับเทียมของเจ้าน้อมมเหศักดิ์ โดยมีขันห้า ขันแปด ฝ้าย แป้งหอม บัจจย มามอบให้กับเทียม บอกกล่าวอัญเชิญให้มเหศักดิ์ลงมาทำพิธี ซึ่งในพิธีมเหศักดิ์จะโยงด้ายสายสิญจน์จากหอบูชาลงมาผูกที่พวงมาลัยหรือส่วนใดส่วนหนึ่งของรถ เจ้าของรถนั่งหน้าหอบูชารับน้ำมนต์และผูกแขนจากเจ้าน้อม แล้วเจ้าน้อมลงจากหอบูชานำฝ้ายผูกพวงมาลัยรถ เจ้าของรถผูกเงินที่พวงมาลัยรถเป็นการขอซื้อรถจากมเหศักดิ์และขอให้เงินทองไหลมาเทมาเมื่อนำรถออกไปใช้ประโยชน์ เจ้าน้อมเจิมแป้งหอมที่พวงมาลัย กระຈกด้านหน้ารถ หลังคา หรือส่วนอื่น ๆ ของรถ ใช้ดาบอาญาสิทธิ์เคาะตามบริเวณต่าง ๆ ของรถ เช่น ล้อ หลังคา เกียร์ กันชน เพล่า ฯลฯ เพื่อขับไล่เสนียดจัญไรที่ขีดขวางภายในรถอันจะทำให้เกิดอุบัติเหตุ แล้วประพรมน้ำมนต์ให้รถและเจ้าของพร้อมกับอวยพรให้สวัสดิ์มีชัย เป็นเสร็จพิธี (อ่อนจันทร์โสธกานา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 146 หมู่ 3 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2535)

นอกจากจะทำพิธีเจิมรถกับเทียมแล้ว เจ้าของรถบางรายอาจนำรถไปทำพิธีที่วัดกลางอุดมเวทย์ โดยมีเจ้าอาวาสวัดเป็นผู้ประกอบพิธีต่อหน้าเจ้าน้อมพระมหาธาตุในบางรายเพื่อทำพิธีกับเทียมหรือเจ้าอาวาส แล้วยังนำรถไปที่หอโองจตุตฐาที่ขามเฒ่าดอไม้และกตแดรเป็นการบอกกล่าวให้มเหศักดิ์รับทราบและคุ้มครองอีกครั้งหนึ่ง

จากการสังเกตโดยทั่วไปพบว่า มีรถยนต์ส่วนบุคคล รถยนต์โดยสารหลายคันของชาวพนมไพร ได้ติดชื่อไว้ด้านหน้ารถว่า "ลูกพระธาตุ" "ลูกพระมหาธาตุ" "เจ้าน้อม

พระมหาธาตุ" ทั้งนี้เนื่องจากในบรรดาเจ้าพ่อทั้ง 4 องค์นั้น เจ้าพ่อพระมหาธาตุเป็นหัวหน้า
รับผิดชอบในเรื่องความปลอดภัยของชาวขานมาหะ การสัญจรไปมา ในกลุ่มของผู้ขับรถสิบล้อ
ทางไกล ก่อนออกเดินทางจะจุดธูปประสิทธิ์เจ้าพ่อเพื่อให้คุ้มครองด้วย

9. พิธีขอลูกและคลอดลูก การขอลูกกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นความเชื่อ
อย่างหนึ่งที่ผู้นับถือมั่นใจว่าจะบันดาลให้ตนเองประสบความสำเร็จ โดยสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะบันดาลให้มีลูก
ต้องเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจสูงสุด ผู้ขอต้องไม่เป็นหมัน แต่อาจเป็นผู้มีปัญหาในการตั้งครรภ์หรือมีลูก
แต่ลูกเสียชีวิตแล้วและต้องการให้ลูกคนเดิมนี้กลับมาเกิดกับตนใหม่อีกครั้งหนึ่ง เจ้าพ่อมเหศักดิ์
จึงเป็นผู้ที่เชื่อว่าจะบันดาลให้สมหวังตามความเชื่อนี้ได้ ผู้ขอจะนำขันห้า ขันแปด และปัจจัยไปถวาย
มเหศักดิ์เพื่อแจ้งเรื่องราวความทุกข์ร้อนปัญหาในการขอลูก มเหศักดิ์จะส่งตรวจสอบดูเกณฑ์ชะตา
วาสนาของผู้ขอ และวิญญาณของลูกคนเดิมว่าได้ไปเกิดแล้วหรือยัง เมื่อส่งดูแล้วก็แจ้งให้ผู้ขอ
ทราบว่าจะช่วยได้หรือไม่ หากเกณฑ์ชะตาของผู้ขอไม่มีวาสนาผูกพันกันอีกกับผู้ที่เป็นลูก มเหศักดิ์ก็
ไม่สามารถช่วยเหลือได้ แต่หากมีวาสนาผูกพันกันมเหศักดิ์จะแจ้งวัน เวลา และวิธีการที่จะจัดส่งลูก
ให้มาเกิดกับผู้ขอ

ผู้ที่ทำพิธีขอลูกกับมเหศักดิ์รายหนึ่ง ได้กล่าวถึงเรื่องราวและความเชื่อ
ของตนเองเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า เมื่อปี พ.ศ. 2528 ลูกคนแรกของตนชื่อ ด.ช.อนุชิต อายุ 12 ปี
ได้เสียชีวิตเพราะป่วยเป็นไข้ ตนมีความเสียใจและคิดถึงลูกมาก ผู้เฒ่าผู้แก่จึงแนะนำให้ไปปรึกษ
กับเทียมของเจ้าพ่อมเหศักดิ์เพื่ออาจจะมีทางขอลูกกลับมาเกิดด้วยอีกครั้งหนึ่ง จึงได้นำดอกไม้ ธูป
เทียน ไปหาเทียมเพื่อขอร้องให้มเหศักดิ์ช่วยเหลือ เมื่อมเหศักดิ์ส่งดูแล้วบอกว่าลูกคนแรกของตนนั้น
ได้ขอมมาจากเจ้าพ่อพระมหาธาตุ เจ้าพ่อจึงได้นำกลับไป ซึ่งตนจำได้ว่าตอนแต่งงานใหม่ ๆ ได้ไป
เวียนเทียนที่วัดกลางฯ และอธิษฐานกับเจ้าพ่อว่าขอให้ลูกคนแรกของตนเป็นชาย ซึ่งก็ได้เป็นชาย
จริง ๆ แต่ตนไม่ทราบว่าจะเป็นลูกของเจ้าพ่อหรือไม่ มเหศักดิ์จึงถามว่าต้องการได้ลูกคืนจริงหรือไม่
เมื่อตนตอบว่าจริง มเหศักดิ์จึงบอกให้นับจากวันขอไปอีก 19 วัน จะส่งลูกมาเกิดด้วยโดยวิธีส่งลง
ทางปาก ในตอนบ่ายของวันที่ 19 นั้นห้ามบ้านเสลดน้ำลาย หากรู้สึกว่ามีอะไรมาติดคอให้กลืนลงไป

เพราะสิ่งนั้นคือลูกที่เจ้าพ่อส่งมาเกิด หลังจากทำพิธีขอลูกแล้วต่อมาประมาณ 2-3 เดือน ก็ตั้งท้อง และคลอดออกมาเป็นชาย จึงได้นำลูกกลับไปบอกข่าวแก่แม่เหล็กดีอีกครั้งหนึ่ง แต่ไม่ได้บอกผ่านทาง เทียม ได้นำไปที่วัดกลางฯ โดยมีพระครูสุภัทรอุดมเวทย์เป็นผู้ประกอบพิธีให้ต่อหน้าเจ้าพ่อพระมหาชาติ และได้มอบลูกถวายเป็นลูกของเจ้าพ่อ ถ้าอายุครบบวชก็จะนำลูกมาบวชถวายเป็นกุศลและตอบแทน บุญคุณของเจ้าพ่อ ขณะนี้ลูกคนที่สองจากเจ้าพ่อนั้นอายุได้ 6 ขวบ ตั้งชื่อให้ว่า ด.ช. อนุรักษ์ มีรูปร่าง หน้าตาและอุปนิสัยคล้ายคลึงกับลูกคนแรกหลายอย่าง ในการปฏิบัติตนต่อเจ้าพ่อหลังจากเหตุการณ์ นี้แล้วนั้นก็ทำตามปกติ เมื่อมีโอกาสจะไปทำบุญตักบาตรที่วัด หรือนำขนมผลไม้ไปส่งให้เทียม ใน เทศกาลตรุษจีน สารทจีน ก็จะนำเครื่องเซ่นไหว้ไปถวายที่หอโง้ง (เดิม อนุพรวิเศษ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 10 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2535)

นอกจากการขอลูกแล้ว ในกรณีที่ลูกเพิ่งลูกเทียมผู้ใดมีครรภ์แก่ใกล้คลอด ก็จะนำขันห้า ขันแปด มาบอกกล่าวขอให้แม่เหล็กดีช่วยคุ้มครองดูแลให้คลอดง่าย ปลอดภัยและ แข็งแรง ถ้าผู้ใดคลอดยากก็จะให้ช่วยสอดส่องอย่าให้มีสิ่งใดมาทำอันตราย ความเชื่อที่มีต่อแม่เหล็กดี ยังครอบคลุมไปถึงสัตว์เลี้ยงประเภทวัว ควาย หมู ที่กำลังจะตกลูกด้วย (มีม สัตตพันธ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 48 หมู่ 14 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2535)

10. พิธีแก้เส้นหยาแผ่นดินและแก้คุณไสย พิธีกรรมอย่างหนึ่งที่แม่เหล็กดี ได้กระทำให้แก่ผู้นับถือ คือ การแก้เส้นหยาแผ่นดินและแก้คุณไสย เมื่อประมาณเดือนเมษายนปีที่ผ่านมา เทียมได้กล่าวว่า มีหญิงชาวกรุงเทพฯ คนหนึ่งได้เดินทางมากับลูกสาวของลูกเพิ่งลูกเทียมได้มาขอให้เจ้าพ่อช่วยเหลือในปัญหาของตน เนื่องจากสามีไปมีภรรยาอื่น และยกทรัพย์สินทั้งหมดให้กับ ภรรยาอื่น มีปัญหาทะเลาะวิวาทกันอยู่เสมอ ๆ กับตน ซึ่งตนได้ไปปรึกษากับหมอดูทราบว่ ภรรยาอื่นได้ทำเสน่ห์ใส่คุณไสยสามี จึงไปหาหมอแก้เสน่ห์หลายแห่งแต่ไม่สำเร็จ จึงได้ขอให้ เจ้าพ่อช่วยเหลือแก้ไขปัญหาให้ เมื่อเจ้าพ่อทราบเรื่องจึงได้ช่วยเหลือสำเร็จ โดยใช้เวลาประมาณ

2 เดือน สามีกก็เลิกกับภรรยาบ่อยและมาขอคืนดี ผู้ทำพิธีรายนี้จึงได้ถวายปัจจัยตอบแทนเจ้าพ่อ เป็นเงิน 5,000 บาท และทองคำหนัก 2 บาท ส่วนรายละเอียดของพิธีกรรมนั้นผู้นับถือนำขันห้า ขันแปด และเสื้อผ้าของสามี 1 ชุด ถวายบอกกล่าวเรื่องราวให้ทราบ เจ้าพ่อจะไปดำเนินการ ทุกอย่างเองต่อไปโดยไม่ผ่านเทียม (นาง สร้อยคำ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตยัมย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 79 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ.2535)

ประเพณีพิธีกรรมของชุมชน

ประเพณีในท้องถิ่นตามฮีตสิบสองแกบทุกประเพณี มักจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับ กับมเหศักดิ์เสมอ ๆ โดยจะเกี่ยวข้องกับในลักษณะของการบอกกล่าวรายงานให้มเหศักดิ์รับทราบถึง ความเป็นไปของเหตุการณ์ในบ้านเมืองว่า ในขณะนั้น ๆ ชาวบ้านได้จัดทำงานบุญประเพณีใดบ้าง การบอกกล่าวรายงานนี้ไม่มีพิธีกรรมอะไรที่ซับซ้อน โดยก่อนถึงวันงานบุญประเพณี 1 วัน ผู้อาวุโส ของคุ้มบ้านต่างๆ ที่จัดงาน จะนำขันห้า ขันแปด ไปที่บ้านของเทียมหรือหอโอง และพระมหาธาตุ วัดกลางๆ รายงานให้มเหศักดิ์ทราบว่าคุ้มบ้านของตนได้จัดงานประเพณีขึ้นในวัน เวลาใด และจะ เสร็จสิ้นวัน เวลาใด ขอให้มเหศักดิ์ช่วยดูแลงานบุญให้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย ถ้ามีการจัด มหกรรมหาเงินบำรุงวัดหรือทำประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งแก่หมู่บ้าน ก็จะขอให้มเหศักดิ์ไปเที่ยวงาน มาก ๆ ได้เงินเพียงพอที่จะทำประโยชน์ อย่าให้มีการทะเลาะวิวาทหรือฝนตกทำให้งานเสียหาย เมื่อถึงวันงานในตอนเช้าก็จะนำอาหารคาวหวานอีก 1 สำหรับ ไปถวายที่บ้านของเทียมหรือหอโอง เพื่อเป็นการเลี้ยงเซ่นไหว้มเหศักดิ์อีกครั้งหนึ่ง

ในรายละเอียดของประเพณี จึงขอกกล่าวถึงประเพณีที่มีความเกี่ยวข้องกับ กับมเหศักดิ์มากที่สุด ซึ่งมีอยู่ 4 ประเพณี คือ

1. ประเพณีบุญคุ้มหรือบุญเบิกบ้าน และการส่งข้าวปีข้าวเดือน
ให้มเหศักดิ์
2. ประเพณีส่งกรานต์

3. ประเพณีบั้งไฟ

4. ประเพณีแข่งเรือ

1. ประเพณีบุญคุ้มหรือบุญเบิกบ้าน และการส่งข้าวปีข้าวเดือนใหม่เหล็กดี

หมู่บ้านในอำเภอพนมไพรบางหมู่บ้านจะมีชื่อเรียกกันว่า คุ้ม เช่น หมู่ที่ 1-6 ของตำบลพนมไพรมีชื่อว่า คุ้มแก คุ้มไผ่ คุ้มโนนศิลาเลด คุ้มซึ้ง คุ้มใต้ และคุ้มกลาง ส่วนในหมู่บ้านอื่น ๆ มีชื่อเรียกว่า บ้าน เช่น หมู่ที่ 11 เรียกบ้านชะโด หมู่ที่ 14 เรียกบ้านดอนพระจันทร์ เป็นต้น ในแต่ละคุ้มหรือหมู่บ้านเหล่านี้จะมีประเพณีการทำบุญคุ้มหรือบุญบ้านซึ่งเรียกว่า บุญเบิกคุ้มเบิกบ้าน ในระหว่างเดือนยี่ถึงเดือนสาม หลังการเก็บเกี่ยวนำข้าวขึ้นยุ้งฉางแล้ว

จุดมุ่งหมายของการทำประเพณีบุญคุ้มหรือบุญเบิกบ้านนี้ ผู้ให้ข้อมูล (หยาด แสงจันทร์เทศ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 128 หมู่ 3 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ.2535) ได้กล่าวว่า เมื่อเสร็จสิ้นการเก็บเกี่ยวแล้ว ชาวบ้านก็จะนำผลผลิตที่ได้มาทำบุญตักบาตร เลี้ยงพระ เลี้ยงผีบ้านผีเมือง เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่บ้านเมือง ปลอดภัยกุ้ง หอย ปู ปลา เต่า ลงน้ำ สะเดาะเคราะห์หลวงให้แก่บ้านเมือง ชับไล่ปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายอันจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนจาก โจรผู้ร้าย โรคภัยไข้เจ็บแก่ผู้คนและวัวควาย ตลอดจนแพนภัยอื่น ๆ ที่จะเกิดขึ้นกับบ้านเมืองให้หมดไป เป็นการเบิก (เปิด, ปัด) เอาสิ่งไม่ดีไม่งามทั้งหลายออกไป และเบิกรับเอาสิ่งดีงาม มาสู่หมู่บ้านในฤดูกาลเก็บเกี่ยวครั้งใหม่

ในรายละเอียดของงานประเพณีนั้น ได้กล่าวว่า งานบุญจะมีอยู่ 2 วัน คือ วันโฮม กับวันตักบาตร ตอนเช้าของวันโฮมชาวบ้านจะเตรียมสิ่งของเครื่องใช้ เตรียมสถานที่ให้เรียบร้อยก่อนเที่ยงวัน เลือกสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่งของหมู่บ้านซึ่งอาจเป็นศาลากลางบ้าน บริเวณศาลหลักเมือง จุดกึ่งกลางหมู่บ้าน เป็นที่จัดงาน ชาวบ้านแต่ละครัวเรือนจะนำข้าวเปลือก ข้าวสาร พริก เกลือ ปลา ร้า ดอกไม้ เทียน (เทียนเวียนหัว) ฝ้ายผูกแขน (ตามจำนวนของคนในครัวเรือน) หมาก พลุ ยาเส้น กล้วย น้ำอ้อย น้ำตาล กุ้ง หอย ปู ปลา กรวด ทราย ฯลฯ

มาจากบ้านเพื่อรวมกันจัดใส่สิ่งของเครื่องใช้ในพิธี ซึ่งได้แก่

1. กระจกแต่งแก้สะเดาะเคราะห์หลวงให้หมู่บ้าน 1 กระจก เป็นกระจกสีเหลี่ยมทำด้วยหยวกกล้วย แบ่งกันเป็นช่อง ๆ จำนวน 9 ช่อง เสียบไม้ปักตาม จำนวนช่อง 9 หลัก ปักฝักไหมบนยอดหลัก ส่วนในช่องทั้ง 9 ช่องนั้น ใส่ข้าวดำ ข้าวแดง ข้าวเหลือง เมียง หมาก พลุ บุหรี่ พริก เกลือ ปลาข้าว ข้าวเปลือก ข้าวสาร กรวด ทราบ ที่ชาวบ้านแต่ละครัวเรือนนำมาจากบ้านของตน สิ่งของที่ใส่เหล่านี้เมื่อนับรวมกันต้องได้เป็นจำนวน 1,000 ขึ้นขึ้นไป เป็นการแต่งเครื่องร้อยเครื่องพันบูชาเคราะห์หลวง

2. กระจกบูชาเทวดาเจ้าที่ 4 กระจก เป็นกระจกสีเหลี่ยม ทำด้วยหยวกกล้วยปักขงไม้ 4 มุม เป็นขงสามเหลี่ยม ใส่สิ่งของเช่นเดียวกับกระจก 9 ช่อง แต่ในปัจจุบันเพื่อความสะดวกชาวบ้านจะใช้กระจกแทน จัดเครื่องบูชาใส่กระจกใบตองเรียงใส่ กระจก

3. ขงขงขี้ จำนวน 4 หลัก เป็นขงตาแหวนทำด้วยด้าย สีดำ แดง ขาว สลับกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนาดเท่าฝ่ามือ จำนวนหลักละ 5 ขึ้น ผูกติดกัน ขนาด ของเสาขงสูงประมาณ 1 เมตร (ระดับอก) ใช้ปักไว้สี่ทิศตรงตำแหน่งที่วางเครื่องบูชาเทวดา เจ้าที่

4. โองน้ำมนต์ 1 โอง น้ำที่ชาวบ้านแต่ละครัวเรือนนำมา ส่วนหนึ่งจะนำมาใส่ไว้ในโองเพื่อทำเป็นน้ำมนต์ ซึ่งเมื่อเสร็จจากงานบุญแล้วชาวบ้านจะนำกลับไป ประพรมบ้านเรือน ใส่ในโองน้ำดื่ม น้ำอาบ เพื่อชำระล้างสิ่งอัปมงคลออกจากครัวเรือนและ ร่างกาย

5. โองน้ำใส่กุง หอย ปู ปลา เต่า ที่จะนำไปปลดปล่อยลงยัง แม่น้ำ หนอง บึงต่าง ๆ เพื่อให้สัตว์เหล่านี้กลับคืนไปยังแม่น้ำลำคลอง เป็นการช่วยเหลือชีวิตสัตว์ ให้แพร่พันธุ์สืบต่อไป

6. หอบบูชาพระอุปคุต ในพิธีจะอัญเชิญพระอุปคุตมาดูแลรักษางาน

ชาวบ้านจึงจัดทำร้านหรือหิ้งบูชาชั้นภายในประรำพิธี หรืออาจใช้โต๊ะหมู่บูชา อัญเชิญพระอุปคุตมา เป็นพระประธานในงาน

7. อาสาะสงฆ์ และเครื่องไทยทานที่ชาวบ้านจะถวายแด่ พระภิกษุสงฆ์

8. ด้ายสายสิญจน์ จะใช้โยงจากหอพระอุปคุตไปรอบบริเวณงาน ตลอดระยะเวลา 2 วันที่จัดงานบุญ

9. อาหารคาวหวาน ต้นดอกไม้ ชันหมากเบง ฯลฯ

เมื่อเตรียมสถานที่และสิ่งของเครื่องใช้เรียบร้อยแล้ว ชาวบ้าน 2-3 คน จะนำชันห้า ชันแปด ชันหมากเบง ต้นดอกไม้ (ใช้ต้นกล้วยขนาดเล็กปักดอกไม้ เช่น ดอกนุด ดอกรัก ดอกจำปา ดาวเรือง เสียบไม้หรือใส่กระถางมีฐานให้ตั้งได้) ไปถวายเจ้าพ่อมเหศักดิ์ที่บ้านของเทียม หอศาลเจ้าปู่เจ้าย่า ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง พระธาตุวัดกลาง เพื่อบอกกล่าวให้ทราบ และอัญเชิญลงมาดูแลรักษางานให้เรียบร้อย ตอนเย็นนิมนต์พระสงฆ์ 9 รูป มาเจริญพระพุทธมนต์ทำพิธีสวดบูชาสะเดาะเคราะห์หลวง ปิดเป่าสิ่งชั่วร้ายออกไปจากคุ้มบ้าน ในขณะที่พระสงฆ์สวดแก้เคราะห์ชาวบ้านจุดเทียน เวียนรอบศีร์ษะ แล้วส่งให้พระสงฆ์เป็นการส่งเคราะห์ที่อยู่ในตัวแต่ละคนออกไป พระสงฆ์เผาด้วยสายสิญจน์ส่วนที่ผูกโยงกระทงแก้เคราะห์ให้ขาดจากประรำพิธี เป็นการตัดเคราะห์ให้ขาดจากคุ้มบ้าน แล้วสวดส่งกรรมวิสาสะชาวบ้านนำกระทงไปวางส่งเคราะห์ที่ทางสี่แยกของคุ้มบ้าน

รุ่งเช้าของวันที่สอง ก่อนทำบุญตักบาตรชาวบ้านนำมารับคาวหวาน 1 สำหรับไปถวายเจ้าพ่อมเหศักดิ์ที่บ้านของเทียม เพื่อเป็นการเลี้ยงผีเจ้าบ้านเจ้าเมือง ถวายเครื่องเช่น ไหว้บูชาเทวดาเจ้าที่ และปักธงช่อธงชัยที่ด้านข้างประรำพิธีทั้ง 4 ทิศ แต่ถ้าใช้สถานที่ข้างศาลหลักเมือง ศาลเจ้าปู่เจ้าย่าจะวางรอบศาลและปักธง 4 มุม แล้วทำบุญตักบาตรกวาดน้ำแกมผีดีผีร้ายทั้งหลาย ถวายเครื่องไทยทาน พระสงฆ์ประพรมน้ำพุทธมนต์ ให้ผู้ร่วมพิธีทั้งหมดและบริเวณรอบประรำพิธี ชาวบ้านรับประทานอาหารร่วมกัน และก่อนกลับบ้านเรือนจะนำฝ้ายผูกแขน

ไปผูกให้สมาชิกในครอบครัว นำน้ำพุทธมนต์ไปใส่ในโอ่งน้ำกินน้ำใช้ ประพรมบ้านเรือน นำกรวดทราย ไปเทใส่โคนต้นไม้หรือหว่านรอบบ้านเรือน นำกุ้ง หอย ปู ปลา เต่า ไปปล่อยลงแม่น้ำหนอง บึง ถือเป็นเสร็จพิธีตามประเพณี

ในระหว่างเดือนยี่-เดือนสามนี้ ผู้ที่เป็นลูกแฝดลูกเทียนของเจ้าพ่อมเหศักดิ์ จะนำข้าวเปลือกมาส่งถวายเจ้าพ่อครอบครัวละ 1 หาบ หรือ 1 กระสอบ หรือตามกำลังผลิตในรอบปีที่ผ่านมา การนำข้าวเปลือกมาส่งให้เจ้าพ่อนี้เรียกว่า การส่งข้าวปีข้าวเดือน ซึ่งในสมัยก่อนชาวบ้านทุกครัวเรือนถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติอย่างเคร่งครัด นอกจากการส่งข้าวปีข้าวเดือนหลังเก็บเกี่ยวแล้ว ในช่วงที่ทำข้าวเม่าก็จะนำข้าวเม่าส่งเจ้าพ่อเช่นกัน ในปัจจุบันเนื่องจากสภาพสังคมและเศรษฐกิจเปลี่ยนไป จำนวนผู้ส่งข้าวปีข้าวเดือนให้มเหศักดิ์จึงมีจำนวนน้อยลง โดยปกติข้าวเม่าและข้าวปีข้าวเดือนจะต้องนำส่งให้มเหศักดิ์ก่อนที่ตนเองจะรับประทาน หรือขนขึ้นขังฉาง แต่ก็มีกรอนุโลมให้นำส่งได้ตามระยะเวลาที่แต่ละครัวเรือนสะดวก ซึ่งจะนำมาส่งในงานประเพณีเลี้ยงบ้านหรือเลี้ยงบวงสรวงประจำปีก็ได้

ประเพณีบุญเลี้ยงบ้านเป็นประเพณีหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติที่ให้คุณและโทษต่อมนุษย์ การแสดงความกตัญญูตอบแทนสิ่งที่มีบุญคุณต่อชีวิต และการทำงานเพื่อหวังผลตอบแทนให้มีความร่มเย็นเป็นสุข

2. ประเพณีสงกรานต์

ประเพณีสงกรานต์เป็นประเพณีของทุกภาค และมีการปฏิบัติคล้ายคลึงกัน คือ การทำบุญตักบาตร การสรงน้ำพระพุทธรูป พระภิกษุสงฆ์ การรดน้ำดำหัวขอพรจากญาติผู้ใหญ่ และการละเล่นรื่นเริง ประเพณีสงกรานต์ของอำเภอพนมไพรในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องมเหศักดิ์นั้น มีการปฏิบัติอยู่ 2 ลักษณะ คือ การปฏิบัติของลูกแฝดลูกเทียน และการปฏิบัติของชาวบ้านทั่วไปที่มีต่อมเหศักดิ์

ในวันสงกรานต์ที่ยามจะอัญเชิญเทียนฮี้ตเทียนคอง จ้าว ดาบ ของมเหศักดิ์ลงจากหอบูชา เพื่อให้ลูกแฝดลูกเทียนนำน้ำอบ น้ำหอมรดสรงให้เจ้าพ่อ และถวายผ้านุ่ง

ไว้ผลิตเปลี่ยน ถวายผ้าขึ้น ผ้าแพริให้ เจ้าพ่อไว้ใช้ต้อนรับเจ้าผีต่างถิ่นที่มา่วมในงานเลี้ยงบวงสรวงประจำปี ขอพร ขอน้ำมนต์ศักดิ์สิทธิ์ที่ล้างสรงเทียนฮีดเทียนคอง และฝ้ายผูกแขน ไปให้กับสมาชิกในครอบครัว นอกจากนี้บางคนที่เคยนำธมาขอให้เจ้าพ่อเจิมก็จะนำธมาขอให้เจ้าพ่อประพรมน้ำมนต์ให้กับรถของตนในวันสงกรานต์นี้ด้วย

ในวันเนาชาวบ้านทั่วไปต้องจัดเนาถวายให้มเหศักดิ์ และเจ้าด่านที่หอศาลและวัดกลาง แห่งละ 3 คั้น เพื่อแสดงความเคารพและสร้างเสริมรุ่งเรืองสมุทธานให้กับเจ้าพ่อ โดยเริ่มจากศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ศาลเจ้าปู่เจ้าย่า พระมหาธาตุวัดกลาง ตามลำดับ ส่วนหอโง้งของมเหศักดิ์และศาลเจ้าพ่อพระระงิมนั้น เนื่องจากตั้งอยู่ห่างหมู่บ้าน อีกทั้งเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านมีความเกรงกลัวจึงไม่สะดวกที่จะจัดเนา ชาวบ้านจะไปบอกกล่าวในตอนกลางวัน การจัดเนาให้เจ้าพ่อนี้หากปีใดละเลยไม่กระทำ เมื่อถึงวันเลี้ยงบวงสรวงประจำปีเจ้าพ่อจะลงเทียมว่ากล่าวสั่งสอนชาวบ้าน เช่นในปี 2535 ชาวบ้านไม่ได้จัดเนาให้เจ้าพ่อพระมหาธาตุ เนื่องจากมีผู้เกรงว่าจะส่งเสียงดังรบกวนพระในวัด และชาวบ้านใกล้เคียง เมื่อถึงวันเลี้ยงบวงสรวงประจำปีในวันทงายภาชนีเช้าหลังจากที่เจ้าพ่อพระมหาธาตุได้ลงรับบายศรีสู่ขวัญแล้ว ได้ปราศรัยกับชาวบ้านถึงเรื่องราวต่าง ๆ ของบ้านเมือง ตอนหนึ่งได้กล่าวว่า ชาวบ้านทั้งหลายไม่ทำในสิ่งที่ควรทำ งานสงกรานต์ก็ไม่มีการจัดเนาให้เจ้าพ่อเสียดังหนวทหู วัดนี้ (วัดกลาง) ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นของเจ้าพ่อที่สร้างขึ้นมา ทุกคนเข้าวัดก็เพื่อมาหาเจ้าพ่อขอให้ช่วยเหลือเรื่องราวสารพัด ซึ่งเจ้าพ่อไม่เคยปฏิเสธตามที่ผู้ร้องขอเลย แต่เมื่อถึงคราวที่ควรจะทำตอบแทนเจ้าพ่อก็ไม่มีใครทำ ด้วยเหตุนี้ดินฟ้าอากาศจึงวิปริตเพราะผู้คนละเลยขนบธรรมเนียมเดิม ต่อไปนี้เจ้าพ่อจะลองไม่ช่วยเหลือบ้านเมืองแล้วจะดูว่าผลจะเป็นอย่างไร เมื่อเจ้าพ่อว่ากล่าวแล้วชาวบ้านได้กล่าวขอโทษที่ละเลยไม่จัดเนาให้เจ้าพ่อ และให้สัญญาว่าในปีต่อไปจะไม่ละเลยเช่นนี้อีก ขอให้เจ้าพ่อดูแลบ้านเมืองเหมือนเดิมเพราะหากเจ้าพ่อไม่ดูแลแล้วบ้านเมืองก็ต้องเดือดร้อน

ถึงแม้ว่าประเพณีสงกรานต์จะเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์

น้อยกว่าประเพณีบั้งไฟและบุญคุ้ม แต่ก็นับเป็นเทศกาลที่ต้องปฏิบัติเช่นกัน ปัจจุบันการปฏิบัติไม่เคร่งครัดนัก ทั้งนี้เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งมักเป็นปรากฏการณ์ทางความเชื่อที่เปลี่ยนแปลงทุกท้องถิ่น

3. ประเพณีบั้งไฟ

บุญบั้งไฟเป็นประเพณีสำคัญที่สามารถกล่าวได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยอีสานที่มักจะพบเห็นในแทบทุกหมู่บ้าน โดยเฉพาะในเขตอีสานตอนกลาง ประเพณีบุญบั้งไฟของอำเภอพนมไพรนั้นทุกหมู่บ้านจะมีงานประเพณีประจำหมู่บ้านของตน ซึ่งอยู่ในระหว่างเดือน 5 ถึงเดือน 7 ตามความพร้อมของแต่ละหมู่บ้าน มีในเขตตำบลพนมไพรเพียงตำบลเดียวที่ทั้ง 18 หมู่บ้านมีงานบุญร่วมกัน โดยกระทำในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 7 ของทุกปี และนอกจากจะเป็นงานประเพณีของตำบลแล้ว ยังเป็นงานประเพณีประจำอำเภอที่สำคัญซึ่งชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในงานประเพณีนี้ทุกหมู่บ้าน

ความเป็นมาของประเพณี ประเพณีบุญบั้งไฟเป็นประเพณีที่มี

ความเป็นมาคู่บ้านคู่เมืองตั้งแต่สมัยที่อำเภอพนมไพรยังเป็นเมืองแสนล้านช้าง ในกลุ่มของผู้อาวุโสส่วนมากจึงยังคงเรียกว่าประเพณีบุญบั้งไฟเมืองแสนตามชื่อเมืองเดิม การกำหนดเอาวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 7 เป็นวันประเพณี ไม่มีผู้ใดยืนยันความเป็นมาที่แท้จริง แต่มีผู้เล่าว่า ประเพณีบุญบั้งไฟเริ่มมีครั้งแรกเมื่อชาวคุ้มโนน (หมู่ 3) ได้นำบั้งไฟมาบูชาถวายให้เจ้าพ่อพระมหาธาตุ และได้ตั้งสัตย์สัญญาว่านับแต่บัดนี้ต่อไปทุกปี เมื่อถึงวันเดือนเดี๋ยวกันนี้จะพากันทำบั้งไฟมาถวายเจ้าพ่อ ซึ่งในครั้งแรกที่ถวายบั้งไฟนั้นได้ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 7 ด้วยเหตุนี้ต่อมาชาวอำเภอพนมไพรจึงยึดถือเอาวัน เดือนที่บรรพบุรุษได้ให้สัตย์สัญญาไว้เป็นประเพณีสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน และนับเป็นแห่งเดียวที่มีการกำหนดวัน เวลาของงานประเพณีแน่นอนจนเป็นเอกลักษณ์รู้จักกันทั่วไปในท้องถิ่นใกล้เคียง การระบุนับเวลาที่แน่นอนเช่นนี้จะไม่พบในประเพณีบุญบั้งไฟของท้องถิ่นอื่น นอกจากประเพณีบุญบั้งไฟของอำเภอพนมไพรเพียงแห่งเดียว (เสงี่ยม คำนวนดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตินัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 88 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 16 มิถุนายน พ.ศ. 2535)

การกำหนดวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 7 เป็นวันจัดงานบุญตาม ประเพณี ถือเป็นความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งที่ชาวบ้านยึดถือปฏิบัติ เพราะหากละเลยทำก่อน หรือหลังจากที่กำหนดนี้จะต้องมีเหตุเภทภัยเกิดขึ้นกับบุคคลหรือบ้านเมืองอย่างแน่นอน ดังเช่น เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปีหนึ่ง ระหว่าง พ.ศ. 2472-2488 หลวงปู่ทองแดง เศรษฐนันท์ อดีต เจ้าอาวาสวัดคุ้มสว่างอาราม ซึ่งเป็นหัวหน้าสงฆ์ในสมัยนั้น ได้มีคำสั่งห้ามชาวเมืองทั้งหลายจัดงานบุญบั้งไฟ เพราะเห็นว่าทำให้เกิดความสิ้นเปลืองเงินทองโดยเปล่าประโยชน์ ในปีนั้นบ้านเมือง เกิดความแห้งแล้งมาก และวันหนึ่งหลังจากที่ทำวัตรเย็นและสนทนากับพระลูกวัดอยู่หนึ่ง หลวงปู่ได้ ล้มป่วยอย่างปัจจุบันหมดสติไป พระในวัดและญาติโยมทั้งหลายจึงรีบมาเชิญนายอำเภอออกไปดู อาการป่วยซึ่งในสมัยนั้นขุนประชาธรรมรักษ์เป็นนายอำเภอขณะนั้น (พ.ศ. 2475-2477) เมื่อ นายอำเภอออกไปถึงวัดหลวงปู่ทองแดง ได้ลุกขึ้นชี้หน้านายอำเภอและญาติโยมในที่นั้นว่า พวกมึง ทั้งหลายรู้จักกูหรือไม่ กูคือเจ้าพ่อมเหศักดิ์ของเมืองแสน เหตุใดจึงบังอาจไม่ทำบุญบั้งไฟตามฮีตบ้าน คองเมืองดั้งเดิม มันกูบั้งอาจนัก (หลวงปู่ทองแดง) กูจะเอาชีวิตมันไปเดี๋ยวนี้ นายอำเภอและ ญาติโยมจึงร้องขอชีวิตของหลวงปู่ไว้ และตอบว่าหลวงปู่คงเห็นว่าบ้านเมืองอดอยาก ชาวบ้าน ไม่มีเงินทองซื้อหม้อซื้อเกลือ (ดินปืน) มาทำบั้งไฟจึงได้สั่งห้ามชาวบ้าน และมีได้มีความคิดละเลย ฮีตคองเดิมแต่อย่างใด ขอให้ละเว้นชีวิตหลวงปู่เนื่องจากเป็นพระผู้ใหญ่ของบ้านเมืองที่ได้ทำ คุณความดีไว้มากพอสมควร หากเจ้าพ่อมีความประสงค์สิ่งใดชาวเมืองก็ยินดีจัดหาให้ทุกสิ่งทุกอย่าง เจ้าพ่อจึงบอกว่าต้องการให้จัดงานบุญบั้งไฟตามประเพณีเดิม หากไม่มีหม้อเกลือก็ให้เอานุ่นมาตำ ใส่กระบอกละไม้น้ำให้แน่นแทนหม้อ มาจุดให้เจ้าพ่อพระมหาธาตุตามฮีตคองเดิม และในปีต่อไปเมื่อ ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 7 ให้จัดงานบุญ ห้ามละเลยทำก่อนหรือหลังวันเดือนนี้เป็นอันขาด มิฉะนั้น บ้านเมืองจะต้องมีอันเป็นไป เกิดความอดอยากแห้งแล้ง ผู้คนเจ็บป่วยล้มตาย ประเพณีบุญบั้งไฟหนึ่ง ประเพณีบุญเลี้ยงบ้านหนึ่ง ห้ามละเลยเป็นอันขาด นายอำเภอและญาติโยมจึงได้จัดทำบั้งไฟนุ่นและ ทำการขอขมาด้วยขันห้า ขันแปด จุดบั้งไฟถวายแด่เจ้าพ่อ หลังจากเหตุการณ์ในปีนั้นเป็นต้นมา ก็ไม่มีผู้ใดกล้าฝ่าฝืนหรือขัดแย้ง เรื่องการจัดงานบุญนี้ (หยาด แสงจันทร์เทศ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์,

พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 128 หมู่ 3 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 23 เมษายน พ.ศ. 2535)

หลังจากเหตุการณ์ดังกล่าวมาแล้วนั้น ต่อมาในระหว่างปี พ.ศ. 2503-2505 นายอำเภอซึ่งเป็นคนต่างถิ่นไม่เห็นด้วยกับการจัดงานประเพณี ถือว่าเป็นสิ่งที่ล้าสมัย ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อันใดนอกจากกินเหล้าร้องรำทำเพลง จึงไม่ให้การสนับสนุนและร่วมจัดงานกับชาวบ้าน ก่อนถึงวันแห่บั้งไฟ 1 วัน ชาวบ้านได้ไปขีงขอเงิน ขอกินเหล้าในดอนเข็นตามบ้านเรือนต่าง ๆ ในเขตตัวอำเภอ และได้ไปขีงที่บ้านของนายอำเภอด้วย แต่นายอำเภอได้ปฏิเสธที่จะให้เหล้าหรือเงินแก่ขบวนขีง การขีงในงานบุญบั้งไฟนี้ถือเป็นเรื่องปกติกระทำตามประเพณีที่ชาวบ้านปฏิบัติ มิได้แสดงว่าผู้ขีงขอมมีความทุกข์ยาก หรือเป็นการขอกทานแต่อย่างใด ผู้ถูกขีงก็จะเต็มใจบริจาคตามที่ขอด้วยถือว่าเป็นการทำบุญแก่เพื่อนบ้าน การขีงจึงเป็นการทำบุญและได้บุญทั้งผู้ขีงและผู้ถูกขีง เมื่อถึงวันแห่ขบวนบั้งไฟได้แห่ไปถวายเจ้าพ่อพระมหาธาตุที่วัดกลาง ภรรยาของนายอำเภอได้ตามไปดูที่วัดกลางด้วย เมื่อเห็นพระธาตุ (องค์เดิมยังไม่ได้บูรณะ) จึงกล่าวว่า "ที่แห่งนี้ไม่เห็นมีสิ่งใด เขยิบบุญแล้วมีแต่กองหินกองดิน ชาวบ้านก็พากันมากราบไหว้บูชาเป็นสิ่งทั้งมลายไร้สาระ" หลังจากที่ภรรยาของนายอำเภอได้กล่าวคำพูดนั้นจึงมีเหตุให้หน้ามืดเป็นลมหมดสติไป ชาวบ้านทั้งหลายที่กำลังทำพิธีแห่บั้งไฟอยู่ต่างแตกตื่นมาดูและช่วยปฐมพยาบาลแต่ก็ไม่ได้สติ จึงได้หามกลับมาที่สุขศาลา (ปัจจุบันคือที่ตั้งสำนักงานสาธารณสุขอำเภอ) เมื่อปฐมพยาบาลได้สติแล้วก็มีอาการคลุ้มคลั่งเสียสติไป (ผู้บอกเล่าบางคนกล่าวว่า ได้อาละวาดและถอดเสื้อผ้าวิ่งเข้ามายังตลาดสด มีอาการตั้งคนวิกลจริต) นายอำเภอและเจ้าหน้าที่พยาบาลไม่มีทางที่จะรักษา กำั้น ผู้ใหญ่บ้านจึงเสนอว่าอาจทำผิดต่อเจ้าพ่อมเหศักดิ์ของบ้านเมืองก็ได้ เพราะในวันแห่บั้งไฟนี้มีคนเห็นว่าภรรยาของนายอำเภอได้กล่าวคำพูดและแสดงกริยาลบหลู่ดูหมิ่นต่อเจ้าพ่อพระมหาธาตุ และตัวนายอำเภอเองก็ไม่ได้ให้ความสนับสนุนเห็นชอบในการจัดงานประเพณี ดังนั้นจึงอาจผิดต่อผีบ้านผีเมือง ขอให้ปรึกษาผู้เฒ่าผู้แก่ในท้องถิ่นลองไปบอกกล่าวกับเจ้าพ่อที่วัดกลางดูก่อน นายอำเภอได้ปฏิบัติตามคำแนะนำของกำนันผู้ใหญ่บ้าน โดยให้

ผู้เช่าผู้แก่ของหมู่บ้านนำชั้นห้า ชั้นแปด ไปหาพระครูประโชตธรรมนุยุต (ชาวี ชุตินฺธโร) เจ้าอาวาสวัดกลางในสมัยนั้น นำถวายเป็นพุทธบูชาต่อเจ้าพ่อพระมหาชาติและนายอำเภอ ได้ให้สัตย์สัญญาต่อเจ้าพ่อว่า นับแต่นั้นต่อไปตนและครอบครัวทุกคนจะไม่แสดงกริยาอันไม่สมควรต่อเจ้าพ่อ และจะให้ความร่วมมือกับชาวบ้านในการจัดงานบุญบั้งไฟ ตลอดจนงานบุญตามประเพณีอื่น ๆ ของบ้านเมืองอย่างเต็มที่ เมื่อได้ทำการขอขมาต่อเจ้าพ่อแล้ว ต่อมาประมาณ 2-3 วัน อาการคลุ้มคลั่งของภรรยาก็ค่อย ๆ หายเป็นปกติ การจัดงานบุญบั้งไฟและการแสดงความเคารพอ่อนน้อมต่อเจ้าพ่อมเหศักดิ์ของบ้านเมือง จึงถือเป็นสิ่งสำคัญที่ไม่ว่าผู้ใดก็ไม่อาจละเลยได้ (แก้ว ทิพย์อาสน์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตยัมย์ แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 19 หมู่ 2 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2535)

เมื่อประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา (ผู้เล่าไม่อาจระบุช่วง พ.ศ. ได้แต่ระบุชื่อบุคคลในเหตุการณ์ ซึ่งผู้วิจัยของสงวนนาม) ในวันหนึ่งไฟบั้งไฟเทียมน้ำเจ้าพ่อมเหศักดิ์และน้ำพ้อน้ำเตียมน้ำ ลูกเผิงลูกเทียนได้ออกมาชมเขยบั้งไฟและชมงานดังเช่นทุกปีที่เคยปฏิบัติ การออกมาชมบั้งไฟของเจ้าพ่อนี้ถือเป็นการมาเปิดงาน ดูความสวยงามของขบวนพ้อง การเอ้บั้งไฟ ที่ชาวบ้านจัดให้ชม และพบปะกับลูกหลานชาวเมืองซึ่งบางคนจะถวายเหล้า เงิน บุหรี่ ข้าวหมาก ฯลฯ ให้กับเจ้าพ่อในวันนั้นด้วย เจ้าพ่อมเหศักดิ์จะถือดาบหรือหอก (ในสมัยที่มีเทียมน้ำพ้อน้ำเตียมน้ำเจ้าพ่อจะถือดาบและหอกทั้งสองอย่าง แต่ในปัจจุบันเทียมน้ำพ้อน้ำเตียมน้ำจะถือดาบอย่างเดียว) ออกมาพ้องรำแสดง ความชมเขยต่อบั้งไฟบั้งต่าง ๆ ด้วย การรำดาบหรือหอกของเจ้าพ่อนี้ไม่เคยปรากฏว่าเป็นอันตรายต่อผู้ใด ในขณะนั้นปลัดอำเภอท่านหนึ่งซึ่งเพิ่งย้ายมารับราชการในหน้าที่เห็นขบวนของเจ้าพ่อมเหศักดิ์แต่ไม่ทราบว่าเป็นใครถือดาบรำอยู่หน้าขบวนบั้งไฟทั้งหลาย จึงร้องห้ามไม่ให้ขบวนของเจ้าพ่อออกมาใกล้ฝูงชน พร้อมกับสั่งให้เก็บดาบไว้อย่าเอาออกมารำรำโดยกล่าวแก่เจ้าพ่อว่า กลุ่มคนเผ่าคนแก่เหล่านี้ออกมารำหอกรำดาบทำไม ประเดี๋ยวถูกผู้คนเกิดอันตราย ให้เก็บดาบเสีย แล้วออกไปจากหน้าขบวน เมื่อเจ้าพ่อมเหศักดิ์ได้ฟังดังนั้นจึงยกดาบขึ้นชี้หน้าปลัดอำเภอแล้วทวาดว่า มึงรู้จักหรือไม่ว่ากูคือใคร มึงเป็นใครจึงบังอาจมาห้ามกูเล่นหอกเล่นดาบ แค่นี้ตำแหน่งปลัดอำเภอ

ก็กล้าบังอาจมาห้ามกู ตัวกูนี้แม้แต่เจ้าเมืองหรือนายอำเภอกูก็ไม่เกรงกลัว เหตุใดจึงกล่าวว่าหอกดาบของกูจะไปถูกผู้คนได้ง่าย ๆ กูจะทำให้มีงไม่มีแผ่นดินอยู่ในบ้านเมืองนี้ ไม่มีแม้แต่เสื้อผ้าสวมใส่ มีงระวังตัวไว้ให้ตี หลังจากที่เจ้าพ่อได้กล่าวจบได้ไม่นานปลัดอำเภอก็มีอาการคลุ้มคลั่งจะถอดเสื้อผ้าลงเสี่ยงเอะอะ ข้าราชการและชาวบ้านที่อยู่ใกล้เคียงได้ช่วยกันจับตัวไว้ และได้นำตัวมาคุกเข้ากราบขอขมาต่อเจ้าพ่อมหศักดิ์ เจ้าพ่อจึงให้นำตัวออกไปนอกเขตวัด และหลังจากงานบุญได้เรียบร้อยแล้วปลัดอำเภอได้นำชั้นห้า ชั้นแปด มาขอขมาต่อเจ้าพ่อที่บ้านของเทียม ต่อจากนั้นมาไม่ถึงปีปลัดอำเภอท่านนี้ก็ได้อ้ายออกจากพื้นที่อำเภอผมไพรไปรับราชการที่อื่น ๆ (ตี พิมพ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 27 หมู่ 2 ตำบลผมไพร อำเภอผมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 17 สิงหาคม พ.ศ.2535)

จากประสบการณ์ที่ผู้บอกเล่าได้พบเห็นด้วยตนเอง และถ่ายทอดสู่ลูกหลานถึงความศักดิ์สิทธิ์ปาฏิหาริย์ของมเหศักดิ์ ทำให้ประเพณีบุญบั้งไฟเป็นประเพณีที่ชาวบ้านได้ยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด จัดทำให้ตรงตามกำหนดเวลาที่เคยปฏิบัติมา ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงจุดมุ่งหมายของงานประเพณีนี้แล้ว พบว่ามีจุดมุ่งหมายในการทำอยู่หลายประการ เช่น

1. เพื่อนำบั้งไฟจุดบูชาถวายเจ้าพ่อพระมหาธาตุ เจ้าพ่อมหศักดิ์ทุกองค์และผีบ้านผีเมือง เพื่อช่วยให้บ้านเมืองเกิดความร่มเย็นเป็นสุข ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล
2. เป็นงานประเพณีของการทำบุญทำทานบริจาคให้แก่เพื่อนบ้าน
3. เป็นการสร้างความสามัคคีในหมู่คณะ
4. เป็นประเพณีที่ช่วยผ่อนคลายภารกิจประจำวันเพราะมีความรื่นเริงสนุกสนาน
5. เป็นประเพณีเลือกคู่ของหนุ่มสาวที่มีโอกาสพบปะกันได้
6. เป็นการรักษาและสืบทอดประเพณีดั้งเดิมไว้ให้ลูกหลาน

โดยเสรี

การเตรียมงาน เมื่อเริ่มย่างเข้าเดือน 7 ชาวบ้านและหน่วยงานราชการต่าง ๆ จะเตรียมการจัดงานประเพณี มีการประชุมกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และหัวหน้าหน่วยงาน แบ่งภาระหน้าที่ในการดำเนินงานด้านต่าง ๆ เช่น การจัดเตรียมสถานที่ การประชาสัมพันธ์ การจัดหาเงินรางวัลและค่าใช้จ่ายในงาน การประกวดบั้งไฟประเภทเอื้องงาม ประเภทชั้นสูงและชบวนแห่ ฝ่ายตรวจเลาบั้งไฟและจุดบั้งไฟ ฝ่ายรักษาความปลอดภัย ฝ่ายสวัสดิการ ฝ่ายพยาบาล เป็นต้น เมื่อประชุมรับทราบหน้าที่การดำเนินงานแล้ว อำเภอจะมีหนังสือราชการบอกบุญขอบริจาคเงินรางวัลและเชิญชวนนำบั้งไฟเข้าร่วมงาน ไปถึงหมู่บ้านต่าง ๆ ผู้ที่ประสงค์จะส่งบั้งไฟเข้าร่วมงานก็จะจัดเตรียมชบวนพ่อนึ่งและบั้งไฟตามประเภทที่ตนประสงค์ที่จะทำ ซึ่งประเภทของบั้งไฟนั้นสามารถแบ่งออกเป็น 4 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. แบ่งตามจุดมุ่งหมายในการทำ มีอยู่ 2 ประเภท คือ
  - 1.1 บั้งไฟบ้าหรือบั้งไฟแก้บง
  - 1.2 บั้งไฟทั่วไปที่สร้างขึ้นเพื่อร่วมงานประเพณี
2. แบ่งตามการจัดประกวด มีการประกวดชบวนแห่และ

บั้งไฟ 2 ประเภท คือ

- 2.1 บั้งไฟเอื้องงามหรือตกแต่งงาม
- 2.2 บั้งไฟชั้นสูงแข่งขันด้วยการจับเวลา ซึ่งใช้บั้งไฟพญานาค
3. แบ่งตามขนาดหรือน้ำหนักของบั้งไฟ มีอยู่ 3 ประเภท คือ
  - 3.1 บั้งไฟร้อย น้ำหนักดินปืน ประมาณ 8 กิโลกรัม
  - 3.2 บั้งไฟพญานาค น้ำหนักดินปืน ประมาณ 12 กิโลกรัม
  - 3.3 บั้งไฟแสน น้ำหนักดินปืน ประมาณ 120 กิโลกรัม
4. แบ่งตามวัสดุที่ทำ มีอยู่ 3 ประเภท คือ
  - 4.1 บั้งไฟเลาไม้
  - 4.2 บั้งไฟเลาเหล็ก
  - 4.3 บั้งไฟเลาพลาสติก

การทำบั้งไฟเป็นงานที่ต้องอาศัยผู้ที่มีความชำนาญทางการทำบั้งไฟ โดยเฉพาะ ซึ่งเรียกว่า ฉับบั้งไฟหรือช่างบั้งไฟ ฉับบั้งไฟจะมีอยู่ 2 ประเภท คือ ฉับบั้งไฟชั้นสูง กับฉับบั้งไฟเอ้ ฉับบั้งไฟคนหนึ่ง ๆ จะมีความสามารถทำได้ทั้งสองประเภท แต่การทำบั้งไฟเป็นงานที่ประณีต ละเอียดอ่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเอ้บั้งไฟเป็นศิลปะที่วิจิตรบรรจง มีการลงทุนสูง ใช้เวลาในการทำงานหลายเดือนจึงจะแล้วเสร็จ ในบางปีฉับบั้งไฟเอ้สามารถทำได้เพียงบั้งเดียว ดังนั้นจึงต้องเลือกทำเพียงประเภทใดประเภทหนึ่งเท่านั้น ฉับบั้งไฟเอ้ของอำเภอพนมไพร นับเป็นแห่งหนึ่งที่มีศิลปะการช่างสวยงามเป็นที่ยอมรับในท้องถิ่นใกล้เคียง ในทุกปีนอกจากจะนำเข้าประกวดในงานประเพณีของอำเภอพนมไพร ยังนำเข้าร่วมประกวดในงานประเพณีของอำเภอใกล้เคียง เช่น สุวรรณภูมิ ยโสธร ราชสีลา เป็นต้น

ชาวพนมไพรทุกคนรู้เรื่องจะจัดเตรียมเหล่า (สมัยก่อนทำเหล่าสาโท แต่ปัจจุบันทางราชการไม่อนุญาตให้ทำ) ข้าวหมาก และสิ่งจอบเนื้อวัวไว้ทำอาหารต้อนรับญาติมิตรที่จะมาเยี่ยมในวันงาน การสิ่งจอบเนื้อวัวทำโดยการรวมกลุ่มประมาณ 10-15 คนต่อวัว 1 ตัว มีหัวหน้ากลุ่มเป็นผู้ขออนุญาตจากทางราชการ ก่อนถึงวันงาน 1 วัน จะฆ่าแล้วจัดแบ่งเป็นส่วน ๆ ตามจำนวนเงินที่สิ่งจอบ ซึ่งจะมีตั้งแต่ 100-1,000 บาท (ภาษาท้องถิ่นเรียกว่าฆ่าวัวปันหมูหรือแบ่งหมู) ในแต่ละปีเมื่อถึงงานบุญบั้งไฟจึงมีการล้มวัวหลายพันตัว ซึ่งชาวพนมไพรจะถือเป็นประเพณีว่างานบุญบั้งไฟต้องกินเนื้อวัว กินเหล่า กินข้าวหมาก ไม่กินอาหารอย่างอื่น ดังนั้นทุกคนรู้เรื่องจึงต้องจัดเตรียมสิ่งเหล่านี้ไว้ให้พร้อม เมื่อญาติมิตรหรือแม้กระทั่งผู้ไม่รู้จักมักคุ้นมา แข็งขอมและเยี่ยมเยียนบ้านใด เจ้าของบ้านต้องจัดหารับรองไม่ให้บกพร่อง เพราะหากบกพร่องจะถือว่าครอบครัวนั้นเป็นคนตระหนี่ถี่เหนียว ไม่ปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมเดิม

ก่อนถึงวันแห่งบั้งไฟประมาณ 1-2 สัปดาห์ ชบวนแข็งของบั้งไฟ คณะต่าง ๆ จะออกหาแข็งขอบริจาคเงินตามบ้านเรือน ร้านค้า ภายในตัวอำเภอเพื่อนำไปสมทบทุนทำบั้งไฟร่วมกัน ส่วนชบวนขี้เหล่าก็จะแข็งขอเงิน ขอกินเหล่ากินข้าวหมากเพื่อความสนุกสนาน เจ้าของบ้านก็จะบริจาคตามกำลังศรัทธา เป็นการทำบุญร่วมกัน ในตอนเย็นก่อนวันแห่ง

ผู้อาวุโสในท้องถิ่น 2-3 คน จะนำพันธ์ห้า พันธุ์แปดไปบุงชามออกกล่าวเจ้าพ่อพระมหาชาติว่าลูกหลาน
ชาวเมืองทั้งหลาย ได้จัดงานบุงไฟถวายเจ้าพ่อตามที่เคยกระทำมาทุกปี ขอนิมิตเจ้าพ่อลงมา
รับรู้และชมงานดูขบวนเพื่อนรำ การเอ็งไฟ การละเล่นต่าง ๆ ส่วนเทียมประจำองค์มหัศจรรย์เอง
ก็จะนำพันธ์ห้า พันธุ์แปดบุงชามบุงชามเทศน์ที่บ้านของเทียมเพื่อบอกกล่าวเจ้าพ่อเช่นเดียวกัน

วันแห่งไฟ วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 7 เป็นวันแห่งไฟ บุงไฟเอ็ง

ทุกบุงจะนำเข้าร่วมขบวนแห่ ส่วนบุงไฟที่จุดแข่งความสูงจะนำมาแห่หรือไม่ก็ได้ เพราะในแต่ละปี
มีจำนวนมาก ผู้ที่ทำบุงไฟมาก่อนที่จะนำไปแห่จะนำไปทำพิธีบอกกล่าวกับเจ้าพ่อพระมหาชาติก่อนว่า
ตามที่ตนเอง ได้มาขอให้เจ้าพ่อช่วยเหลือและได้บุงไฟไว้ั้น เรื่องราวต่าง ๆ ได้ลุล่วงไปแล้ว
จึงขอนำบุงไฟมาถวายแก่บุงกับเจ้าพ่อ ขอนิมิตให้เจ้าพ่อลงมารับเอาและชมบุงไฟซึ่งจะนำ
ออกไปแห่ร่วมกับบุงไฟอื่น ๆ ตามประเพณีต่อไป การนำบุงไฟมาบอกกล่าวนี้จะทำอยู่ 2 แห่ง คือ
ที่พระธาตุและที่บ้านของเทียม การทำพิธีที่บ้านของเทียมนอกจากบุงไฟและพันธ์ห้า พันธุ์แปดแล้ว
ยังมีผ้านุ่ง ผ้าแพร เหล้าขาว ใส่ถาดคายน้ำด้วย

เมื่อถึงเวลาแห่บุงไฟซึ่งจะเริ่มประมาณ 13.00 น. ขบวนแห่บุงไฟ
ทุกขบวนจะมารวมกันที่หน้าว่าการอำเภออันเป็นจุดเริ่มต้น เพื่อทำพิธีเปิดงานตามแบบสากลนิยม
แล้วเคลื่อนขบวนไปยังศาลเจ้าพ่อหลักเมืองและวัดกลางอุดมเวทย์ตามลำดับ เมื่อบุงไฟเริ่มเคลื่อน
ขบวนนั้น เทียมและเสนาม้าพ่อนลูกเผิงลูกเทียมจะทำพิธีอัญเชิญให้เจ้าพ่อมหัศจรรย์ลงเทียมเพื่อ
ออกไปชมเชยขบวนแห่บุงไฟและเปิดงาน ก่อนออกมาชมเชยบุงไฟนั้นมหัศจรรย์จะทรงผ้านุ่งประจำองค์
ของตน และถือดาบร้าวออกมาจากบ้านมายังหน้าขบวนแห่ (ดูภาพประกอบ 10) หากบุงไฟบุงใด
สวยงามถูกใจมหัศจรรย์ก็จะเข้าไปชมเชยอยู่ด้านหน้าบุงไฟบุงนั้น เจ้าของบุงไฟที่ได้รับการชมเชย
จากมหัศจรรย์จะมีความภาคภูมิใจพร้อมกับหยุดรถให้เจ้าพ่อชมเชยจนเป็นที่พอใจ แล้วมหัศจรรย์จะ
นำหน้าขบวนแห่ทั้งหมดไปยังวัดกลาง เมื่อถึงบริเวณลานด้านหน้าพระธาตุลูกเผิงลูกเทียมจะนำ
ขันดอกไม้เข้าไปถวายเจ้าพ่อพระมหาชาติ มหัศจรรย์จะรื้อดาบประมาณ 10 นาที แล้วขูดดาบทั้งสอง
ชั้นเหนือศีรษะ ตีดาบไขว้กันเหนือศีรษะ 3 ครั้ง ลดดาบลงทับหลังให้พระธาตุค้ำับ 1 ครั้ง แล้ว

หันหน้ามาค้ำบ่ออีก 1 ครั้ง คณะเทศักดิ์ทั้งหมดนั่งลงกราบพระธาตุ 3 ครั้ง แล้วพื่อนร่ำรอบ ๆ พระธาตุอีก 3 รอบ ซึ่งถือเป็นพิธีเปิดงานของมเทศักดิ์ หลังจากนั้นจึงเป็นโอกาสที่ลูกเผิง ลูกเทียนและชาวบ้านทั่วไปถวายสิ่งของต่าง ๆ แก่มเทศักดิ์ สิ่งของที่ถวายนี้ได้แก่ เงิน เหล้า หมากพลู บุหรี่ ฯลฯ ตามกำลังศรัทธา

ภาพประกอบ 10 เจ้าพ่อชมนูในร่างทรงของเทียนลงมาชมเชยชบวนบั้งไฟในวันแห่ซึ่งตรงกับวันที่ 15 มิถุนายน 2535

โดยปกติมเหศักดิ์องค์ที่ลงมาชมเซยบั้งไฟในวันแห่จะมีอยู่ 3 องค์ คือ เจ้าพ่อพระมหาธาตุ เจ้าพ่อพะหล่า เจ้าพ่อชมนู ส่วนวันจตุมี 2 องค์ คือ เจ้าพ่อพระมหาธาตุ กับเจ้าพ่อชมนู สำหรับเจ้าพ่อเหล็กชิ้นเป็นมเหศักดิ์องค์ที่ไม่ขึ้นชอบบั้งไฟ จึงมักไม่ลงมาชมเซยบั้งไฟ แต่จะลงมาต้อนรับญาติมิตร (เจ้าผีต่างถิ่น) ที่บ้าน (หึ่งบุซา) และควบคุมดูแลความเรียบร้อยของงาน ซึ่งความขึ้นชอบบั้งไฟของพระมหาธาตุนี้มีผู้กล่าวว่า เจ้าพ่อเหล็กซีเคยปรารภกับเจ้าพ่อมหาธาตุว่า "ไม่รู้ทำไมเจ้าพ่อจึงขึ้นชอบบั้งไฟหนักหนา ชอบเล่นหม้อเล่นเกลือ (ดินปืน) ยิ่งเห็นบั้งไฟมากเท่าใดยิ่งชอบใจ" (ทองพูล สายโพธิ์คำ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 112 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2535) ในวันนี้เนื่องจากมีเทียมเพียงคนเดียว ซึ่งเป็นเทียมของเจ้าพ่อเหล็กซีกับเจ้าพ่อชมนู การแต่งกายของเทียมในวันแห่จึงแต่งกายด้วยผ้าถุงของเจ้าพ่อชมนูอันหมายถึงว่าวันนี้เจ้าพ่อชมนูเป็นองค์ที่ลงมาชมเซยบั้งไฟแต่ในขณะที่เดียวกันก็เชื่อว่าเจ้าพ่อทั้ง 3 องค์ ได้ผลัดเปลี่ยนกันลงเทียมและออกไปชมเซยบั้งไฟด้วยกัน ส่วนการทรงผ้าถุงนั้นเพื่อความสะดวกและให้เกียรติแก่เจ้าของเทียม จึงทรงผ้าถุงชมนูเพียงชุดเดียว (นาง สร้อยคำ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 79 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 17 มิถุนายน พ.ศ. 2535)

ขั้นตอนรายละเอียดการลงเทียมของเจ้าพ่อมเหศักดิ์ในงานบุญบั้งไฟประจำปี 2535 นี้ เริ่มในเวลาประมาณ 13.00 น. เทียมเปลี่ยนผ้าถุงเป็นชุดสีชมพู แล้วถวายขันนิมนต์ ม้าพ้อนม้าเทียม เปาแคนอัญเชิญให้เจ้าพ่อลงเทียม เมื่อเจ้าพ่อลงแล้วจะพ้อนร่าอยู่หน้าคายุบุซาประมาณ 5 นาที ลูกเผิงลูกเทียนถวายพวงมาลัยและถวายดาบ มเหศักดิ์เดินทางออกจากบ้านไปชมเซยชบวบั้งไฟ แล้วนำหน้าชบวบแห่งทั้งหมดไปยังวัดกลาง เมื่อถึงวัดลูกเผิงลูกเทียนส่วนหนึ่งจะรอรับที่หน้าพระธาตุเพื่อถวายคำหมาก น้ำดื่ม และเหล้าแก่เจ้าพ่อ แล้วนำดอกไม้ขันห้า ขันแปดเข้าไปถวายเจ้าพ่อพระมหาธาตุ เจ้าพ่อชมนูร่าดาบประมาณ 5 นาที จึงยกดาบขึ้นตีเหนือศีรษะ 3 ครั้ง หันหลังให้พระธาตุคำนับ 1 ครั้ง หันหน้ามาคำนับอีก 1 ครั้ง

แล้วนั่งลงกราบพระธาตุ 3 ครั้ง (ดูภาพประกอบ 11) จึงลุกขึ้นพ้อนรำเดินเวียนรอบพระธาตุ 3 รอบ แล้วขึ้นไปพักอ่อนบนศาลา วัดให้ลูกเผิงลูกเทียนและผู้นับถือถวายสิ่งของ ถือเป็นเสร็จพิธีของมเหศักดิ์ในวันแห่ ส่วนบั้งไฟอื่น ๆ ก็แห่ถวายและประกวดแข่งขันต่อไป

ภาพประกอบ 11 เจ้าพ่อขมพู่ในร่างทรงของเทียมนมัสการเจ้าพ่อพระมหาธาตุที่บริเวณลาน
ด้านหน้าพระธาตุ วัดกลางอุดมเวทย์

ในตอนเย็นของวันนี้ผู้อาวุโสหรือลูกเผิงลูกเทียน 2-3 คนจะนำ
ชั้นห้า ชั้นแปด ชั้นหมาก ผ้าขาว เหล้าขาว ไปถวายเจ้าพ่อพระระงิม (ดูภาพประกอบ 12)
ซึ่งเป็นเจ้าด้านทางทิศตะวันออกและทิศเหนือที่หอศาลข้างค่างบั้งไฟ เพื่อบอกกล่าวถึงงานบุญ

ประเพณี ขออนุญาตจุดบั้งไฟ และอัญเชิญให้เจ้าพ่อลงมาชมเซยพร้อมกับดูแลความปลอดภัย ความคุม
 ผีเปรตอสุรกายทั้งหลายไว้อย่าให้มาทำอันตรายแก่ผู้คน บ้านเรือน หรือสัตว์เลี้ยง ในตอนรุ่งเช้า
 ก็จะจัดสำหรับดาวหวาน 1 สำหรับถวายเจ้าด่านก่อนจุดบั้งไฟ

ภาพประกอบ 12 ศาลเจ้าพ่อพระระจิม ซึ่งเป็นเจ้าด่านที่ดูแลรักษาด้านทิศเหนือและทิศตะวันออก
 ของเมือง

วันจุด บั้งไฟทุกบั้งก่อนที่จะนำไปจุดที่ค้ำบั้งไฟ เจ้าของบั้งไฟจะนำขันห้า ขันแปด มาบอกกล่าวแก่เจ้าพ่อพระมหาธาตุที่วัดก่อน เพื่อให้เจ้าพ่อลงมารับเอาบั้งไฟที่จะจุดถวาย และขอให้ช่วยดูแลคุ้มครองอย่าให้เป็นอันตรายต่อผู้คน บ้านเรือน และสัตว์เลี้ยง (ดูภาพประกอบ 13-14) เมื่อบอกกล่าวแล้วก็จะจุดบั้งไฟน้อยที่ทำด้วยทางมะพร้าวหรือไม้ไผ่ขนาดเล็กที่ด้านหน้าพระธาตุ ให้กับเจ้าพ่อตามจำนวนบั้งไฟจริงของตน บั้งไฟน้อยที่จุดถวายนี้เรียกว่า "บั้งไฟทวย" หรือบั้งไฟถวาย (ดูภาพประกอบ 15) แล้วนำบั้งไฟจริงออกไปแห่เวียนรอบพระธาตุ 3 รอบ นำไปจุดที่ค้ำบั้งไฟที่ตั้งอยู่ทางทุ่งนาทิศใต้ของบ้านอุดมสิน (ดอนข่า ค้ำบั้งไฟของอำเภอพนมไพรจะมีอยู่รวม 5 ค้ำ แบ่งออกเป็น ค้ำบั้งไฟที่ใช้จุดบั้งไฟที่ใช้จุดบั้งไฟเหน็บในการประกวดความสูง 4 ด้าน ค้ำบั้งไฟแสนและบั้งไฟร้อย 1 ค้ำ (ดูภาพประกอบ 16)

ภาพประกอบ 13 การนำบั้งไฟมาทำพิธีบอกกล่าวเจ้าพ่อพระมหาธาตุ

ภาพประกอบ 14 นีชีนออกกล่าวเจ้าพ่อพระมหาธาตุ

ภาพประกอบ 15 เจ้าของบั้งไฟที่บอกกล่าวแล้วกำลังจุดบั้งไฟ "ทวย" ถวายเจ้าพ่อพระมหาธาตุ

การบอกกล่าวเจ้าพ่อพระมหาธาตุก่อนนำบั้งไฟไปจุด เป็นข้อปฏิบัติที่เจ้าของบั้งไฟต้องกระทำอย่างเคร่งครัด ไม่ว่าจะ เป็นบั้งไฟบ้าหรือบั้งไฟอื่น ๆ ทั่วไป เพราะหากไม่บอกกล่าวเจ้าพ่ออาจจะทำให้บั้งไฟนั้นเกิดอันตรายได้ซึ่งเคยปรากฏว่า เมื่อหลายปีที่ผ่านมา มีคนนำบั้งไฟขึ้นสูงคนหนึ่งเป็นคนต่างถิ่น ได้นำบั้งไฟเข้ามาร่วมประกวดในงานประเพณี ก่อนนำบั้งไฟไปจุดมิได้มาบอกกล่าวต่อเจ้าพ่อพระมหาธาตุด้วยอ้างว่าตนเองเป็นคนนำบั้งไฟขึ้นสูงที่มีชื่อเสียงและชำนาญในการจุดบั้งไฟ ไม่เคยเกิดอะไรขึ้นกับบั้งไฟของตนเลย ไม่จำเป็นต้องนำบั้งไฟมาบอกกล่าวแก่เจ้าพ่อก็ได้ เมื่อนำบั้งไฟไปจุดปรากฏว่าบั้งไฟประทุแตกถล่มบั้งไฟชนชาติตกจากค้ำเกือบเสียชีวิต ด้วยเหตุนี้จึงไม่มีผู้ใดกล้านำบั้งไฟไปจุดก่อนโดยมิได้นำมาถวายเจ้าพ่อ การจุดบั้งไฟนับว่าเป็นสิ่งที่อาจก่อให้เกิดอันตรายทุกเมื่อ ดังนั้นในวันจุดเจ้าพ่อพระมหาธาตุจะลงเทียมไปชมเซียงบั้งไฟพร้อมกับเจ้าพ่อชมพู่ และคอยเบิกทางบั้งไฟ (เปิดทาง) ไม่ให้ถูกผู้คนบ้านเรือน และสัตว์เลี้ยง ในบางปีหลังจากเสร็จพิธีงานบุญแล้วปรากฏว่ามีและแขนของเทียมปวดและบวมเป็นรอยไฟลวกจนต้องรักษาหลายวันจึงหายเป็นปกติ (บุญเอก มาตย์จันทร์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 95 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อําเภอนพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ. 2535)

ความเชื่อที่ว่าเจ้าพ่อพระมหาธาตุเป็นผู้ที่ควบคุมป้องกันไม่ให้บั้งไฟทำอันตรายต่อผู้คนนั้น เป็นความเชื่อที่อยู่ในจิตสำนึกของชาวพนมไพรแทบทุกคน ทั้งนี้จาก การสังเกตในวันจุดบั้งไฟประจำปี 2535 ซึ่งตรงกับวันที่ 16 มิถุนายน ในเวลาประมาณ 10.00 น. มีบั้งไฟบั้งหนึ่งเมื่อจุดขึ้นไปแล้วได้หักทิศทางเข้าไปยังหมู่บ้าน และคาดว่าจะตกลงมายังจุดที่ผู้คนไปชมดูอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งได้สร้างความตื่นกลัวให้กับผู้คนในงานอย่างยิ่ง พิธีกรในงานคือ นายวิระชัย จารย์รัตน์ ได้ประกาศขอให้ทุกคนระมัดระวังดูทิศทางของบั้งไฟที่จะตก และได้กล่าวอ้อนวอนขอให้เจ้าพ่อพระมหาธาตุจงช่วยลูกช่วยหลาน อย่าให้เกิดเหตุร้ายขึ้น ขอให้เอาบั้งไฟหนีไปทางอื่น ในขณะที่เดียวกันแทบทุกคนที่อยู่ในกองอำนวยการก็ได้กล่าวถึงเจ้าพ่อขอให้ช่วยคุ้มครองลูกหลาน อย่าให้เกิดเหตุร้ายขึ้น ซึ่งก็ปรากฏว่าบั้งไฟได้เปลี่ยนทิศทางไปตกยังทุ่งนา ห่างจากกลุ่มคนดูประมาณ 100 เมตร เมื่อบั้งไฟตกแล้วพิธีกรและคนอื่น ๆ ได้กล่าวขอบคุณเจ้าพ่อที่ได้คุ้มครองลูกหลานให้ปลอดภัย

ภาพประกอบ 16 การแข่งขันบั้งไฟขึ้นสูง

การเล่นในประเพณีบั้งไฟนั้น เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่าหากจุดบั้งไฟที่จุดนั้นแตกประทุติดค้างหรือจุดไม่ขึ้น เจ้าของบั้งไฟบั้งนั้นจะต้องถูกจับโยนลงโคลนตม (บั้งไฟบั้ง เอากนลงตม) การเล่นโคลนตมจึงถือเป็นเรื่องปกติธรรมดา นอกจากนี้ยังมีการเล่นล้อเลียน เรื่องเพศ เรื่องการเมือง และอื่น ๆ กันอย่างสนุกสนาน ในงานบั้งไฟถือว่าทุกคนมีสิทธิ์เสรีในการแสดงออกโดยมิได้ถือว่าเป็นเรื่องหยาบคาย ส่วนการพนันแข่งขันนั้นถือเป็นเรื่องเฉพาะบุคคลที่มีอยู่ที่ทั่วไปทุกท้องถิ่น (ดูภาพประกอบ 17)

ภาพประกอบ 17 การละเล่นในประเพณีบุญบั้งไฟ

การเข้าไปสังเกตพิธีกรรมในประเพณีบุญบั้งไฟประจำปี 2535

ซึ่งตรงกับวันที่ 15-16 มิถุนายน นั้น ได้พบว่ามีบั้งไฟบ้าทั้งหมดประมาณ 300 บั้ง เป็นบั้งไฟแสน 5 บั้ง บั้งไฟร้อยประมาณ 25 บั้ง บั้งไฟหมื่นที่จุดแข่งขันความสูงทั้งหมดประมาณ 400 บั้ง บั้งไฟเอ้ 20 บั้ง ในเวลา 8.00-10.00 น. ของวันที่ 15 มีผู้นำบั้งไฟมาบอกกล่าวแก้บ้ำที่ พระธาตุวัดกลาง จำนวน 127 บั้ง นำไปบอกกล่าวที่บ้านของเทียม 5 บั้ง ในวันที่ 16 เวลา 7.00-9.00 น. มีผู้นำบั้งไฟไปบอกกล่าวที่พระธาตุ จำนวน 232 บั้ง ส่วนสาเหตุของเรื่องราวที่บุคคลต่าง ๆ ทำบั้งไฟมาถวายนั้นได้แก่

1. ขอให้รอดพ้นจากการถูกคัดเลือกไปเป็นทหารเกณฑ์
2. ให้ได้รับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎร
3. ขอให้หายจากอาการเจ็บป่วย

4. การสอบเลื่อนยศ เลื่อนตำแหน่งได้
5. การสอบเรียนต่อได้
6. ขอให้มิสสุขภาพดี ทำมาหากินสะดวก
7. เพื่อแสดงความเคารพนับถือ
8. เป็นธรรมนิยมของครอบครัวหรือตระกูล

ในจำนวนบุคคลต่าง ๆ ที่ทำบั้งไฟถวายตามเรื่องราวเหล่านี้มี

เนื่องจากมีเป็นจำนวนมาก จึงขอยกตัวอย่างเพียงเล็กน้อยดังนี้

1. นายบ่อ ตะลาศาสตร์ อายุ 63 ปี อยู่บ้านเลขที่ 1 หมู่ที่ 15 บ้านอุดมสิน ถวายบั้งไฟแก้บ้ำให้ลูกเขยรอดพ้นจากถูกเกณฑ์ทหารด้วยบั้งไฟชน 1 บั้ง และในปีที่ผ่านมาได้ถวายแก้บ้ำให้ลูกชายรอดพ้นจากเกณฑ์ทหาร 1 บั้ง
2. ผู้แทนราษฎร 3 คน คือ นายชจรศักดิ์ ศรีสวัสดิ์ นายระวี หิรัญโชติ ถวายบั้งไฟเส้น คนละ 1 บั้ง นายชัชวาลย์ ชมบุญแดง ถวายบั้งไฟเส้น 3 บั้ง
3. นายเพิ่มพูล แก้วโกฏิ ข้าราชการครูโรงเรียนบ้านนางเตี้ย ตำบลคำไฮ ถวายบั้งไฟชนแก้บ้ำที่เจ้าพ่อช่วยให้หายป่วยจากการเป็นอัมพาต จำนวน 1 บั้ง และญาติพี่น้องอีก 1 บั้ง
4. นางสุวิศ มุลจันท์ เจ้าหน้าที่ธุรการ สำนักงานศึกษาธิการ อำเภอนวมไพร ถวายบั้งไฟชนแก้บ้ำขอให้สอบเลื่อนเป็นข้าราชการระดับ 4 จำนวน 1 บั้ง
5. นายบุญ เนตตะวงษ์ หัวหน้าหมวดสถานที่ วิทยาเขต เทคโนโลยีกรุงเทพ ถวายบั้งไฟแก้บ้ำให้ลูกสาว คือ นางสาวรัชนิ เนตตะวงษ์ เจ้าหน้าที่วิศวกร 5 การไฟฟ้าฝ่ายผลิต สอบเข้าเรียนต่อปริญญาโท จำนวน 1 บั้ง ถวายแก้บ้ำให้ลูกชาย คือ นายสมบัติ เนตตะวงษ์ เจ้าหน้าที่การพิมพ์โรงงานยาสูบ สอบเข้าทำงาน จำนวน 1 บั้ง ถวายเพื่อให้ตนเองและครอบครัวมีความสุขความเจริญ จำนวน 1 บั้ง รวมทั้งหมด 3 บั้ง

6. ร้านเมืองไทย ร้านชัยอนันต์ ในตลาดสุขาภิบาลพมไพร
พร้อมด้วยญาติพี่น้อง ถวายบั้งไฟหมื่นเพื่อขอให้มีความสุขความเจริญ ทำมาค้าขายรุ่งเรือง จำนวน
6 บั้ง

7. ร้านศรีเมือง พมไพร ฉับบั้งไฟขึ้นสูงบอกกล่าวขอให้
บั้งไฟทุกบั้งที่ตนทำให้กับผู้มีว่าจ้างจุดขึ้นสูงและปลอดภัย ซึ่งในปีนี้ได้ทำบั้งไฟหมื่น จำนวน
60 บั้ง

8. นายสมจิตร ธนาไสย อยู่บ้านเลขที่ 63/2 ลาดพร้าว 71
กรุงเทพฯ ถวายบั้งไฟหมื่น 1 บั้ง เพื่อแสดงความเคารพ

9. นายเสงี่ยม คำนวนดี อายุ 58 ปี อยู่บ้านเลขที่ 88 หมู่ที่ 6
พร้อมครอบครัว ถวายบั้งไฟหมื่น 1 บั้ง เพื่อแสดงความเคารพถึงอันเป็นธรรมเนียมประเพณีของ
ตระกูลที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษว่า ในทุกปีจะต้องทำบั้งไฟหมื่นถวายอย่างน้อยปีละ 1 บั้ง เมื่อครบ
3 ปี ถวายบั้งไฟแสน 1 บั้ง ธรรมเนียมปฏิบัตินี้ได้กระทำมานานถึง 2 ชั่วคนแล้ว

10. นายสุนจน์ สวัสดิ์พานิช ข้าราชการครูโรงเรียนพมไพร
วิทยาคาร และรับเหมาก่อสร้าง พร้อมด้วยญาติพี่น้องถวายบั้งไฟหมื่น 2 บั้ง เพื่อให้ความสุข
ความเจริญประสบความสำเร็จในอาชีพ

ในวันจัดงานประเพณีนี้ สถานศึกษาและหน่วยงานราชการทุกแห่งใน
พื้นที่อำเภอพมไพร (ยกเว้นไปรษณีย์โทรเลข) จะปิดทำการทั้ง 2 วัน ถ้าหากวันจัดงานประเพณี
ตรงกับวันราชการ ทั้งนี้เพื่อให้ทุกคนได้มีโอกาสร่วมงานโดยพร้อมเพรียงกัน นอกจากนี้ชาวอำเภอ
พมไพรที่ไปตั้งถิ่นฐานหรือทำงานอยู่ต่างจังหวัดก็จะเดินทางกลับมาเยี่ยมบ้าน และมีการรวมกลุ่มจัด
ผ้าป่าสามัคคีมาทอดถวายตามวัดภายในตัวเมือง ในตอนเช้าของวันจะมีการทำบุญตักบาตร บายศรี
สู่ขวัญให้ลูกหลานที่กลับมาเยี่ยมบ้านแล้วจึงออกไปเล่นฟ้อนซึ้งในงานประเพณี บุญบั้งไฟจึงเป็น
งานบุญที่ญาติมิตร ได้พบปะกันโดยพร้อมเพรียงและสนุกสนาน ซึ่งชาวพมไพรนั้นถือว่าเป็นวันรวมญาติ
หรือประเพณีการกลับมาเยี่ยมถิ่นเกิดของตน หากผู้ใดไม่กลับมาเยี่ยมบ้านในงานบุญนี้ (ยกเว้นผู้นั้น

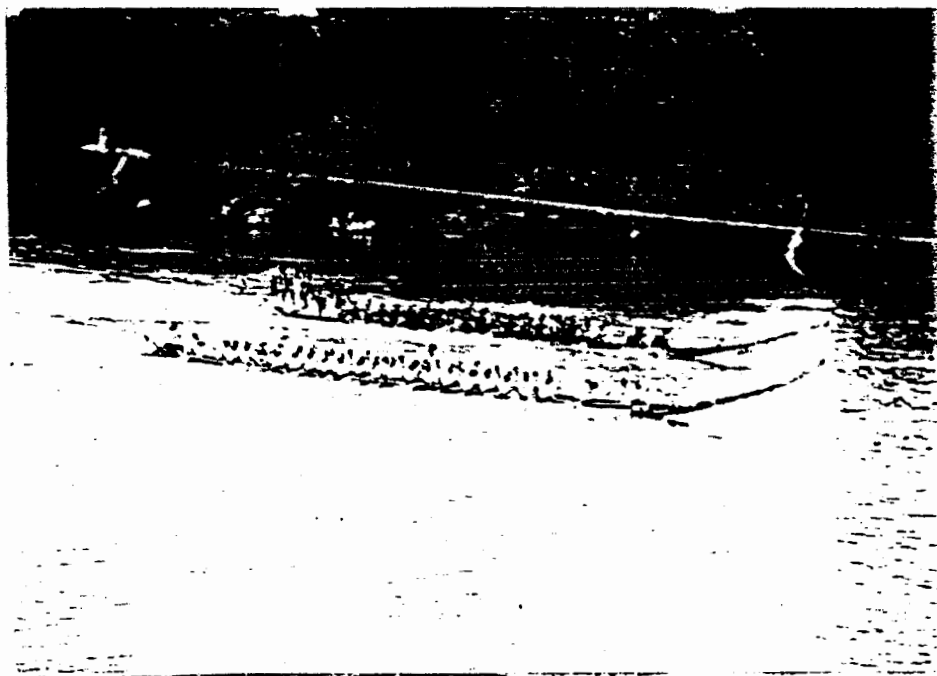
มีความจำเป็น) จะถือว่าผู้ยื่นไม่รักบ้านเกิดเมืองนอนอย่างแท้จริง (ละออง วงศ์คงเดช เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตยสาร แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดกลางอุมเวทย์ ตำบลพยอมไพร อำเภอยะบะโจรง จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ.2535)

ประเพณีบุญบั้งไฟนับเป็นประเพณีของชุมชนที่สำคัญ และมีความเกี่ยวข้องกับความสำเร็จในเรื่องมหัศจรรย์ โดยเฉพาะเจ้าพ่อพระมหาธาตุ ชาวพยอมไพรทุกคนถือว่าการจัดงานประเพณีนี้เป็นการแสดงความเคารพนับถือ และตอบแทนบุญคุณที่มหัศจรรย์ได้ช่วยเหลือคุ้มครองให้ประสบความสำเร็จ ความสมหวัง บุญบั้งไฟจึงเป็นประเพณีที่ได้รับความสนใจจากทุกกลุ่มบุคคลและหน่วยราชการอย่างกว้างขวาง มีความสำคัญคู่บ้านคู่เมือง ส่วนคติความเชื่อที่อาจจะเกี่ยวข้องกับเรื่องอื่น ๆ อีกนั้นจะได้ศึกษาวิเคราะห์ต่อไป

4. ประเพณีแข่งเรือ

บุญสว่างเรือหรือประเพณีแข่งเรือยาวของอำเภอยะบะโจรง เป็นอีกประเพณีหนึ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับมหัศจรรย์ ชาวอำเภอยะบะโจรงจะจัดงานบุญประเพณีขึ้นหลังจากออกพรรษาประมาณ 1 สัปดาห์ โดยมีสถานที่จัดงานคือ ลำน้ำชีบริเวณท่ากกอกซึ่งติดกับบ้านท่าสะอาด (บ้านนา) สถานที่จัดงานจะอยู่ห่างจากหอโงงมเหศักดิ์ประมาณ 500 เมตร เรือที่ใช้แข่งขันในงานประเพณีเป็นเรือยาวขนาด 40 ฝีพายซึ่งมีทั้งเรือที่อยู่ในท้องถิ่นและเรือจากต่างถิ่น (ดูภาพประกอบ 18)

ก่อนถึงวันแข่งขัน เรือที่อยู่ในท้องถิ่นเช่น เรือเจ้าพ่อแสนเมืองของบ้านท่าสะอาด เรือเจ้าพ่อคำบอนของบ้านดอนเสาโงง เป็นต้น จะทำการฝึกซ้อมกำลังฝีพายในลำน้ำ และในวันแรกของการฝึกซ้อมก่อนที่จะนำเรือลงน้ำ หัวหน้าคณะเรือและฝีพายทั้งหมดจะนำดอกไม้ ธูป เทียน ไปยังหอโงงมเหศักดิ์เพื่อทำพิธีบวงสรวงและขออนุญาตนำเรือลงฝึกซ้อมในลำน้ำ ขอให้มหัศจรรย์คุ้มครองรักษาอย่าให้มีอันตรายใด ๆ เกิดขึ้นกับเรือและฝีพาย ขอให้การฝึกซ้อมดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย ฝีพายทุกคนมีพลังกำลังเข้มแข็งและเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

ภาพประกอบ 18 ประเพณีแข่งเรือหรือญว่งเฮื้อของอำเภอพนมไพร เมื่อวันที่ 17-18 ตุลาคม 2535

เรือที่เดินทางมาจากต่างถิ่น ซึ่งมักจะมาถึงบริเวณแข่งขันก่อนวันแข่งขัน 1 วัน และพักค้างคืนอยู่ในหมู่บ้าน เมื่อเดินทางมาถึงหัวหน้าคณะและตัวแทนฝีพายของเรือจะนำดอกไม้ ธูป เทียน ไปยังหอโง้งมเหศักดิ์เพื่อบอกกล่าวขออนุญาตพักค้างคืนในพื้นที่อำเภอพนมไพร และขอนำเรือเข้าร่วมแข่งขันในงานบุญประเพณี ขอให้มเหศักดิ์ดูแลคุ้มครองคณะเรืออย่าให้มีอันตรายเกิดขึ้นแก่เรือและฝีพายตลอดจนผู้ที่เดินทางมากับเรือทั้งหมด ให้ความปลอดภัยตลอดระยะเวลาที่อยู่ในพื้นที่ และเมื่อแข่งขันเสร็จก่อนที่จะเดินทางกลับ เรือต่างถิ่นก็จะนำดอกไม้ ธูป เทียน ไปบอกกล่าวมเหศักดิ์อีกครั้งหนึ่ง

ภาพประกอบ 19 พิธีบอกกล่าวในประเพณีแข่งเรือ ของคณะเรือต่าง ๆ ที่เข้าร่วมแข่งขัน

ในตอนเช้าตรู่ของวันแข่งขัน เรือที่อยู่ในท้องถื่นจะนำหัวเรือ ชันหมากเบง บุษบาเรือ ดอกไม้ ธูป เทียน ไปถวายมเหศักดิ์ที่หอโองการ พิธีกรรมจะเริ่มจาก คณะเรือแต่ละลำ แยกหัวเรือและชันหมากเบงออกจากหมู่บ้าน เมื่อไปถึงหอโองการ หัวหน้าคณะจุดธูปเทียนถวายดอกไม้ ถวายชันหมากเบง ถวายหัวเรือแด่มเหศักดิ์ ใฝ่ชายทุกคนถวายดอกไม้ ธูป เทียน หัวหน้าคณะกล่าว อัญเชิญมเหศักดิ์ให้ลงมารับสิ่งของถวายบุษบา ขอให้มเหศักดิ์ซึ่งเป็นผู้ดูแลรักษาลำน้ำอนุญาตให้ ลูกหลาน บ่าว ไพร เสนานำเรือลงแข่งขัน ขอให้ลงมาช่วยเหลือติดตามคุ้มครองเรือให้ปลอดภัย ให้ใฝ่ชายทุกคนมีพลังกำลังเข้มแข็ง จิตใจฮึกเหิมเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน (ดูภาพประกอบ 19-20)

เมื่ออยู่เข็ญเทศักดีแล้ว หัวหน้าคณะจะรินเหล้าขาวใส่แก้ว 1 แก้ว จุดบุหรี 1 มวน วางบนหอยโข่ง ถวายมเทศักดี และรินเหล้าลงบนหัวเรือ พรมน้ำหอม แป้งหอม ลงบนหัวเรือ ฝ้ายตีขมุ้ง กลอง ฟังฮาด เสง้งหรือชบกล่อมมเทศักดี ในขณะที่เสง้งมเทศักดีที่หอยโข่งหลังใหญ่หัวหน้าคณะก็จะนำ เหล้า บุหรี ไปถวายหอยโข่งหลังเล็กและเสาหลักบ้าน เมื่อเสง้งจนได้เวลาพอสมควร (ประมาณ 15-20 นาที) ที่กะประมาณว่าเทศักดีลงมารับสิ่งของแล้ว จึงแห้วเรือและชันหมากเบงออกจาก หอยโข่ง นำหัวเรือมาต่อเข้ากับลำเรือเพื่อแข่งขันต่อไป (ดูภาพประกอบ 21)

ภาพประกอบ 20 นิธิบอกกล่าวถวายชันหมากเบงบุหรีเรือแด่มเทศักดีของคณะเรือเจ้าพ่อแสนเมือง บ้านท่าสะอาด ตำบลพมไพร

ภาพประกอบ 22 คณะเรือที่ทำพิธีบอกกล่าวแล้วนำหัวเรือและขันหมากเบงเดินทางกลับ

พิธีบอกกล่าวถวายเรือให้มเหศักดิ์ของเรือที่อยู่ในท้องถิ่นอำเภอ

พนมไพร นอกจากจะทำในประเพณีแข่งเรือของอำเภออันเป็นท้องถิ่นของตนแล้ว ในกรณีที่น่าเรือไปแข่งขันต่างถิ่น เช่น กมลาไสย ท่าตูม ยโสธร ฯลฯ ก่อนออกเดินทางคณะเรือจะนำขันหมากเบงบูชาเรือมาถวายอัญเชิญมเหศักดิ์ที่หอโอง และขอให้มเหศักดิ์เดินทางติดตามไปกับคณะเรือด้วยเพื่อช่วยเหลือคุ้มครองการเดินทางให้เกิดความปลอดภัย และได้ชัยชนะในการแข่งขัน นอกจากนี้ยังมีข้อห้ามซึ่งถือว่าเป็นคำสั่งของมเหศักดิ์ สั่งห้ามฝีพายทุกคนดื่มเหล้าก่อนลงเรือหรืออยู่ในเรือ ห้ามขัดแย้งทะเลาะเบาะแว้งกัน ผู้ใดฝ่าฝืนมเหศักดิ์จะโกรธและบันดาลให้เรือพ่ายแพ้ในการแข่งขัน

หรือทำให้ผู้ฝ่าฝืนเจ็บป่วยซึ่งผู้ฝ่าฝืนต้องขอขมาด้วยเกล้าขาน ไก่ต้ม หรือเหล้าโท ไก่ตัวกับมเหศักดิ์ และให้สัตย์สัญญาว่าจะไม่ฝ่าฝืนคำสั่งอีก ในการทำพิธีอัญเชิญมเหศักดิ์ให้ลงเรือนี หากทำพิธีไม่ถูกต้องหรือมเหศักดิ์ไม่พอใจ มเหศักดิ์ก็จะไม่ยอมลงเรือ การทิ่มมเหศักดิ์ไม่ยอมลงเรือจะทราบจากกลางบอกเหตุหลังจากทำพิธี ลางบอกเหตุนี้อาจได้แก่ คณะเรือมีการทะเลาะเบาะแว้งกันหรือล้มชันหมากเบงไว้ที่หอโอง ในกรณีเช่นนี้จะต้องทำพิธีใหม่และอาจมีการขอขมามเหศักดิ์เพื่อให้มเหศักดิ์เดินทางไปด้วย (อำพันธ์ สังสนา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 87 หมู่ 9 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2535)

นอกจากพิธีบอกกล่าวของเรือที่เข้าร่วมแข่งขันในงานบุญประเพณีแล้ว ในตอนเย็นก่อนวันแข่งขัน 1 วัน ตัวแทนชาวบ้านประมาณ 3-4 คน จะนำดอกไม้ ธูป เทียนไปที่หอโองเพื่อบอกกล่าวมเหศักดิ์ให้ทราบว่าชาวอำเภอพนมไพรจะจัดงานบุญสว่างเอื้อขันในลำน้ำชี ขอให้มเหศักดิ์ลงมาชมดูงานบุญของลูกหลาน และรักษาคำครองอย่าให้ผีร้ายหรือคนก่อเหตุวุ่นวายเดือดร้อนขึ้นในงาน ขอให้งานจงดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย เมื่อถึงตอนเช้าตรู่ของวันแข่งขันตัวแทนชาวบ้านกลุ่มนี้ก็จะนำสำหรับคาวหวาน เหล้าขาว บุหรี่ ไปถวายมเหศักดิ์อีกครั้งหนึ่ง

พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์ในงานประเพณีแข่งเรือ จะกระทำที่หอโองเพียงแห่งเดียว โดยมีตัวแทนของชาวบ้านและหัวหน้าคณะเรือเป็นผู้นำในพิธีกรรม ซึ่งแต่เดิมการทำพิธีกรรมจะกระทำที่หอบูชาบ้านของเทียมด้วย แต่ต่อมาเทียมเห็นว่าการที่ชาวบ้านมาทำพิธีที่หอบูชาโดยผ่านเทียม ทำให้ชาวบ้านเกิดความไม่สะดวกหลายประการ เทียมจึงให้งดพิธีที่หอบูชาให้ชาวบ้านทำพิธีที่หอโองเพียงแห่งเดียว (นาง สร้อยคำ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 79 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2535)

พิธีบอกกล่าวมเหศักดิ์ในฐานะที่เป็นเจ้าของลำน้ำ นอกจากจะมีในประเพณีแข่งเรือแล้ว ชาวบ้านที่พึ่งพาลำน้ำในการทำมาหากิน เช่น ชาวบ้านท่าสะอาด

บ้านดอนเสาธง บ้านดอนเจริญ เป็นต้น จะมีการบอกกล่าวอีกลักษณะหนึ่ง คือ บอกกล่าววมเหศักดิ์กับสายน้ำโดยการจุดบู่หรือ 1 มวน จุ่มลงไปใต้น้ำพร้อมกับกล่าวเชิญเหศักดิ์ให้มารับบู่หรือจากลูกหลาน บ่าว ไพร เสนา ยังสถานที่บอกกล่าว เพราะลูกหลานไม่สามารถเดินทางไปบอกกล่าวยังหอธงได้ ขอให้เหศักดิ์คุ้มครองรักษาให้มีความปลอดภัยตลอดเวลาที่อาศัยลำน้ำทำมาหากิน ในวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาลำน้ำจึงทำให้ชาวบ้านถือว่าตนเองเป็น "ลูกซี" มีเหศักดิ์เป็นผู้คุ้มครองรักษาให้ปลอดภัย จนถึงกับมีคำกล่าวว่า "ชาวอำเภอพนมไพรผู้ใดกลัวน้ำ ผู้นั้นก็ไม่ใช่ลูกซี และลูกซีนี้เจ้าปู่ (มเหศักดิ์) จะคุ้มครองรักษาไม่ให้มีอันตรายใด ๆ" (ปิง ถวิลไพร และเปลี่ยน น้อยมาลา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ท่ากกอก สนามแข่งขันเรือยาว บ้านท่าสะอาด ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2535)

จากการสังเกตและสอบถามพิธีกรรมที่เกี่ยวกับมเหศักดิ์ในประเพณีแข่งเรือทำให้ทราบว่า มเหศักดิ์องค์ที่มีความสัมพันธ์กับชาวบ้านอย่างใกล้ชิด และชาวบ้านมักเอ่ยถึงเสมอ ๆ ในงานบุญนี้คือ เจ้าพ่อเหล็กซี โดยชาวบ้านยอมรับว่าเจ้าพ่อเหล็กซีเป็นผู้ดูแลรักษาลำน้ำทั้งหมด การบอกกล่าวหรือพิธีกรรมที่เกี่ยวกับลำน้ำจึงต้องบอกกล่าวเจ้าพ่อเหล็กซีแม้กระทั่งในกรณีที่ชาวบ้านบางคนเดินทางไปทำงานเป็นลูกเรือประมง ก็จะบอกกล่าวเจ้าพ่อเหล็กซีให้ทราบและคุ้มครองรักษาความปลอดภัยให้ในทะเลด้วย

บทที่ 4

องค์ประกอบของประเพณี พิธีกรรมการเลี้ยงมเหศักดิ์

ความเชื่อและการนับถือมเหศักดิ์ทำให้เกิดประเพณีสำคัญประเพณีหนึ่ง ซึ่งเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์โดยตรงนั่นคือ ประเพณีการเลี้ยงมเหศักดิ์ ประเพณีนี้มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "ประเพณีบุญเลี้ยงบ้าน" ความเป็นมาของประเพณีไม่สามารถระบุได้ว่ากระทำกันมาตั้งแต่เมื่อใด เพราะจากหลักฐานซึ่งเป็นคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดล้วนสอดคล้องตรงกันว่า ได้ปฏิบัติกันมาตั้งแต่โบราณในยุคที่อำเภอพนมไพรเป็นเมืองแสน และได้สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน จนถึงปัจจุบัน โดยยึดถือกันมาว่าในรอบปีหนึ่ง ๆ จะต้องทำพิธีเลี้ยงบวงสรวงมเหศักดิ์ 1 ครั้ง เพื่อเป็นการแสดงความคารวะขอบคุณมเหศักดิ์ที่ช่วยเหลือดูแลรักษาบ้านเมืองให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ปลอดภัยจากภัยพิบัติต่าง ๆ ภัยแล้งให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร และการทำมาหากิน ถ้าหากปีใดชาวเมืองละเลยไม่ปฏิบัติจะถือเป็นการผิดจารีตประเพณี (ผิดฮีตบ้านคองเมือง) บ้านเมืองจะเกิดความเดือดร้อนอดอยากแห้งแล้ง เพื่อป้องกันเหตุเภทภัยอันจะเกิดขึ้นกับบ้านเมือง จึงต้องทำพิธีเลี้ยงบวงสรวงเป็นประเพณีทุกปีสืบมา

องค์ประกอบของประเพณี พิธีกรรม

ประเพณีการเลี้ยงมเหศักดิ์มีองค์ประกอบของพิธีกรรมที่สำคัญอยู่ 5 ประการ คือ บุคคลที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรม สถานที่ในการประกอบพิธีกรรม เครื่องมือเครื่องใช้ในพิธีกรรม และลำดับขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรม ซึ่งรายละเอียดขององค์ประกอบแต่ละอย่างสามารถแจกแจงได้ดังนี้

บุคคลที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม

บุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ ผู้นำในการประกอบพิธีกรรมกับผู้ร่วมพิธีกรรม

1. ผู้นำในการประกอบพิธีกรรม ผู้นำในการประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงบ้านหรือเลี้ยงมเหศักดิ์ คือ เทียมซึ่งเป็นร่างทรงขององค์มเหศักดิ์ (ดูภาพประกอบ 22) เทียมเป็นบุคคลที่มีบทบาทหน้าที่สำคัญมากที่สุด เพราะเป็นสื่อกลางในการติดต่อกับมเหศักดิ์ เทียมจึงเป็นผู้กำหนดวันเวลาในการทำพิธี ตรวจสอบความเรียบร้อยในการจัดหาวัสดุอุปกรณ์ที่จะใช้ในพิธี และดำเนินการในพิธีทุกขั้นตอนตั้งแต่ เริ่มพิธีจนเสร็จพิธี

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า เทียมของมเหศักดิ์ทั้ง 4 องค์ที่ยังมีผู้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน คือ เทียมประจำตัวของเจ้าพ่อเหล็กชี่กับเจ้าพ่อชมนู เจ้าพ่อทั้งสองมีความสัมพันธ์เป็นพี่น้องกัน เจ้าพ่อจึงมีเทียมเป็นคนเดียวกัน เทียมคนปัจจุบันของเจ้าพ่อคือ เทียมนาง สร้อยคำ อายุ 70 ปี อยู่บ้านเลขที่ 70 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร มีอาชีพทำนา เป็นเทียมของเจ้าพ่อมาประมาณ 30 ปี โดยสืบทอดตำแหน่งจากเทียมนั้นผู้เป็นลุง การสืบทอดตำแหน่งระหว่างเทียมนั้นกับเทียมนางนั้น จากคำบอกเล่า (นาง สร้อยคำ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 79 หมู่ 3 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2535 ; ทองพูล สายโพธิ์คำ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 112 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2535) กล่าวว่า เมื่อเทียมนั้นที่ไปบวชเป็นพระจำพรรษาอยู่ที่วัดป่าอัมพวัน (วัดประชา-ธรรมรักษ์) ได้นำเครื่องใช้เครื่องบูชาของเจ้าพ่อเหล็กชี่กับเจ้าพ่อชมนูไปฝากไว้กับเจ้าพ่อจุมคำที่วัดกลางอุดมเวทย์ และขอลาออกจากการเป็นเทียมรับใช้เจ้าพ่อ เจ้าพ่อจึงไม่สามารถที่จะลงเทียมได้ (ลงเทียมหมายถึงการเข้าร่างทรง) เจ้าพ่อจึงได้คัดเลือกหาเทียมคนใหม่สืบทอดเทียมนั้น และตกลงเลือกเอานางนาง การแสดงให้รู้ว่าเจ้าพ่อเลือกเป็นเทียมนั้น เจ้าพ่อได้มาทำไห้ทางหรดลูกบุญธรรมของนางนางล้มป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ และได้นำไปรักษาที่โรงพยาบาล

15 วัน แต่อาการไม่ดีขึ้นจึงนำกลับมารักษาที่บ้าน เมื่อเห็นอาการของนางหรีดทรุดหนักลงทุกวัน นางนางจึง ไปนิมนต์เพี้ยมั้นท์มา เชื่อมดูอาการป่วยของหลาน เมื่อเพี้ยมั้นท์เห็นอาการของนางหรีด ก็ทราบทันทีว่าเป็นการกระทำของเจ้าพ่อมหศักดิ์ที่ต้องการให้นางนางเป็นเพี้ยมประจำตัวของเจ้าพ่อ ดังนั้นจึงให้นางนางรับคำเจ้าพ่อเพื่อนางหรีดจะได้หายจากการป่วย

ภาพประกอบ 22 นางนาง สร้อยคำ เพี้ยมของเจ้าพ่อมหศักดิ์คนปัจจุบัน

เมื่อนางนางทราบว่าอาการป่วยของนางหรีดเกิดจากการกระทำของเจ้าพ่อ นางนางจึงแกล้งรับปาก และต่อรองกับเพี้ยมั้นท์ ในขณะนั้นอาการของนางหรีดก็ดีขึ้น เมื่อเห็นอาการของนางหรีดดีขึ้น นางนางก็ป้ายเบี่ยงด้วยเกรงว่าตนเองจะปฏิบัติรับใช้เจ้าพ่อได้ไม่เพียงพอ คราวนี้ อาการของนางหรีดก็ทรุดหนักลงถึงกับหมดสติไป นางนางเห็นว่าหากตนไม่ยอมรับเป็นเพี้ยมนางหรีด

ผู้เป็นลูกบุญธรรมของตนก็คงจะตายอย่างแน่นอน จึงยอมตกลงรับเอาตำแหน่งเทียมสืบต่อจากเทียมนั้นที่ เทียมนั้นที่จึงยกชันนิมนต์ให้นางนางและบอกว่าเจ้าพ่อมาอยู่ด้วยจะมีแต่ความ โชคดีให้ปรณิบัติ เจ้าพ่อ ให้ดี และแต่งรับเอาเครื่องแต่งเครื่องบูชาจากเจ้าพ่อจุมคำมาไว้ที่บ้าน เมื่อนางนางรับชันนิมนต์ เจ้าพ่อก็ลงเทียมสั่งให้หาหมอแคนมาเป่าแคน เทียมนางก็พื่อนรำอย่างสนุกสนาน ซึ่งเมื่อเจ้าพ่อออก แล้วเทียมนางกล่าวว่ารู้สึกอายมาก เพราะตนเองไม่เคยพื่อนรำมาก่อน หลังจากที่เทียมนางรับเป็น เทียมให้เจ้าพ่อแล้วต่อมาอีก 2 วัน อาการป่วยของนางหรัตกก็หาย

เมื่อรับเอาตำแหน่งเทียมแล้วเทียมนางพร้อมด้วยลูกหลานผู้นับถือทั้งหลาย จึงทำพิธีแต่งรับเจ้าพ่อมาอยู่บ้านของเทียม โดยนำชันนิมนต์ไปบูชาบอกกล่าวกับเจ้าพ่อจุมคำ ขอนำเอาสิ่งของเครื่องใช้เครื่องบูชาประจำตัวของเจ้าพ่อเหล็กชื่อกับเจ้าพ่อชมพูที่ฝากไว้กับ เจ้าพ่อจุมคำ (วัดกลาง) ไปบูชารักษาที่บ้านของเทียม สิ่งของเครื่องใช้เครื่องบูชาอันเปรียบ เสมือนสัญลักษณ์ของเจ้าพ่อมหศักดิ์ทั้งสองนั้น ได้แก่

1. เทียนฮีดเทียนคอง 1 คู่
2. ดาบ 1 คู่
3. ง้าว 1 คู่
4. เตียงนอน 1 คู่

การรักษาปรณิบัติเจ้าพ่อมหศักดิ์ทั้งสองที่บ้านของเทียมนั้น ในแต่ละวันเทียม จะต้องจัดหาอาหาร ข้าว น้ำ ถวายในตอนเช้า 1 ครั้ง อาหารที่ถวายจะเป็นขนม ผลไม้ หรือ คาวหวานอื่น ๆ ที่สามารถหาได้ยกเว้นอาหารที่ทำจากเนื้อวัวและปลาค่อน (ปลาค่อนเป็นคำ พื้นบ้าน หมายถึง ปลาทุกชนิดที่จับได้ในบริเวณที่น้ำแห้งขดลงเองตามธรรมชาติ ส่วนมากจะมีใน ฤดูข้าวออกรวง หรือหน้าแล้ง) เพราะเจ้าพ่อไม่ฉันเนื้อวัว สำหรับปลาค่อนนั้นเนื่องจากเมื่อครั้งที่ เจ้าพ่ออยู่เมืองจำปาศักดิ์เคยได้รับความทุกข์ยากลำบาก อันเกิดจากความแห้งแล้ง ชาวเมือง และเจ้าพ่อเองเคยจับปลาค่อนเป็นอาหาร ดังนั้นเมื่อเห็นปลาค่อนเจ้าพ่อจึงไม่ฉัน และเมื่อพบกับความแห้งแล้งอดอยาก เจ้าพ่อจึงบันดาลฟ้าฝนให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่ข้าวกล้าผลาหาร ช่วยเหลือชาวเมืองไม่ให้อดอยาก

การปฏิบัติตัวของเทียมตลอดระยะเวลาที่อยู่ในตำแหน่งนั้น จะต้องประพฤติตน เป็นคนดีถูกต้องตามกฎหมายและศีลธรรม รักษาศีลห้า ห้ามกินอาหาร เคี้ยวหมาก กินน้ำ บ้วนปาก หรือสูบบุหรี่ ในงานศพขณะที่ศพอยู่บนเรือน ถ้ามีผู้ใดเดือดร้อนมาขอ ให้มเหศักดิ์ช่วยเหลือ ไม่ว่าจะ เป็นวัน เวลาใด เทียมจะต้องให้ความช่วยเหลือติดต่อกับมเหศักดิ์ทุกครั้ง ห้ามปฏิเสธ และให้ถือว่า ความทุกข์ยากเดือดร้อนของชาวบ้านที่มาขอความช่วยเหลือนี้ก็คือความทุกข์ยากเดือดร้อนของ มเหศักดิ์เช่นกัน การติดต่อกับมเหศักดิ์จึงทำได้เกือบตลอดเวลา ยกเว้นในวันพระเป็นวันที่มเหศักดิ์ ต้องบำเพ็ญศีลภาวนา ซึ่งจะรับติดต่อในเรื่องที่มีความจำเป็นเดือดร้อนเร่งด่วนเป็นกรณีพิเศษเท่านั้น และในเวลาแดดแก่ประมาณ 11.30 - 14.00 น. ซึ่งเป็นเวลาพักผ่อนของมเหศักดิ์ เทียมก็จะ ไม่ทำพิธีเช่นกัน

พิธีกรรมในประเพณีเลี้ยงมเหศักดิ์ เทียมของเจ้าพ่อเหล็กขี้และเจ้าพ่อขมพู จึงเป็นบุคคลสำคัญที่เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม ในกรณีที่มียมเพียงคนเดียวเช่นนี้เนื่องจาก เจ้าพ่อมเหศักดิ์ทุกองค์ของนมไนร จะลงเทียมแล้วยังมีเจ้าผีในถิ่นอื่น ๆ ที่มาร่วมพิธีกรรม ลงเทียมในเทียมคนเดียวทั้งหมดด้วย

2. ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม ผู้ร่วมพิธีกรรมจะประกอบไปด้วยผู้ที่มีความเชื่อถือ ศรัทธาต่อมเหศักดิ์อย่างเหนียวแน่นแท้จริง ผู้เข้าร่วมพิธีเกือบทุกคนจะเป็นคนเดิมที่เคยเข้าร่วม พิธีในทุกปี หรือเป็นบุคคลในครอบครัวของผู้ที่เคยเข้าร่วมพิธี ซึ่งความเชื่อจะเกี่ยวโยงถึงระบบ ครอบครัวและเครือญาติด้วย ในกรณีของผู้ที่เคยเข้าร่วมพิธีไม่สามารถมาร่วมพิธีได้ก็จะส่งตัวแทน ซึ่งเป็นลูกหลานในครอบครัวมาร่วมพิธีอื่นเป็นการแสดงถึงความจงรักภักดีต่อมเหศักดิ์ บุคคลผู้ร่วม พิธีกรรมนี้พอที่จะจำแนกได้เป็น 5 กลุ่ม คือ

2.1 ลูกเผิงลูกเทียน ลูกเผิงลูกเทียน หมายถึง กลุ่มบุคคลที่ยอมรับ นับถือให้มเหศักดิ์ เป็นผู้ดูแลรักษาตนเองและครอบครัว ซึ่งเป็นความเชื่อในเรื่องของรักษา การขอมขอ เป็นลูกเผิงลูกเทียนผู้ขอจะนำขันน้ห้าขันน้แปด มาบอกแก่เทียมขออนุญาตเจ้าพ่อ เมื่อ เจ้าพ่อรับแล้วลูกเผิงลูกเทียนจะต้องถือปฏิบัติต่อของรักษาให้ถูกต้อง คือ

2.1.1 ทุกวันพระจะต้องนำขันน้ห้าขันน้แปด มาบูชาเจ้าพ่อ

2.1.2 วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา นำขันห้าขันห้าแปด มาบูชา และบอกกล่าวขอเข้าพรรษา ขอลออกพรรษากับเจ้าพ่อ

2.1.3 ในช่วงเข้าพรรษาจะต้องนำขันห้าขันห้าแปด มาบูชาเจ้าพ่อ ทุกวันพระ

2.1.4 บุญข้าวประดับดิน จะต้องนำอาหารมาถวายเจ้าพ่อ (ถวายข้าวประดับดิน)

2.1.5 บุญข้าวสาก จะต้องนำข้าวสากมาถวายเจ้าพ่อ

2.1.6 ถึงหน้าเกี่ยวข้าวเฒ่า จะต้องนำข้าวเฒ่ามาถวาย

2.1.7 เมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จแล้วจะต้องนำข้าวปีข้าวเดือนมา ถวายเจ้าพ่อ

2.1.8 เมื่อถึงบุญสงกรานต์ จะต้องมาทำพิธีรดเครื่องใช้ เครื่องบูชาของมเหศักดิ์ และผลิตเปลี่ยนผ้านุ่ง เครื่องทรงให้กับมเหศักดิ์

2.1.9 เมื่อครบรอบชวปี ต้องมาร่วมพิธีเลี้ยงปีให้เจ้าพ่อทุกปี ในพิธีเลี้ยงประจำปีกลุ่มลูกเผิงลูกเทียนมีหน้าที่มาจัดเตรียมเครื่องมือ เครื่องใช้ ในพิธีกรรม เช่น ร้อยพวงมาลัย ห่อข้าวต้ม ทำขนม จัดขันธิมนต์ นำขันหมากเบงไปถวาย บอกกล่าวเจ้าพ่อหลักเมือง เจ้าพ่อจุมคำ เจ้าปู่เจ้าย่า เป็นต้น ในวันทำพิธีจะมีหน้าที่เตรียม เครื่องนุ่งห่ม หมากพลู บุหรี่ ปรนนิบัติรับใช้เจ้าพ่อตลอดพิธี ในระยะเวลาที่ประกอบพิธีลูกเผิง ลูกเทียนจะต้องมาร่วมพิธีตลอดทุกวัน หรือ ไม่เช่นนั้นก็อาจให้สมาชิกในครอบครัวคนใดคนหนึ่งมาแทน ดังเช่นในพิธีเลี้ยงประจำปี 2535 ลูกเผิงลูกเทียนชื่อ นางเก็ง ณิชะลา ไม่สามารถไปร่วมพิธี ในวันเลี้ยงรับที่หอศาลได้จึงให้นางทอง ณิชะลา ลูกสาวไปทำหน้าที่จัดเครื่องนุ่ง เครื่องเสวย ให้เจ้าพ่อแทน ส่วนในวันที่เลี้ยงรับที่บ้านของเทียนนางเก็ง จึงเป็นผู้มาร่วมพิธีแทนลูกสาว (เก็ง ณิชะลา และทอง ณิชะลา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 67 หมู่ 13 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2535)

2.2 ม้าฟ้อนม้าเทียม หมายถึง หมอแคนที่ทำหน้าที่เป่าแคนในพิธี
เสียงแคน หมายถึง ม้าซึ่งเป็นพาหนะของเจ้าผีที่ใช้เดินทางมายังโลกมนุษย์ และผ่านร่างของ
เทียมติดต่อกับมนุษย์เพื่อรับเครื่องบูชาเช่นสรวง ทำนายทายทักเหตุการณ์บ้านเมือง ละเล่น
ฟ้อนรำรื่นเริง ซึ่งล้วนต้องอาศัยเสียงแคนเป็นสื่อในทุกขั้นตอน ถ้าไม่มีเสียงแคนเจ้าผีก็จะ
ไม่ลงเทียมและจะไม่ทำพิธีใด ๆ จนกว่าจะได้ยินเสียงแคน ดังนั้นม้าฟ้อนหรือหมอแคนจึงนับเป็น
บุคคลสำคัญที่จะต้องร่วมพิธีทุกครั้ง ผู้ที่จะเป็นม้าฟ้อน มเหศักดิ์จะทำการคัดเลือกเอง เพราะ
ถ้ามีม้าฟ้อนไม่ถูกใจมเหศักดิ์ก็จะไม่ลงเทียม ม้าฟ้อนม้าเทียมจึงต้องมีความสามารถในการเป่าแคน
เป็นที่ถูกอัยยาศรัยของเจ้าพ่อด้วย ม้าฟ้อนม้าเทียมคนปัจจุบันได้รับใช้เจ้าพ่อมาเป็นเวลาสิบกว่าปี
โดยพบกับเจ้าพ่อครั้งแรกในงานบุญบั้งไฟ หลังจากนั้นเมื่อมีพิธีเลี้ยงปี และบุญบั้งไฟ เจ้าพ่อก็จะให้
มาเป่าแคนทุกครั้ง (พุด ประวีณา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่บ้านเลขที่ 81 หมู่ 13 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม
พ.ศ. 2535)

ม้าฟ้อนม้าเทียมจึงเป็นบุคคลที่จะต้องเข้าร่วมพิธีกรรม การเลี้ยงประจำปี
ตลอดพิธีและจะไม่มีการเปลี่ยนตัวม้าฟ้อนม้าเทียมจนกว่าจะเสร็จพิธี

2.3 เสนาม้าฟ้อนม้าเทียม หมายถึง บุคคลที่ฟ้อนรำละเล่นกับเทียม
ในขณะที่เจ้าผีลงเทียมจะมีการฟ้อนรำละเล่นจนกว่าเจ้าผีนั้น ๆ จะออกจากร่างเทียม การฟ้อนรำ
นี้จะต้องมีคนฟ้อนรำกับเจ้าผีด้วย บุคคลเหล่านี้จะถูกเรียกว่า เสนาม้าฟ้อนม้าเทียม ซึ่งมีประมาณ
4-5 คน นอกจากฟ้อนรำกับเจ้าผีแล้ว เสนาม้าฟ้อนม้าเทียมยังเป็นผู้สอบถามเรื่องราวต่าง ๆ จาก
มเหศักดิ์ และเจ้าผีที่ลงเทียมแต่ละองค์ คนที่เป็นเสนาม้าเทียมมักจะเป็นคนเดิมหรือเชื้อสายของคน
ที่เคยเป็นมาก่อน และต้องเป็นบุคคลที่เจ้าพ่อมีความชื่นชอบ ถ้าเจ้าพ่อไม่พอใจเสนาม้าฟ้อนม้าเทียม
คนใด ก็จะมีผลออกให้ห่างจากตน ความใกล้ชิดของเจ้าพ่อกับเสนาม้าเทียมแต่ละคนสามารถสังเกต
ได้ในขณะที่ฟ้อนรำ

บุคคลที่เป็นเสนาม้าฟ้อนม้าเทียมจึงมีความสำคัญในการร่วมพิธี และถือว่า

เป็นบุคคลที่ทำให้บรรยากาศในพิธีสนุกสนานมีความเป็นกันเองระหว่างเจ้าพิธีกับผู้ร่วมพิธีทั้งหมด เสนาฆาฬื่อนฆาฬเทียบนับเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับมเหศักดิ์มากที่สุดใญพิธี และบางครั้งก็สามารยออกล้อกับมเหศักดิ์ได้

2.4 เสนาฆัฎกา หมายถึง กลุ่มบุคคลที่ไปแจ้งข่าวงานพิธีเลี้ยงมเหศักดิ์ใญ่ประชาชนได้ทราบ ในอดีตเมื่อเจ้าเมืองได้ตกลงวันเวลาที่จะทำพิธีเลี้ยงบิแก่มเหศักดิ์แล้ว ก็ะสั่งใญ่บ่าวไพร่ออกไปตีฆ้องร้องป่าวใญ่ประชาชนได้ทราบ และเตรียมตัวมาร่วมพิธี ผู้ใญ่มาร่วมพิธีไม่ได้ก็บริจาคสิ่งของเงินทองมาแทนกับเสนาฆัฎกาใญ่นำมามอบใญ่มเหศักดิ์ ในปัจจุบันเสนาฆัฎกาหมายถึง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นผู้แจ้งข่าวบอกเล่าแก่ประชาชนในเขตคุ้มของตนถึงวันเวลาใญ่การเลี้ยงมเหศักดิ์ และรวบรวมเงินบริจาคมาเป็นค่าใญ่จ่ายใญ่พิธี

โดยหน้าที่กำนันผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านจะ เป็นผู้ดูแลความเรียบร้อยของการจัดงาน การเตรียมสถานที่ เตรียมเครื่องมือเครื่องใช้ใญ่พิธีดูแลความเรียบร้อยของสถานที่หลังจากเสร็จพิธีและแถลงรายรับรายจ่ายใญ่พิธี

2.5 ผู้บิถือท้าวไป บุคคลที่นับถือมเหศักดิ์จะมีทั้งผู้ที่เคยบนบานขอความช่วยเหลือจากมเหศักดิ์ และผู้ที่ไม่เคยบนบานมเหศักดิ์เลย แต่เชื่อถือศรัทธายกย่องมเหศักดิ์ว่าเป็นพ่อบ้านพ่อเมือง ดูแลรักษาบ้านเมืองใญ่ร่มเย็นเป็นสุข ในฐานะที่เป็นชาวเมืองจึงถือว่ามเหศักดิ์มีบุญคุณต่อบ้านเมือง เมื่อถึงพิธีเลี้ยงบวงสรวงประจำปีบุคคลเหล่านี้จึงมาร่วมพิธีกรรมด้วยความนับถือศรัทธา ผู้ที่เคยบนบานแต่ยังไม่ได้แก้บนก็จะนำสิ่งของแก้บนมาถวายผู้แก้บนแล้วแต่ยังระลึกถึงบุญคุณของเจ้าพ่อก็จะนำสิ่งของมาถวาย เช่น เหล้า บุหรี่ หรือเงินผู้ร่วมพิธีในกลุ่มนี้จึงมีทั้งคนที่อยู่ใญ่ท้องถื่นอำเภอพนมไพร และคนต่างถื่น การร่วมพิธีบางคนเมื่อถวายของเสร็จ หรือรับฝ้ายผูกแขน รับน้ำมนต์ของเจ้าพ่อแล้วก็จะเดินทางกลับแต่บางคนก็จะอยู่จนเสร็จพิธี จำนวนผู้ร่วมพิธีในกลุ่มนี้จึงไม่แน่นอน บางปีก็จะมีเป็นจำนวนมาก บางปีก็จะมีจำนวนน้อย

ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมทั้งหมดมีฆื่อนำสิ่งเกดหลายประการ คือ

1. เป็นหญิงประมาณร้อยละ 95 มีเพศชายเป็นส่วนน้อย ซึ่งมักจะ ได้แก่ ผู้ทำหน้าที่ฆ่าสัตว์ ทำอาหาร ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ม้าฟ่อนมาเทียม เมื่อคิดเป็นร้อยละ เพศชายจึงมีเพียงประมาณร้อยละ 5 เท่านั้น
  2. อายุของผู้เข้าร่วมพิธีกรรมโดยเฉลี่ยจะอยู่ระหว่าง 60-75 ปี
  3. ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมส่วนมากมักเป็นผู้ที่เคยมีประสบการณ์ หรือเคย ร่วมพิธีมาก่อน
  4. โดยส่วนมากมักเป็นกลุ่มคนจากบ้านดอนเจริญ บ้านดอนพระจันทร์ บ้านอุดมสิน คุ่มกลาง (หมู่ 6) คุ่มโนนศิลาแลง (หมู่ 3) คุ่มซึ้ง (หมู่ 2) บ้านดอนเสาโง้ง ส่วนในหมู่บ้านอื่น ๆ หรือคุ่มบ้านอื่น ๆ มีประมาณ 2-3 คน หรือไม่มีผู้มาร่วมพิธีแต่ส่งเงินบริจาค มาร่วมพิธี
  5. ผู้ขี้บอดบางคนที่ไม่สามารถมาร่วมพิธีได้ จะฝากดอกไม้ พวงมาลัย เทียน หมาก พลู มากับผู้มาร่วมพิธี บุคคลเหล่านี้มักเป็นผู้ที่ประกอบอาชีพรับราชการ
- ในจำนวนบุคคลที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทั้งหมดเหล่านี้ เทียนนับเป็นบุคคลที่มีความสำคัญสูงสุด เพราะเปรียบเสมือนกับองค์เจ้าพ่อมเหศักดิ์ ส่วนบุคคลอื่น ๆ ล้วนมีบทบาทเท่าเทียมกัน การแบ่งปันภาระหน้าที่ในพิธีของแต่ละคนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยไม่ต้องบอกกล่าว ทุกคนจะรู้หน้าที่และปฏิบัติถวายเจ้าพ่อมเหศักดิ์ด้วยความเต็มใจ

ระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรม

การกำหนดวัน เวลาในการประกอบพิธีกรรมตามจารีตประเพณีที่ถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณ กำหนดว่า เมื่อถึงวันพุธแรก เดือนหก ออกใหม่ นับตั้งแต่วันที่ 1 ค่ำถึง 15 ค่ำ (ออกใหม่ หมายถึง ต้นเดือน) ให้ทำการเลี้ยงบ้านเลี้ยงเมือง เพื่อความสวัสดิมีชัยแก่บ้านเมือง ดังนั้นเมื่อถึงเดือนหกเทียมจึงกำหนดเอาวันพุธแรกของเดือนเป็นวันทำพิธี และแจ้งให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้านทราบ เพื่อบอกแก่ลูกบ้านต่อไป (ทุเรียน จาคะวุฒิ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 85 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ. 2535) และด้วยเหตุที่ว่าประเพณีนี้มีมาช้านานชาวบ้านทั่วไปจึงทราบกันดี โดยไม่ต้องบอกกล่าว

และถึงแม้ว่าจะกำหนดวันพุธเป็นวันเลี้ยง แต่ชั้นตอนต่าง ๆ ของพิธีทั้งหมดจะมีอยู่รวม 2 วัน ทั้งนี้ จะมีการเตรียมงานล่วงหน้าก่อน 1 วัน คือ วันรวมหรือวันโฮม เพื่อจัดเตรียมสิ่งของเครื่องใช้ในพิธี ชาวบ้านจะนำดอกไม้ หนาก พลุ บุหรี่ เหล้า ข้าวสาร กล้วย ขนม ใบตอง ฯลฯ มาพร้อมกันที่บ้านของเทียม แบ่งหน้าที่จัดทำสิ่งต่าง ๆ เช่น ร้อยพวงมาลัย ทำชั้นนิมนต์ ทำบายศรี ห่อข้าวต้ม ฯลฯ วันรวมนี้ตรงกับวันอังคาร

2. วันเลี้ยงใหญ่ วันเลี้ยงใหญ่หรือวันเลี้ยงรับจะตรงกับวันพุธ "ในวันนี้ พิธีจะทำที่ดอนห่อโฮงมเหศักดิ์ ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านดอนเสาโฮง ตำบลพนมไพร ห่างจากบ้านของเทียม และตัวอำเภอประมาณ 2 กิโลเมตร

3. วันทรงายภาชนีข้าว ในวันพฤหัสบดีจะทำพิธีที่บ้านของเทียม วันนี้เป็นวันที่เจ้าพ่อมเหศักดิ์ทุกองค์และเจ้าผีต่าง ๆ มาเล่นรื่นเริงเสียงทายข้าวกล้า ทำนายเหตุการณ์บ้านเมือง วันที่ประกอบพิธีทั้ง 3 วันนั้นจะต้องไม่มีวันใดวันหนึ่งตรงกับวันพระ ระยะเวลาของการทำพิธีในแต่ละวันจะเริ่มจากเวลาประมาณ 9.00 น. และเสร็จสิ้นพิธีประมาณ 14.30 น. วันเวลาในการประกอบพิธีเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องยึดถือปฏิบัติให้ตรงตามกำหนด เพราะหากกระทำล่าช้าหรือละเอียดไม่ปฏิบัติจะนำเคราะห์ร้ายมาสู่บ้านเมือง เกิดข้าวยากหมากแพง และเกิดภัยพิบัติต่าง ๆ ดังนั้นประเพณีเลี้ยงมเหศักดิ์ หรือบุญเลี้ยงบ้านของอำเภอพนมไพรจึงตรงกับวันพุธแรกของเดือนหก

สถานที่ในการประกอบพิธีกรรม

สถานที่ในการประกอบพิธีกรรมจะมีอยู่ด้วยกัน 2 แห่ง คือ บริเวณดอนห่อโฮงมเหศักดิ์ และบ้านของเทียมเจ้าพ่อเหล็กชื่กับเจ้าพ่อขมพู

1. ดอนห่อโฮงมเหศักดิ์ หอมเหศักดิ์หรือโฮงเจ้าพ่อมเหศักดิ์ ตั้งอยู่บ้านดอนเสาโฮง ตำบลพนมไพร ตรงบริเวณด้านหลังของโรงเรียนบ้านดอนเสาโฮงติดกับลำชีซึ่งเป็นบริเวณเหนือสุดของหมู่บ้าน หอมเหศักดิ์จะมีชื่อเรียกว่า "ศาลเจ้าพ่อปูดอนเสาโฮง" สาเหตุที่หอมเหศักดิ์มีชื่อเรียกเช่นนั้นเพราะถือเอาตามสถานที่ตั้ง ซึ่งตั้งอยู่บริเวณดอนเสาโฮง ศาลเจ้าปูดอนเสาโฮงนี้

ถือว่าเป็นหอโงงของเจ้าพ่อเหล็กซี เจ้าพ่อมะหล่า เจ้าพ่อชมพู ส่วนเจ้าพ่อจุมคำนั้น ไม่มีหอศาล เพราะมีที่อยู่คือพระมหาธาตุวัดกลางอุดมเวทย์ เดิมเจ้าพ่อมเหศักดิ์ทั้ง 3 องค์มีหอประจำตัวคนละหลัง แต่เนื่องจากสภาพของหอเก่าแก่ทรุดโทรมและริมฝั่งแม่น้ำซึ่งถูกกัดเซาะตลิ่งพังลง ชาวบ้านจึงบูรณะซ่อมแซมสร้างขึ้นใหม่ แล้วเชิญเจ้าพ่อทั้ง 3 องค์มาอยู่รวมกัน ด้านข้างหน้าหอมีเศียรคัมภีร์ศาลปูตาของบ้านดอนเสาโงง และบ้านท่าสะอาด 1 หลัง หันหน้าไปทางหอใหญ่ ด้านทิศตะวันออกของหอใหญ่มีเสาหลักบ้านหรือเสาหลักชัย 1 หลัก

ในด้านประวัติความเป็นมาของดอนหอโงงนั้น (หลวงปู่สา นันตะเคน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดท่าวารี หมู่ 17 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2535) กล่าวว่า ชนกลุ่มแรกที่อพยพเข้ามาในบริเวณนี้เป็นเชื้อสายของพระยาตากศิลา ชื่อว่า พระยาชุษยเดินทางมาจากทางทิศใต้ของเมืองพนมไพรมาตั้งหลักแหล่งสร้างบ้านแปงเมืองขึ้น และตั้งชื่อเมืองว่า "เมืองเกษตรวิสัย" โดยมาตั้งบนดอนริมฝั่งแม่น้ำชี เนื่องจากเห็นว่าบริเวณนี้อุดมสมบูรณ์ ต่อมาพระยาชุษยได้แต่งงานกับนางวิปัสสิบุตรสาวของพระยาแสนเมือง พระยาแสนเมืองได้ให้ไพร่พล บางส่วนไปช่วยสร้างบ้านแปงเมืองเมืองเกษตรวิสัยจึงมีผู้คนมาอาศัยอยู่จำนวนมากขึ้น

ต่อมาพระยาชุษยได้ล้มป่วยและตายด้วยโรคไข้บักहां (โรคฝีดาษ) มีชาวเมืองล้มตายด้วยโรคร้ายนี้เป็นจำนวนมาก นางวิปัสสิจึงรวบรวมไพร่อพยพมาอยู่กับบิดาที่เมืองแสน จึงทำให้เมืองเกษตรวิสัยกลายเป็นเมืองร้าง ไม่มีผู้คนอาศัยรกร้างเต็มไปด้วยสัตว์ป่า มีต้นไม้ใหญ่หนาทึบ ต้นไม้ที่มีมากที่สุด คือ ต้นชาด ชาวบ้านในท้องถิ่นอื่นจึงเรียกบริเวณนี้ว่า "ดอนชาด" ครั้งหนึ่งมีชาวบ้านแก่ (สระแก้ว) ชื่อบักเอิก (อิก) ได้มาเลี้ยงวัวเลี้ยงควายที่ดอนชาดและได้กินลูกกะบก บังเอิญลูกกะบกติดคอถึงแก่ความตาย ดอนชาดจึงถูกเรียกชื่อใหม่อีกครั้งหนึ่งว่า "ดอนบักเอิก"

ขุนผดุงแดนมฤค อุปฮาดเมืองพนมไพรแดนมฤค (สมัยท้าวโพธิสาร วงศ์ ณ รัตน เป็นเจ้าเมือง) ได้มีคนเลี้ยงม้าชื่อวานายแข็ง ฤทธิ ซึ่งเป็นชาวบ้านตาเณร ตำบลบ่อพันขัน อำเภอสุวรรณภูมิ นายแข็ง ฤทธิ ได้ไปหาหญ้ามาให้ม้าที่ดอนบักเอิก เห็นว่าดอนบักเอิกมีทำเลดี อุดมสมบูรณ์

และไม่ต้องเดินทางมาหาห้ำไปให้ห้ำบ่อย ๆ จึงขออนุญาตตนเองฯ พาครอบครัวไปอยู่ที่ดอนมังกะเอ็ก
ในครั้งนี้มีชาวบ้านเกมหาของป่า และเลี้ยงวัวเลี้ยงควายที่ดอนมังกะเอ็กเป็นประจำ เห็นว่ามีคนมาอยู่
ที่ดอนมังกะเอ็กเลยอยากมาอยู่บ้าง จึงมีชาวบ้านแก่ประมาณ 3-4 ครอบครัวอพยพมาตั้งหลักแหล่งด้วย
คนกลุ่มนี้จึงนับเป็นกลุ่มที่สองของหมู่บ้าน

ต่อมามีผู้เห็นว่าบริเวณดอนมังกะเอ็กทำมาหากินสะดวก พื้นที่กว้างขวางติดกับแม่น้ำชี
จึงมีคนอีกหลายกลุ่มอพยพตามมา เช่น ชาวบ้านแก (สระแก้ว) บ้านท่าสะอาด ดุ่มแกพนมไพร
ออกไปตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นอันมาก ในช่วงนี้ชาวบ้านได้พบเลี้ยงผาและนำมาเลี้ยงไว้ในหมู่บ้าน
ต่อมาเลี้ยงผาตายจึงนำไปขายให้กับคนแกว (ญวน) ได้เงิน 24 บาท และนำเงินนั้นมาทำบุญให้กับ
เลี้ยงผา จึงมีคนเรียกชื่อของหมู่บ้านแห่งนี้ว่า "บ้านเลี้ยงโซ"

พ.ศ. 2472 หลวงนิคมคนารักษ์ นายอำเภอพนมไพรได้สำรวจพื้นที่เพื่อตั้ง
โรงเรียนประถม จึงให้ประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณดอนริมฝั่งแม่น้ำชีย้ายออกไปตั้งบ้านเรือนที่อื่น
บริเวณที่ตั้งบ้านเดิมจึงเป็นที่ตั้งโรงเรียน (ในปัจจุบันได้ขุดเป็นโรงเรียนประชาบาล) การสร้าง
โรงเรียนและขยายหมู่บ้านนี้ หลวงนิคมคนารักษ์ได้พบหอศาลที่ดอนป่าด้านหลังของโรงเรียนมีเสาป้าย
ซึ่งผูกอยู่ใกล้ ๆ หอ เขียนเป็นตัวอักษรลาว (ไทยน้อย) อ่านได้ใจความว่า "หอโฮงเกษตรวิสัย"
จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า "บ้านดอนเสาโฮง" และเรียกบริเวณดอนหอแห่งนี้ว่า "ดอนเสาโฮง"

การประกอบพิธีที่ดอนหอโฮงมหะศักดิ์จะทำในวันแรกซึ่งถือเป็นวันเลี้ยงใหญ่ หรือ
วันเลี้ยงรับพิธีกรรมในวันนั้นมีหลายอย่าง เช่น การฆ่าสัตว์ 4 เท้าเลี้ยงบวงสรวง การสงฆ์เจ้าพ่อ
ก่อนเจดีย์ทราย ปล่อยเรือเงินเรือคำ และการรื่นเริง เป็นต้น

2. บ้านเทียมประจำตัวของเจ้าพ่อเหล็กกับเจ้าพ่อขม ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 79 หมู่ 6
ซึ่งเป็นบ้านของนางนาง สร้อยคำ เทียมประจำตัวของเจ้าพ่อเหล็กกับเจ้าพ่อขม เป็นสถานที่
จัดเตรียมงานก่อนถึงวันเลี้ยงใหญ่ 1 วัน และงานหงายภาชนะข้าวในวันที่ 2 การใช้สถานที่ซึ่ง
เป็นของเทียมในวันที่ 2 นี้ เมื่อครั้งมีเทียมหลายคนก็จะเลือกใช้บ้านของเทียมที่มีอายุอาวุโสสูงสุด
เป็นสถานที่ในการทำพิธี

สถานที่ในการประกอบพิธีจึงกำหนดว่าวันแรกเป็นวันทำพิธีที่ดอนหอ โสภมเหศักดิ์ และในวันที่ 2 ทำพิธีที่บ้านของเทียมยัดถือเป็นแนวปฏิบัติสืบมา

เครื่องมือเครื่องใช้ในพิธีกรรม

เครื่องมือเครื่องใช้ในพิธีเป็นสิ่งที่จะต้องจัดทำให้ครบเรียบร้อยตามที่กำหนด ซึ่งแบ่งออกเป็นคายน (ครู) มเหศักดิ์ เครื่องบวงสรวงมเหศักดิ์ สิ่งของเครื่องใช้ประจำตัวมเหศักดิ์ และสิ่งของอื่น ๆ ที่ใช้กับเจ้าด่าน เจ้าผี ที่มาร่วมพิธีกรรม

1. คายนมเหศักดิ์ คายนที่ถวายเจ้าพ่อมเหศักดิ์ในพิธีจะมีอยู่ 2 ประเภทคือ คายน้อย กับคายนใหญ่ โดยคายน้อยจะถวายให้เจ้าพ่อในวันแรกที่เลี้ยงที่หอมเหศักดิ์ ส่วนคายนใหญ่ จะถวายในวันที่สองที่เลี้ยงที่บ้านของเทียม สิ่งของในเครื่องคายนทั้ง 2 ประเภท ได้แก่

ประเภทที่ 1 คายน้อย ประกอบด้วย

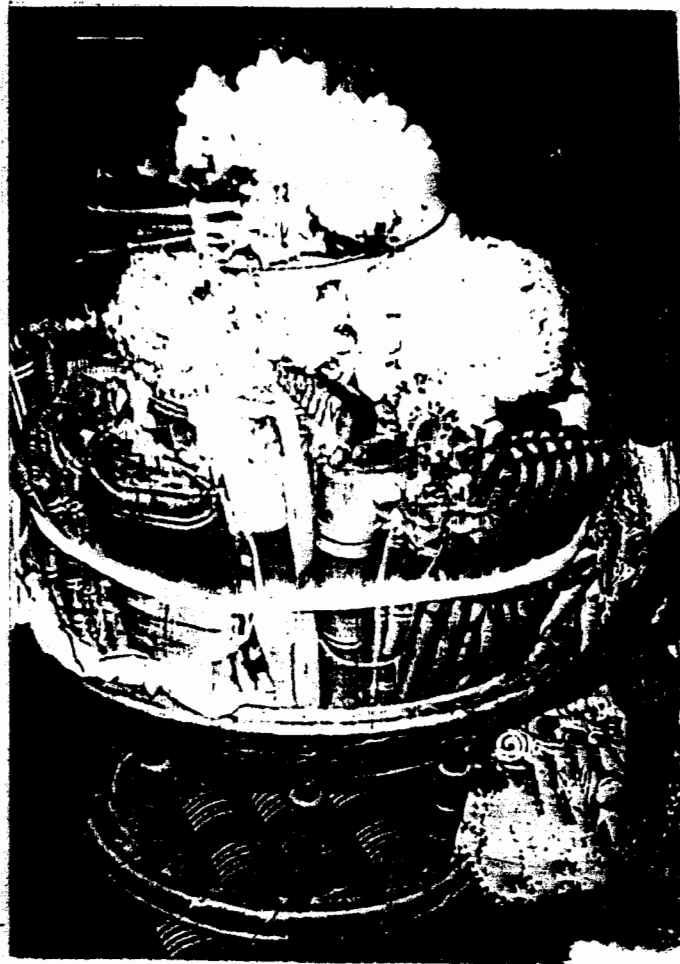
1. ผ้าถุงไหม 1 ผืน
  2. ผ้าแพรไหม 1 ผืน
  3. เงิน 6 สลึง
  4. ขันนิมณฑ์ 1 ขัน ประกอบด้วย ดอกไม้ 5 คู่ 8 คู่ เย็บใส่กรวยเล็ก เหล้าขาวขวดเล็ก 1 ขวด พวงมาลัยดอกไม้ 1 พวง
  5. บุหรี่ 1 ซอง
  6. ไม้ขีดไฟ 1 กลัก
  7. ขันหมากแก้ว 1 ขัน ประกอบด้วย หมาก พลุ ปูน แก่นคุณ
- ยาเส้น อย่างละ 3 คำ
8. ขันห้า ขันแปด
  9. น้ำหอม 1 ขวด
  10. น้ำอบ 1 ขวด
  11. พวงมาลัยคล้องคอ

12. อาสนะ

13. หมอนหนุน

ประเภทที่ 2 ค่ายใหญ่ (ดูภาพประกอบ 23) ประกอบด้วย

1. เงิน 12 บาท
2. ผ้าถุงไหมมัดหมี่ 9 ผืน
3. ผ้าโสร่งไหม 9 ผืน
4. ผ้าแพรไหม 18 ผืน
5. ชั้นห่า ชั้นแปด
6. สตางค์แดง 4 สตางค์
7. พวงมาลัยคล้องคอ
8. ชั้นนิมนต์ 1 ชั้น
9. เหล้าขาว 1 ขวด
10. ไช้โกดียบ 1 ฟอง
11. บุหรี่ 1 ซอง
12. ไม้ขีดไฟ 1 กลัก
13. มะพร้าวอ่อน 2 ลูก
14. ฝ้าย 1 มัด
15. อาสนะ 1 ที่
16. หมอนหนุน 1 ใบ
17. กล้าขอม 1 หวี

ภาพประกอบ 23 ค่ายใหญ่

เครื่องค้ายทั้ง 2 ประเภทจะนำไปใส่ในโตกไม้ถวายนหอบูชาของเจ้าพ่อ
ที่บ้านของเพี้ยมาก่อนแล้วจึงยกลงมาทำพิธี เครื่องคายน้อยจะเชิญไปถวายเป็นเหตุเกิดในวันแรก
เครื่องคายใหญ่จะถวายเป็นพิธีในวันที่สอง หลังจากที่เสร็จพิธีแล้วยกขึ้นบนหอบูชาเป็นเวลา
3 วัน จึงยกลง สิ่งของในคายทุกอย่างต้องเป็นของใหม่ (ยกเว้นเงิน) ฝ้านุ่ง ฝ้าถุงมัดหมี่
ฝ้าไสร่ง ต้องเป็นฝ้าใหม่หรือฝ้าที่เคยใช้ในพิธีของปีก่อน ห้ามนำฝ้าเก่าหรือฝ้าที่มีผู้เคยใช้แล้ว
มาใส่ในเครื่องคายเป็นอันขาด (ตี ฝ้ามาย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้
สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 27 หมู่ 2 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 4
พฤษภาคม พ.ศ.2535)

2. เครื่องบวงสรวงมเหศักดิ์

2.1 สัตว์ 4 เท้า 1 ชนิด ซึ่งกำหนดว่าต้องเป็นควายหรือหมูเท่านั้น
ถ้าปีใดบวงสรวงด้วยควายปีต่อมาให้บวงสรวงด้วยหมูสลับกันไป นอกจากกำหนดว่าต้องเป็นควาย
หรือหมูแล้วสัตว์ทั้งสองชนิดต้องมีคุณสมบัติ ดังนี้

- เป็นสัตว์ตัวผู้จำนวน 1 ตัว
- ถ้าเป็นหมูจะต้องเป็นหมูดำ มีลักษณะสมบูรณ์
- ถ้าเป็นควายต้องมีลักษณะสมบูรณ์ เขาไม่เก ไม่ทู่และไม่เป็น

ควายเผือก

- เป็นสัตว์ที่กำลังอยู่ในวัยฉกรรจ์
- นำเขา ขา เครื่องใน ถวายเจ้าพ่อในสถานที่สมบูรณ์

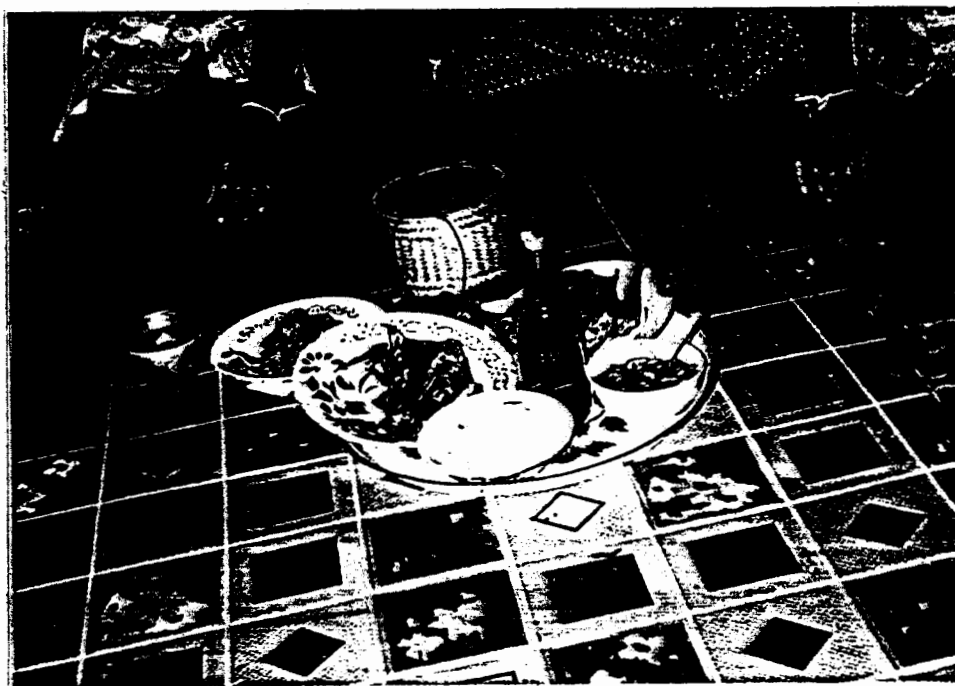
สัตว์ 4 เท้าอีกชนิดหนึ่งที่เคยเป็นเครื่องบวงสรวงมเหศักดิ์คือเต่า
แต่เนื่องจากในปัจจุบันเต่าเป็นสัตว์ที่หายากจนเกือบจะสูญพันธุ์จึงงดเว้นการเลี้ยงบวงสรวง
ด้วยเต่า ในพิธีเลี้ยงประจำปี 2535 สัตว์ 4 เท้าที่บวงสรวงคือหมูดำ

2.2 สัตว์ 2 เท้า 1 ชนิด กำหนดให้ใช้ไก่เป็นเครื่องบวงสรวง และ
เป็นไก่ที่อยู่ในวัยฉกรรจ์ ไม่จำกัดว่าต้องเป็นตัวผู้หรือตัวเมีย มีจำนวน 4 ตัว แบ่งเป็นไก่ต้ม 2 ตัว

โก๋ปิ้ง 2 ตัว และยังอยู่ในสภาพเป็นตัวโก๋ให้ทั้งเฉพาะทมิและสิ่งปฏิบูลเท่านั้น เครื่องบวงสรวง
ด้วยโก๋ ซึ่งเป็นสัตว์ 2 เท้านี้จะเรียกว่า "โก๋รองดิน" ซึ่งหมายถึง โก๋รองดินสัตว์ใหญ่ซึ่งมี 4 เท้า
สัตว์ 2 เท้า จึงต้องใช้ 4 ตัว

2.3 ปลา กำหนดเป็นปลาในลำน้ำซีเท่านั้นและต้องเป็นปลาปิ้ง เป็น
ปลาหม่มปลาสาว มีจำนวน 2 ไม้ ๆ ละ 2 ตัว

2.4 อาหารคาว เป็นอาหารที่ทำจากเนื้อของสัตว์ 4 เท้า เช่น
ลาบดิบ ลาบสุก ต้ม แกง ฯลฯ

ภาพประกอบ 24 สำหรับคาวหวานบางส่วน

2.5 อาหารหวาน ได้แก่ ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว ข้าวเหนียวแดง
ข้าวปาด ลอดช่อง ฯลฯ

2.6 เหล้าขาว

2.7 น้ำดื่ม

2.8 ข้าวเหนียว

3. เครื่องแต่งกายประจำองค์มเหศักดิ์และเจ้าผีต่าง ๆ

มเหศักดิ์ของอำเภอพนมไพรทั้ง 4 องค์จะมีเครื่องแต่งกายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละองค์ เมื่อมเหศักดิ์องค์ใดลงเทียม จึงสังเกตได้จากการแต่งกายซึ่งมีข้อแตกต่างกันคือ

เจ้าพ่อมเหศักดิ์เหล็กชี แต่งกายด้วยชุดสีขาว นุ่งผ้ายาวกรอมเท้า
เสื้อแขนยาว โปกศัรษะด้วยสีขาวทั้งหมด

เจ้าพ่อมเหศักดิ์จุมคำหรือพระมหาธาตุ แต่งกายด้วยชุดสีน้ำเงิน
นุ่งผ้ายาวกรอมเท้า เสื้อม่อฮ่อม มีผ้าไหมชนิดสีชมพูคล้องคอ

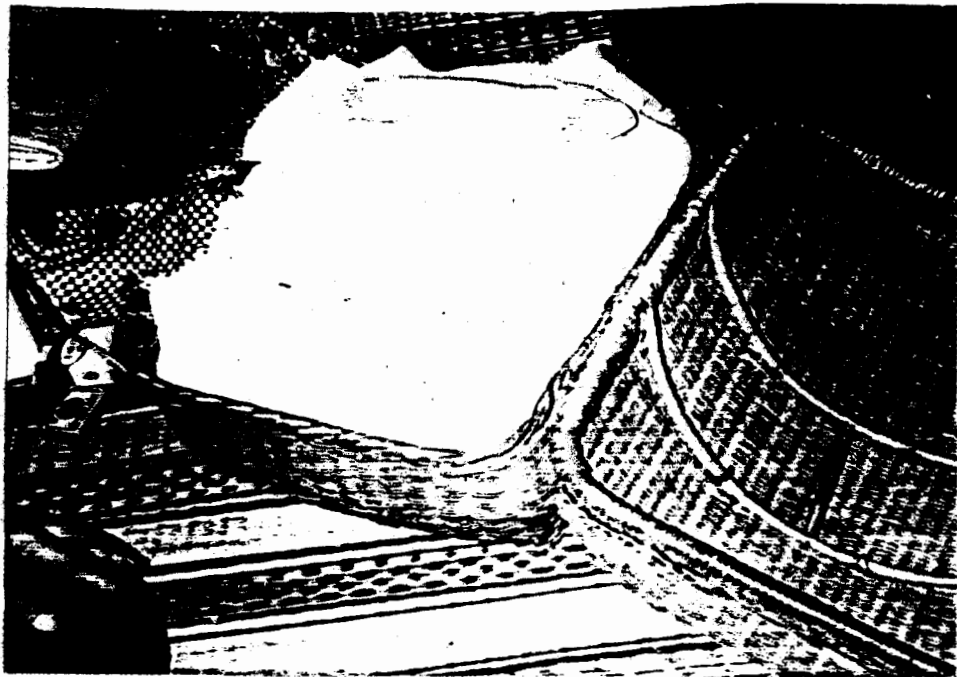
เจ้าพ่อมเหศักดิ์พะหล่า แต่งกายด้วยชุดสีดำ นุ่งผ้ายาวกรอมเท้า
เสื้อแขนยาว คาดเอวด้วยผ้าไหมชนิดสีชมพู

เจ้าพ่อมเหศักดิ์ชมพู แต่งกายด้วยชุดสีชมพู นุ่งผ้ายาวแบบโจงกระเบน
เสื้อแขนยาว มีผ้าไหมชนิดสีชมพูคาดเอวและโปกศัรษะ คล้องพวงมาลัย 2 ซายสีชมพู เครื่องแต่งกาย
ของเจ้าพ่อมเหศักดิ์ชมพูทุกอย่างจะเป็นผ้าไหมทั้งสิ้นยกเว้นเสื้อที่ใช้ผ้าชนิดอื่นได้

เครื่องแต่งกายเหล่านี้ (ดูภาพประกอบ 25) เทียมและผู้ร่วมพิธีต้องจัดเตรียมไว้ให้พร้อม เมื่อเจ้าพ่อมเหศักดิ์แต่ละองค์ลงเทียม เจ้าพ่อจะเลือกหาเครื่องแต่งกายประจำองค์ของตน ถ้าไม่ใช่สิ่งของที่เป็นของตน เจ้าพ่อก็จะไม่ยอมสวมใส่เป็นอันขาด และก่อนที่จะแต่งกายทุกครั้งลูกเฝ้าลูกเทียมจะต้องฉีดพรมน้ำหอมบนเสื้อผ้า เมื่อเจ้าพ่อสำรวจดูแล้วว่าเสื้อผ้าทุกชิ้นถูกต้อง หอม สะอาด เป็นที่พอใจ เจ้าพ่อก็จะสวมใส่

นอกจากเครื่องแต่งกายของเจ้าพ่อมเหศักดิ์ทั้ง 4 องค์แล้วยังมี

เครื่องแต่งกายประจำองค์ของเจ้าผีต่าง ๆ ที่มาร่วมพิธีกรรม ในแต่ละปีเจ้าผีในถิ่นอื่น ๆ จะมาร่วมพิธีประมาณ 10-20 องค์ แต่ละองค์จะมีเครื่องแต่งกายเป็นของตนเองโดยเฉพาะ ซึ่งบางองค์ก็จะเข้มงวดมาก ถ้าหากจัดให้ไม่ถูกต้องเจ้าผีก็จะ ไม่ยอมสวมใส่ แต่บางองค์ก็ไม่เข้มงวดในเรื่องเครื่องแต่งกาย สามารถใส่ซ้ำกับองค์อื่นได้

ภาพประกอบ 25 ฝ้านุ่ง-เครื่องทรงของมเหศักดิ์และเจ้าผีองค์ต่าง ๆ

เสื้อผ้า-เครื่องแต่งกายประจำองค์มเหศักดิ์และเจ้าผีทั้งหมด เทียม และผู้นับถือจะเตรียมใส่ในหีบไม้ เมื่อถึงพิธีจึงนำออกมาวางให้เจ้าผีเลือกสวมใส่ ก่อนสวมใส่ทุกครั้งสิ่งที่ขาดไม่ได้ คือ ต้องฉีดนมน้ำหอมลงบนเสื้อผ้าก่อนจนเป็นที่พอใจของเจ้าผีผู้เป็นเจ้าของเครื่องแต่งกาย

4. เครื่องใช้อื่น ๆ

4.1 ดาบมเหศักดิ์ ดาบเป็นเครื่องใช้เครื่องบูชาอันเสมือนเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของมเหศักดิ์ ถือเป็นดาบอาญาสิทธิ์ แสดงถึงอำนาจ ยศ ศักดิ์ และใช้ปราบปรามหมู่มาร ในพิธีกรรมมเหศักดิ์จึงถือดาบแทบทุกครั้ง โดยปกติมเหศักดิ์จะมีดาบประจำตัววงศ์ละ 1 คู่ ซึ่งเทียบประจำตัวของมเหศักดิ์องค์นั้น ๆ เป็นผู้เก็บรักษาและใช้ในพิธีกรรม และเนื่องจากเจ้าพ่อมเหศักดิ์ณะเหล่าไม่มีผู้สืบทอดตำแหน่งเทียบประจำตัว ดังนั้นเมื่อเจ้าพ่อลงเทียบจึงไม่ได้ถือดาบ ส่วนเจ้าพ่อมเหศักดิ์จุมคำ หรือพระมหาชาตินั้นไม่มีดาบประจำตัว เพราะเจ้าพ่อเป็นพระภิกษุผู้ใหญ่ จึงไม่มีดาบหรืออาวุธอื่นใด (นาง สร้อยคำ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 79 หมู่ 6 ตำบลพยอมไพร อำเภอยะผิง จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2535) ดังนั้นมเหศักดิ์องค์ที่มีดาบและใช้ดาบในพิธีจึงได้แก่เจ้าพ่อเหล็กชื่อกับเจ้าพ่อชมพู

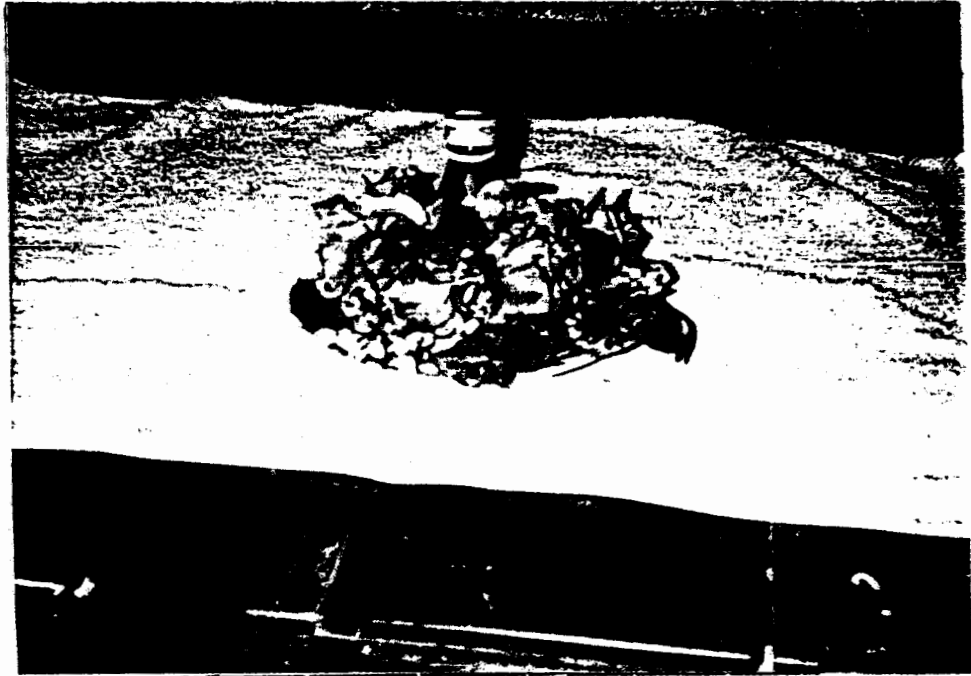
นอกจากใช้ดาบในพิธีเลี้ยงมเหศักดิ์ประจำปีแล้ว พิธีกรรมอื่น ๆ ของมเหศักดิ์ก็มักจะใช้ดาบเสมอ ๆ ในเทศกาลสงกรานต์ เทียมจะนำดาบ จ้าว เทียนฮืดเทียนคองของมเหศักดิ์ลงจากหอบูชาเพื่อให้ผู้นับถือทำการสรงน้ำ ดาบนี้มีมาตั้งแต่ดั้งเดิม ถ้าหากชำรุดก็สามารถซ่อมแซมได้ แต่ห้ามใช้ดาบใหม่หรือดาบอื่นแทนดาบเล่มเดิม

4.2 เรือเงิน เรือคำ เป็นเรือจำลองจำนวน 4 ลำ เรือเงิน จำนวน 2 ลำ และเรือคำ จำนวน 2 ลำ ขนาดของเรือยาวประมาณ 7 นิ้ว ทำด้วยไม้จิว ภายในเรือใช้ดินน้ำมันปั้นหุ่นคนเป็นผีพายพร้อมกับพาย ลำละ 1 คน ชันฉิมนต์ ลำละ 1 ชัน และธงชัย ลำละ 1 ธง บรรจุอยู่ เรือทั้ง 4 ลำนี้จะใช้ในพิธีวันแรก เมื่อมเหศักดิ์เดินทางถึงท่าน้ำก็ปล่อยเรือเงินเรือคำ อย่างละลำเพื่อไปรับเจ้าผีจากต้นน้ำทางจำปาศักดิ์ให้มาร่วมพิธี และเมื่อเสร็จพิธีเลี้ยงแล้วก็จะปล่อยเรือเงินเรือคำอีกสองลำ เพื่อเป็นการส่งเจ้าผีกลับถิ่นของตน ลักษณะของเรือเงินมีสีขาว ส่วนเรือคำก็คือเรือทองคำจะใช้ขมิ้นทาให้มีสีเหลืองเหมือนทองคำ (ดูภาพประกอบ 26)

ภาพประกอบ 26 เงิน คำ

4.3 ชันนิมณฑ์ เป็นชันนินชาที่สำคัญ ในพิธีจะใช้อัญเชิญเจ้าผีแต่ละองค์ที่มาร่วมพิธี ชันนิมณฑ์หนึ่งชันประกอบด้วยชันห้า ชันแปด เย็บรวมใส่กรวยเดียวกัน พวงมาลัย 1 พวง เหล้าขาวขวดเล็ก 1 ขวด (ขนาดขวดกระทิงแดง) เมื่อเจ้าผีมาถึงพิธีก็จะรับชันนิมณฑ์จากลูกผีงลูกเทียนมาถวายมเหศักดิ์ แล้วนำไปเทลงพื้นดินเพื่อให้บริวารที่มาด้วยรับนิมณฑ์และกินเครื่องเช่นสรวงด้วย ถ้าเจ้าผีองค์ใดมีบริวารติดตามมาด้วยเป็นจำนวนมากก็จะรับชันนิมณฑ์หลายชัน การจัดเตรียมชันนิมณฑ์ในพิธีเลี้ยงปีจึงต้องจัดเตรียมไว้เป็นจำนวนมากอย่างน้อย 1 หาบ

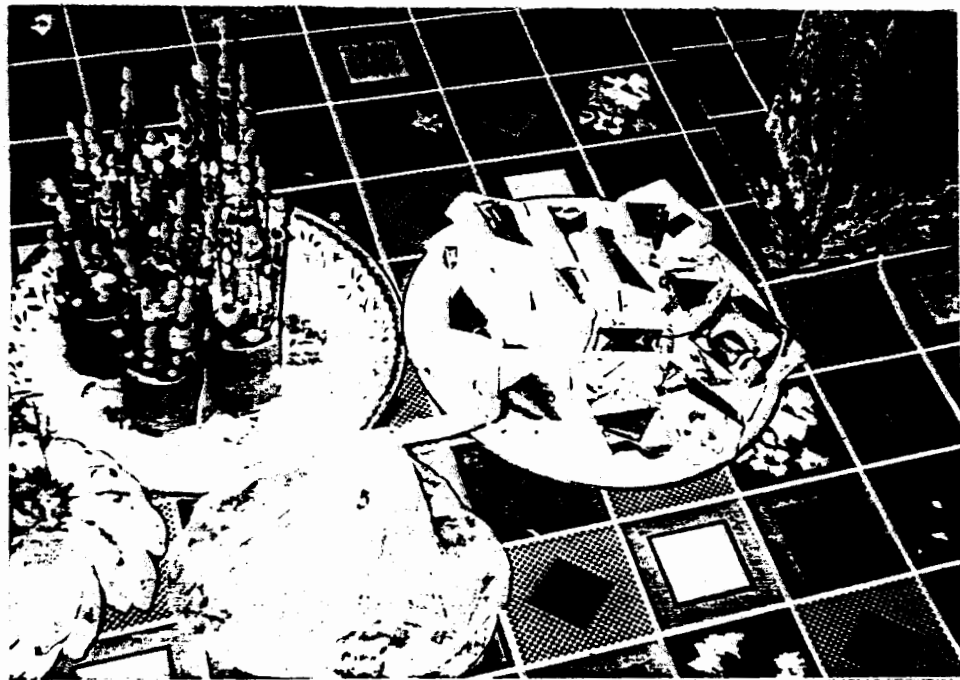

ภาพประกอบ 27 ชั้นนิมณฑ์

4.4 ชั้นหมากแก้ว (ดูภาพประกอบ 28) มีจำนวน 20 ชั้น แต่ละชั้นประกอบด้วย หมาก 3 คำ พลุทาบูน 3 ใบ แก่นคูณ 3-4 ชั้น ขาเส้นก้อนเล็ก ๆ 1 ก้อน บุหรี่ใบตองพันขาเส้น 3 มวน ไม้ขีดไฟ 1 กลัก รวมใส่ในกระทงสี่เหลี่ยม ซึ่งทำด้วยใบตอง กระทงนี้เรียกว่า ชั้นหมากแก้ว ในพิธีจะใช้รับรองเจ้าผีที่มาร่วมงานและใส่ในคาศบูชา

4.5 ชั้นหมากเบง (ดูภาพประกอบ 28) ชั้นหมากเบงหรือบาศศรีขนาดเล็ก มีจำนวน 8 ชั้น เป็นสิ่งของที่ใช้เพื่อบอกกล่าวอัญเชิญเจ้าผีในเขตอำเภอพนมไพร โดยก่อนถึงวันเลี้ยงใหญ่ เทียมจะจัดให้ผู้นับถือจำนวนหนึ่งประมาณ 5-6 คน นำชั้นหมากเบง

ไปบอกกล่าวแก่เจ้าพ่อจุ่มคำ เจ้าพ่อหลักเมือง เจ้าปู่ เจ้าย่า ที่หอศาลและพระมหาธาตุวัดกลาง และนำขึ้นบูชาถวายเจ้าพ่อเหล็กซึกกับเจ้าพ่อชมพูบนหอบูชา ชั้นหมากเบงทั้ง 8 ชั้นนอกจากจะเป็น การบอกกล่าวแก่เจ้าพ่อเหล่านี้แล้ว เจ้าพ่อยังนำไปนิมนต์หรือเชิญเจ้าผีในถิ่นอื่น ๆ ให้มาร่วมพิธีด้วย

ภาพประกอบ 28 ชั้นหมากเบงและชั้นหมากแก้ว

4.6 ภาชนะขวัญ ภาชนะขวัญหรือบายศรีจะทำขึ้นเพื่อใช้ในบางปีที่มี

เหตุการณ์พิเศษ ซึ่งปกติบายศรีจะไม่ใช่เครื่องมือเครื่องใช้ในพิธีที่ต้องมีเป็นประจำ จะใช้ในกรณี ที่ต้องการบายศรีสู่ขวัญให้มเหศักดิ์หรือเจ้าผองค์ใดองค์หนึ่ง เช่น ในปี พ.ศ.2534 ทำพิธีบายศรี สู่ขวัญครบรอบปีเกิดให้กับเจ้าพ่อขันตี ซึ่งเป็นเจ้าผีอยู่ที่อำเภอปากช่อง ในปี พ.ศ.2535 ทำพิธี บายศรีสู่ขวัญให้กับเจ้าพ่อจุ่มคำเนื่องในโอกาสครบรอบปีเกิด ปีใดที่จะมีพิธีบายศรีสู่ขวัญให้เจ้าผี

องค์ใดเทียมจะแจ้งให้ผู้ร่วมพิธีทราบและจัดเตรียมบายศรีไว้ล่วงหน้า สิ่งของในบายศรีก็จะเหมือนกับบายศรีทั่ว ๆ ไป ซึ่งประกอบด้วย ฝ้ายผูกแขน ไช้ไก่ต้มเลี้ยงทาย ข้าวต้มมัด ข้าวเหนียว 1 คำ กล้วย 1 ลูกผ่าครึ่ง การทำพิธีสู่ขวัญ เจ้าผีผู้เป็นเจ้าของบายศรีจะดำเนิรพิธีเอง เมื่อสู่ขวัญเสร็จก็จะให้ลูกหลานผูกแขนซึ่งจะมีทั้งผูกด้วยฝ้าย เงิน เหล้า บุหรี่ หรือสิ่งของอื่น ๆ ที่ผู้นับถือแต่ละคนต้องการถวาย

4.7 พวงมาลัย เป็นพวงมาลัยกลมใช้สำหรับสวมให้กับเจ้าผีที่มาร่วมพิธีทุกองค์ ลักษณะของพวงมาลัยจะร้อยแบบเรียบง่าย ทำด้วยดอกไม้ที่มีในท้องถิ่นที่มีกลิ่นหอมและสีสวยงาม เช่น ดอกพุด ดอกมันปลา ดอกมะลิ ดอกดาวเรือง ฯลฯ แต่ละพวงใช้ดอกไม้ชนิดเดียว และขนาดของดอกขนาดเดียวกันทั้งพวง เมื่อเจ้าผีมาถึงพิธีและรับขันหมาก ผู้ร่วมพิธีก็จะถวายพวงมาลัย ถ้าหากเจ้าผีพอใจในพวงมาลัยก็จะรับมาสวมคอ ถ้าเจ้าผีไม่พอใจก็จะไม่รับซึ่งลูกผีจึงลุกเทียนต้องถวายใหม่ บางองค์จะรับหลายพวงบางองค์ก็รับเพียงพวงเดียว เมื่อเจ้าผีเดินทางกลับเทียมจะถอดพวงมาลัยออกทิ้งไป เมื่อองค์ใหม่มาอีกก็ต้องใช้พวงใหม่ การเตรียมพวงมาลัยเพื่อใช้ในพิธีจึงเตรียมเป็นจำนวนมาก เพราะต้องใช้ใส่ในขันหมากขันละ 1 พวง ใส่ในคายนบูชาและถวายเจ้าผีอีกอย่างน้อยของค์ละ 1 พวง จึงต้องเตรียมไว้ประมาณ 1 หาบ (ดูภาพประกอบ 29)

ภาพประกอบ 29 หาบพวงมาลัยที่ใช้ถวายเป็นพุทธบูชาและเจ้าผี

4.8 กระทงดาวหวาน เป็นกระทงขนาดเล็กชาวบ้านเรียกว่า จอก ทำด้วยใบตองเป็นรูปสี่เหลี่ยม มีเส้นทะแยงมุมประมาณ 4 นิ้ว ใช้ใส่อาหารดาวหวานให้บริวารของเจ้าผีที่มาร่วมงาน โดยจัดเรียงกระทงดาวหวานใส่ถาดหรือกระด้ง นำไปวางไว้รอบ ๆ หอโสัง ส่วนอาหารดาวหวานที่เป็นเครื่องเซ่นสรวงของเจ้าผีจัดแยกไว้ในสำหรับบนหอโสัง กระทงดาวหวาน มีจำนวนประมาณ 100 กระทง

4.9 หม้อน้ำมนต์ เป็นหม้อน้ำมนต์ของเจ้าพ่อมเหศักดิ์จุ่มคำ และเจ้าพ่อเหล็กขี้ที่สร้างขึ้นเพื่อประพรมแจกจ่ายให้กับผู้ร่วมพิธีนำไปอาบ กิน ถือเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่ขจัด

ความเจ็บไข้ได้ป่วยต่าง ๆ ให้อยู่เย็นเป็นสุข ใช้ในพิธีวันที่ 2 หลังจากที่เจ้าพ่อพบปะพูดคุยกับลูกหลาน แล้วก็ประพรมน้ำมนต์ให้กับผู้ร่วมพิธี เมื่อเสร็จพิธีลูกหลานก็จะขอน้ำมนต์กลับไปดื่มหรืออาบที่บ้าน

4.10 ธงช่อธงชัย ใช้ปักไว้ข้างศาล 4 ทิศ จึงมีจำนวน 4 ผืน ในแต่ละผืนมีธงผืนเล็ก 5 ผืน ยึดติดเป็นผืนเดียวกันทำด้วยด้ายสีต่าง ๆ เช่น สีขาว แดง เหลือง เป็นรูปสี่เหลี่ยมเหมือนตาแหวน (เฉลว) นำไปปักไว้ 4 ทิศรอบหอศาลใกล้กับที่วางขามและกองประทาย

4.11 กองประทาย เป็นการก่อกองทรายที่ชนจากริมแม่น้ำชี หลังจากที่เจ้าพ่อมเหศักดิ์เหล็กชี้ได้ปล่อยเรือเงินเรือคำเมื่อเสร็จพิธีแล้ว กองประทายจะก่อรอบหอศาลจำนวน 4 กอง

4.12 เฝิงหรือร้านสำหรับวางสัตว์ 4 เท้าบวงสรวง เป็นร้านไม้ขนาดเล็กที่ทำขึ้นเพื่อวางหัวและขาของสัตว์ 4 เท้าที่ฆ่าบวงสรวงเจ้าพ่อ มีจำนวน 5 ร้าน ตั้งไว้ทางด้านทิศตะวันออกของหอศาล 3 ร้าน วางหัวและขาหน้า ทิศตะวันตก 2 ร้านวางขาหลัง ในวันที่ 2 จะทำร้านที่บ้านเทียมอีก 1 ร้านเพื่อวางส่วนหัว (บางครั้งใช้โต๊ะแทนเพื่อความสะดวกและแข็งแรง)

4.13 ฆ้อง ใช้ตีบอกสัญญาณให้ชาวบ้านได้ทราบว่ามีพิธีเลี้ยงบ้าน ซึ่งในสมัยก่อนเรียกว่า ตีฆ้องร้องป่าว และเรียกผู้ตีฆ้องว่า เสนาข้ากา ฆ้องจะตีตั้งแต่วันรวมหรือวันโฮมที่จัดเตรียมพิธีไปจนกระทั่งเสร็จพิธีในวันสุดท้าย

4.14 คายนางกรรม ใช้ถวายนางกรรมที่หอเสาหลักบ้านข้างหอโฮงมเหศักดิ์ในวันเลี้ยงใหญ่ ซึ่งเรียกว่า ปงคายนางกรรม คายนี้นประกอบด้วย ผ้ามัดหมี่ 1 ผืน ผ้าแพรวไหม 1 ผืน และขันฉิมภนต์ 1 ขัน

4.15 กระจดาชเงิน กระจดาชคำ เป็นกระจดาชสีต่าง ๆ เช่น สีแดง สีทอง สีเขียว ใช้ติดเพื่อเป็นการประดับประดาตกแต่งหอโฮงของมเหศักดิ์ให้สวยงามเรียกว่า เอ้อโฮงให้เจ้าพ่อ เพื่อให้เกิดความสวยงามก่อนที่จะทำพิธี นอกจากติดเพื่อตกแต่งหอโฮงของเจ้าพ่อแล้วยังติดตกแต่งรอบเสาหลักบ้าน และศาลปู่ตา อีกด้วย

4.16 เหล่าสิ่งงาย เป็นสิ่งของที่ล้ำคณึ่งหนึ่ง ในพิธีที่ขาดไม่ได้
เหล่าสิ่งงายนี้ เป็นเหล่าของเจ้าพ่อมเหศักดิ์เหล็กชี่ ใช้ทำนายเหตุการณ์ เรื่องลมฟ้าอากาศ
ข้าวกล้าและเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน

เครื่องมือเครื่องใช้ในพิธีดังกล่าวมาเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ผู้ร่วมพิธีต้อง
จัดเตรียมให้ถูกต้องครบถ้วนตามจำนวนที่กำหนด และใช้ให้ถูกต้องตามขั้นตอนของพิธี

ขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรม

นับตั้งแต่กลางเดือนห้าหลังจากสิ้นสุดเทศกาลสงกรานต์ ชาวบ้านก็จะ เริ่มเตรียม
การทำบุญเลี้ยงบ้านหรือเลี้ยงมเหศักดิ์ ซึ่งเป็นประเพณีในเดือนหก โดยผู้ใหญ่บ้านของหมู่ที่ 6
จะปรึกษาหารือกับที่สมถึงวันเวลาที่ประกอบพิธี เมื่อกำหนดวัน เวลาได้แล้วก็จะนำ เรื่อง เข้าแจ้ง
ในที่ประชุมสภาตำบลของตำบลพนมไพรและการประชุมประจำเดือนของกำนันผู้ใหญ่บ้านในต้นเดือน
พฤษภาคมมีการแบ่งที่ความรับผิดชอบของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านภายในตำบลพนมไพร ให้รับผิดชอบเกี่ยวกับ
งานพิธีคือ

1. ให้แต่ละหมู่บ้านบอกกล่าวลูกบ้านให้ทราบถึงวัน เวลา ในการทำพิธีโดยทั่วถึง
2. ให้ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วยออกขอรับเงินบริจาคจากทุกครัวเรือนตามกำลังศรัทธา
3. เงินบริจาคให้นำส่งที่ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 6 อย่างช้าก่อนวันพิธี 1 วัน
4. การซื้อหมูหรือควายสำหรับบวงสรวงให้ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 6 หมู่ 1 รับผิดชอบ

ช่วยกัน

5. การจัดทำบัญชีรายรับรายจ่ายในงานพิธีให้เป็นหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านหมู่ 6
6. ให้ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 6 เป็นผู้ประสานงานกับหมู่ต่าง ๆ และกับที่สมในการ
จัดเตรียมงานพิธี (ทุเรียน จาคะวุฒิ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์,
ที่บ้านเลขที่ 85 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม
พ.ศ. 2535)

เมื่อถึงวันโฮมหรือวันรวม ซึ่งเป็นวันที่ต้องเตรียมสิ่งของเครื่องใช้ในพิธี

ชาวบ้านจะเดินทางมาที่บ้านของเทียมตั้งแต่เวลาประมาณ 9 โมงเช้า โดยนำดอกไม้สด เทียน ไบตอง ข้าวสาร กล้วย มะพร้าว เหล้า ฯลฯ ตามกำลังศรัทธาของแต่ละคนมาด้วย เมื่อถึงบ้าน เทียม แล้วก็จะช่วยกันร้อยดอกไม้ทำวงมาลัย เขียนชัณฉิมนต์ ชันหมากเบง ภาชนะขวัญ ชันหมากแก้ว ห่อข้าวต้ม ฯลฯ อันเป็นสิ่งของที่ใช้ในพิธี (ดูภาพประกอบ 30)

ภาพประกอบ 30 ชาวบ้านช่วยกันจัดเตรียมสิ่งของเครื่องมือเครื่องใช้ในพิธีกรรม

จนถึงเวลาประมาณ 14.00 น. หลังจากนั้นเทียมก็จะอาบน้ำ ตัดผม แต่งตัว นำเทียนฮีดเทียนคองของเจ้าพ่อลงจากหอบูชาให้ชาวบ้านสร้างน้ำด้วยน้ำอบ น้ำหอม แป้งหอม และขอมพร ผู้ใดที่เจ็บไข้ได้ป่วยหรือมีเรื่องเดือดร้อนใจก็จะขอ น้ำที่สร้างเจ้าพ่อ ไปอาบที่บ้าน หรือลูบตามร่างกาย เทียนฮีดเทียนคอง

เป็นเสมือนสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของเจ้าพ่อ (ดูภาพประกอบ 31) ดังนั้นน้ำที่สร้างล้างเทียนจึงถือเป็น
น้ำศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อ

ภาพประกอบ 31 เทียนฮีดเทียนคอง

ในตอนบ่ายของวันเดียวกันนี้ เทียมจะสั่งให้ลูกเผิงลูกเทียนจำนวนหนึ่งประมาณ
6-7 คน นำขันหมากเบงไปถวายเจ้าพ่อจุมคำหรือพระมหาธาตุ เจ้าพ่อหลักเมือง เจ้าปู่ เจ้าย่า
ที่หอศาล และพระธาตุวัดกลางอุดมเวทย์สถานที่ละ 1 คู่ เพื่อเป็นการบอกกล่าวให้มหิเมศักดิ์และ
เจ้าด่านทราบว่ ในวันรุ่งขึ้นจะมีพิธีเลี้ยงบ้านขอให้เจ้าพ่อทั้งหลายช่วยดูแลความเรียบร้อยและไป
ร่วมงานพิธี (ดูภาพประกอบ 32) สำหรับในตอนเย็นที่บ้านของเทียม เทียมจะถวายขันหมากเบง
จำนวน 1 คู่ บนหอบูชา

ภาพประกอบ 32 ชาวบ้านถวายขันหมากเบงแต่เจ้าพ่อหลักเมือง

เมื่อถึงวันเลี้ยงใหญ่ซึ่งเป็นวันแรกของงานพิธี ขั้นตอนที่สำคัญของพิธีในวันนั้น

มีอยู่ด้วยกัน 7 ขั้นตอน คือ

1. ถวายคายนบูชาอัญเชิญเจ้าพ่อมเหศักดิ์เดินทางไปหอโองงเพื่อรับเครื่อง

บวงสรวง

2. เจ้าพ่อมเหศักดิ์ปล่อยเรือเงินเรือคำไปรับเจ้าผีจากต้นน้ำทางจำปาศักดิ์

มาร่วมพิธี

3. ถวายคายนบูชาคายน้อยหรือคายนสงฆ์ เจ้าพ่อมเหศักดิ์ขมนูฆ่าสัตว์ 4 แก้ว

4. เจ้าผีต่าง ๆ ที่มาร่วมพิธีลงเล่นรื่นเริงฟ้อนรำ

5. เจ้าพ่อเหล็กขี้ลงรับเครื่องบวงสรวง

6. เจ้าพ่อเหล็กซีปลอยเรือเงินเรือคำส่งเจ้าผีจากต้นน้ำทางจำปาศักดิ์

เดินทางกลับ

7. ผู้ร่วมพิธีร่วมรับประทานอาหาร

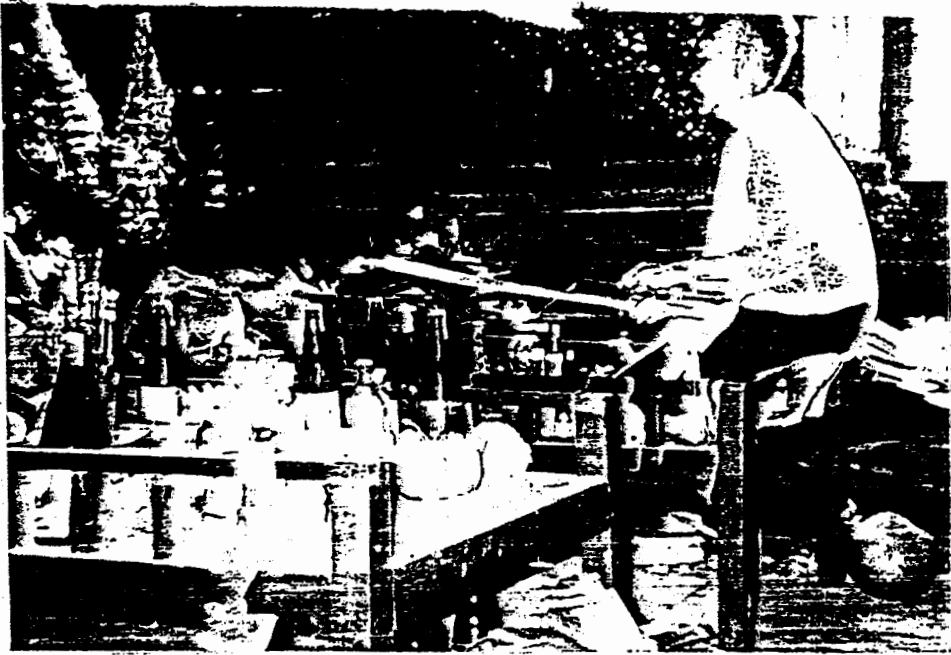
ขั้นตอนของพิธีกรรมทั้ง 7 ขั้นตอนในวันเลี้ยงใหญ่ มีรายละเอียดต่าง ๆ

ของพิธีกรรมดังนี้ คือ

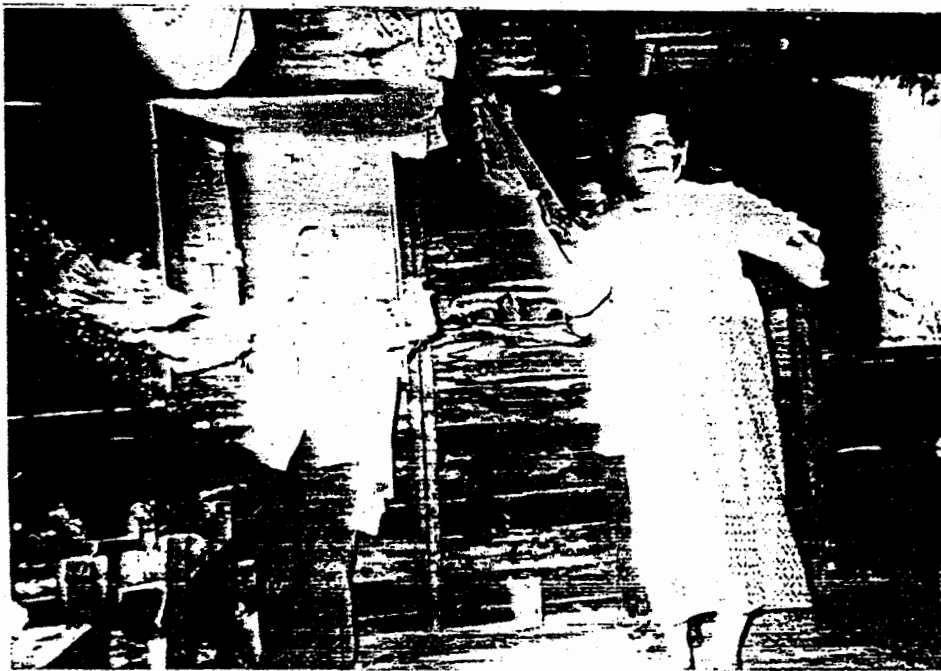
การเริ่มพิธีจะเริ่มในตอนเช้าเวลาประมาณ 9.00 น. เทียมจะถวายขันนิมนต์ คายบูชาคายน้อยแต่เจ้าพ่อ เจ้าพ่อกจะลงรับขันนิมนต์และชมเชยคายนบูชา (ชมเชยเป็นคำที่ใช้เรียก ในขณะที่เจ้าผีลงเทียมรับขันนิมนต์แล้วพื่อน้ำ หรือตรวจดูคายนบูชาเครื่อง เช่นบวงสรวง) แล้ว เดินทางลงจากบ้านรับขันนิมนต์ ทลงน้ำคืนหน้าบ้านแล้วขึ้นรถพร้อมด้วยผู้ร่วมพิธีทั้งหมดออกเดินทาง ไปยังหอโง่งที่บ้านดอนเสาโง่ง (ดูภาพประกอบ 33-35)

ภาพประกอบ 33 เทียมถวายคายน้อยและขันนิมนต์แด่มเหศักดิ์บนหอบูชา

ภาพประกอบ 34 เจ้าพ่อมเหศักดิ์ในร่างทรงของเทียมตรวจดูคายน้อย

ภาพประกอบ 35 อัญเชิญมเหศักดิ์ในร่างทรงของเทียมเดินทางลงจากหอบุชา ไปยังหอโอง

เมื่อเดินทางมาถึงแม่น้ำชีบริเวณท่าเรือ หรือท่ากกกอก เจ้าพ่อจะทำพิธีปล่อยเรือเงินเรือค้ำลงในลำน้ำ โดยมีความเชื่อว่าเรือเงินเรือค้ำเป็นเรือที่เจ้าพ่อส่งไปรับเจ้าทางฝ่ายจำปาศักดิ์ให้เดินทางมาร่วมพิธี ซึ่งเจ้าจากจำปาศักดิ์จะต้องเดินทางมาทางเรือตามลำน้ำที่เชื่อมโยงติดต่อกัน เมื่อลงจากรถลูกเฟืองลูกเทียนถวาชัทธินันต์ เจ้าพ่อจะพอรำที่ท่าน้ำก่อนเทหัทธินันต์แล้วจึงปล่อยเรือ (ดูภาพประกอบ 36) ในขณะที่เจ้าพ่อปล่อยเรือนี้จะต้องคอยดูแลระวังมิให้เจ้าพ่อลงไปโนบบริเวณที่น้ำลึก เพราะเกรงว่าจะเป็นอันตรายต่อเทียม ในอดีตเคยปรากฏว่าหลังจากปล่อยเรือแล้วเจ้าพ่อแสดงปาฏิหาริย์เดินบนผิวน้ำเหนือต้นจอกแทน และดำน้ำจากท่าเรือมาโผล่ขึ้นที่หน้าหอโง้ง ซึ่งมีระยะห่างกันหลายกิโลเมตรเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในสมัยเทียมช่าหม่อมบี (จวง คันชะมาลย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตยสาร แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 13 หมู่ 9 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2535) เมื่อเจ้าพ่อปล่อยเรือแล้วคณะผู้ร่วมพิธีจึงเดินทางต่อไปยังหอโง้ง

ภาพประกอบ 36 เจ้าพ่อมหศักดิ์ในร่างทรงของเทียมรำดาบชมเชยที่ทำน้ำก่อนปล่อยเรือเงินเรือค้ำ

เมื่อถึงหอโองผู้ร่วมพิธีจะตกแต่งหอโอง หรือเอ้หอโองให้เจ้าพ่อ โดยใช้
กระดาษเงินกระดาษทองหรือกระดาษสีต่าง ๆ ติดตามเสาหอ เสาหลักบ้านและปงคายนางชนม์ด้วย
ผ้าถุงไหมมัดหมี่ ผ้าแพรไหม ชันนิมนต์ เทียมจุดเทียนบนแท่นบูชาในโองจำนวน 14 เล่ม ยกคายน้อย
บูชา และถวายชันนิมนต์แด่เจ้าพ่อ หลังจากนั้นเทียมเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวเป็นชุดสีชมพู ซึ่งเป็นชุดของ
เจ้าพ่อชมพู กราบหน้าคายนบูชา รับชันนิมนต์เพื่อนรำหรือชมเชยแล้วเทชันนิมนต์ที่หน้าหอโอง ลูกเผิง-
ลูกเทียนถวายดาบ เจ้าพ่อถือดาบสองมือเดินมาหน้าเสนาไม้เพื่อน ไปยังด้านทิศเหนือของหอโองเพื่อ
ฆ่าสัตว์ คือ หมูดำ ซึ่งผูกอยู่ใต้ร่มไม้ห่างจากโอง ประมาณ 20 เมตร เมื่อไปถึงเจ้าพ่อชมพูรับ
ชันนิมนต์ 1 ชัน แล้วชมเชยเพื่อนรำรอบ ๆ ตัวสัตว์เพื่อตรวจดูว่าถูกต้องตามลักษณะที่กำหนดหรือไม่
เมื่อเห็นว่าถูกต้องจึงหันหน้าไปทางทิศตะวันออก เพื่อรับกับแสงตะวัน คำนับ 1 ครั้ง

ภาพประกอบ 37 เจ้าพ่อชมพูในร่างทรงของเทียมตรวจดูสัตว์บวงสรวง

กันไปทางทิศตะวันตก หันหลังให้ตะวัน คำนับอีก 1 ครั้ง รำดาบเวียนซ้ายรอบตัวสัตว์ ชูดาบเหนือศีรษะตีดาบไขว้กัน 3 ครั้ง แล้วโยนดาบตีลงที่หัวสัตว์ 1 ครั้ง เป็นเสร็จพิธีฆ่าสัตว์ ผู้ร่วมพิธีจึงนำสัตว์ออกไปเชือดและชำแหละต่อจากเจ้าพ่ออีกครั้งหนึ่ง โดยแยกส่วนหัว ซา เครื่องใน ไว้ต่างหากเพื่อนำขึ้นบวงสรวง เนื้อของสัตว์ส่วนอื่น ๆ จะนำไปทำลาบ ก้อย ต้ม อ่อม เพื่อเป็นอาหารให้เจ้าพ่อเสวย

ในขณะที่กลุ่มผู้ร่วมพิธีส่วนหนึ่งชำแหละสัตว์ และประกอบอาหารจตุรถูบวงสรวงนั้น เจ้าพ่อชมพูจะเดินทางกลับมาที่หอโองและออกเที่ยว เพราะถือว่าหมดภาระหน้าที่ของเจ้าพ่อแล้วพิธีกรรมต่อมาจึงเป็นการเลี้ยงรับรองเจ้าผีในต่างถิ่นที่มาร่วมพิธี ซึ่งเจ้าผีเหล่านี้จะลงเที่ยวที่ละองค์ ๆ ไปจนกว่าจะถึงเวลาที่เจ้าพ่อเหล็กขี้ลิงมารับเครื่องบวงสรวง เจ้าผีต่างถิ่น และมหศักดิ์ที่ลงเที่ยวในวันเลี้ยงใหญ่มีทั้งหมดดังนี้ คือ

1. เจ้าแม่ นางหม้อ แต่งกายด้วยผ้าไหมมัดหมี่สีน้ำตาลเข้ม สวมเสื้อลายดอกสีน้ำตาลอ่อนหม้อผ้าสไบสีชมพู เมื่อมาถึง เจ้าแม่รับขันหมักไปกราบหน้าคายนมหศักดิ์ 3 ครั้ง จตุรถูบขันหมักที่หน้าผาก รำออกมาหน้าหอศาล มีเพื่อนรับขันหมักไปเทที่โคนต้นไม้ เจ้าแม่ชมเชยอยู่ประมาณ 10 นาที จึงนั่งพักเหนื่อยมาก บอกชื่อ ที่อยู่ว่าชื่อเจ้าแม่ นางหม้อมาจากอำเภอปากเจ้า โดยมาแทนเจ้าพ่อองค์ใหญ่ของปากเจ้าซึ่งป่วยไม่สามารถมาได้ จึงใช้ให้ตนผู้เป็นศิษย์มาแทน ตนจึงมางานเลี้ยงของเจ้าพ่อเมืองแสนในวันนี้เป็นปีแรก เมื่อเจ้าแม่ปราศรัยแล้วชมเชยงานต่ออีกประมาณ 5 นาที จึงออกจากเที่ยว

2. เจ้าแม่จุมคำ แต่งกายด้วยผ้าชิ้นไหมมัดหมี่สีดำ สวมเสื้อสีชมพู หม้อผ้าสไบสีชมพูเข้ม เมื่อเจ้าแม่เปลี่ยนเครื่องแต่งกายเสร็จออกมารับขันหมักไปกราบหน้าคายนมหศักดิ์ 3 ครั้ง ยกขันหมักจตุรถูบหน้าผาก รำออกมาหน้าหอโอง มีเพื่อนรับขันหมักไปเท เจ้าแม่รำกลับมาแล้วบ้วนปาก มีเพื่อนถวายคำหมากแต่เจ้าแม่ไม่รับ มีเพื่อนจึงถวายบุหรี่ให้ เจ้าแม่สูบ และปราศรัยบอกชื่อที่อยู่ว่า ชื่อเจ้าแม่จุมคำ อยู่ที่ภูเขาทองกรุงเทวมหานคร เดินทางมาด้วยม้าและเฟื้องลงจากหลังม้า ได้สักครู่หนึ่งก็ลงเที่ยว ที่ตลาดภูเขาทองก็มีพิธีเลี้ยงเจ้าเช่นเดียวกัน หลังจาก

ที่เสร็จงานเลี้ยงที่ภูเขาทองแล้วตนก็รีบมางานที่เมืองแสน เพราะไม่ได้มาร่วมงานพิธีเป็นเวลา 7 ปีแล้ว เจ้าแม่ปราศรัยเสร็จแล้วชมเชยต่ออีกประมาณ 3 นาที จึงออกจากเทียม

หลังจากที่เจ้าแม่จุมคำออกจากเทียมแล้ว เทียมและม้าฟ้อนขอหยุดพัก ทำพิธีชั่วคราวเพื่อพักผ่อน ในขณะที่เจ้าผิงเทียมเพื่อนรำรื่น เรืองอยู่นี้ ผู้ร่วมพิธีอีกส่วนหนึ่งก็จะจัดเตรียมอาหารคาวหวาน ปักธงช่อธงชัย 4 ทิศรอบหอศาล ทำเพิงหรือร้านเพื่อวางหัวและขาของสัตว์ที่ใช้บวงสรวง เทียมและม้าฟ้อนหยุดพักประมาณ 30 นาที จึงเริ่มประกอบพิธีต่อไป

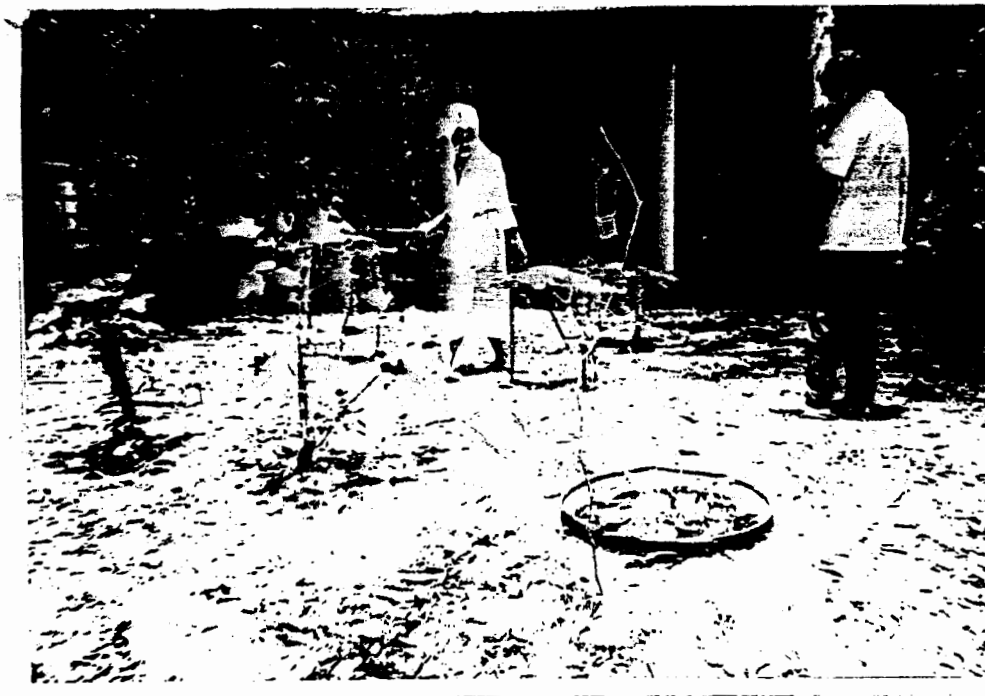
3. เจ้าแม่ขันทอง แต่งกายด้วยผ้าขึ้นไหมมัดหมี่สีน้ำตาลลายชมพู สวมเสื้อสีเหลืองลายดอก ห่มผ้าสไบสีชมพูอมส้ม เมื่อแต่งกายเสร็จเจ้าแม่รับขันนิมนต์กราบคาย 3 ครั้ง รำออกมาเทขันนิมนต์รำกลับเข้าไปในหอโสงแล้วปราศรัยบอกชื่อที่อยู่ว่า ชื่อเจ้าแม่ขันทอง มาจากอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย มาร่วมงานของเจ้าพ่อทุกปี เจ้าแม่เป็นคนที่ชอบเพื่อนรำมาก เมื่อปราศรัยเสร็จม้าฟ้อนถวายพวงมาลัยเจ้าแม่รับไปดมและคล้องคอ ม้าฟ้อนทาแป้งให้เจ้าแม่ เจ้าแม่ออกไปเพื่อนรำอีกครั้งหนึ่ง ก่อนออกจากเทียมเจ้าแม่ยื่นพวงมาลัยให้ม้าฟ้อน 2 พวง

4. เจ้าแม่จุมทอง แต่งกายด้วยผ้าขึ้นสีน้ำตาลเข้มลายสีเหลี่ยม สวมเสื้อสีน้ำตาลอ่อน ห่มผ้าสไบสีชมพูลิ้นบัว แต่งตัวเสร็จรับขันนิมนต์กราบคาย 3 ครั้ง รำออกมาเทขันนิมนต์ รำกลับเข้าหอโสงประมาณ 10 นาที จึงปราศรัยบอกชื่อที่อยู่ว่า ชื่อเจ้าแม่จุมทอง มาจากปากน้ำจิม เจ้าแม่มาร่วมงานพิธีทุกปี ในระยะนี้เกิดลมพายุพัดบ้านเรือนเสียหายเป็นจำนวนมาก แต่ในพื้นที่เมืองแสนเจ้าพ่อได้กั้นลมไว้ไม่ให้เข้ามาในที่อื่น ๆ ที่เจ้าแม่ไปเห็นมาเสียหายมาก งานเลี้ยงของเจ้าพ่อนี้ดีมากผ้าไหมเมืองนี้ก็มีแต่ผืนที่สวยงาม เมื่อปีที่แล้วเจ้าแม่เดินทางไปงานเลี้ยงที่กาญจนบุรีและเกาะสีชัง พบว่ามีโรคภัยไข้เจ็บแปลก ๆ เกิดขึ้นมากมาย ทั้งนี้เนื่องมาจากผู้คนกินอาหารไม่เลือก ดังนั้นจึงให้ทุกคนระมัดระวังตนเอง เมื่อเจ้าแม่ปราศรัยเสร็จจึงเพื่อนรำต่ออีกประมาณ 5 นาที จึงออกจากเทียม

หลังจากที่เจ้าแม่จุมทองออกจากเทียมแล้ว เทียมและม้าฟ้อนหยุดพักการให้เจ้าลงเทียมอีกเป็นครั้งที่สอง ผู้ร่วมพิธีกลุ่มที่จัดเตรียมเครื่องบวงสรวงได้นำหัว

ชา เครื่องในของสัตว์ที่ใช้บวงสรวงมาจัดวางบนร้าน โดยร้านด้านทิศตะวันออกวางหัวและขาหน้า ด้านทิศตะวันตกวางขาหลัง ส่วนเครื่องในใช้เกาวัลย์ร้อยเป็นพวงคล้องขาของสัตว์ไว้ แต่ละร้าน มีพวงดอกไม้วางอยู่ด้วย ส่วนอาหารคาวหวานอื่น ๆ จัดใส่ถาดสำหรับจำนวน 6 ถาด เครื่องเช่น สรวงบริวารของเจ้าพี่จัดใส่กระทงเล็กเรียงใส่กระทงตั้งเตรียมรอให้เจ้าพี่รับเครื่องบวงสรวง (ภาพประกอบ 40)

5. เจ้าพ่อมหศักดิ์เหล็กซี แต่งกายด้วยชุดขาวนุ่งผ้ายาวกรอมเท้า ทั้งชายด้านหลังระพัน เจ้าพ่อลงเยี่ยมในเวลาประมาณ 12.00 น. เมื่อแต่งกายเรียบร้อยแล้วลูกพี่ลูกพี่นทวยดาบ เจ้าพ่อถือดาบสองมือเดินออกไปตรวจดูสัตว์ที่บวงสรวง (ดูภาพประกอบ 38) ถ้าหากมีการวางไม่ถูกต้องตำแหน่งหรือไม่สวยงามเจ้าพ่อจะสั่งให้จัดใหม่ให้เรียบร้อย การรับสัตว์บวงสรวง เจ้าพ่อใช้ดาบ

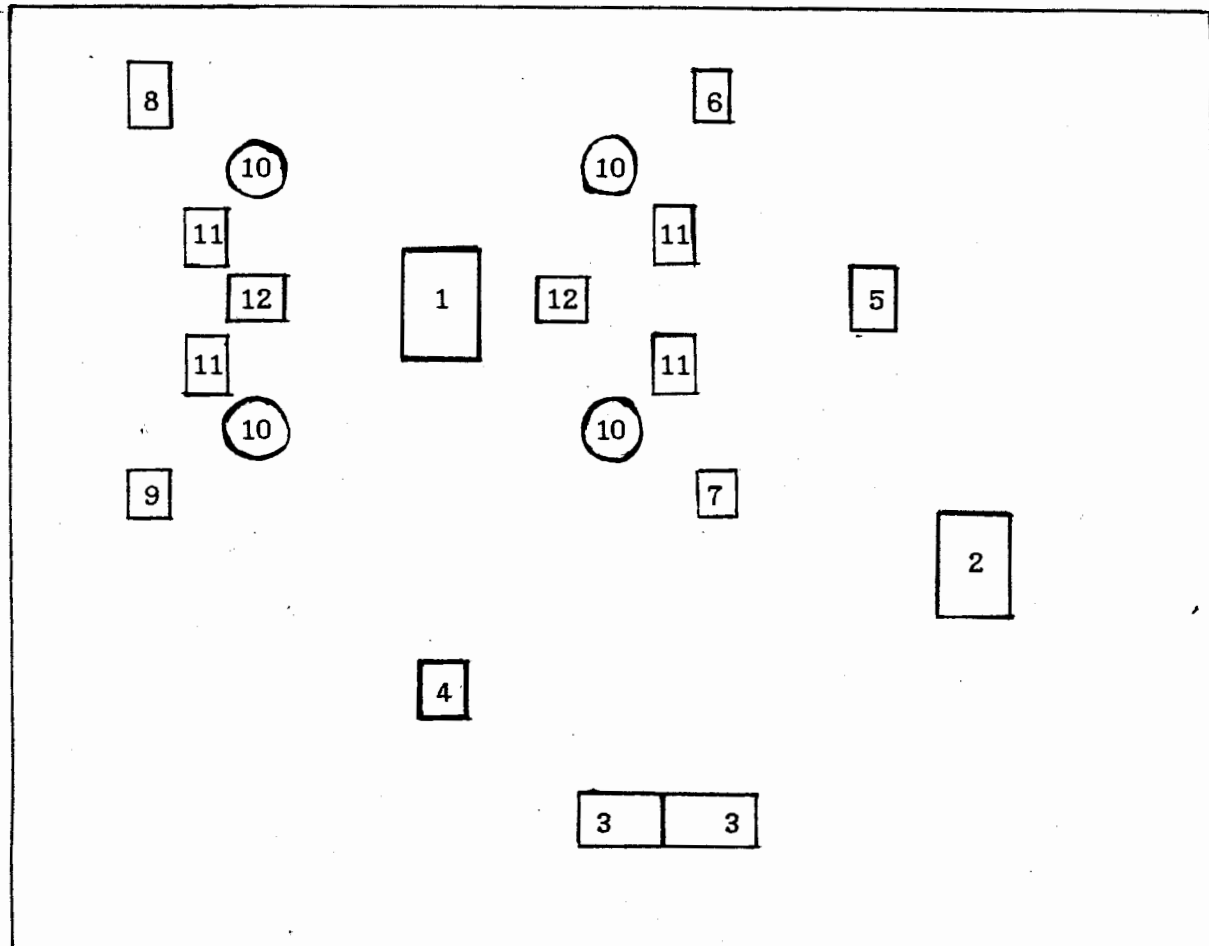

ภาพประกอบ 38 เจ้าพ่อเหล็กซีในร่างทรงของเยี่ยมตรวจร้าน (เพิง) วางสัตว์บวงสรวง

ภาพประกอบ 39 เจ้าพ่อเหล็กขี้ในร่างทรงของเทียมตรวจดูส่วนหัวของสัตว์บวงสรวง

เคาะไปที่อวัยวะส่วนของสัตว์ (ดูภาพประกอบ 39) เมื่อตรวจรับสัตว์บวงสรวงแล้วเจ้าพ่อจะกลับมาที่หอโองราชูดาบและพื่อนรำประมาณ 5 นาที จึงนั่งพักบนเก้าอี้ ผู้ร่วมพิธียกสำรับคาวหวาน ซึ่งประกอบด้วย ลาบดิบ ลาบสุก ต้ม ก้อย ไก่ต้ม 2 ตัว ไก่บั้ง 2 ตัว ปลาบั้ง ลอดช่อง ทมต้มแดง ข้าวเหนียวแดง น้ำดื่ม เหล้า ข้าวเหนียว ฯลฯ ถวายเจ้าพ่อ เจ้าพ่อรำชมเชยอาหาร เมื่อพอใจอาหารในสำรับใดก็จะชิมอาหารในสำรับนั้น (ดูภาพประกอบ 41-42) อาหารที่เจ้าพ่อเลือกเสวยในปีนี้ได้แก่ ลาบสุก ไก่ต้ม บั้งปลา ลอดช่อง ส่วนอาหารของบววารเจ้าผีที่จัดใส่กระทงเล็กในกระดังก็จะนำไปวางไว้รอบ ๆ หอศาล

1. หอโสมมเหศักดิ์หรือศาลเจ้าปู่อนเส้าโสม	7. ร้านวางขายน้ำดื่มของสัตว์
2. เสาหลักบ้านหรือเสาหลักชัย	8. ร้านวางขายหลังซ้ายของสัตว์
3. หอศาลปู่ตา	9. ร้านวางขายหลังขวาของสัตว์
4. บริเวณแท่นนิมนต์	10. เจดีย์ทรายหรือก่อประทาย
5. ร้านวางหัวสัตว์ 4 เท้า	11. ซงซ้อซงชัย
6. ร้านวางขายหน้าซ้ายของสัตว์	12. ภัตตาคารคาวหวานเช่นไหว้บิรवारเจ้าผี

ภาพประกอบ 40 แผนผังบริเวณหอโสมและการจัดวางเครื่องบวงสรวง

ภาพประกอบ 41 เจ้าพ่อเหล็กชีในร่างทรงของเทียมกำลังชิมเซยอาหารคาวหวานในหอโสัง

ภาพประกอบ 42 เจ้าน้อยเหล็กชีในร่างทรงของเทียมกำลังเสวยอาหารคาวหวาน

เมื่อเจ้าพ่อรับเครื่องบวงสรวงทั้งหมดแล้วก็จะนั่งพักผ่อนประมาณ 5 นาที แล้วเดินทางลงไปปล่อยเรือเงินเรือคำที่ทำน้ำ (ทำซีเฒ่า) ด้านหน้าของหอโองเพื่อเป็นการส่งเจ้าผี จากจำปาศักดิ์ที่มาร่วมงาน (ดูภาพประกอบ 43) ก่อนที่จะปล่อยเรือเจ้าพ่อรับขันนิมนต์มาตกลง ฝั่งซ้ายหาด คำนับ 1 ครั้ง แล้วหันหน้าไปทางทิศตะวันตก (หันหน้ารับตะวัน) 1 ครั้ง หันหน้าทาง ทิศตะวันออก (หันหลังให้ตะวัน) คำนับ 1 ครั้ง จึงปล่อยเรือ รำดาบ ในระหว่างที่เจ้าพ่ออยู่บน ชายหาด ผู้ร่วมพิธีจะตักน้ำจากลำชีมาสร่งทำให้เจ้าพ่อ เก็บทรายขึ้นมาก่อกองประทาย (ดูภาพ ประกอบ 44) รอบศาล 4 ทิศ เสร็จจากพิธีปล่อยเรือเจ้าพ่อกลับมาที่หอโองนั่งพักผ่อน และสั่งให้ ผู้ร่วมพิธีรับประทานอาหาร เมื่อทุกคนรับประทานอาหารแล้วเจ้าพ่อจึงออกจากเทียมถือเป็นเสร็จพิธี

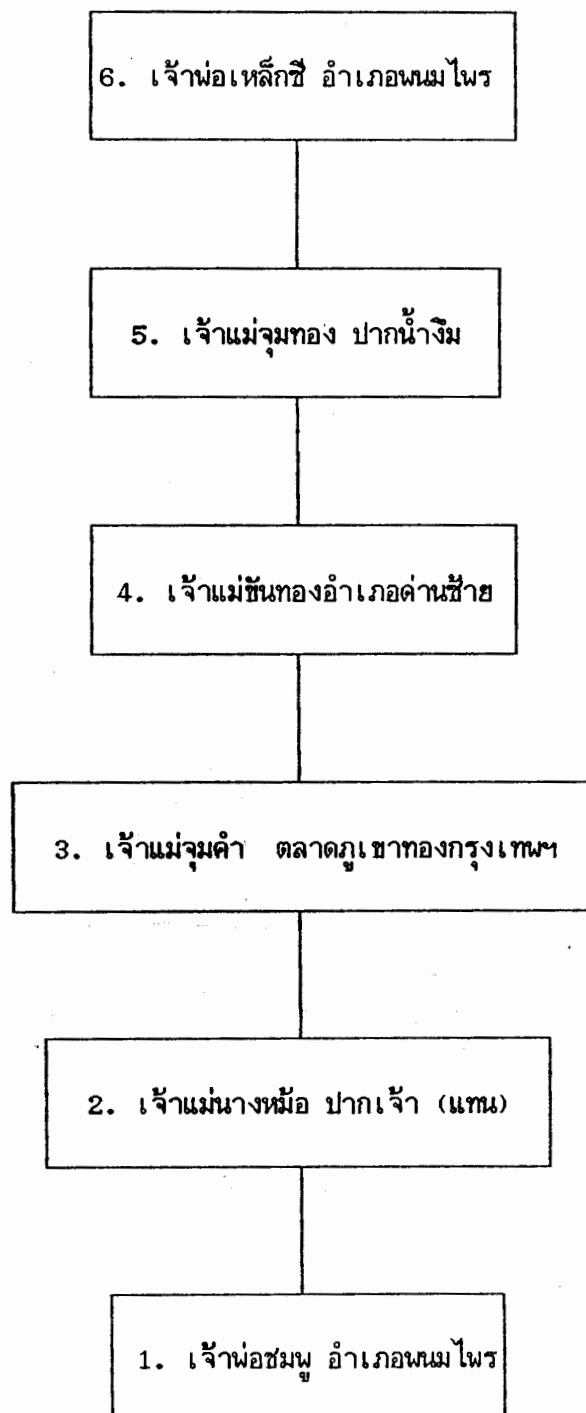
ภาพประกอบ 43 เจ้าพ่อเหล็กชีในร่างทรงของเทียมเดินทางลงไปปล่อยเรือเงินเรือคำส่งเจ้าผี

ภาพประกอบ 44 ชาวบ้านเก็บทรายจากริมแม่น้ำขึ้นมากรองเจดีย์ทรายหรือตบประทาย

ในวันนี้งานด้านหอโงงหลักเล็กซึ่งเป็นศาลปู่ตาของบ้านดอนเสาโงง ก็จะทำพิธีเลี้ยงปู่ตาพร้อมกัน โดยหลังจากที่เมหะศักดิ์ตรวจรับเครื่องบวงสรวงเสวยอาหารแล้ว คณะผู้ทำพิธีเลี้ยงปู่ตาก็จะทำพิธียกอาหารคาวหวานให้ปู่ตา อันได้แก่ ไก่ต้ม เหล้าขาว หมาก พลุ บุหรี่ ถึงแม้ว่าพิธีเลี้ยงปู่ตาจะกระทำในวันเดียวกัน แต่ผู้นำในการประกอบพิธีเป็นคนละคน

เจ้าพ่อเมหะศักดิ์และเจ้าผีที่ลงเทียมในวันแรกจึงมีทั้งหมดรวมหกองค์ ซึ่งสามารถเรียงลำดับจากองค์แรกถึงองค์สุดท้าย คือเจ้าพ่อชมพู เจ้าแม่เงง เจ้าแม่จุ่มทอง และเจ้าพ่อเหล็กชี่ (ดูภาพประกอบ 45)

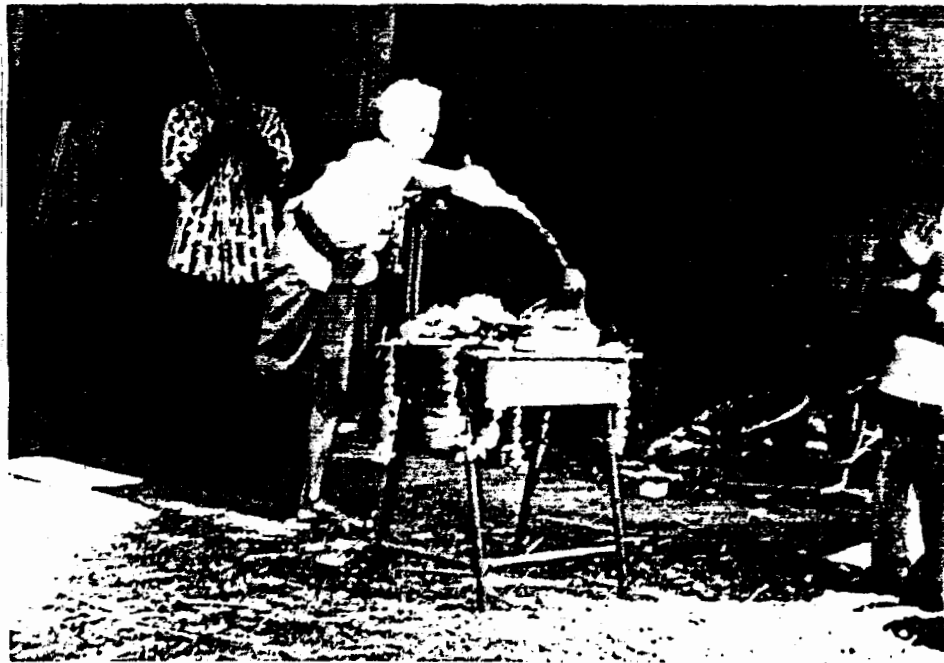
ภาพประกอบ 45 ลำดับของการลงเทียมของมเหศักดิ์และเจ้าผีในวันท่งของพิธีเลี้ยงมเหศักดิ์ •

ในวันที่สองของพิธีเลี้ยงเป็นวันหงายภาชนะข้าวตรงกับวันพฤหัสบดี พิธีทำที่บ้านของเทียมในเวลาประมาณ 9 โมงเช้า ขั้นตอนที่สำคัญของพิธีในวันนี้มีอยู่ 7 ขั้นตอน คือ

1. ถวายคายนบูชาคายใหญ่
2. เจ้าพ่อลงตรวจสัตว์บวงสรวงและตรวจคาย
3. เจ้าผีที่มาร่วมงานพิธีละเล่นรื่นเริง
4. บายศรีสู่ขวัญเจ้าพ่อจุมคำหรือเจ้าพ่อพระมหาธาตุ (บางปีไม่มีพิธีในขั้นตอนนี้)
5. เจ้าพ่อเหล็กชั่งรับเรื่องคายและหงายภาชนะข้าว
6. เสี่ยงทายเหล่าและแจ้งเหตุเรื่องฟ้าฝน
7. ผู้ร่วมพิธีรับประทานอาหาร

รายละเอียดของพิธีกรรมทั้ง 7 ขั้นตอนแจกแจงได้ดังนี้ คือ

เริ่มพิธีเจ้าพ่อชมนูถวายขันห้า ขันแปด รำชมเซยหน้าหิ้งบูชาในบ้าน และถือดาบลงจากบ้านมาตรวจสัตว์ที่บวงสรวงบนโต๊ะที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของบ้าน เจ้าพ่อรำดาบรอบ ๆ โต๊ะตั้งเครื่องบวงสรวง เทชันนิมนต์บหัวของหมูแล้วเดินกลับเข้ามาในบริเวณพิธี ซึ่งเป็นชั้นล่างของบ้าน รับชันนิมนต์ กราบคายใหญ่ 3 ครั้ง รำออกมาเทชันนิมนต์หน้าประตูบ้านและรำกลับมาหน้าคายนสักครู่หนึ่งจึงออกจากเทียม เมื่อเจ้าพ่อชมนูออกจากเทียมแล้ว เทียมเปลี่ยนเครื่องแต่งกายเป็นของเจ้าพ่อผะหล่า เมื่อแต่งกายเรียบร้อยแล้วเจ้าพ่อเดินตรวจคายบูชาว่ามีสิ่งของครบหรือไม่ หากจัดเตรียมไม่ถูกต้องหรือไม่สวยงามเจ้าพ่อจะสั่งให้จัดใหม่ เมื่อเห็นว่าถูกต้องสวยงามเจ้าพ่อจึงรำชมเซยรอบคาย เสนาม้าฟ้อนถวายบูชาหลังจากสับบูชาแล้วเจ้าพ่อจึงออกจากเทียม

ภาพประกอบ 46 เจ้าพ่อชมพูในร่างทรงของเทียมเทชันนิมนต์และเหล่าบงหัวหมูสัตว์บวงสรวง

เมื่อเจ้าพ่อพะหล่าออกจากเทียมแล้ว เทียมถามหาผ้าถุงสีน้ำเงิน (สีแห่) ลูกเผิงลูกเทียนจัดถวายให้พร้อมเสื้อม่อฮ่อมสีน้ำเงิน คล้องคอด้วยผ้าไหมชนิดสีชมพูอันเป็นเครื่องแต่งกายของเจ้าพ่อพระมหาธาตุ (ดูภาพประกอบ 47) แต่งกายเสร็จเจ้าพ่อรับขันนิมนต์ กราบ 3 ครั้ง รำเดินออกมาเทชันนิมนต์หน้าบ้านรำกลับเวียนรอบค้าย รับภาชนะขวัญมาตั้งไว้หน้าค้ายกราบ 1 ครั้ง หันหน้าออกมาทางประตูบ้านกราบอีก 2 ครั้ง หันกลับมาที่พานบายศรีทำพิธีสู่ขวัญเสร็จแล้ว ผู้ร่วมพิธีทั้งหมดรับฝ้ายมาผูกแขนให้เจ้าพ่อ ซึ่งบางคนผูกด้วยเงิน เหล้า บุหรี่ ฯลฯ ในขณะที่ผู้ร่วมพิธีผูกแขนให้เจ้าพ่อนั้น เจ้าพ่อมีความตั้งใจถึงกับน้ำตาไหล เมื่อผู้ร่วมพิธีผูกแขนให้เจ้าพ่อเสร็จเจ้าพ่อโยนฝ้ายผูกแขน

ภาพประกอบ 47 เจ้าพ่อพระมหาธาตุหรือเจ้าพ่อจุ่มคำในร่างทรงของนางเทียม

ที่เหลือให้กับผู้ร่วมพิธีนำกลับบ้านหรือผูกแขนให้ซึ่งกันและกัน เจ้าพ่อประพรมน้ำมนต์แล้วนั่งพัก
มีผ้าผ่อนถวายนุหรีและคำหมาก

ภาพประกอบ 48 เจ้าพ่อพระมหาธาตุในร่างทรงของเทียมดี กำลังรับการผูกแขนจากชาวเมือง

เมื่อเจ้าพ่อพักผ่อนแล้วจึงปราศรัยกับผู้ร่วมพิธีและตอบคำถามที่มีผู้ถามในเรื่องต่าง ๆ พร้อมกับสั่งสอนว่า ขอให้ทุกคนเป็นคนดีและขอขบใจที่ทุกคนผูกแขนให้เจ้าพ่อ ในวันนี้มีแขกมาร่วมพิธีอย่างมากมายมีรถม้า รถยนต์จอดเต็มหน้าบ้านไปหมดสิ่งใดที่เคยทำมาตั้งแต่อดีตขอให้ทำต่อไป มีบางอย่างที่เจ้าพ่อรู้สึกเสียใจที่ทุกคนละเลยไม่ปฏิบัติในสิ่งที่ควรปฏิบัติ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เหตุการณ์บ้านเมืองวิปริตผิดอาเพศ เจ้าพ่อนั้นเป็นพระจึงทำแต่ความดีมาตลอด เพราะพระถ้าทำชั่วก็เหมือนแพะ อย่าเอาน้ำซุ่นมาใส่น้ำใสหรือเอาน้ำใสมาใส่น้ำซุ่น อย่าเป็นคนโลกมาก ให้เอาแต่พอดีพองาม ฝึกคือคน คนก็คือฝึกถ้ามองไม่เห็นตัวเราก็คงว่าฝึก โลกของฝึกก็เหมือนกับ

โลกของคน ในขณะที่เจ้าพ่อปราศรัยอยู่นั้นมีผู้ร่วมพิธีถามถึงเรื่องลมฟ้าอากาศ เจ้าพ่อตอบว่าไม่ทราบต้องรอถามกับเจ้าพ่อเหล็กซึ่งส่วนในเรื่องอื่น ๆ ที่เป็นอันตรายแก่ชาวเมืองเจ้าพ่อจะพยายามช่วยเหลืออย่างดีที่สุด

หลังจากที่ปราศรัยแล้วเจ้าพ่อรับขันหมกด์รำออกไปเทหน้าประตู แล้วรำกลับมาเวียนรอบคายนึงออกจากเทียม ในคืนนี้ (2535) นับว่าเป็นปีที่พิเศษ ซึ่งโดยปกติเจ้าพ่อพระมหาธาตุจะไม่ลงปราศรัยเป็นเวลานาน แต่เนื่องจากเป็นปีครบรอบปีเกิดมีพิธีบวงสรวงขวัญให้เจ้าพ่อด้วย เจ้าพ่อจึงลงเทียมเป็นเวลานานประมาณ 1 ชั่วโมง ต่อจากนั้นเจ้าผีต่างถิ่นที่มาร่วมพิธีจะเริ่มลงเทียมรับขันหมกด์ ซึ่งในวันนั้นถือเป็นวันที่มีเจ้าผีลงเทียมเล่นรื่นเริงมากกว่าวันแรกดังมีรายละเอียดของเจ้าผีแต่ละองค์ตามลำดับดังนี้ คือ

1. เจ้าแม่ลิ้มทอง แต่งกายด้วยผ้าชิ้นมัดหมี่สีแดงเข้ม สวมเสื้อสีชมพู หม่มผ้าสไบสีชมพู เข้ม เมื่อแต่งตัวเสร็จเจ้าแม่รับขันหมกด์กราบหน้าคายนุชา 3 ครั้ง ยกขันหมกด์จรดหน้าผากแล้วบอกม้าฟ้อนให้ทาแป้งให้ รำออกไปเทขันหมกด์รำกลับมาเวียนรอบคายนุชาฟ้อนถวายพวงมาลัย เจ้าแม่ปราศรัยบอกชื่อที่อยู่ว่า ชื่อเจ้าแม่ลิ้มทอง มาจากภูกระดึง เจ้าแม่เดินทางมาตั้งแต่เมื่อวานนี้แต่ไม่ทัน พิธีเลิกก่อนจึงไม่ได้ลง ม้าฟ้อนถามว่าเจ้าแม่เดินทางมาด้วยอะไร เจ้าแม่ตอบว่าขี่ขนดมาจอดไว้หน้าบ้าน ม้าฟ้อนขอให้เจ้าแม่บอกเลขทวย เจ้าแม่ตอบว่าไม่ทราบ เพราะไม่ชอบชื่อทวยให้ถามเรื่องอื่นที่ตอบได้ เจ้าแม่ลงเทียมประมาณ 15 นาที จึงออกจากเทียม

2. เจ้าแม่หนูทอง แต่งกายด้วยผ้าชิ้นมัดหมี่สีน้ำเงินเข้ม สวมเสื้อสีน้ำตาล หม่มผ้าสไบสีชมพู แต่งกายเสร็จแล้วรับขันหมกด์กราบหน้าคายนุชา 3 ครั้ง จรดขันหมกด์รำออกมาเทขันหมกด์และรำกลับมาเวียนรอบคายนุชา เจ้าแม่ไม่ปราศรัยบอกชื่อ ที่อยู่เพราะเป็นองค์ที่เคยมาทุกปีซึ่งผู้ร่วมพิธีรู้จักดีแล้วว่าชื่อเจ้าแม่หนูทอง มาจากเวียงจันทน์ เป็นผู้มีความรู้ความสามารถทั้งทางโลกและทางธรรมอย่างยิ่ง เจ้าแม่เคยใช้ธนูยิงสามีตายด้วยผลกรรม จึงทำให้นิ้วมือของเจ้าแม่งอในขณะที่รำนิ้วมือของเจ้าแม่จะงอ ด้วยเหตุนี้เมื่อเจ้าแม่ลงเทียมครั้งใดจึงสังเกตเห็นและเจ้าแม่มักจะร้องไห้ในชะตากรรมของตน เมื่อรำเวียนรอบคายนุชาแล้ว เจ้าแม่จึงออกจากเทียม

3. เจ้าแม่ขันทอง นุ่งผ้าขึ้นสีน้ำตาลอมชมพู สวมเสื้อสีเหลืองลายดอก
ห่มผ้าสไบสีชมพูอมส้ม แต่งตัวเสร็จเจ้าแม่รับขันฉิมรด กราบ 3 ครั้ง รำออกไปเทขันฉิมรด
รำกลับมาเวียนรอบคายน บอกชื่อ ที่อยู่ ว่าเจ้าแม่ได้มาตั้งแต่เมื่อวานนี้ และร่วมงานเลี้ยงวันนี้อีก
ครึ่งหนึ่ง แล้วจะเดินทางกลับให้องค์อื่น ๆ ลงมาร่วมพิธี เจ้าแม่รับขันฉิมรดไปเทอีก 1 ขัน
รำกลับมาแล้วออกจากเทียน

เมื่อเจ้าแม่ขันทองออกจากเทียนแล้ว คณะผู้จัดทำพิธีทั้งหมดขอหยุดพัก
การให้เจ้าลงเทียนเพื่อตักน้ำ และบิณฑบาตให้เทียนเนื่องจากความเหน็ดเหนื่อยประมาณ 15 นาที
จึงทำพิธีต่อไป

4. เจ้าพ่อขันตี แต่งกายด้วยชุดสีขาวเช่นเดียวกับเจ้าพ่อเหล็กชี่
เพราะเจ้าพ่อเป็นชีปะขาวและรักษาศีลเช่นเดียวกัน เมื่อแต่งตัวเสร็จเจ้าพ่อรับขันฉิมรดกราบ
3 ครั้ง รำออกไปเทขันฉิมรดรำกลับมาเวียนรอบคายน ม้าพ่อนถวายบุหรี เจ้าพ่อรับบุหรีและปราศรัย
กับผู้ร่วมพิธี เนื่องจากเจ้าพ่อขันตีเป็นเจ้าผีที่มาร่วมพิธีทุกปีและในปีที่ผ่านมา (2534) เป็นปีที่
ครบรอบปีเกิดของเจ้าพ่อ ชาวอำเภอพนมไพรจึงทำพิธีบายศรีสู่ขวัญให้กับเจ้าพ่อ ผู้ร่วมพิธีทุกคนจึง
รู้จักเจ้าพ่อเป็นอย่างดี โดยไม่ต้องถามชื่อที่อยู่และขอให้เจ้าพ่อช่วยดูแลรักษาเวลาเดินทางไปมา
ยังกรุงเทพฯ ให้มีความปลอดภัยจากอุบัติเหตุโจรผู้ร้ายซึ่งเจ้าพ่อรับปากช่วยเหลือเป็นอย่างดี
เพราะถือเป็นที่หน้าของเจ้าพ่ออยู่แล้ว ผู้ร่วมพิธีบางคนที่มาใหม่เมื่อรู้ว่าเป็นเจ้าพ่อขันตี จากอำเภอ
ปากช่องลงเทียน ก็จะนำเหล่า บุหรี เงินมาผูกแขนให้เจ้าพ่อและขอพรให้คุ้มครอง บางคนขอพร
จากเจ้าพ่อซึ่งเจ้าพ่อบอกว่า ไม่มีเวลาคิดเรื่องพรเพราะเจ้าพ่อนั่งวิปัสสนากรรมฐานและดูแล
ผู้สัญจรไปมาให้ปลอดภัยไม่ทราบเรื่องพร เจ้าพ่อขันตีจากปากช่องนั้นก็ถือว่าเป็นเจ้าผองค้ำหนึ่งที่ชาว
อำเภอพนมไพรให้ความเคารพนับถือเสมือนหนึ่งเป็นเจ้าพ่อมหศักดิ์ของตน ดังนั้นเจ้าพ่อจึงมา
ร่วมงานทุกปีและลงปราศรัยเป็นเวลานานพอสมควรจึงออกเทียน

5. เจ้าแม่ย่าโม แต่งกายด้วยชุดเดียวกับเจ้าพ่อขันตี แต่ในบางปี
จะนุ่งผ้าขึ้น ซึ่งเจ้าแม่จะไม่เข็มงวดกับเครื่องแต่งกายขอให้มีความเรียบร้อยและเนื่องจากมีเจ้าผี

มาร่วมพิธีเป็นจำนวนมาก เจ้าแม่จึงต้องรีบลงเทียมเพื่อให้อีกคนอื่น ๆ ได้ลงไป เจ้าแม่รับขันนิมนต์ รำออกไป เทแล้วรำกลับมา เวียนรอบคายนและบอกชื่อที่อยู่ว่า ชื่อแม่ย่าโมมาจากโคราช เนื่องจากวันนี้ มีงานเลี้ยงหลายที่ เจ้าแม่จึงต้องรีบเดินทาง ไปอีก บริเวณที่มาด้วย ได้ฝากให้เจ้าพ่อขันตีช่วยดูแลอยู่ข้างนอก ผู้ร่วมพิธีผูกแขนให้ เจ้าแม่และขอให้คุ้มครองการเดินทางไปมาระหว่างกรุงเทพฯ เจ้าแม่ โยชนฝ่ายผูกแขนให้ผู้ร่วมพิธีและประพรมน้ำมนต์ให้ผู้ร่วมพิธี รำรอบคายนบูชาแล้วออกจากเทียม

6. เจ้าแม่จุมทอง นุ่งผ้าชิ้นสีน้ำตาลลายสีเหลือง สวมเสื้อสีน้ำตาลอ่อน ห่มผ้าสไบสีชมพูกลับบัว เจ้าแม่รับขันนิมนต์ กราบ 3 ครั้ง รำออกไปเทขันนิมนต์ รำกลับมาเวียน รอบคายน เสนาม้าฟ้อนรำหยอกล้อเจ้าแม่อย่างสนุกสนาน เจ้าแม่นั่งพักและปราศรัยบอกว่ามาตั้งแต่ เมื่อวานนี้ต้องรีบกลับให้เจ้าผีอื่น ๆ มาลงบ้างแล้วเจ้าแม่กลับไปรำรอบ ๆ คายนจึงออกจากเทียม

7. เจ้าแม่ทองคำ หลังจากที่เจ้าแม่จุมทองออกจากเทียมแล้ว เทียม ของเวลาหยุดพักอ่อนเปลี่ยนเครื่องแต่งกาย ในขณะนั้นเทียมมีอาการคล้ายจะเป็นลมล้มลง ผู้ร่วมพิธี เข้าใจว่าเทียมเหนื่อยมากจนสลบไปจึงปีนวดและให้ดมยาหอม แต่เทียมก็ยังไมพินอนเกลือกกลิ้ง อยู่ ผู้ร่วมพิธีจึงเข้าใจว่าเจ้าผีองค์ใดองค์หนึ่งคงจะลงเทียมแล้ว จึงนำพวงมาลัยมาถวายให้ดม เทียมไม่รับพวงมาลัยสวมคอ ม้าฟ้อนถวายเหล่า เทียมยกขวดเหล้าดื่มแต่ไม่ยอมลุกขึ้น ม้าฟ้อน จึงเรียกกหาหมอลำมาขับกล่อม ในช่วงนี้ผู้ร่วมพิธีเข้าใจว่าเจ้าพ่อซอนช่วงลงเทียม เพราะโดยปกติ เมื่อเจ้าพ่อมาจะลงเทียมอย่างแรงและต้องมีคนลำขับกล่อมจนเป็นที่พอใจจึงจะยอมลุกขึ้นรับขันนิมนต์ หมอลำลำทางยาวและลำเตี้ยเสร็จแล้ว แต่เทียมยังไม่ยอมลุกขึ้น ม้าฟ้อนจึงอ่อนวอนขอให้ลุกขึ้น รับขันนิมนต์และเริ่มเข้าใจว่าไม่ใช่เจ้าพ่อซอนช่วงจึงให้หมอลำลำอีกครั้งหนึ่ง เมื่อถึงช่วงลำเตี้ย เทียมจึงรำด้วยและถามหาบุตร ม้าฟ้อนถวายบุตรแล้วเทียมจึงลุกขึ้นฟ้อนรำและรับขันนิมนต์

เมื่อรำเสร็จแล้วม้าฟ้อนจึงถามชื่อที่อยู่ว่าเป็นใครมาจากไหน เจ้าแม่ จึงตอบว่า ชื่อเจ้าแม่ทองคำมาจากแก่งหลี่ผี เป็นลูกสาวของเจ้าพ่อโกฎิแห่งหลี่ผีซึ่งในปีนั้นเจ้าพ่อ ให้มาแทนเนื่องจากป่วยมาไม่ได้ตนจึงได้มาเมืองแสนเป็นครั้งแรก เจ้าแม่ทองคำนับว่าเป็นเจ้าผี ที่มีรูปร่างสวยงามและมีความรู้ความสามารถ แต่กิริยามารยาทไม่เรียบร้อย การลงเทียมของ เจ้าแม่จึงไม่เหมือนองค์อื่น ๆ

การลงเข็มของเจ้าพี่ที่เข็มแสดงอาการผิดปกติ เช่น ล้มลงนอน
 เกือบกิ้ง หรือสลบ หรือตีลังกา ฯลฯ เหล่านี้เรียกว่า "เจ้าลงแรง" ส่วนการลงเข็มใน
 อาการปกติธรรมดาเรียกว่า "เจ้าลงค่อย" เจ้าพี่ที่ลงเข็มแรงจนเป็นที่รู้จักกันดี ได้แก่ เจ้าพ่อ
 ขอนช่วง เจ้าแม่นางเงือก เจ้าแม่ นางงู ส่วนองค์ที่ลงค่อยหรือลงเบา ได้แก่ เจ้าพ่อขันตี
 เจ้าแม่หนุทอง เป็นต้น การที่เจ้าพี่ลงแรงทำให้เป็นอันตรายต่อเข็มอย่างยิ่ง เมื่อเจ้าแม่ทองคำ
 ออกจากเข็มแล้ว เข็มจึงให้หยุดพักเข็มประมาณ 40 นาที ก่อนเริ่มทำเข็มต่อไปอีก

8. เจ้าแม่พานทอง นุ่งผ้ามัดหมี่สีน้ำตาลเข้ม สวมเสื้อสีขาว ห่มผ้าสไบ
 สีขาว เจ้าแม่รับขันหมากแล้วรำออกไปเทขันหมาก รำกลับมาเวียนรอบค้ายและสั่งให้มาพอน
 เอาขันหมากไปเทอีก 1 ขัน ปรากฏบอกชื่อที่อยู่ว่า ชื่อเจ้าแม่พานทอง มาจากเกาะสีชัง
 มีบริวารชายชวามาด้วย 4 คน รออยู่ด้านนอกกับคณะของย่าโม ดังนั้นเจ้าแม่จึงต้องรีบไป เมื่อ
 ปรากฏแล้วเจ้าแม่จึงออกจากเข็ม หลังจากที่เจ้าแม่พานทองออกแล้ว เข็มหยุดพักอีกครั้งหนึ่ง
 ประมาณ 20 นาที จึงเริ่มเข็มต่อไป

ในเวลาประมาณ 13.11 น. เข็มเปลี่ยนเครื่องแต่งกายเป็นชุดสีขาว
 อันเป็นเครื่องทรงของเจ้าพ่อเหล็กสี พิธีกรรมในช่วงนี้จึงเป็นช่วงที่เจ้าพ่อมหศักดิ์เหล็กสีลงรับ
 ค้ายบูชา และหงายภาชนะข้าว เมื่อแต่งกายเรียบร้อยแล้ว เจ้าพ่อรับขันหมาก รำออกไปเทขันหมาก
 จำนวน 4 ขัน ที่บริเวณหน้าบ้าน แล้วรำกลับมาเวียนรอบค้าย 3 รอบ จึงนั่งพัก

ภาพประกอบ 49 เจ้าพ่อมหศักดิ์เหล็กชีในร่างทรงของเทียมลงตรวจรับคายนุชา

ขณะที่เจ้าพ่อนั่งพักอยู่นี้ ผู้ร่วมพิธียกเครื่องคาวหวานมาถวายเจ้าพ่อ เพื่อให้เสวย อาหารคาวหวานที่นำมาถวาย ได้แก่

1. ข้าวเหนียว 1 กระจิบ
2. ไก่ต้ม 1 ตัว

3. ไก่ปิ้ง 1 ตัว
4. ลอดช่อง 1 ถ้วย
5. น้ำดื่ม 1 ขัน
6. น้ำล้างมือ 1 ขัน
7. มะพร้าวอ่อน 1 ลูก
8. เหล้าเลี้ยง 1 ขวด
9. ขนมจีน 1 ถ้วย
10. ข้าวเม่าทอด 1 แพง

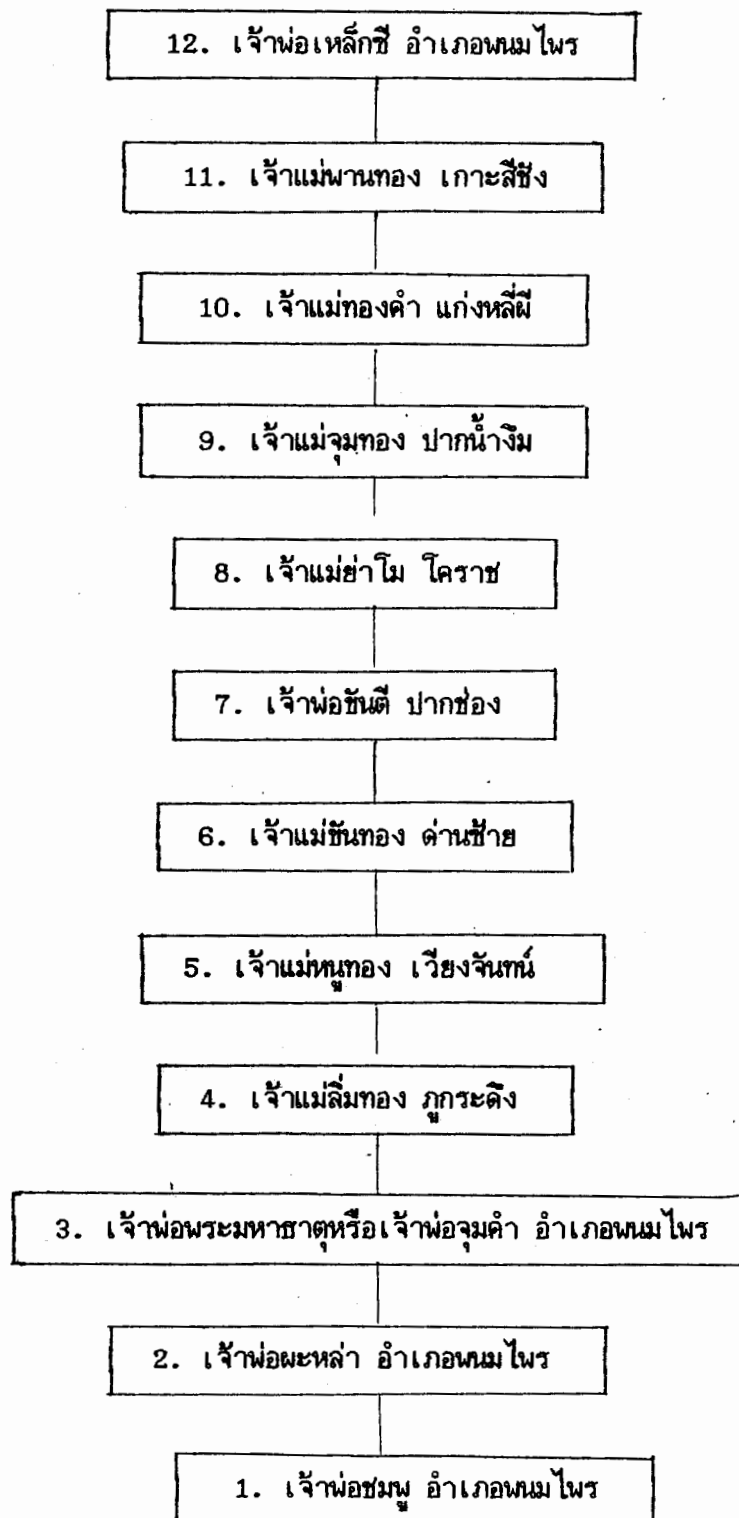
เจ้าพ่อตรวจรับชิมอาหารคาวหวาน ซึ่งในปีนั้นเจ้าพ่อเสวยอาหารหวานก่อนอาหารคาวและเสวยมากกว่าปีก่อนเสร็จแล้วเจ้าพ่อนั่งพัก เสนาม้าพื่อนถวายเหล้าเลี้ยงทวายเมื่อเจ้าพ่อพิจารณาดูแล้วบอกว่า เหล้านี้คูลแล้วไม่สวยไม่งาม ในปีนี้น้ำลุ่มน้ำจะท่วมหนัก นาดอนจึงจะได้ทำกิน คุณ คลอง คันทนา ขอให้ทำให้มั่นคงแข็งแรง ลมและฝนจะมาอย่างหนักหน่วง ข้าวกล้าไร่นาเสียหาย จึงขอให้ทุกครอบครัวระมัดระวังบ้านเรือนของตนให้ดี เขาจะปล่อยเหล็กหลาว (ฟ้าผ่า) ลงมาจากฟ้าในระหว่างเดือนหก จึงให้ระมัดระวัง เจ้าพ่อจะผลักดันให้ไปตกที่ห่างไกลจากบ้านคนไม่ให้มีอันตรายหรือเกิดอันตรายน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ ส่วนเรื่องข้าวกล้าเจ้าพ่อก็จะพยายามดูแลอย่างเต็มกำลัง เจ้าพ่อเป็นผู้หาเงินให้กินให้ใช้อยู่แล้ว จึงขอให้ลูกหลานทั้งหลายช่วยกันรักษาย่านเมือง วัดวาอาราม รวมทั้งเทียมน้ำให้ดี เพราะถ้าไม่มีเทียมน้ำแล้วก็ไม่มีการประเพณีดีเจ้าพ่อและเจ้าพ่อไม่สามารถที่จะส่งข่าวถึงทุกคนได้ ในปีนั้นเมื่อผู้ส่งข่าวปีข้าวเดือนน้อยกว่าเดิม การส่งข่าวปีข้าวเดือนนี้เป็นหน้าที่ของลูกหลานชาวเมืองจะนำมาให้เจ้าพ่อแม้ว่าจะไม่ต้องให้บอกก่อนก็ตาม

หลังจากที่เจ้าพ่อปราศรัยและทำนายน้ำเลี้ยงแล้วจึงลุกขึ้นพื่อนรำชมเชยคายนุชาอีก 3 รอบ แล้วสั่งให้ยกคายนุชา และสิ่งของที่ผู้นับถือนำมาถวายขึ้นไว้บนหอบุชา ซึ่งคายนุชาคายใหญ่ต้องเก็บไว้ 3 คืบ จึงจะยกลงจากหอบได้ เสนาม้าพื่อนลาลาเจ้าพ่อ เจ้าพ่อสั่งให้ยกอาหารการกินออกมาเลี้ยงผู้ร่วมพิธีแล้วออกจากเทียมน้ำ

ภาพประกอบ 50 เจ้าพ่อเหล็กขี้ในร่างทรงของเทียมท่านายเหล้าเลี้ยง

พิธีกรรมในวันที่สองนี้มีมิมเหตักด์และเจ้าขี้ลง เข็มบนปะกับชาวเมือง
รวม 12 องค์ เรียงตามลำดับจากองค์แรกถึงองค์สุดท้าย คือเจ้าพ่อซมพู เจ้าพ่อขี้เตี เจ้าแม่เข้าโม
เจ้าแม่จุ่มทอง เจ้าแม่ทองคำ เจ้าแม่พานทอง และเจ้าพ่อเหล็กขี้ (ดูภาพประกอบ 51)

ภาพประกอบ 51 ลำดับการลงเข็มของมเหศักดิ์และเจ้าผีในวันที่สอง

พิธีเลี้ยงในวันที่สองนี้ เมื่อเจ้าพ่อเหล็กซึ่งรับค้ายและอาหารคาวหวานหรือ
ลงหงายภาชนะข้าว สิ่งทาสีเหลือง และผู้ร่วมพิธีรับประทานอาหารเสร็จแล้วก็ถือว่าเป็นการเสร็จพิธี
ของการเลี้ยงมเหศักดิ์หรือเลี้ยงบ้านประจำปี จากการสังเกตพิธีกรรมต่าง ๆ ตลอดจนการลงเทียม
ของเจ้าผีมีลักษณะที่น่าสนใจ

1. เมื่อเจ้าองค์ใดลงเทียมจะต้องเปลี่ยนเครื่องแต่งกายทุกครั้ง มีการ
พรมน้ำหอมจนกว่าจะหอมเป็นที่พอใจก่อนจึงสวมใส่ แม้ว่าสีของเสื้อผ้าจะเป็นสีเดียวกัน แต่ก็
เป็นคนละตัวหรือมีลวดลายแตกต่างกันมีเฉพาะเจ้าพ่อเหล็กชื่อกับเจ้าพ่อขันตีเท่านั้นที่ใช้เครื่องแต่งกาย
ด้วยชุดเดียวกัน แต่ความยาวของผ้าถุงไม่เท่ากันและยังอาจเนื่องมาจากเทียมนมีชุดสีขาวเพียงชุดเดียว

2. ลักษณะของการนุ่งผ้าถุงของเจ้าพ่อมเหศักดิ์พะหล่า เจ้าพ่อเหล็กชี่
เจ้าพ่อพระมหาธาตุจะคล้ายคลึงกันคือ ชาวเลขเข้าลงไปครึ่งน่อง ปล่อยชายด้านหน้าห้อยลง ส่วน
เจ้าพ่อขมพูนับว่าเป็นองค์เดียวที่นุ่งผ้าแบบโจงกระเบน

3. การลงเทียมของเจ้าทุกองค์จะเริ่มจากเปลี่ยนเครื่องแต่งกาย
มารับขันหมาก กราบคายนบูชา 3 ครั้ง ยกขันหมากจรดหน้าผาก รำออกไปเทขันหมากให้บริวาร
ด้านหน้าหอโสังหรือประตูบ้าน รำกลับมาที่หน้าคายนหรือเวียนรอบคายนแล้วปราศรัย เมื่อปราศรัย
เสร็จ จะรำต่ออีกช่วงหนึ่งก่อนจึงออกจากเทียมน ระยะเวลาที่เจ้าแต่ละองค์ลงเทียมประมาณ
15-20 นาที

4. เสียงแคนถือเป็นสิ่งสำคัญในการลงเทียมของเจ้าผีเป็นอย่างยิ่ง
เพราะถ้าไม่มีเสียงแคนเจ้าผีจะไม่ยอมลง ทำนองแคนนั้นชาวบ้านเรียกว่า ลายล่องโขง ลายสีทันดร
สายสุดสะแนน ลายเต็ชโขง และลายพ็อนญูไท ถ้าใช้ลายอื่นเจ้าผีก็จะไม่ลงเทียม

5. เจ้าทุกองค์ที่ลงเทียมต้องบอกชื่อ ที่อยู่ให้ทราบว่าเป็นใคร
มาจากไหน ซึ่งถือว่าเป็นธรรมเนียมนิยมที่ดี

6. การกราบหน้าคายนบูชาเจ้าพ่อ เป็นที่น่าสังเกตว่าเจ้าพ่อเหล็กชี่
เพียงองค์เดียวที่รับขันหมากแล้วไม่กราบ เพราะถือว่าคายนเหล่านี้เป็นสิ่งที่นำมาถวายบูชาเจ้าพ่อ
เองและเปรียบเสมือนเป็นตัวแทนของเจ้าพ่อที่ห้องค้ออื่น ๆ ทำความเคารพ

7. เจ้าพ่อมเหศักดิ์ที่ปราศรัยกับผู้ร่วมพิธีนั้นมีเพียง 2 องค์ คือ เจ้าพ่อเหล็กชี่กับเจ้าพ่อจุมคำ
8. เจ้าผีต่างถิ่นที่มีร่วมพิธีส่วนมากมักเป็นเจ้าผีฝ่ายหญิงมากกว่าฝ่ายชาย
9. เจ้าผีที่มาร่วมพิธีมักเป็นผู้ที่เคยมาร่วมพิธีในปีก่อน ๆ ถ้าหากองค์ใดไม่สามารถมาได้ก็จะส่งตัวแทนมาแทน เช่น เจ้าพ่อปากเจ้า เจ้าพ่อแกงหลี่ผี หรือเจ้าแม่จุมคำจากตลาดภูเขาทองที่จะมาร่วมพิธีในทุก ๆ 7 ปีต่อครั้ง
10. ในขณะที่เจ้าแต่ละองค์ลงเทียม ลักษณะของเทียมจะเปลี่ยนแปลงให้เป็นที่สังเกตได้ เช่น ท่าทาง ท่าพ้องรำ สีส้ม สีหน้า การเคี้ยวหมาก สูบบุหรี่ และดื่มเหล้า
- ข้อสังเกตดังกล่าวข้างต้นนี้ มีปรากฏให้เห็นเฉพาะในพิธีกรรมเลี้ยงมเหศักดิ์เท่านั้น ส่วนประเพณีพิธีกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์มีเพียงประเพณีบุญบังไฟเท่านั้นที่เทียมแต่งกายด้วยเครื่องทรงของมเหศักดิ์องค์ใดองค์หนึ่ง และมีเสน้าม้าพ้อน เสน้าม้าพ้อนม้าเทียม นอกจากประเพณี พิธีกรรมเหล่านี้แล้วมักไม่ปรากฏความเปลี่ยนแปลงให้เป็นที่สังเกตอย่างแจ่มชัด
- ประเพณีการเลี้ยงมเหศักดิ์หรือบุญเลี้ยงบ้าน นับเป็นประเพณีสำคัญของท้องถิ่น และเป็นเอกลักษณ์ทางความเชื่อ ซึ่งยังคงยึดถือปฏิบัติ และมีการสืบทอด ตลอดจนปลูกฝัง ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม สู่ลูกหลานเพื่อให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนสืบไป

คติความเชื่อจากประเพณีพิธีกรรมที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวอำเภอพนมไพร

ความเชื่อเป็นรากฐานที่ทำให้เกิดประเพณีพิธีกรรม เมื่อบุคคลใดหรือสังคมกลุ่มใดมีความเชื่ออย่างใดก็จะมีประเพณี และแสดงพิธีกรรมออกมาตามความเชื่อนั้น ประเพณีพิธีกรรมจึงเป็นสัญลักษณ์ของความเชื่อ ดังนั้นเมื่อวิเคราะห์องค์ประกอบของประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับมเหศักดิ์ ทั้งประเพณีพิธีกรรมส่วนบุคคล ประเพณีพิธีกรรมของชุมชน และประเพณีเลี้ยงมเหศักดิ์ จึงทำให้ทราบถึงคติความเชื่อที่ยังคงดำรงอยู่ในวิถีชีวิตของชาวอำเภอพนมไพร โดยพบว่า มีความเชื่อ 3 แบบ คือ ความเชื่อที่เกี่ยวกับผี ความเชื่อที่เนื่องในพุทธศาสนา และความเชื่อที่เนื่องในศาสนาพราหมณ์ เป็นความเชื่อที่มีบทบาทและอิทธิพลต่อวิถีชีวิตอย่างตัดเทียมกัน ในประเพณีพิธีกรรมบางอย่างที่ชาวบ้านกระทำ สามารถแยกแยะรายละเอียดของความเชื่อออกได้ว่า ชาวบ้านกระทำ เพราะมีความเชื่อในเรื่องของผี หรือความเชื่อตามแนวพุทธหรือศาสนาพราหมณ์ แต่ในประเพณีพิธีกรรมบางอย่าง ก็ไม่สามารถแยกแยะความเชื่อเหล่านี้ออกจากกันได้ เพราะถึงแม้ว่าชาวบ้านจะกระทำพิธีกรรมตามความเชื่อที่เกี่ยวกับผี คือ เชื้อใหม่เหศักดิ์ แต่ในข้อเท็จจริงภายใต้ความเชื่อแบบเดียวกันนี้ ได้ผสมผสานเอาความเชื่อที่เนื่องในพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์ เข้าด้วยกันจากองค์ประกอบของประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับมเหศักดิ์ จึงพอที่จะแจกแจงรายละเอียดของความเชื่อได้ดังนี้

คติความเชื่อจากบุคคลที่เกี่ยวข้องกับประเพณีพิธีกรรม

ผู้นำในการประกอบพิธีกรรม

1. เทียม การที่ชาวบ้านเรียกขานผู้หนึ่งผู้ใดว่า "เทียมเจ้าพ่อมเหศักดิ์" นั้นย่อมหมายถึง การยอมรับและเชื่อมั่นว่าบุคคลผู้นั้นคือ ผู้ที่มเหศักดิ์ซึ่งชาวบ้านให้ความเคารพนับถือได้

เลือกให้เป็นร่างทรง เพื่อให้ผู้นั้นรับใช้ปรณณิบัติและเป็นตัวแทนของมเหศักดิ์พบปะช่วยเหลือชาวเมือง ผู้ที่ชาวบ้านเรียกว่า "เทียมเจ้าพ่อมเหศักดิ์" ก็คือตัวแทนของมเหศักดิ์ ดังนั้นการปฏิบัติต่อเทียมก็คือ การปฏิบัติต่อมเหศักดิ์

การสืบทอดตำแหน่งเทียมที่มีมาตั้งแต่ในอดีต ไม่ว่าจะเป็นเทียมของเจ้าพ่อพะหล่า หรือเทียมของเจ้าพ่อเหล็กชี่กับเจ้าพ่อชมนู ได้สืบทอดกันมาในหมู่เครือญาติเดียวกัน กล่าวคือ เทียมของเจ้าพ่อพะหล่านั้นเมื่อหมดสมัยเทียมหม่อมบั้นแล้ว ผู้ที่เป็นเทียมต่อมาคือเทียมเถิงผู้เป็นลูกชาย เมื่อหมดสมัยเทียมเถิงผู้ที่เป็นเทียมต่อมาคือเทียมทองคำ ซึ่งเป็นหลานสาวของเทียมเถิง ส่วนเทียมของเจ้าพ่อเหล็กชี่กับเจ้าพ่อชมนูนั้น หลังจากเทียมกันหมดแล้วผู้สืบทอดมาคือเทียมนาง ซึ่งเป็นเทียมคนปัจจุบัน เทียมนางนี้เป็นลูกของน้องสาวเทียมกันท์ เทียมกันท์และเทียมนางมีศักดิ์เป็นลุงและหลาน การสืบทอดตำแหน่งของเทียมในลักษณะเช่นนี้จึงทำให้ชาวบ้านเชื่อว่า ผู้ที่จะเป็นเทียมได้ ต้องสืบเชื้อสายมาจากเทียมคนก่อน ๆ เท่านั้น

ในจำนวนของผู้สืบเชื้อสายมาจากเทียมคนก่อนจะมีเพียงผู้เดียวเท่านั้นที่สามารถเป็นเทียมได้ ดังเช่นกรณีของเทียมเถิงซึ่งมีลูกรวม 8 คนและมีเทียมทองคำเป็นเทียมสืบทอดมา เทียมทองคำมีลูก 2 คน แต่ไม่มีผู้ใดเป็นเทียม ลูกชายคนหนึ่งของเทียมทองคำก่อนที่จะเสียชีวิต ได้ป่วยกระเสาะกระแสะ และเคยพูดว่าเจ้าพ่อมเหศักดิ์พะหล่าจะมาอยู่กับตน ให้ตนรับเป็นเทียมของเจ้าพ่อต่อจากเทียมทองคำผู้เป็นแม่ แต่เมียของตนไม่ยอมให้รับเอาเจ้าพ่อมาอยู่ด้วยเพราะกลัวว่าจะปรณณิบัติรับใช้เจ้าพ่อไม่ได้ดีพอ ปัจจุบันผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากเทียมของเจ้าพ่อพะหล่าก็มีอยู่หลายคน แต่ไม่มีผู้ใดเป็นเทียมของเจ้าพ่อ เจ้าพ่อจึงไปอยู่กับเทียมของเจ้าพ่อเหล็กชี่ เป็นการชั่วคราวในลักษณะของ "เทียมฝาก" (บำเพ็ญ ฦ อุบล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมชัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 364 ถนนอุทัยรามฤกษ์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2535) ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านจึงเชื่อว่า ผู้ที่จะเป็นเทียมได้นั้นนอกจากต้องสืบเชื้อสายจากเทียมคนก่อนแล้ว ยังต้องเป็นผู้ที่มเหศักดิ์เลือกเท่านั้น หากมเหศักดิ์ไม่เลือกให้เป็นเทียมก็ไม่สามารถเป็นเทียมได้ สำหรับเทียมของเจ้าพ่อเหล็กชี่นั้นชาวบ้าน

มีความเชื่อเพิ่มอีกประการหนึ่งว่า ผู้ที่จะสืบตำแหน่งเป็นทายาทสาหร่ายนี้ต้องเป็นคนปลอดหรือเป็นหมัน ทั้งนี้เนื่องจากทายาทนั้นและทายาทนางไม่มีบุตรแม้ว่าจะแต่งงานถึง 2 ครั้ง ในขณะที่ญาติพี่น้องคนอื่น ๆ ที่ไม่ได้เป็นทายาทนั้นไม่มีบุตร

วิธีการคัดเลือกผู้ที่จะมาเป็นทายาทของมเหศักดิ์ เริ่มจากบุคคลผู้หนึ่งหรือคนใกล้ชิดเกิดอาการเจ็บป่วยผิดปกติรักษาไม่หาย ดังเช่น กรณีของทายาทนาง นางหริดซึ่งเป็นบุตรบุญธรรมได้ป่วยนำไปรักษาที่โรงพยาบาล 15 วัน แต่อาการไม่ดีขึ้น จึงนำกลับมารักษาที่บ้านและได้ไปเชิญทายาทนั้นเข้ามาดูอาการ ทายาทนั้นจึงบอกให้ทราบว่า เจ้าพ่อมเหศักดิ์ เหล็กชื้อฮากมาอยู่ด้วยกันนางนางเจ้าพ่อจึงมาทำให้นางหริดป่วย ถ้านางนางต้องการให้นางหริดหายก็จงรับเป็นทายาทของเจ้าพ่อ เมื่อนางนางไม่ยอมรับนางหริดก็หมดสติไป นางนางกล่าวว่านางหริดจะตายจึงรับเป็นทายาท ซึ่งเมื่อนางนางรับเป็นทายาทแล้วนางหริดก็หายป่วย ชาวบ้านจึงเชื่อว่า ผู้ใดที่มเหศักดิ์คัดเลือกให้เป็นทายาทแล้วจะปฏิเสธไม่ได้ หากปฏิเสธต้องมีอันเป็นไปอย่างแน่นอน ทายาทคือผู้รับคำสั่งให้เป็นร่างทรง หรือร่างทายาทของมเหศักดิ์

เมื่อรับเป็นทายาทของมเหศักดิ์แล้ว จะต้องทำพิธีแต่งตั้งรับมเหศักดิ์มาอยู่ที่บ้านของทายาท พิธีแต่งตั้งรับกระทำโดยจัดตั้งหอบบูชาและจัดเครื่องใช้ เครื่องบูชามเหศักดิ์วางไว้บนหอนในบ้าน เครื่องใช้เครื่องบูชาที่เป็นเสมือนสัญลักษณ์ของมเหศักดิ์ ได้แก่ เทียนฮึดเทียนคอง ง้าว ดาบ เตียนงอน เมื่อจัดเสร็จแล้ว ทายาทยกขันห้า ขันแปด ถวายตัวเป็นทายาทรับใช้มเหศักดิ์ ขอฟรให้มเหศักดิ์คุ้มครองรักษา พิธีแต่งตั้งเป็นการประกาศให้ชาวบ้านทราบ ซึ่งทำให้ชาวบ้านยอมรับถึงสถานภาพที่แตกต่างและอยู่เหนือคนทั่วไปของทายาท

การปฏิบัติตนในชีวิตประจำวันของทายาทนอกจากจะเหมือนกับชาวบ้านทั่วไปแล้ว ทายาทยังรักษาศีล 5 ทำบุญตักบาตร ไม่รับประทานเนื้อวัว ไม่รับประทานอาหาร หรือดื่มน้ำ หรือเคี้ยวหมาก หรือสูบบุหรี่ที่บ้านคนตาย ช่วยเหลืองานบุญประเพณีของชุมชนและเพื่อนบ้าน เข้าร่วมงานบุญพระกรรมหรือปรีวากรรม ให้ความช่วยเหลือผู้ที่มีทุกข์ทุกคน ในด้านบุคลิกภาพของทายาทจากการสังเกตพบว่า ทายาทเป็นผู้ที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตน มีความเป็นอยู่เรียบง่ายสมถะ มีอัธยาศัย

ที่ดีต่อผู้พบเห็นเท่าเทียมกันทุกคน พฤติกรรมและบุคลิกภาพของเทียมนับว่ามีส่วนช่วยเพิ่มความเชื่อถือศรัทธาจากชาวบ้านและเสริมสถานภาพทางสังคมของเทียมให้โดดเด่นกว่าคนทั่วไป

ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์ทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นประเพณีพิธีกรรมของชุมชนหรือส่วนบุคคล เทียมเป็นผู้มีบทบาทสำคัญโดยการเป็นผู้นำในพิธีกรรม เช่น ประเพณีเลี้ยงบ้านหรือเลี้ยงมเหศักดิ์ เทียมจะทำหน้าที่เป็นร่างเทียมของมเหศักดิ์และเจ้าผีต่าง ๆ ประเพณีนี้เป็นประเพณีที่มีความสำคัญต่อชุมชน ชาวบ้านมีโอกาสได้ใกล้ชิดกับมเหศักดิ์และสามารถซักถามเรื่องราวความเป็นไปต่าง ๆ ภายในบ้านเมืองได้โดยตรงจากเทียม เรื่องราวที่ชาวบ้านซักถามเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตของชาวบ้านเอง เช่น ความอุดมสมบูรณ์ของข้าวกล้า ลม และฝน อุบัติเหตุทางบกทางน้ำ โรคภัยไข้เจ็บ ฯลฯ ซึ่งหากคำตอบในเรื่องที่ซักถามออกมาในทางลบ ชาวบ้านก็สามารถขอร้องให้มเหศักดิ์ช่วยเหลือได้ทันที ในฐานะที่เป็นร่างทรงของมเหศักดิ์ เทียมจึงเป็นบุคคลที่ชาวบ้านเชื่อว่าติดต่อระหว่างคนกับผีได้

ในขณะที่เทียมปฏิบัติพิธีกรรมชาวบ้านจะใช้สรรพนามเรียกเทียมว่า "เจ้าพ่อ ญาพ่อ หลวงพ่อ อีพ่อ เจ้าปู่ หลวงปู่" และเรียกตัวเองว่า "ข้าน้อย ผู้ข้า เสนาน้อย ลูก ลูกหลาน" ส่วนตัวของเทียมก็จะใช้คำแทนตัวเองว่า "ญาพ่อ หลวงพ่อ" คำสรรพนามเหล่านี้จะแตกต่างกันไปตามคติซึ่งชาวบ้านจะเรียกเทียมว่า "ชายเทียม" หรือหากเป็นชายก็จะเรียกว่า "พ่อใหญ่เทียม" คำสรรพนามที่ใช้ในพิธีกรรมบ่งบอกถึงสถานภาพของเทียมที่อยู่เหนือชาวบ้าน ซึ่งหมายถึง การที่ชาวบ้านยอมรับเป็นผู้อยู่ใต้ความปกครองของมเหศักดิ์ จึงขกให้เทียมอยู่เหนือตนเองด้วย

ในการดำเนินชีวิต ชาวบ้านได้ขอความช่วยเหลือพึ่งพาเทียมในด้านต่าง ๆ ตามปัญหาและความต้องการของแต่ละบุคคล เช่น ให้เทียมรักษาความเจ็บป่วย ทำพิธีส่งดูแลเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิต ทำพิธีสะเดาะเคราะห์ ตั้งศาลพระภูมิ บอกกล่าวเพื่อความ เป็นสิริมงคล ฯลฯ บุคคลเหล่านี้มีอยู่ในทุกเพศ ทุกวัย ทุกอาชีพซึ่งแสดงให้เห็นถึงการยอมรับและเชื่อมั่นต่อเทียมของบุคคลในสังคม ความเชื่อที่ชาวบ้านมีต่อเทียม เป็นความเชื่อที่มีพื้นฐานมาจากการนับถือมเหศักดิ์ผู้เป็น เจ้าผีปกครองดูแลบ้านเมืองนั่นเอง

จากการปฏิบัติของ เข็มและชาวบ้านทำให้ทราบว่า เข็มเป็นตัวแทนของมเหศักดิ์ เป็นบุคคลเพียงคนเดียวที่สามารถติดต่อกับมเหศักดิ์ได้ เป็นสื่อกลางในการติดต่อระหว่างโลกของคนกับโลกของผี การสืบทอดตำแหน่ง เข็มแม้จะสืบทอดกันทางเครือญาติแต่ก็ต้องได้รับการคัดเลือกจากมเหศักดิ์ก่อนจึงจะเป็นได้ มเหศักดิ์มีคำสั่งให้เข็มเป็นร่างทรงของตนเพื่อพบกับชาวเมือง การพบกับเข็มก็คือการพบกับมเหศักดิ์ การให้เข็มประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ให้ก็คือ การให้เข็มให้ประกอบพิธี เมื่อบุคคลหรือชุมชนกระทำต่อ เข็มก็หมายถึงบุคคลหรือชุมชนกระทำต่อมเหศักดิ์ ความเชื่อที่ชาวบ้านมีต่อเข็มจึงทำให้เข็มมีบทบาทในสังคมอยู่ 3 ลักษณะคือ

1. บทบาทในฐานะที่เป็นมเหศักดิ์ มเหศักดิ์คือเจ้าผู้ยิ่งใหญ่มีอำนาจสูงสุดเหนือกว่าผีทั้งปวงในบ้านเมือง เป็นผู้ปกครองดูแลบ้านเมืองให้สงบเรียบร้อย ชาวเมืองอยู่ดีกินดี เป็นเจ้าของผืนแผ่นดินและสรรพสิ่งทุกอย่างในบ้านเมือง บทบาทในฐานะที่เป็นมเหศักดิ์ เข็มจึงได้รับการบอกกล่าวรายงานให้ทราบเรื่องราวของบ้านเมือง เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ เมื่อเกิดปัญหาขึ้นกับผู้คนหรือชุมชนก็จะเป็นผู้ช่วยผ่อนคลายนปัญหาลดความคับข้องใจของคนในชุมชนและสืบทอดความเชื่อของชุมชน

2. บทบาทในฐานะที่เป็นสื่อกลางในการติดต่อระหว่างชาวบ้านกับมเหศักดิ์ จากความเชื่อที่ว่าเข็มเป็นตัวแทนของมเหศักดิ์ ชาวบ้านจึงเชื่อว่า คำบอกกล่าวของเข็มในเรื่องราวต่าง ๆ ในระหว่างที่ประกอบพิธีกรรมนั้นเป็นคำบอกกล่าวของมเหศักดิ์ที่บอกกล่าวแก่ชาวบ้าน ดังนั้นในการประกอบพิธีกรรมเข็มจึงมีบทบาทเป็นผู้นำในเรื่องราวต่าง ๆ จากชาวบ้านแจ้งให้มเหศักดิ์ทราบและนำเรื่องราวที่มเหศักดิ์ต้องการให้ชาวบ้านทราบบอกกล่าวแก่ชาวบ้าน

3. บทบาทในฐานะที่เป็นตนเอง โดยวิถีของชุมชนทั่วไป ทำให้เข็มมีวิถีชีวิตเช่นเดียวกับชาวบ้านคือ มีชีวิตครอบครัว ทำมาหาเลี้ยงชีพ ฝังพาอาศัยซึ่งกันและกันกับเพื่อนบ้าน นับถือพุทธศาสนาและประกอบกิจพิธีทางศาสนา เช่น พุทธศาสนิกชนคนอื่น ๆ ปฏิบัติตามกฎหมายและขนบธรรมเนียมประเพณี

บทบาทของเข็มทั้ง 3 ลักษณะ ทำให้เห็นความคิด ความเชื่อของตัวผู้ที่เป็นเข็มเอง และความคิดความเชื่อของชาวบ้านว่า ในจำนวนบุคคลที่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้นมีบุคคลผู้หนึ่งที่มีคุณสมบัติ

นิเทศแตกต่างกันไปจากคนธรรมดา บุคคลผู้มีคุณสมบัติพิเศษนี้จึงถูกคัดเลือกให้เป็น ที่ชมของมเหศักดิ์ ซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของบ้านเมือง และมีสถานภาพทางสังคมอยู่ 2 อย่างคือ มีสถานภาพเท่าเทียมกันกับคนทั่วไป และในบางครั้งมีสถานภาพเหนือทุกคนในชุมชน

2. พระสงฆ์ มีความเกี่ยวข้องกับนิมิตกรรมคือ ชาวบ้านให้พระสงฆ์ที่อาวโสในวัดกลางๆ เป็นผู้นำในพิธีบอกกล่าว พิธีบนบานกับเจ้าพ่อพระมหาธาตุ การเลือกพระสงฆ์เป็นผู้นำในพิธีเพราะชาวบ้านเชื่อว่า พระสงฆ์มีความใกล้ชิดกับเจ้าพ่อทั้งในด้านสถานที่และเป็นพระที่อยู่ในความปกครองดูแลของเจ้าพ่อ โดยหากคำบอกเล่าถึงประวัติความเป็นมาของเจ้าพ่อนั้น เจ้าพ่อเป็นพระอรหันต์ผู้ปกครองคณะสงฆ์ในบ้านเมือง การเลือกให้พระสงฆ์ในวัดเป็นผู้นำในพิธีจึงเชื่อว่า จะเกิดความสะดวกและเหมาะสมทั้งบุคคลและสถานที่ ในด้านพระสงฆ์เองก็มีความเชื่อและจะถือเจ้าพ่อพระมหาธาตุ การยอมเป็นผู้นำในพิธีจึงเป็นความเชื่อ เรื่องนี้ที่สอดคล้องกันระหว่างชาวบ้านและพระสงฆ์

พระสงฆ์ที่เจ็บป่วยรักษาไม่หายจะเชื่อว่า เกิดจากการกระทำของภูตผีและจะมาขอให้ เข็มทำการรักษาให้ เช่น อดีตเจ้าอาวาสวัดบ้านดอนบ่อดอนแฮด ตำบลโนนชัย พระสงฆ์วัดบ้านนาชม ตำบลกุดน้ำใส พระสงฆ์จากอำเภอบ้านดุง จังหวัดยโสธร เป็นต้น การปฏิบัติของพระสงฆ์กับการปฏิบัติของเทียม เช่นที่กล่าวมาเน้น แยกเป็นความเชื่อได้ว่า พระสงฆ์ที่รักษาความเจ็บป่วยหรือแนะนำชาวบ้านที่เจ็บป่วยมารักษากับเทียมเพราะเชื่อว่า มเหศักดิ์รักษาอาการป่วยให้หายได้ การขอคำแนะนำจากเทียมเกี่ยวกับพิธีสร้างโบสถ์ ศาลา เพราะเชื่อว่า มเหศักดิ์เป็นเจ้าของผืนแผ่นดินและสรรพสิ่งในบ้านเมือง การปลูกสร้างสิ่งของลงบนแผ่นดินต้องบอกกล่าวขอคำแนะนำก่อนจึงจะถูกต้องเหมาะสม ส่วนเทียมนั้นมีความเชื่อถือในความไว้วางใจที่พระสงฆ์มอบให้กับตนในฐานะตัวแทนของมเหศักดิ์ การระมัดระวังไม่ให้ถูกตัวพระสงฆ์ หรือเลือกรักษาในบางราย เพราะความเชื่อในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชนคนหนึ่งว่า หากผู้หนึ่งถูกตัวหรือกระทำกิริยาที่ไม่เหมาะสมกับพระสงฆ์จะเป็นบาปทำให้ศาสนาเสื่อม ส่วนการแต่งเครื่องทรงของมเหศักดิ์ในขณะทำพิธีเป็นความเชื่อที่แสดงให้เห็นว่า เทียมมิใช่คนธรรมดาทั่วไป เป็นคนที่มีคุณสมบัติพิเศษจึงสามารถรักษาพระสงฆ์ได้

การให้พระสงฆ์เป็นผู้นำในพิธีบอกกล่าว พิธีบมานต่อเจ้าพ่อพระมหาธาตุ หรือการที่พระสงฆ์ปฏิบัติต่อเทียม เทียมปฏิบัติต่อพระสงฆ์ นับเป็นความเชื่อและศรัทธาต่อสิ่งเดียวกัน คือเชื่อและศรัทธาต่อเจ้าพ่อพระมหาธาตุ อันเป็นมเหศักดิ์องค์สำคัญของบ้านเมือง

3. ผู้อาวุโสและหัวหน้าครอบครัว เป็นตัวแทนชาวบ้านหรือนำสมาชิกในครอบครัวทำพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น เมื่อเกิดปัญหาสมาชิกในครอบครัวเจ็บป่วย ก็จะพามาขอให้เทียมรักษา ลูกหลานจะเดินทางไกลก็จะพามาทำพิธีบอกกล่าวกับเทียม ในประเพณีชุมชนผู้อาวุโสจะเป็นตัวแทนชาวบ้านนำชั้น 5 ชั้น 8 และจัดสำหรับควหาวนมาบอกกล่าวกับเทียมเพื่อถวยามเหศักดิ์ ฯลฯ การที่ชาวบ้านหรือผู้ที่อ่อนอาวุโสยอมให้ผู้อาวุโสหรือหัวหน้าครอบครัวเป็นผู้นำมาพบกับเทียม เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อและเคารพต่อผู้อาวุโส เคารพต่อผู้นำของวงศ์ตระกูลอันเป็นความเชื่อทั่วไปของคนในสังคมไทย

ผู้ร่วมพิธีกรรม

1. ผู้ร่วมพิธีกรรมส่วนบุคคล ความเชื่อจากบุคคลผู้ร่วมพิธีกรรมส่วนบุคคลจำแนกตามประเภทของพิธีกรรมที่ปฏิบัติ ได้ดังนี้คือ

1.1 ความเชื่อจากพิธีบอกกล่าว การบอกกล่าวจะทำในโอกาสต่าง ๆ กัน ซึ่งพบว่าผู้ทำพิธีมีความเชื่อต่อมเหศักดิ์คือ

บอกกล่าวในโอกาสปกติ เพราะเชื่อว่า มเหศักดิ์จะบันดาลให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว

บอกกล่าวในโอกาสที่เดินทางไกล เพราะเชื่อว่า มเหศักดิ์สามารถดูแลคุ้มครองให้เกิดความปลอดภัยในการเดินทาง

บอกกล่าวก่อนเดินทางไปสอบเรียนต่อ สอบเข้าทำงาน สมัครงาน เพราะเชื่อว่า มเหศักดิ์สามารถช่วยเหลือให้สอบได้

บอกกล่าวในโอกาสที่ย้ายเข้ามาปฏิบัติหน้าที่ราชการในอำเภอ และเมื่อย้ายไปอยู่ที่อื่น เพราะเชื่อว่า มเหศักดิ์เป็นเจ้าที่เจ้าถิ่นจึงต้องแสดงความเคารพบอกกล่าวถึงการเข้ามาอยู่และออกจากพื้นที่

บอกกล่าวเมื่อเดินทางไป-กลับมาเยี่ยมบ้านของชาวบ้านที่ไปทำงาน หรือตั้งหลักฐานที่ต่างถิ่น เพราะเชื่อว่า มเหศักดิ์เป็นผู้ปกครองดูแลบ้านเมือง ในฐานะที่เป็นลูกบ้านลูกเมืองจึงต้องบอกกล่าวให้ทราบ

บอกกล่าวในโอกาสที่เป็นงานบุญประเพณีของชุมชน ประเพณีส่วนบุคคล เทศกาลสำคัญ เพราะเชื่อว่า มเหศักดิ์เป็นบรรพบุรุษหรือเปรียบเสมือนญาติผู้ใหญ่ที่ปกครองดูแลลูกหลานชาวเมือง เมื่อจัดงานบุญประเพณี หรือถึงเทศกาลสำคัญจึงต้องบอกกล่าวและเลี้ยงอาหารเพื่อแสดงความเคารพ

นิตยบอกกล่าว เป็นการปฏิบัติตามความเชื่อที่เป็นขนบธรรมเนียมดั้งเดิมของคนไทย คือธรรมเนียมการไปลามาไหว้บุคคลที่เป็นหลักของครอบครัว วงศ์ตระกูล และบ้านเมือง มเหศักดิ์ในฐานะที่เป็นหลักยึดเหนี่ยวพึ่งพาของชาวเมือง เป็นเจ้าของบ้านเมือง ผู้ที่อยู่อาศัยในเมืองทุกคน จึงต้องบอกกล่าวให้มเหศักดิ์ทราบเพื่อแสดงความเคารพต่อผู้ปกครองบ้านเมือง

1.2 ความเชื่อจากนิธีส่อง การส่องทำเพื่อต้องการรู้เรื่องราวที่เกิดขึ้นกับชีวิต ดังนั้นผู้มาทำนิธีส่องจึงมีความเชื่อว่า

ทำนิธีส่องเมื่อคนหรือสิ่งของหาย เพราะเชื่อว่า มเหศักดิ์ทราบวาทันย์สินหรือคนนั้นอยู่ที่ใด และสามารถช่วยให้ได้กลับคืนมาได้ หากคนนั้นยังไม่ตายหรือสิ่งของไม่ถูกทำลายก่อน

ทำนิธีส่องเมื่อเจ็บป่วย เพราะเชื่อว่า มเหศักดิ์รู้ถึงสาเหตุและวิธีรักษาความเจ็บป่วยนั้น

ทำนิธีส่องดูดวงชะตาของคู่บ่าวสาวก่อนแต่งงาน เพราะเชื่อในเรื่องบุญเพสันนิวาว่ามีจริงและผู้ที่สามารถรู้ว่าใครเป็นเนื้อคู่ของใครนั้นคือมเหศักดิ์

ทำนิธีส่องดูฤกษ์ยามเมื่อจะทำกิจการงานต่าง ๆ เพราะเชื่อว่า การทำงานต่าง ๆ ให้ประสบผลดีนั้นต้องอาศัยเวลาที่เหมาะสมคือฤกษ์ยามช่วยเหลือ และผู้ที่สามารถรู้ว่าเวลาใดเหมาะสมดีหรือร้ายก็คือ มเหศักดิ์

ทำพิธีส่งดูแลเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นกับชีวิตในอนาคต เพราะเชื่อว่า มเหศักดิ์
รู้ถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทุกอย่างในชีวิตของมนุษย์

พิธีส่งเป็นความเชื่อในเรื่องโหราศาสตร์ ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมในสิ่งเหนือ
ธรรมชาติทั่วไปของคนไทย บนพื้นฐานของความเชื่อนี้ชาวบ้านจึงขอให้เทียมทำพิธีส่งให้เพราะ
เชื่อว่า มเหศักดิ์เป็นผู้รู้ในทางโหราศาสตร์

1.3 ความเชื่อจากพิธีบ๋าหรือบนบาน การบนบานจะกระทำในโอกาสต่าง ๆ กัน
ซึ่งผู้ที่ทำพิธีนี้ มีความเชื่อคือ

บนบานในโอกาสที่เกณฑ์ทหารเพื่อไม่ให้ถูกทหาร เพราะเชื่อว่า มเหศักดิ์
ช่วยเหลือให้รอดพ้นจากการถูกเกณฑ์ทหารได้

บนบานเมื่อไปสอบเรียนต่อ สอบเข้าทำงาน สมัครงานไว้หรือสอบได้แล้ว
แต่ยังไม่ได้เรียกตัวเข้าทำงาน เพราะเชื่อว่า มเหศักดิ์สามารถช่วยเหลือให้สอบได้และมึงานทำ
ตามที่ต้องการ

บนบานเมื่อสมัครรับเลือกตั้งเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาตำบล สมาชิก
สภาจังหวัด สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เพราะเชื่อว่า มเหศักดิ์ช่วยให้ได้รับเลือกตั้งได้

บนบานเมื่อไปสอบเลื่อนขั้นเลื่อนตำแหน่ง เพราะเชื่อว่า มเหศักดิ์ช่วยให้
สอบได้สำเร็จ

บนบานเมื่อเกิดคดีความ เพราะเชื่อว่า มเหศักดิ์ช่วยให้ชนะคดีได้

บนบานเมื่อเจ็บป่วย เพราะเชื่อว่า มเหศักดิ์ช่วยให้หายจากเจ็บป่วยได้

บนบานเมื่อทำการค้าขายหรือทำมาหากินในอาชีพต่าง ๆ เพราะเชื่อว่า
มเหศักดิ์ช่วยให้การทำมาหากินในอาชีพเจริญก้าวหน้ามีเงินมีทอง มีรถยนต์ มีบ้าน และประสบผล
สำเร็จในชีวิต

จากความเชื่อเหล่านี้ชาวบ้านจึงทำพิธีบนบานต่อมเหศักดิ์ ส่วนการแก้บนด้วย
สิ่งของต่าง ๆ นั้น เพราะผู้บนมีความเชื่อว่า หากไม่กระทำมเหศักดิ์จะมากำทำให้ผู้บนมีอันเป็นไป
อย่างใดอย่างหนึ่งแน่นอน ทั้งยังเชื่อว่าจะเป็นการแก้บนเพราะกล่าวไว้และออกตัณญาต่อผู้มีพระคุณ

1.4 ความเชื่อจากพิธีสะเดาะเคราะห์ พิธีสะเดาะเคราะห์จะทำเมื่อเกิดเหตุการณ์อันไม่พึงประสงค์ขึ้นในชีวิต เช่น เจ็บป่วย ได้รับอุบัติเหตุ เกิดความวิตกกังวล เป็นต้น ผู้ที่ทำพิธีสะเดาะเคราะห์เพราะเชื่อว่า ในชีวิตของมนุษย์มีพระเคราะห์เป็นผู้กำหนดโชคชะตาทั้งดีและร้าย ด้วยเหตุนี้หลังจากที่ทำพิธีสะเดาะเคราะห์แล้ว เมื่อหมดเคราะห์ชีวิตก็จะดำเนินไปตามปกติสุขเช่นเดิม

1.5 ความเชื่อจากพิธีรักษาความเจ็บป่วย มนุษย์ที่ยังมีชีวิตอยู่เชื่อว่าประกอบด้วยธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ รวมเป็นร่างกาย กับชั้น 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณรวมเป็น ใจ มนุษย์จึงประกอบด้วยร่างกายและจิตใจ เมื่อใดที่ธาตุ 4 ชั้น 5 ยังคงอยู่ ชีวิตของมนุษย์ก็คงอยู่ด้วย แต่หากเมื่อใดที่ธาตุ 4 ชั้น 5 แยกออกจากกัน มนุษย์ก็จะเกิดเจ็บป่วยล้มตายในที่สุด ดังนั้นเมื่อเจ็บป่วยด้วยสัญญาณของการอยากมีชีวิตอยู่ต่อไป สิ่งแรกที่มนุษย์กระทำคือการหาวิธีการรักษาความเจ็บป่วยของตน ซึ่งจะเริ่มจากการซื้อยาตามร้านขายยามารับประทานเองไปตรวจและรักษาที่โรงพยาบาลจนกว่าจะหายเป็นปกติ การปฏิบัติเช่นนี้เพราะเชื่อว่า สาเหตุที่เจ็บป่วยเกิดจากเชื้อโรคอย่างใดอย่างหนึ่งเข้าสู่ร่างกาย เมื่อร่างกายต้านทานไม่ได้ก็เกิดความเจ็บป่วยขึ้น ในกรณีที่อาการเจ็บป่วยรักษาด้วยวิธีเหล่านี้ไม่หาย ชาวบ้านจะขอให้เทียมช่วยส่องและรักษาให้ เพราะเชื่อว่า ความเจ็บป่วยของตนเกิดจากการกระทำของผีชนิดใดชนิดหนึ่ง เช่น ผีฟ้า ผีเปรต ผีนา เป็นต้น มิได้เกิดจากเชื้อโรคใด ๆ เมื่อเทียมรักษาแล้วความเจ็บป่วยก็จะหายไป เพราะมเหศักดิ์รู้ถึงวิธีการรักษาและควบคุมผีทุกชนิดไม่ให้ทำร้ายคนได้

จากวิธีการรักษาความเจ็บป่วยของชาวบ้าน จะเห็นว่า ชาวบ้านมีความเชื่อว่า สาเหตุที่ทำให้เจ็บป่วยนั้นคือ เกิดจากเชื้อโรคกับเกิดจากอำนาจของสิ่งลึกลับ ภูตผีปิศาจ ความเชื่อเช่นนี้มีอยู่ทั่วไปในทุกสังคมท้องถิ่น ดังที่ ชูพา วิสุทธิโกศล และคนอื่น ๆ (2523 : 26) กล่าวว่า การใช้วิธีรักษาแบบพื้นบ้านเช่นไสยศาสตร์รักษาโรคภัยไข้เจ็บนั้น เพราะเชื่อว่า ความเจ็บป่วยของมนุษย์มาจากสาเหตุ 3 ประการ คือ

1. สาเหตุโดยธรรมชาติ (Natural Cause) ส่วนมากเป็นอาการเจ็บป่วยทั่วไป เช่น ปวดท้องก็ว่ากินของแสลง ถูกแมลงกัดก็ใช้สมุนไพรรักษา เป็นต้น
2. สาเหตุผิดธรรมชาติ (Preternatural Cause) เป็นการเจ็บป่วยที่ยากแก่การอธิบาย เพราะมีความลับซับซ้อน เช่น ปวดท้อง เพราะหาสาเหตุอื่นไม่พบ ก็เชื่อว่า "ถูกของ" คือ เชื่อว่าถูกศัตรูเสกวัตถุหรือสิ่งของเข้าท้อง
3. สาเหตุมาจากอำนาจเหนือธรรมชาติ (Supernatural Cause)

เชื่อว่า สาเหตุมาจากการกระทำของภูตผีปีศาจ วิญญาณบรรพบุรุษ เป็นต้น

ความเชื่อถึงสาเหตุที่ทำให้เจ็บป่วยดังกล่าว ทำให้มีการแสวงหาสิ่งที่ชาวบ้านเชื่อว่า มีอำนาจสูงกว่าอำนาจที่มาทำให้เจ็บป่วย เป็นผู้ช่วยรักษาให้การนั่งพามเหศักดิ์ในด้านรักษาความเจ็บป่วยจึงมีอยู่ในวิถีชีวิตของชาวพมไน

1.6 ความเชื่อจากพิธีตั้งศาลพระภูมิ เมื่อชาวบ้านก่อสร้างอาคารบ้านเรือนก็จะทำพิธีตั้งศาลพระภูมิขึ้นภายในบริเวณบ้าน เพราะเชื่อว่า ภายในบริเวณบ้านเรือนของตนมีผีเจ้าที่ เจ้าทางดูแลรักษา และเพื่อให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขแก่ตนเองและครอบครัว จึงตั้งศาลให้กับเจ้าที่อยู่เพื่อเป็นการตอบแทนและแสดงความเคารพ ในกรณีที่ผู้อยู่อาศัยเกิดเจ็บป่วยหรือตายโดยไม่ทราบสาเหตุ เช่น ไหลตาย เชื่อว่าเป็นเพราะเจ้าที่มาทำร้ายเนื่องจากผู้อยู่อาศัยทำให้เจ้าที่ไม่พอใจ และหากผู้อยู่อาศัยทำถูกใจเจ้าที่ก็จะมีความสุขความเจริญ แนวความเชื่อนี้เป็นเช่นเดียวกับเชื่อถึงสาเหตุที่ทำให้เจ็บป่วย การตั้งศาลพระภูมิจึงเชื่อว่าเป็นวิธีหนึ่งที่จะทำให้เจ้าที่พอใจ ไนการให้เทียมเป็นผู้ทำพิธีตั้งศาลพระภูมิให้ขึ้นเชื่อว่า มเหศักดิ์คือผู้ที่เจ้าที่ยอมรับนับถือซึ่งจะทำให้เจ้าที่พอใจมากที่สุด

1.7 ความเชื่อจากพิธีก่อสร้างอาคารบ้านเรือน ก่อนลงมือก่อสร้างอาคารบ้านเรือนเจ้าของบ้านจะนำขันห้า ขันแปด ไปหาเทียมเพื่อขอให้ช่วยส่องดูวัน เวลาที่ดีสำหรับสร้างบ้าน เพราะเชื่อว่า มเหศักดิ์รู้ว่าวัน เวลาใดดีหรือไม่ดี เมื่อได้วัน เวลาที่ดีแล้ว เจ้าของบ้านจะเชิญเทียมให้เป็นผู้ทำพิธียกเสาเอก เสาโท ให้ตามวัน เวลาดังกล่าว เพราะเชื่อว่า การ

ตั้งเสาต้นแรกของเรือนก็เปรียบเสมือนการลงหลักปักฐานของชีวิต จึงควรที่จะให้ผู้ที่ตนเคารพนับถือ เป็นผู้ปักหลักฐานของชีวิตให้กับตนเอง เพื่อความเป็นสิริมงคล

ก่อนที่จะยกเสาเอกเสาโท เทียมถวายเครื่องสังเวทเวทดา 4 ทิศ เพราะเชื่อว่า ในทิศทั้ง 4 นั้นมีเทวดารักษาอยู่จึงต้องบอกกล่าวด้วยการถวายเครื่องสังเวทตามธรรมเนียม แล้วดูทิศที่เชื่อว่าดี สัมพันธ์กับเจ้าของเรือน นำแผ่นเงินแผ่นทองติดตีนเสา ใช้ใบคูนใบยอกวาดและรองปากหลุม สิ่งให้เจ้าเรือนยกเสาลง เมื่อก่อสร้างเสร็จแล้วเจ้าเรือนจะทำบุญตักบาตรในโอกาสขึ้นบ้านใหม่เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ผู้อยู่อาศัย และเชิญเทียมมาร่วมพิธีทำบุญด้วยเพราะถือว่า มเหศักดิ์เป็นเสมือนผู้สร้างบ้านให้กับตน เมื่อบ้านสร้างเสร็จและจะเข้าไปอยู่อาศัยจึงต้องเชิญมเหศักดิ์ให้มาตรวจดูและคุ้มครองรักษา

1.8 ความเชื่อจากพิธีเจิมรถ ผู้ที่นำรถประเภทต่าง ๆ มาทำพิธีกับเทียมนั้น เพราะมีความเชื่ออยู่ 3 อย่าง คือ เชื่อว่ารถมีเจ้าของซึ่งมิใช่คนดูแลรักษาอยู่ซึ่งอาจให้คุณหรือโทษต่อเจ้าของที่เป็นคนได้ นอกจากนั้นบนถนนหนทางที่สัญจรไปมายังมีเจ้าที่ เจ้าทาง กุศผี สัมภเวสี อยู่ด้วย สิ่งเหล่านี้อาจทำให้เกิดอันตรายต่อผู้ขับขี่ การทำพิธีเจิมรถก่อนนำไปใช้ขับจึงเชื่อว่าจะทำให้ปลอดภัยจากอุบัติเหตุทั้งปวง สำหรับรถที่ทำพิธีเจิมแล้วติดชื่อว่า "ลูกพระธาตุ ลูกเจ้าพ่อพระมหาธาตุ" นั้นเพราะเชื่อว่า รถคันดังกล่าวเป็นของเจ้าพ่อที่ให้ลูกหลานขับขี่ และเจ้าพ่อพระมหาธาตุเป็นหัวหน้าเจ้าพ่อทั้ง 4 องค์ในการดูแลรักษาเรื่องความปลอดภัยของชาวยานพาหนะ

1.9 ความเชื่อจากพิธีขอลูกและคลอดลูก ผู้ที่แต่งงานแล้วทุกคนย่อมปรารถนาที่จะมีลูกสืบสกุล เมื่อทราบว่าตนเองมิได้เป็นหมันก็พยายามที่จะหาวิธีการต่าง ๆ ที่คิดว่าช่วยให้มีลูกได้ เมื่อมีลูกแล้วก็ย่อมเกิดความรักความผูกพันตามปกติวิสัยของสัตว์โลก หากลูกคนใดคนหนึ่งตายไปก็จะเกิดความเศร้าโศกอยากให้ลูกกลับมาเกิดกับตนอีก การทำพิธีขอลูกหรือตั้งจิตอธิษฐานขอลูกกับมเหศักดิ์ เพราะผู้ขอเชื่อว่า มเหศักดิ์ช่วยเหลือให้ได้รับผลตามที่ขอได้ หากผู้ขอและผู้ที่จะเกิดมาเป็นลูกนั้นมีบุญวาสนาร่วมกันมาแต่ชาติก่อน เมื่อผู้ขอคลอดลูกแล้วก็จะนำไปบอกกล่าวกับมเหศักดิ์ เพราะเชื่อว่าลูกของตนนั้นเกิดมาได้เพราะมเหศักดิ์ช่วยเหลือ

ในรายที่คลอดลูกยากหรือสัตว์เลี้ยงที่ตกลูกยาก ก็จะนำ **กันต์ห้า** **กันต์แปด** มาขอให้ เทียมช่วยเหลือ เพราะเชื่อว่า สาเหตุที่ทำให้คลอดลูกยากนั้นเนื่องมาจากกฎภูตผีรังควาน เมื่อ มเหศักดิ์ช่วยปิดเป่าสิ่งรบกวนนั้นออกไปแล้วก็จะคลอด ได้โดยสะดวกและปลอดภัย

ผู้ที่ทำพิธีขอลูกและจะคลอดลูกนี้มีความเชื่อในเรื่องชาติภพ แรงอธิษฐาน บุญ วาสนา ซึ่งเป็นความเชื่อแบบพุทธศาสนา ในขณะที่เดียวกันก็มีความเชื่อในเรื่องผีว่า สามารถทำร้าย คนและสัตว์เลี้ยง ได้หากไม่ได้รับการช่วยเหลือจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ทันทางที่

1.10 ความเชื่อจากพิธีแก้เส้นห้ายาแฝดและแก้คุณไสย การที่บุคคลหนึ่งผู้ใด มีพฤติกรรมที่ผิดปกติไปจากที่เคยกระทำ เช่น สามีเคยรักใคร่เอาใจใส่ต่อภรรยาและครอบครัว มาโดยตลอด ต่อมาทะเลาะทู่ตีภรรยา มีภรชาน้อยเกลียดชังภรรยาเดิมของตน ต้องการหย่าขาด ชาติความรับผิดชอบต่อครอบครัว พฤติกรรมเช่นนี้ทำให้ภรรยาเดิมคิดและเชื่อว่า สามีต้องถูกภรรยา น้อยใช้อำนาจคุณไสยทำเส้นห้ายาแฝดอย่างแน่นอน จึงมาขอให้ เทียมช่วยทำพิธีแก้อำนาจของคุณไสย ที่ภรรยาน้อยกระทำใส่สามี และเมื่อเทียมทำพิธีแล้วเชื่อว่าพฤติกรรมของสามีจะกลับมาเหมือนเดิม ชีวิตครอบครัวมีความสุข

คติความเชื่อจากผู้ร่วมพิธีกรรมส่วนบุคคลทั้ง 10 พิธีกรรมดังที่ได้กล่าวมานั้น สามารถแยกแยะ ได้อย่างเด่นชัดว่าเป็นความเชื่อแบบผี 4 พิธีกรรม คือ นิศับ้า นิศัรักษาความ เจ็บป่วย นิศัแก้เส้นห้ายาแฝดและแก้คุณไสย นิศัเจิมรถ เป็นความเชื่อแบบพราหมณ์ 4 พิธีกรรม คือ นิศัตั้งศาลพระภูมิ นิศัก่อสร้างอาคารบ้านเรือน นิศัส่อง นิศัสะเดาะเคราะห์ ส่วนความเชื่อ แบบพุทธมีในพิธีบอกกล่าว นิศัขอลูกและคลอดลูก อย่างไรก็ตามแม้ว่าความเชื่อทั้ง 3 แบบจะสามารถ แยกแยะออกจากกันได้แต่ในรายละเอียดของการปฏิบัติพิธีกรรมทุกพิธีกรรมมีความเชื่อทั้ง 3 แบบ ผสมผสานปะปน ไปด้วยกันอย่างกลมกลืน

2. ผู้ร่วมพิธีกรรมส่วนชุมชน ประเพณีส่วนชุมชนคือ ประเพณีบุญคุ้มหรือบุญเบิกบ้าน ประเพณีบุญบังไฟ ประเพณีส่งกรานต์ และประเพณีแข่งเรือ จะมีความเกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์ใน ลักษณะการบอกกล่าว ถวายสิ่งของ และการละเล่นรื่นเริง ทั้งนี้เพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่า

2.1 ประเพณีบุญคุ้มหรือบุญเบิกบ้านและการส่งข้าวปีข้าวเดือนแกมเหศักดิ์ ใน ประเพณีนี้ชาวบ้านจะทำบุญเลี้ยงพระ สะเดาะเคราะห์หลวงให้แก่หมู่บ้าน ตัวแทนชาวบ้านจำนวนหนึ่ง จะนำขัน 5 ขัน 8 อาหารคาวหวาน และข้าวเปลือกหรือที่เรียกว่าข้าวปีข้าวเดือน มามอบให้กับ เทียม การปฏิบัติเช่นนี้เพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่า มเหศักดิ์เป็นผู้ปกครองแผ่นดิน (Guardiam Spirits) จึงเปรียบเสมือนเป็นเจ้าของที่ดิน การที่ชาวบ้านมีที่ดินทำกิน มีข้าวปลาอาหารเลี้ยงชีวิต ก็เพราะผีผู้ปกครองเป็นผู้แบ่งปันสิ่งที่ดีและบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ดังนั้นเมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จ ไร่หรือจึงนำผลผลิตที่ได้จากที่ดินคือ ไร่นาของตนามอบให้กับเทียมผู้เป็นตัวแทนของมเหศักดิ์ ใน ปัจจุบันจำนวนชาวบ้านที่นำข้าวปีข้าวเดือนามอบให้กับเทียมน้อยลงกว่าในอดีต อาจสืบเนื่องมาจาก สภาวะแวดล้อมทางเศรษฐกิจและการรับวัฒนธรรมเมืองเข้ามาในหมู่บ้าน ทำให้ความเชื่อดั้งเดิมของ ชุมชนปรับเปลี่ยนไป

2.2 ประเพณีบุญบั้งไฟ ในประเพณีบุญบั้งไฟชาวบ้านบางส่วนจะนำบั้งไฟไปถวาย บอกกล่าวที่พระธาตุวัดกลางฯ บางส่วนจะนำไปบอกกล่าวกับเทียม เพราะถือว่า บั้งไฟที่ตนเองทำ ขึ้นนั้นเป็นการทำเพื่อถวายแด่เจ้าพ่อพระมหาธาตุ ดังนั้นเมื่อทำแล้วจึงต้องนำไปบอกกล่าวถวายให้ เจ้าพ่อทราบที่พระธาตุวัดกลางฯ อันเป็นที่อยู่ของเจ้าพ่อและเทียมซึ่งเป็นร่างทรง

ในวันแห่เทียมจะออกมาดูขบวนแห่บั้งไฟและรำนาน้ำหน้าขบวนบั้งไฟทั้งหมดไปที่วัด การกระทำของเทียมชาวบ้านเชื่อว่า มเหศักดิ์ ได้ลงมาชมขบวนบั้งไฟที่ชาวเมืองจัดถวาย ส่วน วันจุดเทียมจะออกไปดูบั้งไฟที่บริเวณค้ำจุด กรณีเกิดเหตุการณ์ที่คาดว่าบั้งไฟจะแตกประทุหรือตก ถูกผู้คนที่ไปเที่ยวงาน ชาวบ้านก็จะขอให้เทียมหรือเอยชื่อเจ้าพ่อพระมหาธาตุช่วยเหลือผู้คนให้ ปลอดภัย และหลังจากวันจุดบั้งไฟแล้วมีรอยไหม้เกรียมเกิดขึ้นที่มือและแขนของเทียมนั้น ชาวบ้าน เชื่อว่าเป็นเพราะเจ้าพ่อช่วยผลักดันบั้งไฟมิให้ตกใส่บ้านเมืองซึ่งอาจเป็นอันตรายต่อคน ไร่นา สัตว์เลี้ยง จึงถูกไฟไหม้ดังปรากฏให้เห็นที่มือและแขนของเทียมผู้เป็นร่างทรง

2.3 ประเพณีส่งกรานต์ เมื่อถึงส่งกรานต์เทียมจะนำเครื่องใช้เครื่องบูชา มเหศักดิ์ คือ เทียนฮีดเทียนคอง จ้าว ดาบ ลงจากหอบูชาให้ลูกเฝ้าลูกเทียมและผู้นับถือสงวน้ำ

เมื่อสร่งน้ำแล้วลูกแฝงลูกเทียมผู้นับถือมอบผ้านุ่ง ผ้าแพรให้กับเทียม เทียมผูกฝ้ายผูกขนให้ผู้นับถือทุกคน ในตอนกลางคืนของวันเนา ชาวบ้านจะจัดดนตรี ร้องรำทำเพลง เนากวายมเหศักดิ์และเจ้าด่านยังที่อยู่แห่งละ 1 คับ การสร่งน้ำเครื่องใช้เครื่องบูชา มอบผ้านุ่ง ผ้าแพรให้เทียมถือเป็นธรรมเนียมตามความเชื่อที่ว่า ในเทศกาลสงกรานต์ต้องนำน้ำอบ น้ำหอม สรงล้างวัตถุสิ่งของและคนที่ตนเคารพนับถือ เช่น พระพุทธรูป เครื่องรางของขลัง เหยี่ยวตราต่าง ๆ บิดา มารดา ญาติผู้ใหญ่ เป็นต้น เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลและขอพรจากสิ่งที่ยึดมั่นถือมั่นคุ้มครองให้มีความสุข ความเจริญ ส่วนการเนาถือเป็นการละเล่นรื่นเริงสมโภชให้กับผีบ้านผีเมือง ในเทศกาลสำคัญของท้องถิ่น

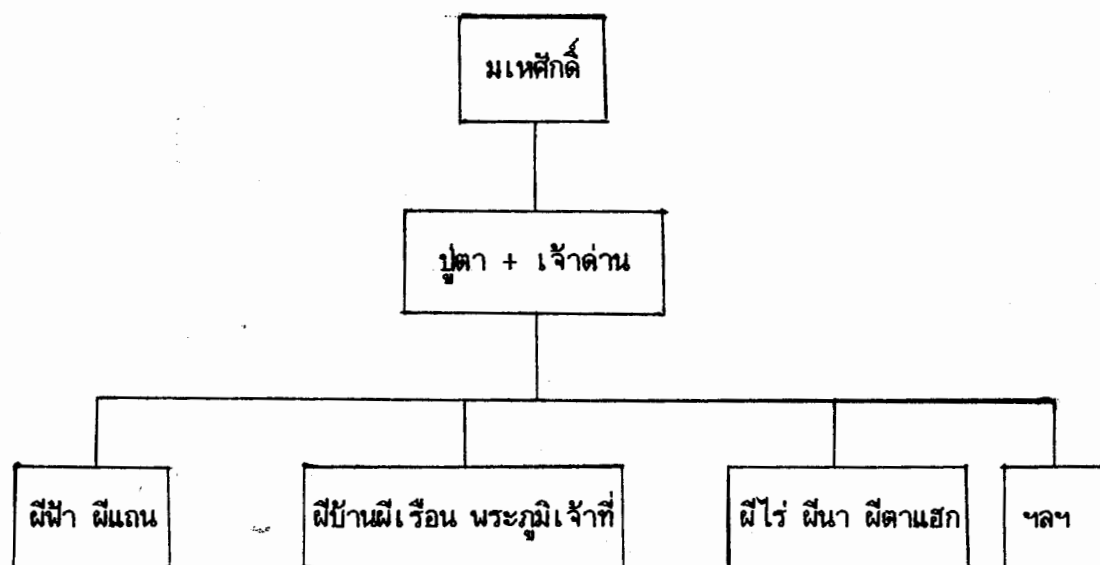
2.4 ประเพณีแข่งเรือ ก่อนที่จะนำเรือลงแข่งขัน หัวหน้าคณะและฝีพายจะนำหัวเรือหรือบายศรีบูชาหัวเรือ เหล้า อาหารคาวหวาน ดอกไม้ ธูป เทียน บุหรี่ มาที่หอโองมเหศักดิ์แล้วจุดธูปเทียนบอกกล่าวอัญเชิญมเหศักดิ์ลงมารับสิ่งของ และเมื่อนำเรือเข้าแข่งขันขอให้คุ้มครองดูแลความปลอดภัยได้ชัยชนะจากการแข่งขัน เมื่อบอกกล่าวแล้วหัวหน้าคณะจะรินเหล้าจุดบุหรี่ วางบนหอโองมพรน้ำหอม แป้งหอม น้ำเหล้าลงบนหัวเรืออัญเชิญเจ้าพ่อให้ลงเรือ ดิน้องกลอง ฉิ่งซาด ฉิ่ง ซอ ฯลฯ ชักล่อมแล้วแห่หัวเรือ ชันหมากเบง มาต่อใส่ลำเรือ วางชันหมากเบงบูชาบนหัวเรือ ผู้ที่เป็นฝีพายทุกคนห้ามดื่มเหล้าก่อนที่จะลงเรือ หากผู้ใดอยากดื่มให้ดื่มได้หลังจากที่นำเรือขึ้นจากน้ำเสร็จการแข่งขันแล้ว พิธีกรรมและข้อห้ามในประเพณีแข่งเรือนี้เกิดจากความเชื่อว่า มเหศักดิ์เป็นเจ้าของแม่น้ำ การจัดการประเพณีแข่งเรือจึงต้องบอกกล่าวเจ้าของแม่น้ำให้ทราบเป็นการขออนุญาต ซึ่งเมื่อทำพิธีแล้วจะทำให้การจัดการเป็นไปด้วยความเรียบร้อยปลอดภัย เรือที่ทำพิธีทุกลำเชื่อว่าฝีพายจะเกิดความปลอดภัยและได้ชัยชนะ

3. ผู้ร่วมพิธีกรรมในประเพณีเลี้ยงมเหศักดิ์ บุคคลผู้ร่วมพิธีกรรมในประเพณีนี้มักได้แก่ บุคคลที่เคยร่วมในพิธีกรรมส่วนบุคคลมาก่อน บุคคลในกลุ่มนี้จึงมีความเชื่อต่อมเหศักดิ์คล้ายคลึงกัน คือ

3.1 เชื่อว่ามเหศักดิ์เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองช่วยเหลือให้ชีวิตส่วนบุคคลมีความเป็นอยู่ที่ปกติสุข ดังนั้นจึงเข้าร่วมพิธีกรรมเพื่อแสดงความกตัญญูสำนึกในบุญคุณที่มเหศักดิ์ได้ช่วยเหลือคุ้มครอง

3.2 เชื่อว่ามเหศักดิ์เป็นผู้ปกครองซึ่งบรรพบุรุษได้นับถือมาตั้งแต่โบราณกาลยุคสร้างบ้านแปงเมือง จึงเปรียบเสมือนเจ้าของผืนดิน ผืนน้ำ ผู้คน และสรรพสิ่งทุกอย่างในบ้านเมือง ได้คุ้มครองรักษาบ้านเมืองให้มีความสงบเรียบร้อยมาโดยตลอดนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นจึงเข้าร่วมพิธีกรรมด้วยสำนึกในบุญคุณอันยิ่งใหญ่ที่มเหศักดิ์ได้ช่วยเหลือสังคมส่วนรวม

ความเชื่อของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับประเพณีพิธีกรรมทั้งหมดเป็นความเชื่อที่แสดงให้เห็นว่า มเหศักดิ์มีอำนาจอยู่เหนือภูตผีทั้งปวงในชุมชน จากความเชื่อนี้จึงพอที่จะจัดลำดับของการปกครองภูตผีในสังคมได้ คือ

ภาพประกอบ 52 แผนภูมิแสดงอำนาจการปกครองภูตผีของมเหศักดิ์ตามความเชื่อของชาวมะโนไพร

จากการเข้าไปสังเกตและศึกษาในพิธีกรรมพบว่า บุคคลที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมนั้นมีอยู่ทุกเพศ ทุกวัย ทุกระดับการศึกษาและทุกอาชีพ บุคคลเหล่านี้มีลักษณะเด่นที่น่าสนใจ คือ

1. วัยของผู้เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ซึ่งส่วนใหญ่มีวัยอยู่ในระหว่าง 40-70 ปี บุคคลในวัยนี้ถือเป็นวัยผู้ใหญ่ เป็นผู้นำครอบครัว การที่วัยเด็กไม่มีบทบาทหน้าที่ในประเพณีพิธีกรรมมากนักอาจเนื่องมาจากแนวปฏิบัติของสังคมไทยที่ยอมรับและเชื่อถือระบบอาวุโส ผู้ใหญ่อภิปราย เป็นผู้นำและรับผิดชอบครอบครัว ส่วนวัยเด็กต้องปฏิบัติตามคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ตั้งใจทำงานสร้างหลักฐานให้มั่นคงเพื่อการสร้างครอบครัวต่อไปในอนาคต จึงมักไม่ปรากฏบทบาทในพิธีกรรมตามความเชื่อเท่าใดนัก

นอกจากนี้คนทั่วไปยังเชื่อว่าผีเป็นสิ่งลึกลับมองไม่เห็นตัวตนและมีอำนาจเหนือมนุษย์ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมรวมจึงอาจเกิดอันตรายได้ทุกเวลา หากมีสภาพร่างกายและจิตใจไม่เข้มแข็งพอที่จะต่อต้านอำนาจของผีได้ ผู้ใหญ่จึงมีข้อห้ามมิให้เด็กเข้าร่วมพิธีเพราะถือว่าเด็กยังมีร่างกายและจิตใจไม่เข้มแข็งพอที่จะต่อต้านอำนาจของผีได้ ความเชื่อนี้ปรากฏในคำบอกเล่าเรื่องอิทธิฤทธิ์ของมเหศักดิ์ว่า ในสมัยก่อนห้ามมิให้เด็กเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับพิธีกรรมใด ๆ ของมเหศักดิ์ เพราะอาจได้รับอันตรายถึงตายได้ ดังมีชาวบ้านคนหนึ่ง (ปัจจุบันเสียชีวิต) ได้นำลูกสาวอายุประมาณ 9-10 ปี ไปร่วมพิธีเลี้ยงมเหศักดิ์ ในครั้งนั้นมเหศักดิ์ได้แสดงอิทธิฤทธิ์ปล่อยช้าง เสือ ม้า งู ขวางออกมาให้ชาวเมืองได้เห็น เมื่อลูกสาวของชาวบ้านนี้ได้เห็นตัวงูก็เกิดความตกใจวิ่งหนีจนเสียชีวิต ปัจจุบันบุคคลผู้นี้มีอายุประมาณ 50 ปี (ขอสงวนนาม) มีวิถีชีวิตเช่นเดียวกับชาวบ้านทั่วไป สามารถแต่งงานเลี้ยงดูตนเองและครอบครัวได้ แต่บางครั้งจะมีสติไม่สมประกอบ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "ไม่ค่อยเต็มบาท" อาการเช่นนี้ชาวบ้านเชื่อว่าสืบเนื่องมาจากเหตุการณ์เมื่อวัยเด็กที่ได้เห็นช้าง เสือ ม้า งู ขวาง ของมเหศักดิ์ บุคคลผู้นี้จึงเป็นตัวอย่างที่ชาวบ้านไม่กล้านำบุตรหลานและห้ามมิให้เด็กเข้าร่วมพิธีกรรม (ตี ฉันทาย เป็นผู้มีสี่ภาษาณ์, จิตมียะ แสงจันทร์เทศ เป็นผู้มีสามภาษาณ์, ที่บ้านเลขที่ 27 หมู่ 2 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 17 สิงหาคม พ.ศ. 2535) ด้วยเหตุแห่งความเชื่อนี้เด็กจึงมักไม่ปรากฏบทบาทมากนักในทางพิธีกรรม

2. เพศและสภาพของผู้เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม พบว่า เพศหญิงเข้าร่วมพิธีกรรมมากที่สุด โดยมีจำนวนถึงประมาณร้อยละ 90 บุคคลเหล่านี้มีสภาพเป็น "แม่" ขึ้นไป ลักษณะเด่นเช่นนี้ น่าจะสืบเนื่องมาจากพื้นฐานทางโครงสร้างสังคมในท้องถิ่น เพราะจากการศึกษาระบบครอบครัวเครือญาติ พบว่า เมื่อแต่งงานแล้วฝ่ายชายจะย้ายเข้ามาอยู่ร่วมกับครอบครัวฝ่ายหญิง เป็นแรงงานสำคัญในครอบครัว และไม่มีสิทธิ์รับมรดกจากครอบครัวของตน เพราะบิดามารดาจะยกให้กับลูกสาว เพศหญิงจึงเป็นผู้รับมรดกและมรดกที่สำคัญที่สุดในชีวิตของผู้ที่อยู่ในสังคมชานา ก็คือ ที่ดิน เรือก สวน ไร่ นา การที่เพศหญิงมีสิทธิ์ถือครองมรดกจึงทำให้มีความใกล้ชิดกับมเหศักดิ์ เพราะวามเหศักดิ์ตามความเชื่อนั้น เป็นสิบบรรพบุรุษผู้ปกครองแผ่นดิน เป็นเสมือนเจ้าของที่ดิน เพศหญิงในฐานะผู้สืบทอดมรดกจากบิดามารดาจึงสืบทอดความเชื่อและเกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์มากกว่าเพศชาย

หน้าแล้งหรือเมื่อว่างเว้นจากการเก็บเกี่ยว ชาวบ้านจะเดินทางออกจากหมู่บ้านไปทำงานต่างถิ่น ชาวบ้านกลุ่มนี้มักได้แก่ คนที่อยู่ในวัยหนุ่มสาว เป็นโสด เป็นพ่อบ้าน และมักไม่ใช่ผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว เพราะหลังจากแต่งงานแล้วฝ่ายหญิงจะเลิกออกไปทำงานต่างถิ่น (เว้นแต่มีความจำเป็นทางเศรษฐกิจมาก) ทำหน้าที่ดูแลครอบครัว การไปทำงานต่างถิ่นหรือทำงานนอกบ้านจึงเป็นหน้าที่ของฝ่ายชายซึ่งถือเป็นภาระแบ่งหน้าที่ในครอบครัวระหว่างหญิงกับชาย โดยหญิงอยู่บ้านดูแลครอบครัว บิดามารดา และบุตร ส่วนชายรับผิดชอบทำงานนอกบ้านหารายได้มาเลี้ยงดูครอบครัว ฝ่ายหญิงที่มีสภาพเป็น "แม่" ขึ้นไปจึงมีความผูกพันกับบุตรหลานมากกว่าฝ่ายชาย เมื่อเกิดปัญหาขึ้นอย่างใดอย่างหนึ่งในครอบครัว อำนาจในการตัดสินใจจึงขึ้นอยู่กับเพศหญิง ด้วยเหตุนี้การประกอบพิธีกรรมส่วนบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์จึงมีเพศหญิงเป็นผู้เป็น "แม่" ขึ้นไป ร่วมในพิธีกรรมมากที่สุด เพราะที่มาของพิธีกรรมต่าง ๆ นั้นล้วนเกิดจากปัญหาในการดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคล

การที่ชายออกไปทำงานต่างถิ่นนั้น นอกจากจะทำให้เพศหญิงเป็นผู้รับผิดชอบเรื่องราวภายในครอบครัวแล้วยังกลายเป็นผู้รับผิดชอบเรื่องราวภายในชุมชนหมู่บ้านด้วย เพราะ

ในฐานะผู้ถือครองมรดก ผู้ดูแลครอบครัว ย่อมส่งผลมาถึงการถือครองหมู่บ้านที่เป็นหน่วยใหญ่ต่อจากสถาบันครอบครัว บทบาทในการสืบทอดประเพณีพิธีกรรมจึงตกอยู่กับเพศหญิง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อดั้งเดิมของหมู่บ้านคือ ความเชื่อในการนับถือผี เพราะหากวิเคราะห์ถึงความเชื่อแบบพุทธศาสนาจะมีข้อห้ามถึงบทบาทของเพศหญิง ในขณะที่ความเชื่อแบบผีไม่มีข้อห้ามใด ๆ เพศหญิงจึงสามารถแสดงบทบาทตามความเชื่อได้อย่างกว้างขวาง

บทบาทของหญิงในประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อนี้ สุริยา สมุทคุปต์ และคนอื่น ๆ (2534 : 30) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ความรับผิดชอบในการทำบุญตามพุทธศาสนา เช่น การนำปัจจัยและอาหารไปถวายพระหรือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นหน้าที่ของเพศหญิง ส่วนบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบในการเป็นผู้นำครอบครัว สังคม และพุทธศาสนาเป็นของเพศชาย ปรานี วงษ์เทศ (2533 : 108-118) ได้ศึกษาบทบาทของหญิงในพิธีกรรมพบว่า หญิงมีบทบาททางพิธีกรรมเฉพาะในเรื่องการนับถือผี ส่วนพิธีกรรมทางพุทธศาสนาผู้หญิงมีเพียงหน้าที่ให้ความสะดวกในการทำบุญจากผลการศึกษาดังกล่าวผนวกกับการศึกษาเรื่องมเหศักดิ์ของชาวอำเภอพนมไพรที่พบว่า ผู้หญิงเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมมากที่สุดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าจะมีเทียมประจำองค์มเหศักดิ์เป็นหญิงหรือชายก็ตาม ผู้ให้ข้อมูลในภาคสนามก็ล้วนยืนยันว่า บุคคลที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมมักเป็นหญิงมากกว่าชาย เหตุผลเหล่านี้นับเป็นข้อสรุปว่า ผู้หญิงคือผู้นำทางความคิดความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผี

3. อาชีพของผู้เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ประมาณร้อยละ 60 เป็นผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม นอกนั้นประกอบอาชีพค้าขาย รับราชการ และรับจ้างแรงงาน เหตุที่มีผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมมากที่สุดนั้นอาจเนื่องมาจากสังคมดั้งเดิมของท้องถิ่นเป็นสังคมเกษตรกรรมและในปัจจุบันประชากรของอำเภอประกอบอาชีพเกษตรถึงร้อยละ 80 ซึ่งหากพิจารณาถึงลักษณะของความเชื่อก็จะเห็นว่า ความเชื่อดั้งเดิมของสังคมเกษตรกรรมคือความเชื่อในการนับถือผี สำหรับมเหศักดิ์นั้นเป็นผีที่ชาวบ้านให้ความนับถือเพราะเชื่อว่าเป็นผู้ดูแลคุ้มครองบ้านเมืองและอำนาจให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่พืชผลการเกษตร โดยจะเห็นได้อย่างชัดเจนจาก

บทบาทหน้าที่ของเจ้าพ่อเหล็กซี ที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผู้ใช้เหล็กซีหรือลิวเจอะแทงฟ้าให้ฝนตกลงมายังโลกมนุษย์ ทำให้ชาวเมืองมีน้ำใช้ในการเกษตร มีข้าว ปลา อาหารเลี้ยงชีวิต เจ้าพ่อเหล็กซีจึงเปรียบเสมือนเป็นบิดาแห่งการกลีกรวม ในพิธีเลี้ยงมเหศักดิ์ก็มีการเลี้ยงทายน้ำและแห่ด้วยเหล้าเลี้ยง และจำนวนอาหารที่มเหศักดิ์เสวย การเลี้ยงมเหศักดิ์จึงเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับการผลิตของสังคมเกษตรกรรม ดังนั้นผู้มีอาชีพทางเกษตรจึงเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมมากที่สุด

4. การศึกษาของผู้เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม ผู้ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมมีอยู่ในทุกระดับการศึกษา แต่ที่มีจำนวนมากที่สุดคือผู้ที่มีการศึกษาระดับประถมศึกษา ทั้งนี้เนื่องมาจากสภาพทางการศึกษาของไทยเมื่อประมาณ 40-70 ปีที่ผ่านมาหรือแม้กระทั่งปัจจุบันการศึกษาคาดบังคับก็ยังอยู่ในระดับประถมศึกษา นอกจากนี้สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของคนในชนบทยังไม่เอื้อต่อการที่จะทำให้ชาวชนบทมีการศึกษาสูงกว่าประถมศึกษา ระดับการศึกษาจึงไม่ใช่ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความเชื่อและจิตสำนึกทางจิตวิญญาณของบุคคล แต่น่าจะเป็นภาพสะท้อนทางด้านเศรษฐกิจ ด้านการศึกษา และสภาพทางสังคมของชาวชนบท

จากการสังเกตบุคคลที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทั้ง 4 ลักษณะดังกล่าวนี้ พบว่าบุคคลทั้งหมดนี้มีความสัมพันธ์ต่อกันคือ

1. ผู้นำกับผู้ร่วมพิธีกรรม ในพิธีกรรมโดยทั่ว ๆ ไปผู้นำในพิธีจะมีความสัมพันธ์กับผู้ร่วมพิธีกรรมเท่าเทียมกัน ในพิธีบอกกล่าวต่อมเหศักดิ์บางครั้งมีผู้นำเป็นพระสงฆ์ ผู้ร่วมพิธีกรรมที่เป็นชายจะมีความสัมพันธ์กับผู้นำในพิธีมากกว่าหญิง ส่วนพิธีกรรมที่กระทำโดยผ่านเทียมทุกคนมีความสัมพันธ์เท่าเทียมกัน ยกเว้นในพิธีเลี้ยงมเหศักดิ์ซึ่งเป็นพิธีเดี่ยวที่ผู้ร่วมพิธีมีความสัมพันธ์กับผู้นำในพิธีคือเทียมแตกต่างกัน กล่าวคือผู้ปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ในพิธีกรรมนั้น ได้รับความสนิทสนมใกล้ชิดกับมเหศักดิ์ไม่เท่ากัน จากการเข้าไปสังเกตในพิธีกรรมพบว่า ผู้ร่วมพิธีกรรมมีความใกล้ชิดกับผู้นำในพิธีตามลำดับดังนี้คือ

- 1.1 เสนาม้าฟ้อนและเสนาม้าเทียม สำหรับเสนาม้าฟ้อนนับเป็นเพียงผู้เดียวที่สามารถหยอกล้อกับมเหศักดิ์และเจ้าผีได้
- 1.2 ผู้จัดผ้าถุงเครื่องทรง
- 1.3 ผู้จัดคบายูซา จัดเหล่าเสียง
- 1.4 ผู้ถวายขัณฑ์มนต์ ถวายหมากพลู บุหรี่
- 1.5 เสนาซึกา
- 1.6 ลูกเผิงลูกเทียนคนอื่น ๆ ที่ไม่ได้ทำหน้าที่ในข้อ 5.1-5.5
- 1.7 ชาวบ้าน ผู้นับถือทั่วไป

บุคคลผู้ร่วมพิธีกรรมและปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ เหล่านี้มีการสืบทอดเป็นแนวปฏิบัติจาก แม่ ลูก หลาน เหลน ต่อ ๆ กันมา หากมีการเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลที่มีได้มาจากกลุ่มเดิมที่เคยปฏิบัติมักไม่ได้รับการยอมรับจากมเหศักดิ์ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้ร่วมพิธีในปัจจุบันจึงมีสภาพคล้ายคลึงเช่นในอดีต ข้อแตกต่างระหว่างผู้ร่วมพิธีกรรมกับผู้นำในพิธีกรรมของความเชื่อนี้ทำให้เห็นว่า มีการจัดลำดับชั้นทางสังคมอย่างหลวม ๆ เกิดขึ้น ซึ่งถึงแม้จะเป็นเพียงการจัดลำดับชั้นทางสังคมของกลุ่มย่อยกลุ่มหนึ่ง แต่ก็นับเป็นแนวทางให้ตั้งข้อสังเกตว่า ในทางโครงสร้างสังคมของชาวอำเภอพนมไพรซึ่งเป็นสังคมเกษตรกรรมก็มีการจัดชั้นชั้นในสังคมมาตั้งแต่อดีต แม้ว่าในปัจจุบันระบบชนชั้นของคนในสังคมจะทำเทียมกันโดยมีกฎหมายเป็นข้อบัญญัติ แต่ก็ยังปรากฏร่องรอยของชนชั้นในสังคมให้เห็นจากพิธีกรรมที่เกี่ยวกับมเหศักดิ์

2. ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ร่วมพิธีกรรมด้วยกัน ผู้ร่วมพิธีกรรมทุกคนมีความสัมพันธ์กับแบบเครือญาติเพราะว่ามเหศักดิ์นั้นเป็นผีบรรพบุรุษ และชาวบ้านเชื่อว่า ตนเองเป็นลูกหลานของมเหศักดิ์ การถือกำเนิดในท้องถิ่นเดียวกันย่อมสืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษเดียวกัน ผู้ร่วมในพิธีกรรมจึงมีความสัมพันธ์แบบญาติพี่น้อง แม้ว่าหลายคนจะไม่สามารถระบุได้ว่าเป็นเครือญาติกันมาทางสายตระกูลใด ดังนั้นความเชื่อในการนับถือมเหศักดิ์จึงเป็นความเชื่อของครอบครัว เครือญาติ และกลุ่มชาติพันธุ์

จากการรวบรวมข้อมูลในภาคสนาม พบว่า นอกจากความสัมพันธ์ระหว่างผู้ร่วมพิธีกรรมแล้ว ความสัมพันธ์ประการหนึ่งที่น่าสนใจคือ ความสัมพันธ์ระหว่างมเหศักดิ์กับเจ้าผีที่มาร่วมพิธีเลี้ยงมเหศักดิ์ ซึ่งเจ้าผีที่มาร่วมงานล้วนมีความสัมพันธ์กับมเหศักดิ์ในหลายลักษณะ เช่น

เจ้าพ่อขันตี จากอำเภอปากช่อง เป็นเสี้ยวหรือเพื่อนสนิทของเจ้าพ่อเหล็กสี นอกจากนี้เจ้าผีที่เป็นแขกรับเชิญของเจ้าพ่อเหล็กสีกับเจ้าพ่อชมพูยังได้แก่ เจ้าผีจากปากเจ้าเจ้าผีจากปากน้ำจิม เป็นต้น

เจ้าแม่ทนต์ทอง จากเวียงจันทน์ เป็นเสมียนญาติผู้เคยอยู่ด้วยกันกับเจ้าพ่อพะหล่า เจ้าแม่จึงมาร่วมงานเลี้ยง ซึ่งถือว่าเป็นเชื่อมเสียนเจ้าพ่อทุกปี นอกจากนี้เจ้าผีที่เป็นแขกของเจ้าพ่อยังได้แก่ เจ้าผีจากแก่งหล่ม จากด่านซ้าย จากภูกระดึง เป็นต้น

เจ้าแม่พานทอง จากเกาะสีชัง และเจ้าผีองค์อื่น ๆ ที่มาร่วมพิธีเป็นแขกรับเชิญของเจ้าพ่อพระมหาธาตุ

ความสัมพันธ์ระหว่างมเหศักดิ์และเจ้าผีในทัศนะของชาวพนมไพรนั้น เชื่อว่าผีทุกคนหรือเจ้าทุกองค์ในโลกนี้จะรู้จักกันหมด เพราะโลกของผีก็จะคล้ายคลึงกับโลกของคน มีการไปมาหาสู่ติดต่อสัมพันธ์กันทุกหนทุกแห่ง แนวความเชื่อนี้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า เคยไปดูพิธีเลี้ยงผีที่ ตำบลบ่อนันทน์ อำเภอสุวรรณภูมิ ในคืนนั้นเจ้าผีของบ่อนันทน์ได้ถามตนว่ามาจากเมืองแสนนั้น เจ้าพ่อทางเมืองแสนสบายดีอยู่หรือ และเจ้าผีของบ่อนันทน์ก็ได้เอ่ยชื่อของเจ้าพ่อมเหศักดิ์เมืองแสน ได้ถูกต้องทุกองค์ ซึ่งในพิธีเลี้ยงมเหศักดิ์ของอำเภอพนมไพร บางปีก็เคยปรากฏว่ามีเจ้าผีจากบ่อนันทน์ มาร่วมพิธีด้วยปรากฏการณ์ที่คล้ายคลึงกันนี้ ในพิธีเลี้ยงมเหศักดิ์ของเมืองอุบลราชธานี ก็ปรากฏเจ้าผีที่มีชื่อ ที่อยู่ คล้ายคลึงกับที่ปรากฏในพิธีเลี้ยงมเหศักดิ์ ของอำเภอพนมไพร (บำเหน็จ ณ อุบล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมมิช แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 364 ถนนอุทัยรามฤทธิ์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2535) ความเชื่อและความสัมพันธ์ระหว่างมเหศักดิ์กับเจ้าผีมีนับเป็นหลักฐานอย่างหนึ่งที่น่าจะบ่งบอกถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชน เพราะในทัศนะของผู้รู้โดยทั่วไปนั้น ยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่า ผู้ที่นับถือผีชนิดเดียวกันหรือประเภทเดียวกันย่อมมี

ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์เดียวกัน และในทัศนะของชาวท้องถิ่นเองนั้นเชื่อว่า ผู้ที่นับถือผีเชื้อหรือผีบรรพบุรุษตัวเดียวกันย่อมสืบเชื้อสายเดียวกัน

คติความเชื่อจากเวลาในการประกอบพิธีกรรม

การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับมหศักดิ์มีระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรมที่สามารถระบุได้แน่นอนและไม่แน่นอน พิธีกรรมที่มีกำหนดเวลาแน่นอนได้แก่ พิธีกรรมที่กระทำโดยส่วนรวมในประเพณีของชุมชน ส่วนพิธีกรรมที่ระบุเวลาในการทำไม่ได้แน่นอนมักได้แก่ พิธีกรรมส่วนบุคคล การวิเคราะห์คติความเชื่อจากเวลาในการประกอบพิธีกรรมจึงแยกวิเคราะห์เป็น 2 หัวข้อตามเวลาที่ทำพิธีกรรม โดยแบ่งเป็นพิธีกรรมที่มีกำหนดเวลาแน่นอน กับพิธีกรรมที่กำหนดเวลาไม่ได้แน่นอน

1. พิธีกรรมที่มีกำหนดเวลาแน่นอน

1.1 ประเพณีบุญคุ้มหรือบุญเบิกบ้าน มีกำหนดทำหลังจากที่เสร็จสิ้นการเก็บเกี่ยว ซึ่งอยู่ในระหว่างเดือนยี่-เดือนสาม ช่วงระยะเวลานี้ชาวบ้านถือว่าเป็นการสิ้นสุดฤดูกาล เพราะหมดสิ้นภารกิจที่สำคัญในรอบปีคือการเก็บเกี่ยวนำข้าวขึ้นยุ้งฉาง ลักษณะของพิธีกรรมมีการทำบุญเลี้ยงพระเลี้ยงผีบ้านผีเมือง สะเดาะเคราะห์หลวง และปล่อยสัตว์น้ำลงแม่น้ำ หนอง บึง ระยะเวลาในการทำบุญมีอยู่ 2 วัน ในวันแรกหลังจากจัดเตรียมสิ่งของ เตรียมสถานที่เรียบร้อยแล้ว ก็จะนำขัน 5 ขัน 8 ไปที่บ้านของเทียมเพื่อบอกกล่าวให้มหศักดิ์ทราบ นำขันหมากเบง ต้นดอกไม้ ไปบอกกล่าวที่หอศาลของเจ้าด่าน ตอนเย็นนิมนต์พระสงฆ์มาตั้งมงคลสวดบูชาเคราะห์หลวง รุ่งเช้าของวันที่ 2 นำสำหรับคาวหวานไปมอบให้เทียมเพื่อถวายมหศักดิ์ แล้วทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระ นำสัตว์น้ำไปปล่อยยังแม่น้ำ หนอง บึง ส่วนผู้ที่เป็นลูกแฝงลูกเทียนของเทียมก็จะนำข้าวเปลือกมาให้เทียมเพื่อถวายมหศักดิ์

ความเชื่อจากการทำบุญคุ้มนี้ หากวิเคราะห์ตามระยะเวลาและลักษณะของพิธีกรรมแล้ว จะเห็นว่า มีความเชื่อ 3 แบบรวมอยู่ด้วยกันคือ การบอกกล่าวและส่งข้าวปีข้าวเดือนแก่เทียม

การบอกกล่าวหอคาลของเจ้าด่านองค์ต่าง ๆ เป็นความเชื่อที่ชาวบ้านมีต่อผีบ้านผีเมือง ในฐานะที่เป็นเจ้าของบ้านเมือง ช่วยปกป้องรักษา และบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ เกิดความสงบเรียบร้อย ดังนั้นเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้ว จึงต้องนำผลผลิตที่เชื่อว่าเกิดจากความช่วยเหลือของผีบ้านผีเมืองมาเลี้ยงหรือมอบให้กับผีบ้านผีเมือง เพื่อเป็นการตอบแทนที่ได้มีอุปการคุณต่อชาวเมือง

การดำเนินชีวิตของชาวบ้านและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมหมู่บ้านตลอดระยะเวลาในรอบปีหนึ่ง ๆ นั้นมีทั้งส่วนที่ดีงามปกติสุขและไม่ค่อยดีงามปกติสุข ในส่วนที่ไม่ค่อยปกติสุขนั้นเชื่อว่าเกิดจากอิทธิพลของดวงดาวนพเคราะห์ที่มากระทำต่อสังคมและวิถีชีวิตของชาวบ้าน ดังนั้นจึงต้องทำพิธีต่างแก่แต่บูชายเคราะห์หลวงของหมู่บ้านเพื่อเคราะห์จะได้หมดสิ้นไปแล้ว เหตุการณ์ต่าง ๆ ภายในสังคมหมู่บ้านก็จะสงบเรียบร้อย ชาวบ้านดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุข

การทำบุญตักบาตรในวันที่สองของงานประเพณีถือเป็นการทำงานแก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งการทำงานนั้นนอกจากจะหวังอันส่งผลเป็นบุญแล้ว ยังถือเป็นการตอบแทนพระสงฆ์ที่ได้ประกอบศาสนกิจและช่วยเหลือชาวบ้านในกิจนิเวศต่าง ๆ ตามความเชื่อทางพุทธศาสนา พระสงฆ์และวัดนับว่ามีอุปการคุณต่อชาวบ้านตลอดเวลา ดังนั้นเมื่อเสร็จสิ้นจากการเก็บเกี่ยวได้ผลผลิตแล้ว จึงนำมาเลี้ยงทำบุญทำงานแก่พระภิกษุสงฆ์ ส่วนการปลดปล่อยสัตว์น้ำลงแม่น้ำ หนอง บึง ก็เป็นความเชื่อในการทำงานเดียวกันคือ เป็นการให้ทานแก่ชีวิตสัตว์และขอให้อิทธิกรรมตอบแทนบุญคุณที่ได้เป็นอาหารเลี้ยงชีวิตผู้คนตลอดมาในรอบปี เมื่อครบรอบชวปีจึงปลดปล่อยสัตว์เหล่านี้ลงสู่แม่น้ำ หนอง บึง เช่นเดิมเพื่อจะได้แพร่พันธุ์เลี้ยงชีวิตผู้คนต่อไปอีก

ผลผลิตที่ได้จากการเก็บเกี่ยวประจำปีคือปัจจัยสำคัญที่ชาวบ้านใช้เลี้ยงชีวิตไปจนกระทั่งจะได้ผลผลิตในรอบปีใหม่อีกครั้งหนึ่ง เมื่อนำข้าวขึ้นเก็บในยุ้งฉางแล้วก่อนที่จะนำข้าวลงจากยุ้งฉางเพื่อเลี้ยงตนเองนั้นต้องนำไปเลี้ยงผีบ้านผีเมือง เลี้ยงพระภิกษุสงฆ์เพื่อตอบแทนบุญคุณซึ่งเชื่อว่า จะเกิดกุศล ทำให้มีชีวิตที่สงบสุข ทำมาหากินสะดวกสบาย มีความอุดมสมบูรณ์ ได้ผลผลิตที่ตีมากยิ่งขึ้นในฤดูกาลเก็บเกี่ยวต่อไป ความเชื่อเช่นนี้จะเห็นได้จากการปฏิบัติในประเพณีพิธีกรรมของชาวบ้าน เช่น การทำบุญตักบาตรประจำวันก็จะต้องทำแต่เช้าตรู่ เพราะกำหนดเวลาในการ

ฉันของพระสงฆ์กำหนดไว้ก่อนเวลารับประทานอาหารของคน ในประเพณีที่มีการทำบุญเลี้ยงพระด้วย ก็ต้องทำบุญเลี้ยงพระก่อนที่จะเลี้ยงแขกหรือญาติมิตร แต่หากมีการเลี้ยงผีด้วย เช่น การถวายสำหรับ ไหม้เหตักดิ์ก็จะยกสำหรับเลี้ยงผีก่อนที่จะตักบาตรเลี้ยงพระ ซึ่งการเลี้ยงผี เลี้ยงพระ และเลี้ยงคน หากกล่าวง่าย ๆ ตามที่ชาวบ้านปฏิบัติก็คือ "ผีกินก่อนพระ พระฉันก่อนคน" การปฏิบัติดังนี้เป็นเพราะ ชาวบ้านมีความเชื่อแบบผีก่อนที่จะมีความเชื่อแบบพุทธ และผีที่ชาวบ้านนับถือต้องเลี้ยงแทบทุกครั้ง หากจัดงานบุญประเพณีก็คือ ผีเจ้าที่ ผีบรรพบุรุษ ความเชื่อในการเลี้ยงผีนี้คล้ายกับคำอธิบายของ เสรีชัยโกเศศ ที่อธิบายว่า ในสมัยโบราณ เมื่อเก็บเกี่ยวพืชผลได้เป็นครั้งแรกจะเป็นข้าว เป็น ผลไม้ เป็นอะไรก็ตามที่ ต้องนำสิ่งนั้นมาสังเวชนูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเองนับถือเสียก่อน เพราะถือว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเองนับถือหรือกลัวเกรงจะเป็นเทพเจ้าหรือผีสาวกก็ตาม ย่อมกินผู้บันดาลให้พืชพันธุ์ ธัญญาหารงอกงามหรือหาปลาแล้วเนื้อได้สมประสงค์ไม่อดตาย (ศิลปวัฒนธรรม, 2532 : 86) การนำอาหารไปมอบให้กับเทียมจึงเป็นเหตุผลตามความเชื่อที่ว่า มเหตักดิ์เป็นผีที่นับถือเป็นเจ้าเมือง ผู้เป็นบรรพบุรุษที่สร้างบ้านแปงเมืองให้ลูกหลานได้มีที่อยู่อาศัย มีที่ทำมาหากิน ดังนั้นเมื่อทำมาหากิน ได้รับผลผลิตจากไร่นาแล้ว จึงนำมามอบให้กับผู้เป็นเจ้าของผืนแผ่นดินตอบแทน

การทำบุญคุ้ม เป็นประเพณีที่เกิดจากความเชื่อในผีบ้านผีเมืองผู้ทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ และเป็นเจ้าของผลผลิต ดังนั้นจึงต้องเลี้ยงตอบแทนผีเหล่านี้ก่อนแล้วบิดเป่าสิ่งชั่วร้าย คือ เคราะห์ออกไปจากหมู่บ้าน ทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระภิกษุสงฆ์เพื่อให้เกิดกุศลผลบุญในชีวิตต่อไป

1.2 ประเพณีสงกรานต์ จากการทำชาวบ้านถือว่าหลังจากทำบุญคุ้มแล้วเป็นภาระสิ้นสุดฤดูกาลเก็บเกี่ยว ดังนั้นในเดือนสี่จึงถือเป็นการสิ้นปี เดือนห้านับว่าเริ่มเข้าสู่ฤดูกาลใหม่ ถือเป็น การขึ้นปีใหม่ตามประเพณีดั้งเดิมของไทย ในประเพณีปีใหม่จึงอัญเชิญเครื่องใช้เครื่องบูชาของ มเหตักดิ์ลงจากหอบูชา เพื่อให้ผู้นับถือได้ล้างสร่งทำความสะอาด ผลัดเปลี่ยนผ้านุ่งเครื่องทรงประจำ ผืนใหม่ให้กับมเหตักดิ์ ขอพรให้ช่วยรักษาคุ้มครองบ้านเมือง ให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตของผู้คน ชาวเมืองทั้งหลาย และมีการละเล่นรื่นเริง ขับกล่อมมเหตักดิ์ การปฏิบัติต่อมเหตักดิ์ในประเพณี สงกรานต์เป็นการกระทำที่เชื่อว่า มเหตักดิ์จะเกิดความพึงพอใจ เป็นภาระผ่อนคลายภารกิจอัน

1.3 ประเพณีเลี้ยงมเหศักดิ์หรือบุญเลี้ยงบ้าน กำหนดทำพิธีในวันพุธแรกของเดือนหก ซึ่งเป็นต้นฤดูฝน เริ่มที่จะลงมือหว่านดำข้าวกล้าในฤดูกาลผลิตครั้งใหม่ พิธีกรรมนี้เป็นพิธีกรรมที่เกิดจากความเชื่อในการนับถือมเหศักดิ์ โดยเฉพาะ ในพิธีกรรมมีการฆ่าสัตว์เลี้ยงบวงสรวงในวันพุธ ซึ่งเป็นวันเลี้ยงใหญ่ วันพฤหัสบดีเป็นวันหางายภาชนข้าวเสี่ยงทายน้ำและข้าวกล้านี้ซผล ทำนายเหตุการณ์ความเป็นไปของบ้านเมือง

ประเพณีการเลี้ยงมเหศักดิ์เมื่อวิเคราะห์ตามเวลาที่กระทำคือต้นเดือนหก หรือตามที่ชาวบ้านยึดถือว่าตรงกับ "วันพุธ เดือนหก ออกใหม่" ซึ่งเป็นระยะเริ่มต้นของฤดูฝน ชาวบ้านเริ่มไถกลบ หว่านกล้า เพื่อปักดำ การทำนาต้องอาศัยน้ำฝนเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เกิดผลผลิต ซึ่งไม่มีผู้ใดทราบว่าฤดูกาลผลิตปีนี้มีน้ำเพียงพอหรือไม่ ความจำเป็นที่ชาวบ้านต้องพึ่งพาธรรมชาติ และต้องการเอาชนะธรรมชาติจึงทำให้เกิดประเพณีการเลี้ยงมเหศักดิ์ เพราะเชื่อว่า มเหศักดิ์ เป็นผู้อยู่เหนือธรรมชาติ บังคับธรรมชาติให้เป็นไปตามความต้องการของชาวบ้านได้ โดยเฉพาะเจ้าพ่อเหล็กชิ้นนั้นเชื่อว่าเป็นเจ้าแห่งลมและฝนที่ใช้เหล็กซี (ส่วเงาะ) ท้องฟ้าให้ฝนตกลงมายังโลกมนุษย์ เปรียบเสมือนเป็นเจ้าแห่งการกลสิกรรม ในลักษณะของการทำพิธีกรรมตามประเพณีจึงมีความโดดเด่นที่การบวงสรวงและเสี่ยงทายความอุดมสมบูรณ์ของพืชผล พิธีกรรมในประเพณีเลี้ยงมเหศักดิ์จึงเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตหรือหิ้งงงาม (Fertility Rites) อย่างแท้จริง

ประเพณีเลี้ยงมเหศักดิ์นอกจากจะเป็นความเชื่อในเรื่องผีผู้ปกครองบ้านเมืองที่บันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่ผืนแผ่นดินแล้ว ชาวบ้านยังมีความเชื่อเรื่องวันดีที่ใช้ประกอบพิธีกรรม โดยเชื่อว่าวันพุธเป็นวันที่เหมาะกับการเลี้ยงผี ส่วนวันพฤหัสบดีเป็นวันดีในการเพาะปลูก ซึ่งจากการสังเกตในภาคสนามก็พบว่า หากชาวบ้านจะทำงานบุญต่าง ๆ และต้องการเลี้ยงผีบ้านผีเมือง ก็มักจะเลือกจัดงานในวันพุธ ถ้าเลือกวันอื่นก็ไม่สามารถถวายสำหรับเลี้ยงแก่ผีบ้านผีเมืองได้ เพราะวันอื่นเชื่อว่าผีไม่กินเครื่องสังเวยจึงต้องเลือกวันดีตามความเชื่อเรื่องผี โดยเฉพาะชาวบ้านดอน

เสาโง้งอันเป็นหมู่บ้านที่ตั้งของหอโง้งมเหศักดิ์นั้นจะเลือกวันพฤหัสบดีเป็นวันจัดงานมงคลต่าง ๆ เช่น บวชนาค แต่งงาน ปลูกบ้านสร้างเรือน เป็นต้น ส่วนวันพฤหัสบดีนั้นจากการสังเกตพบว่า ชาวบ้านมักจะเลือกให้เป็นวันแรกของการไถนาหรือแรกนา

1.4 ประเพณีบุญบั้งไฟ กำหนดทำพิธีในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 7 ของทุกปี ประเพณีบุญบั้งไฟนี้ผู้รู้โดยส่วนมากวิเคราะห์ว่าเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการผลิต เพราะกระทำในต้นฤดูฝน สำหรับประเพณีบุญบั้งไฟของชาวอำเภอพนมไพรก็ถือว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับการผลิตเช่นกัน เพราะหากดูจากความมุ่งหมายของการจัดงานประเพณีในปัจจุบัน ชาวพนมไพรทำบั้งไฟเพื่อถวายแก่เจ้าพ่อพระมหาธาตุและผีบ้านผีเมืองทั้งหลาย การกำหนดเอาวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 7 เป็นวันทำพิธีแม้ไม่มีผู้ใดทราบที่มาของวัน เดือน ดังกล่าว แต่ก็เชื่อว่าหากไม่ทำพิธีตามกำหนดเวลานี้จะทำให้หมเหศักดิ์ผู้เป็นผีเมืองโกรธ ทำให้เกิดเหตุเพชฌฆัยขึ้นกับบ้านเมือง เหตุเพชฌฆัยนี้ได้แก่ ฝนแล้ง ดินฟ้าอากาศแปรปรวน ข้าวยากหมากแพง เกิดโรคภัยไข้เจ็บ เกิดอุบัติเหตุ ฯลฯ เมื่อทำพิธีกรรมตามกำหนดเวลาแล้วหมเหศักดิ์จะเกิดความพอใจทำให้บ้านเมืองมีความสงบเรียบร้อย ฝนตกต้องตามฤดูกาล ข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ ไม่มีเหตุเพชฌฆัยใด ๆ เกิดขึ้นรบกวนชาวเมือง

ประเพณีบุญบั้งไฟตามความเชื่อของชาวพนมไพรนั้นจึงเป็นประเพณีที่สร้างขึ้นเพื่อบูชาผีประจำบ้านเมืองคือหมเหศักดิ์ ในขณะที่เดียวกันก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับการผลิตเพราะว่าหมเหศักดิ์เป็นผู้บันดาลให้เกิดผลผลิตในไร่นา การกำหนดทำพิธีกรรมในเดือน 7 ซึ่งต่อจากประเพณีเลี้ยงหมเหศักดิ์ในเดือน 6 ระยะเวลาทั้ง 2 เดือนนี้เป็นเวลาที่ชาวบ้านลงมือปักดำข้าวกล้าในนา ความต้องการน้ำในการเพาะปลูกในระยะนี้จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ประเพณีบุญบั้งไฟในเดือน 7 จึงเป็นประเพณีที่สนับสนุนประเพณีเลี้ยงหมเหศักดิ์ในเดือน 6 โดยช่วยให้ชาวบ้านลดความคับข้องใจ ความวิตกกังวลที่เกิดขึ้นในเรื่องการเกษตร และเกิดความเชื่อมั่นว่าจะเก็บเกี่ยวผลผลิตได้อย่างสมบูรณ์

1.5 ประเพณีแข่งเรือ กำหนดทำหลังจากออกพรรษาแล้วประมาณ 1 สัปดาห์ที่แม่น้ำชีบริเวณท่าเรือเดิมหรือท่ากกอก สถานที่แข่งเรือนี้ห่างจากดอนหอโง้งมเหศักดิ์ประมาณ 500 เมตร ก่อนที่จะนำเรือลงแข่งขันในลำน้ำ เจ้าของเรือทุกลำที่เข้าแข่งขันต้องนำขันห้า ขันแปด มาบอกกล่าว

ขออนุญาตที่หอโอง สำหรับเรือที่มาจากต่างถิ่นเมื่อเดินทางมาถึงสถานที่แข่งขันแล้วต้องนำขึ้น 5 ชั้น 8 มาบอกกล่าวที่หอโองทันที นอกจากนี้ตัวแทนของชาวบ้านจำนวนหนึ่งจะนำมารับความหวานกับเหล่าชาวมาถวายเป็นที่โองในตอนเช้าตรู่ของวันแข่งเรือ

ประเพณีแข่งเรือเป็นประเพณีที่สนุกสนานรื่นเริง ชาวบ้านมีโอกาสได้พบปะสังสรรค์กันหลังจากที่ได้เหน็ดเหนื่อยจากการปักดำในไร่นามาเป็นเวลานานพอสมควร อีกทั้งในระหว่างเข้าพรรษาพระสงฆ์และฆราวาสต่างก็ต้องประพฤติตนอยู่ในกฎระเบียบของศาสนาอย่างเคร่งครัดเมื่อออกพรรษาจึงหมดภาระได้พักผ่อนระยะหนึ่งเพื่อรอเก็บเกี่ยวข้าวกล้าที่กำลังออกรวง ประเพณีแข่งเรือจึงเป็นประเพณีการละเล่นทางน้ำในระหว่างที่ว่างงานรอการเก็บเกี่ยวพืชผล

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์นั้นเป็นเพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่า มเหศักดิ์เป็นเจ้าของผืนน้ำ เมื่อจัดงานประเพณีหรือกิจกรรมทางน้ำขึ้นจึงต้องบอกกล่าว เพื่อเป็นการขออนุญาตกับผู้ที่เป็นเจ้าของลำน้ำคือ มเหศักดิ์ให้ทราบ เพื่อมเหศักดิ์จะได้คุ้มครองรักษาให้เกิดความปลอดภัย

2. พิธีกรรมที่กำหนดเวลาไม่ได้แน่นอน

การประกอบพิธีกรรมส่วนบุคคลไม่สามารถกำหนดเวลาในการทำพิธีได้อย่างแน่นอน เพราะสาเหตุของการทำพิธีกรรมขึ้นอยู่กับปัญหาและความต้องการเฉพาะบุคคล จากการสังเกตและสัมภาษณ์ผู้นำในพิธีกรรมพบว่า พิธีกรรมส่วนบุคคลจะกระทำอยู่ตลอดเวลาทุก ๆ เดือน แต่จะมีความแตกต่างในด้านจำนวนครั้งของการทำพิธีในแต่ละเดือนอยู่บ้างโดยประมาณคือ

ระหว่างเดือนยี่-เดือนเจ็ด มีผู้ประกอบพิธีมากที่สุด

ระหว่างเดือนแปด-เดือนสิบ มีผู้ประกอบพิธีน้อย

ระหว่างเดือนสิบเอ็ด-เดือนอ้าย มีผู้ประกอบพิธีปานกลาง

ระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวกับมเหศักดิ์มีชื่อที่ชาวบ้านปฏิบัติอยู่ 2 ประการคือ ประการแรก ในกรณีที่ผู้ใดต้องการถวายสำหรับให้มเหศักดิ์ไม่ว่าจะถวายที่บ้านของเทียม ที่หอโองหรือที่พระธาตุวัดกลางฯ จะไปถวายตั้งแต่เช้าตรู่ประมาณ 6.00 น. เพราะเชื่อว่า มเหศักดิ์เสวยอาหารก่อนบุคคลอื่น ๆ ประการที่สอง การขอให้เทียมประกอบพิธีส่วนบุคคลให้นั้น เทียมจะไม่กระทำ

พิธีในเวลาประมาณ 11.30 น. ถึง 14.00 เพราะเชื่อว่า เป็นเวลาที่มเหศักดิ์เสวยอาหารและพักผ่อน จึงไม่ลงพิธีทำพิธีใด ๆ ชาวบ้านเรียกเวลาในช่วงนี้ว่า ซามแดดแก่

ในการประกอบพิธีกรรมทุกครั้งที่ทำโดยผ่านเทียม เทียมจะเป็นผู้กำหนดวัน เวลาในการประกอบพิธีกรรมทั้งสิ้น ในพิธีกรรมส่วนบุคคล ผู้ทำพิธีต้องมาสอบถามเทียมก่อนว่ามเหศักดิ์จะอนุญาตให้ตนทำพิธีได้ในวัน เวลาใด ในพิธีเลี้ยงมเหศักดิ์ การเริ่มพิธี การหยุดพักพิธีชั่วคราว หรือสิ้นสุดพิธี ขึ้นอยู่กับคำสั่งของเทียม วัน เวลาที่เทียมกำหนดนี้จะเรียกว่า "เวลาของญาพ่อ" โดยหากถึงเวลาเริ่มพิธีเทียมจะระบุว่า "ได้เวลาของญาพ่อแล้ว" และหากจะสิ้นสุดพิธีก็จะกล่าวว่า "หมดเวลาของญาพ่อแล้ว" การที่เทียมเป็นผู้กำหนดเวลาเช่นนี้ย่อมแสดงให้เห็นถึงความเชื่อของชาวบ้านที่เชื่อว่า มเหศักดิ์คือผู้กำหนดวัน เวลาและวัน เวลาดีหรือร้ายขึ้นอยู่กับมเหศักดิ์ ระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรมทั้งที่สามารถกำหนดเวลาแน่นอนกับพิธีกรรมที่กำหนดเวลาไม่ได้แน่นอนล้วนขึ้นอยู่กับคำสั่งของมเหศักดิ์ทั้งสิ้น

ความต้องการปัจจัยในการดำรงชีวิตทั้งทางกายและทางใจของชาวบ้านย่อมมีทั้งที่ต้องการในเวลาตรงกันกับต้องการในเวลาที่แตกต่างกัน ความต้องการในเวลาตรงกันทำให้เกิดการประกอบพิธีกรรมพร้อมกัน กลายเป็นประเพณีส่วนรวมของชุมชน และประเพณีส่วนรวมนี้ก็สามารถระบุระยะเวลาได้ชัดเจนแน่นอนตามปฏิทินจันทรคติ ส่วนความต้องการที่เกิดขึ้นในเวลาที่แตกต่างกันทำให้เวลาในการประกอบพิธีแตกต่างกันด้วยถือเป็นพิธีกรรมส่วนบุคคล ซึ่งอาจกระทำทั้งตามเวลาในปฏิทิน หรือเวลาตามวงจรชีวิต หรือในโอกาสพิเศษ ตามความต้องการเฉพาะบุคคล ระยะเวลาจึงเป็นปัจจัยที่กำหนดรูปแบบของประเพณีพิธีกรรม

คติความเชื่อจากสถานที่ในการประกอบพิธีกรรม

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า สถานที่ในการประกอบพิธีกรรมนั้นมีอยู่ 3 แห่ง คือ ดอนทอไฮงมเหศักดิ์ พระธาตุวัดกลางฯ และหอบูชาที่บ้านของเทียม ชาวบ้านมีความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทั้ง 3 แห่ง คือ

1. ดอนหอโง้ง เป็นที่ตั้งของหอโง้ง 2 หลัง และเสาหลักบ้าน ในการประกอบพิธีกรรมนั้นจะกระทำทั้งที่หอโง้ง 2 หลังและเสาหลักบ้าน การทำพิธีเช่นนั้นเพราะชาวบ้านมีความเชื่อว่า บริเวณดอนหอโง้งทั้งหมดนั้นเป็นที่อยู่ของเจ้า 15 องค์ และบริวาร ในจำนวนเจ้าทั้ง 15 องค์ เชื่อว่า มีเจ้าพ่อมเหศักดิ์ 3 องค์ คือ เจ้าพ่อผะหล่า เจ้าพ่อเหล็กขี้ เจ้าพ่อขมพู่ เป็นใหญ่กว่าเจ้าทั้งหมด และเจ้าพ่อมเหศักดิ์ยังได้มอบหมายให้เจ้าพ่อขุนวิชัย เป็นเจ้าที่ดูแลรักษาบริเวณดอนหอโง้ง เจ้า 15 องค์มีที่อยู่คือ (อำเภอสว่าง สังกา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 87 หมู่ 9 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2535)

1.1 หอโง้งหลังใหญ่หรือศาลเจ้าปู่ดอนเสาโง้ง เชื่อว่าเป็นที่อยู่ของมเหศักดิ์ 3 องค์ คือ เจ้าพ่อผะหล่า เจ้าพ่อเหล็กขี้ เจ้าพ่อขมพู่ ศาลเจ้าปู่ดอนเสาโง้งหรือหอโง้งหลังใหญ่ จึงถือว่าเป็นหอโง้งของมเหศักดิ์

1.2 หอโง้งหลังเล็ก เชื่อว่าเป็นหอศาลปู่ตาของชาวบ้านดอนเสาโง้งและบ้านท่าสะอาด เป็นหอโง้งของเจ้าพ่อผาแดง เจ้าแม่นางไฉ่ และเจ้าผ่องค์อื่น ๆ

1.3 เสาหลักบ้าน ชาวบ้านเชื่อว่า เสาหลักบ้านเป็นเสมือนเสาหลักเสาชัยของบ้านเมือง จึงเรียกชื่อเสาบ้านอีกอย่างหนึ่งว่า เสาหลักชัย (ใบ บัวศิริ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 34 หมู่ 3 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2535) คติความเชื่อในเรื่องเสาหลักบ้านของชุมชนชาวไทยอีสานนี้ วิโรฒ ศรีสุโร และชาดา สุทธิธรรม (2534 : 2-14) กล่าวว่า การตั้งเสาหลักบ้านมีจุดประสงค์เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่หมู่บ้าน ให้เป็นสถิตยของผี-เทพารักษ์ที่รักษาหมู่บ้าน และมักจะปรากฏอยู่ในหมู่บ้านเก่าแก่ที่มีการตั้งถิ่นฐานมากกว่า 3 ชั่วบรรพบุรุษ ส่วนชาวอำเภอพนมไพรนั้นเชื่อว่าเสาหลักบ้านที่ตั้งอยู่ดอนหอโง้งนี้ เป็นเครื่องหมายบอกเขตแดน บอกความเป็นเจ้าของพื้นที่และการตั้งถิ่นฐานของบรรพบุรุษ เป็นที่สถิตยของวิญญาณบรรพบุรุษผู้สร้างบ้านเมือง ซึ่งกลายเป็นเทวดาอารักษ์รักษาคุ่มครองบ้านเมืองและลูกหลาน เสาหลักบ้านจึงเป็นที่อยู่ของเจ้าองค์ต่าง ๆ ในจำนวน 15 องค์

2. พระราชวังวัดกลางฯ เป็นสถานที่ที่มีตำนานความเป็นมา ร่วมกันกับการสร้างบ้านแปงเมืองของอำเภอพนมไพร วัดกลางฯ จึงมีความสำคัญของท้องถิ่น เป็นวัดคู่บ้านคู่เมือง จากตำนานความเป็นมาของการก่อสร้างพระราชวังฯ ทำให้ทราบว่านอกจากชาวพนมไพรจะมีความเชื่อว่างองค์พระธาตุเป็นที่สถิตย์ของวิญญาณอันยิ่งใหญ่คือ วิญญาณของเจ้าพ่อจุมคำหรือเจ้าพ่อพระมหาธาตุ ซึ่งเป็นพระอรหันต์ผู้ก่อสร้างองค์พระธาตุแล้ว ชาวพนมไพรยังเชื่อว่า เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ตลอดจนสิ่งของศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เช่น รูปเคารพ เครื่องรางของขลัง ตลอดจนเวทย์มนต์ คาถา ต่าง ๆ ภายในบริเวณวัดทั้งหมดจึงเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่บรรดาผีร้ายหรือผีชั้นต่ำยำเกรง พระราชวังวัดกลางฯ จึงเป็นศูนย์รวมของความเชื่อแบบผีคือดวงวิญญาณของเจ้าพ่อพระมหาธาตุ ความเชื่อแบบพุทธ คือ เชื่อว่าเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และเชื่อแบบพราหมณ์คือ เชื่อในอภินิหารพระเวทและไสยศาสตร์

3. หอบูชาเหล็กดีที่บ้านของเทียม เป็นสถานที่ตั้งเครื่องใช้เครื่องบูชาของมเหศักดิ์อันได้แก่ เทียนฮีดเทียนคอง ง้าว ดาบ เตียงนอน และสิ่งของต่าง ๆ ที่มีผู้นำไปถวายมเหศักดิ์ การประกอบพิธีกรรมโดยผ่านเทียมของเจ้าพ่อมเหศักดิ์มักกระทำที่หอบูชา ซึ่งทำให้ทราบว่า ชาวบ้านมีความเชื่อว่าสิ่งของเครื่องใช้เครื่องบูชาเหล็กดี ตลอดจนตัวของเทียม เป็นตัวแทนและสัญลักษณ์ของมเหศักดิ์ ภายในหอบูชาเป็นสถานที่ที่มเหศักดิ์พบปะกับชาวเมือง ได้สะดวกที่สุด เปรียบเสมือนเป็นที่ทำงานหรือที่ว่าการของมเหศักดิ์ ผู้ที่มีความประสงค์จะติดต่อขอความช่วยเหลือจากมเหศักดิ์สามารถเข้าไปในหอบูชาได้ทุกคน แต่ห้ามสมาชิกในบ้านของเทียมหรือบุคคลอื่น ๆ ที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมเดินผ่านหน้าหอบูชา การปรนนิบัติรับใช้มเหศักดิ์นั้น เทียมจะถวายเครื่องบูชา อาหาร และประกอบพิธีกรรม ในเวลาปกติที่ไม่ได้ปรนนิบัติรับใช้มเหศักดิ์ เทียมก็จะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวภายในหอบูชา ในวันพระหลังจากพลบค่ำและเทียมถวายเครื่องบูชาประจำวันแล้ว จะไม่มีผู้ใดเข้าไปในหอบูชาเพราะเชื่อว่า เป็นเวลาที่มเหศักดิ์ทั้ง 4 องค์และบริวารประชุมปรึกษาเรื่องราวราชการของบ้านเมือง หอบูชาจึงถือเป็นสถานที่เฉพาะของมเหศักดิ์

การใช้สถานที่ทั้ง 3 แห่งประกอบพิธีกรรมเป็นเพราะ ชาวบ้านเชื่อว่าสถานที่เหล่านี้เป็น
ที่อยู่ของมเหศักดิ์ที่ตนเคารพนับถือ นอกจากนี้ยังเชื่อว่า มเหศักดิ์จะอยู่ในทุกอณูของพื้นที่ที่เป็นเขต
อำเภอพนมไพร บางครั้งก็ติดตามไปคุ้มครองรักษาผู้ที่มาขอความช่วยเหลือยังสถานที่ต่าง ๆ นอกเขต
อำเภอพนมไพรด้วย และหากไม่มีภารกิจไปช่วยเหลือผู้ร้องขอ ณ ที่แห่งใดแล้ว มเหศักดิ์ก็จะประจำ
อยู่ยังสถานที่ทั้ง 3 แห่ง ด้วยเหตุนี้จึงทำให้สถานที่ในการประกอบพิธีกรรมมีลักษณะร่วมอย่างเดียวกัน
5 ประการ คือ

1. เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือยำเกรง ไม่กล้าละลวยละล้าง
หรือกระทำการที่ไม่บังควรต่อสถานที่
2. เป็นสถานที่หวงห้าม ห้ามผู้ใดบุกรุก แผ้วถางหรือทำลาย
3. เป็นสถานที่ที่มีเจ้าของ เจ้าของตามความเชื่อของชาวบ้านมีอยู่ 2 ลักษณะคือ
เชื่อว่ามี "เจ้า" เป็นเจ้าของ โดยพระธาตุวัดกลางฯ เชื่อว่าเป็นที่อยู่ของเจ้าพ่อพระมหาชาติ
และเจ้าพ่อเป็นเจ้าของสถานที่ ที่บริเวณดอนหอยไธสงเป็นที่อยู่ของเจ้า 15 องค์ และที่หอบูชาที่บ้าน
ของเทียมมีมเหศักดิ์ทั้ง 4 องค์เป็นเจ้าของ ส่วนเจ้าของอีกลักษณะหนึ่งคือ เป็นของชาวอำเภอ
พนมไพรทุกคนแม้กระทั่งหอบูชาที่บ้านของเทียม ซึ่งตามชื่อที่จริงเป็นของเทียมผู้ปรานีรับใช้
มเหศักดิ์ แต่ตามความเชื่อของชาวบ้านนั้นถือว่าเป็นเจ้าของร่วมกัน เพราะมเหศักดิ์คือที่พึ่งของ
ทุกคนในบ้านเมือง
4. เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวอำเภอพนมไพร ซึ่งส่งผลไปถึงความรัก ความสามัคคี
ของคนในชุมชน
5. เป็นที่สาธารณะ ผู้ที่มีความเคารพนับถือต่อมเหศักดิ์ สามารถไปประกอบพิธีกรรม
ได้ตลอดเวลาแม้กระทั่งผู้ที่ไม่ใช่ชาวท้องถิ่น

คติความเชื่อจากเครื่องมือเครื่องใช้ในพิธีกรรม

สิ่งของบางอย่างกำหนดให้เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในเฉพาะพิธีกรรมใดพิธีกรรมหนึ่ง แต่สิ่งของบางอย่างมีใช้ในทุกพิธีกรรม เครื่องมือเครื่องใช้ในพิธีกรรมจึงแยกออกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

1. เครื่องมือเครื่องใช้ในพิธีกรรม เครื่องมือเครื่องใช้เหล่านี้ ได้แก่

1.1 เครื่องใช้ในเครื่องบูชาของมเหศักดิ์ ได้แก่ เทียนฮึดเทียนคอง จ้าว ดาบ เตียงนอน สิ่งของเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ของมเหศักดิ์ โดยเฉพาะเทียนฮึดเทียนคองนั้นชาวบ้านจะเรียกว่า "ญาพ่อ" เพราะเชื่อว่าเป็นตัวแทนของเจ้าพ่อทั้ง 4 องค์ การบูชา กราบไหว้ สรงน้ำ ฯลฯ เทียนฮึดเทียนคองก็คือการกระทำต่อเจ้าพ่อทั้ง 4 องค์ น้ำที่ล้างสรงเทียนฮึดเทียนคอง ชาวบ้านจะใช้ประพรมศีรษะ ลำตัว คัม อาบ ประพรมบ้านเรือน สิ่งของเครื่องใช้ เพราะเชื่อว่าเป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ของมเหศักดิ์ ซึ่งสามารถปัดเป่าเสนียดจัญไร ความเจ็บปวดและทำให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตได้

ดาบและจ้าว เชื่อว่าเป็นอาวุธอาญาสิทธิ์ที่ใช้ปราบข้าศึกศัตรูและผีร้ายต่าง ๆ ที่จะมาทำอันตรายต่อผู้คนชาวเมือง ในกาารประกอบพิธีกรรมเทียมจะใช้ดาบอยู่หลายโอกาส เช่น ฆ่าสัตว์ 4 เท้า ฆ่าดาบข่มเซซ คาย ข่มเซซเครื่องบวงสรวง ข่มเซซบ่าวไพร่เสนา ข่มเซซบั้งไฟ ใช้เคาะหรือตะที่ฟวงมาลัย ล้อ เผลา หรือส่วนต่าง ๆ ของรถ ฯลฯ ส่วนจ้าวนั้นในปัจจุบันไม่ปรากฏว่าได้นำมาใช้ในพิธีกรรมอย่างไร แต่ในอดีตที่เคยมีเทียมเป็นชาย เทียมได้ใช้จ้าวในพิธีกรรมเช่นเดียวกับดาบ ในปัจจุบันที่มีเทียมเป็นหญิง จ้าวจึงไม่ได้ถูกนำมาใช้ในพิธี เนื่องจากเทียมไม่สันทัดในการใช้จ้าว ประกอบกับจ้าวเป็นสิ่งของที่มิมาตั้งแต่เดิม มีอายุนับร้อยปีซึ่งชำรุดทรุดโทรม จึงไม่สะดวกต่อการนำมาใช้ในพิธี นอกจากนำมาให้ลูกเผิงลูกเทียมล้างสรงในประเพณีสงกรานต์เท่านั้น อย่างไรก็ตามแม้ว่าจ้าวจะไม่ได้นำมาใช้ในพิธีกรรม แต่ก็ยังเป็นสิ่งของที่แสดงความหมายเช่นเดียวกับดาบคือ แสดงถึงความมีอำนาจอันยิ่งใหญ่ของมเหศักดิ์ ส่วนเตียงนอนนั้น จะใช้วางสิ่งของต่าง ๆ ที่มีผู้นำมาถวายมเหศักดิ์ ซึ่งเชื่อว่า เมื่อเทียมนำสิ่งของวางบนเตียงแล้วหมายถึงมเหศักดิ์รับสิ่งของที่มีผู้นำมาถวาย

1.2 ชั้นห้า ชั้นแปด เป็นสิ่งของที่สำคัญ เพราะต้องใช้ในพิธีทุกพิธี ความหมายของชั้นห้า ชั้นแปด นั้น วิเชียร พลหาญ (2534 : 48) ตีความว่าหมายถึง ศิล 5 และศิล 8 นอกจากความหมายนี้แล้วยังสามารถตีความตามหลักพุทธศาสนา ได้อีกหลายนัย เช่น

หมายถึง เบญจศิล เบญจธรรม รวมกับกาช วาจา ใจ

หมายถึง ชั้น 5 และมรรค 8

ความหมายของชั้นห้า ชั้นแปด โดยนัยได้ก็ตาม หากดูที่จุดมุ่งหมายของผู้ที่ถวาย ชั้นห้า ชั้นแปด ต่อมหะศักดิ์แล้ว ชั้นห้า ชั้นแปด ย่อมหมายถึง การแสดงความเคารพอ่อนน้อมอย่างสูงสุดที่บุคคลพึงปฏิบัติต่อผู้มีอำนาจเหนือตน ทั้งนี้เพราะหากมีการแสดงความเคารพอ่อนน้อมก็มักมีดอกไม้ ธูป เทียน เป็นสิ่งของที่ใช้ประกอบการกระทำ ดังเช่น การถวายดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง ธูป เทียนแพ และเครื่องราชบรรณาการแด่พระมหากษัตริย์หรือเจ้าเมืองเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีหรือแสดงความจงรักภักดี การกราบไหว้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ บูชาบิดามารดาก็ล้วนใช้ดอกไม้ ธูป เทียนทั้งสิ้น ดอกไม้ ธูป เทียน จึงเป็นสัญลักษณ์ของการแสดงความเคารพนบนอบอย่างสูงยิ่ง และชั้นห้า ชั้นแปดนั้น แม้ว่าจะไม่มีธูปเป็นส่วนประกอบ แต่ก็สามารถตีความหมายเช่นเดียวกัน ชั้นห้า ชั้นแปด จึงเป็นความเชื่อแบบพุทธผนวกกับความเชื่อที่เป็นแนวปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมดั้งเดิมของคนไทย คือการแสดงความเคารพอ่อนน้อมต่อบุคคลหรือสิ่งที่ตนเคารพนับถือ

1.3 ปัจจัยและของสมนาคุณ ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ผู้นับถือจะมอบปัจจัยและของสมนาคุณเป็นการตอบแทนบุญคุณ ปัจจัยคือเงินหรือทองที่ถวายมเหศักดิ์ ของสมนาคุณคือเงินหรือทองที่มอบให้กับเทียมนเพื่อเป็นสินน้ำใจในการเป็นสื่อช่วยเหลือ จำนวนของปัจจัยและของสมนาคุณขึ้นอยู่กับศรัทธาของแต่ละคน จากการศึกษาพบว่า มีจำนวนเงินและทองตั้งแต่ 10-5,000 บาท ทองมีตั้งแต่ไม่ทราบน้ำหนักจนถึงหนัก 4 บาท การรับปัจจัยและของสมนาคุณนั้น เทียมเป็นผู้รับทั้งหมด แต่ในการปฏิบัตินั้น เทียมกล่าวว่า ปัจจัยจะนำขึ้นถวายมเหศักดิ์ทั้งหมด แล้วมเหศักดิ์จะสั่งให้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งมอบให้กับเทียมน ส่วนหนึ่งให้นำไปทำบุญ เช่น ปัจจัยที่นางเกษร มณีไพร ถวายตอบแทนที่มเหศักดิ์รักษาความเจ็บป่วยเป็นเงิน 3,000 บาท

มเหศักดิ์ได้มอบให้เทียม 1,000 บาท ให้นำไปทำบุญสร้างพระตุวัดเหนือเกล้ารัตนาราม ตำบล
พนมไพร 2,000 บาท เป็นต้น ส่วนของสมนาคุณถือว่าเป็นสิ่งของของเทียมโดยตรงไม่มีการจัดแบ่ง
หรือไม่ต้องบอกกล่าวให้มเหศักดิ์ทราบก็ได้ ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการแบ่งปัจจัยและรับของสมนาคุณ
ผู้วิจัยไม่ได้ติดตามสืบค้น เพราะถือว่าบุคคลกระทำด้วยความสมัครใจสิ่งของเหล่านี้เกิดขึ้นเพราะ
ศรัทธาและเชื่อในเรื่องความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ถึงแม้จะรู้ว่าผู้รับสิ่งของคือคนคนเดียวกันก็ตาม
การแบ่งปัจจัยเพื่อทำบุญส่วนหนึ่งนั้นเป็นความเชื่อตามแนวพุทธศาสนา

2. เครื่องมือเครื่องใช้ที่ใช้เฉพาะพิธีกรรมใดพิธีกรรมหนึ่ง แบ่งออกเป็น

2.1 พิธีกรรมส่วนบุคคลและชุมชน มีเครื่องมือเครื่องใช้ในพิธีดังนี้

2.1.1 คาย พิธีกรรมที่ต้องใช้คาย ได้แก่ พิธีส่ง พิธีบำ พิธีสะเดาะเคราะห์

พิธีรักษาความเจ็บป่วย และยังรวมถึง คายน้อย คายใหญ่ คายนางขรณีในพิธีเลี้ยงมเหศักดิ์ด้วย
คำว่า คาย หมายถึง สิ่งของที่ใช้บูชาครู การรยกคายหรือถวาคาย คือ การไหว้บูชาครู การถวาคาย
สิ่งของเพื่อบูชาครูผู้ยิ่งใหญ่ การนับถือครูเป็นขนบธรรมเนียมของคนไทยทุกท้องถิ่น ดังจะพบเห็น
พิธีไหว้ครูอยู่เสมอ ๆ ในด้านข้อเท็จจริงนั้น เมื่อมนุษย์เกิดมาย่อมไม่สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง
ต้องมีผู้อบรมสั่งสอนเสียก่อน ซึ่งบุคคลนั้นก็คือ "ครู" การนับถือครูว่า เป็นผู้ให้วิชาความรู้และ
ปกป้องรักษาให้ปลอดภัยของกลุ่มผู้ที่มีเวทสัมพันธ์คาถาจะมีความเคร่งครัดในคำสั่งสอนของครูเป็น
อย่างสูง เพราะหากละเลยอาจเกิดกา "ผิดครู" ได้ การผิดครูจะทำให้เวทสัมพันธ์คาถาเสื่อม
ถูกลงโทษทำให้เจ็บป่วย หรือกลายเป็นคนวิกลจริต หรือกลายเป็นปอบได้ (ใบ บัวศิริ เป็นผู้
สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 34 หมู่ 3 ตำบลพนมไพร อำเภอ
พนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ.2535)

การนับถือครูนอกจากจะเชื่อว่าคนมีครูแล้วยังเชื่อว่า ผู้ที่มีอำนาจได้นั้นเพราะ
มีครูเป็นผู้สั่งสอน จากความเชื่อนี้ คายจึงมีอยู่ 2 ประเภท คือคายที่ถวาคายแด่มเหศักดิ์ เช่น คายส่ง
คายรักษาโรคภัยไข้เจ็บ คายบำ กับคายที่จัดบูชาส่งให้กับเจ้าเคราะห์ หรือจัดส่งให้กับผู้ที่ทำให้
เจ็บป่วย เช่น คายเครื่อง 32 ส่งผีฟ้าผีแกน (คายรักษานางเกษร มณีไพร) คายเครื่อง 12 ส่ง
เจ้าเคราะห์ (คายของนางบัวสา ผ่างดาหาร) คายเครื่อง 12 ส่งให้ผีเปรต (คายของนายปัญญา
ไสตถานา) เป็นต้น การจัดคายเหล่านี้มีความแตกต่างกัน เพราะเชื่อว่าครูของผีแต่ละตนแตกต่างกัน

ข้อกำหนดของครูเป็นอย่างไรก็ต้องจัดค้ายให้ตรงตามที่กำหนดนั้น ค้ายที่จัดถูกต้องจะทำให้ครูพอใจบันดาลให้เกิดความสำเร็จเรียบร้อย ถ้าจัดค้ายผิดครูจะไม่ยอมรับเพราะถือว่าสิ่งของที่จัดให้ไม่ใช่ของตน และจะแสดงอำนาจให้เกิดผลร้ายต่อผู้ที่เกี่ยวข้องกับพิธี เช่น ถ้าจัดค้ายถวายนมเหศักดิ์ผิด นมเหศักดิ์จะไม่รับค้ายหรือให้ช้วยเหลือ หรือทำร้ายเทียมให้เจ็บป่วย หรือสั่งรื้อค้ายให้จัดใหม่ จนกว่าจะถูกต้อน ถ้าจัดค้ายรักษาผู้ป่วยผิดอาการป่วยก็ยิ่งทรุดหนักอาจถึงตายได้ ถ้าจัดค้ายแต่งแก้เคราะห์ผิดเจ้าชะตาก็จะมีเคราะห์หนักขึ้น ความเชื่อเรื่องการถือค้ายหรือครูเป็นความเชื่อที่ช้วยปลุกฝังให้มีความเคารพนับถือยึดมั่นในคำสั่งสอนของครูบาอาจารย์ซึ่งถือเป็นคุณสมบัติสำคัญที่ทุกคนพึงปฏิบัติ หรือหากวิเคราะห์ในอีกแง่หนึ่งนับว่าเป็นวิธีการกล่อมเกล่าให้เกิดสามัญสำนึกที่ติงาม เกิดความรักและยึดปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมของท้องถิ่น

พิธีกรรมที่ต้องถวายนค้ายให้กับนมเหศักดิ์จะมีทั้งที่ค้ายที่ใช้ถวายนมเหศักดิ์โดยตรง และค้ายที่ใช้ส่งมอบให้กับผีหรือเจ้าเคราะห์ต่าง ๆ ค้ายทุกประเภทจะผ่านการตรวจสอบจากนมเหศักดิ์ก่อนว่าจัดได้ถูกหรือไม่ การที่นมเหศักดิ์ตรวจสอบค้ายบูชานี้แสดงให้เห็นว่าชาวชนมไพรเชื่อว่า นมเหศักดิ์คือยอดของครูทั้งหลาย

2.1.2 เหล้า เป็นสิ่งของสำคัญมากอย่างหนึ่งที่จะต้องมีในพิธีกรรมแทบทุกครั้ง จะเห็นได้จากการถวายนเหล้าและสำหรับควรวานเมื่อมีการจัดงานบุญประเพณีของท้องถิ่น การถวายนเหล้าในพิธีบอกกล่าวในเทศกาลสำคัญ หรือใช้เป็นส่วนประกอบในค้ายทุกประเภท ฯลฯ เหล้าที่ใช้ในพิธีกรรมนี้จะใช้เหล้าขาว เพราะเป็นเหล้าที่ชาวบ้านรู้จักดื่มกลั่นและใช้มาแต่ดั้งเดิมก่อนเหล้าสีหรืออื่น ๆ การใช้เหล้าในพิธีกรรมนั้นเพราะเชื่อว่า เหล้าเป็นสิ่งของเครื่องดื่มที่นมเหศักดิ์ชื่นชอบ น้ำเหล้า และน้ำมะพร้าว เชื่อว่าเป็นน้ำอมฤตหรือน้ำทิพย์ของผีและเทพ (บำเหน็ญ ณ อุบล เป็นผู้ที่สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 364 ถนนอุทัยรามฤทธิ์ ตำบลโนเมือง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2535) การถวายนเหล้าจึงเป็นการถวายน้ำทิพย์ ดังนั้นในพิธีกรรมแทบทุกครั้งจึงต้องมีเหล้าหรือน้ำทิพย์ถวายนแด่นมเหศักดิ์หรือผีต่าง ๆ เสมอ ๆ วิธีการถวายนมีทั้งที่ถวายนเป็นขวดซึ่งบางครั้งเรียกว่าไห หรือรินถวายน

พิธีกรรมที่ใช้เหล้า นับเป็นพิธีกรรมที่เป็นคติความเชื่อแบบผีและพราหมณ์เท่านั้น ส่วนพุทธศาสนานั้น การดื่มเหล้าและสิ่งของมีนเมาทั้งหลายถือเป็นข้อห้ามของศาสนา

2.1.3 สำหรับคาวหวาน ใช้ถวายมเหศักดิ์ในพิธีบอกกล่าวในงานประเพณีของชุมชนหรืองานประเพณีส่วนบุคคล หรือในโอกาสพิเศษที่แต่ละบุคคลต้องการจะถวาย การถวายสำหรับคาวหวานเป็นการเลี้ยงเพื่อแสดงความคารวะและบอกกล่าวให้ทราบในฐานะที่มเหศักดิ์เป็นผู้ปกครองบ้านเมือง

2.1.4 บั้งไฟ เป็นสิ่งของที่ชาวพนมไพรทำขึ้นเพื่อถวายเจ้าพ่อพระมหาธาตุ เป็นการตอบแทนที่ช่วยเหลือดูแลบ้านเมืองให้เรียบร้อยและช่วยเหลือให้บุคคลได้รับความสำเร็จตามที่ปรารถนา ความเชื่อในการทำบั้งไฟของชาวอีสานชั้น ลีลาวัดน์ คำวันสา (2529 : 201-203) วิเคราะห์ว่า มีอยู่หลายแง่มุมคือ ในแง่ของศาสนาพราหมณ์ เป็นการบูชาพระอัคคีเทพเจ้าแห่งไฟ ซึ่งถือว่าเป็นเทพเจ้าผู้รับการอัญวอนเพื่ออำนวยผลแก่ประชาชน และเป็นผู้นำเครื่องสังเวชจากมนุษย์ไปสู่พระเจ้า การจุดบั้งไฟบูชาพระยาณของชาวอีสานอาจสืบเนื่องมาจากความเชื่อนี้ ในแง่ของพุทธศาสนาถือว่า เป็นบุญวิสาขบูชา เพราะนิยมทำกันในเดือนหก ส่วนในแง่อื่น ๆ บ้างถือว่าเป็นการบูชาพระธาตุเกศแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ และเป็นการขอฝนจากเทวดา ความเชื่อว่าเป็นการขอฝนถือกันทั่วไปแทบทุกจังหวัด ซึ่งความเชื่อนี้เป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นภายหลังจากมีประเพณีแล้ว เพราะถ้าสันนิษฐานจาก นิทานเรื่อง ผาแดงนางไอ่ ประเพณีจุดบั้งไฟเกิดขึ้นก่อนสมัยที่คนไทยจะอพยพลงมาอยู่ในประเทศไทยและพระยาขอมก็มีได้ทำบั้งไฟขึ้นเพื่อขอฝน

ผู้รู้อีกท่านหนึ่งคือ สาร สาระทัศนัทม์ (2530 : 32) ได้กล่าวถึงความเชื่อในการทำบุญบั้งไฟว่า บุญบั้งไฟทำขึ้นเพื่อบูชาอารักษ์หลักเมือง เป็นประเพณีทำบุญขอฝน เพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ถ้าวันไม่ทำบุญนี้เชื่อว่า อาจทำให้เกิดเหตุเภทภัยต่าง ๆ เช่น ฝนแล้งบ้าง หรือไม่ตกต้องตามฤดูกาลบ้าง คนหรือวัวควายอาจเกิดเจ็บป่วยเป็นโรคต่าง ๆ บ้าง เป็นต้น เมื่อทำบุญแล้ว ฝนฟ้าจะอุดมสมบูรณ์ ประชาชนในละแวกนั้นจะอยู่เย็นเป็นสุข ทั้งปราศจากโรคภัยด้วย นอกจากนี้พระยาอนุমানราชชน (2505 : 60-81) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องบุญบั้งไฟว่า ทำขึ้นเพื่อบูชาเทวดาอารักษ์ มเหศักดิ์ หลักเมือง ซึ่งเป็นเทพหรือผีประจำแผ่นดิน เพื่อให้ทรงกรุณาสง

น้ำฝนให้ไร่นาได้รับความอุดมสมบูรณ์ ประเพณีบุญบั้งไฟเป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับพิธีแห่งความเจริญ
งอกงาม ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า Fertility Rites หรือในหนังสือบุญบั้งไฟของประเทศไทย
(The Boun Bang-Fay-Rockets Festival (6 th Month) by Marie-Daniel Faure,
Kingdom of Laos, France Asie, 1959) เรียกว่า Fecundity Festivals

ประเพณีบุญบั้งไฟของชาวอำเภอพนมไพรในปัจจุบันนั้น หากพิจารณาที่
จุดมุ่งหมายในการกระทำ งานบุญประเพณีนี้ทำขึ้นเพื่อถวายบูชาแด่เจ้าพ่อพระมหาธาตุ ที่ได้ช่วยเหลือ
ดูแลรักษาบ้านเมืองให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ช่วยเหลือชาวเมืองแต่ละคนให้ประสบกับความสมหวัง
ในสิ่งที่ปรารถนาตามที่บนบาน ในขณะที่เด็วก็มีการบอกกล่าวเจ้าด้านทุกองค์ให้ทราบถึงการจัดงาน
ประเพณี เมื่อถึงวันงานเทศกาลต่าง ๆ ก็จะลงมาชมเซยบั้งไฟ และรักษาความสงบเรียบร้อย
ของงานบุญประเพณี จากจุดมุ่งหมายของการจัดงานตลอดจนลักษณะของพิธีกรรมที่ปรากฏ จึงกล่าว
ได้ว่า ประเพณีบุญบั้งไฟของชาวอำเภอพนมไพรนั้นเกิดจากความเชื่อในเรื่องผีประจำเมือง และ
บั้งไฟเป็นสิ่งที่ชาวพนมไพรใช้ถวายบูชาผีเมือง

2.1.5 ชันหมากเบง พบในพิธีกรรม 2 พิธีกรรมคือ พิธีกรรมในประเพณี
แข่งเรือ กับพิธีกรรมในประเพณีเลี้ยงมเหศักดิ์ ในประเพณีแข่งเรือจะนำไปถวายมเหศักดิ์ที่หอโอง
ก่อนแล้วจึงนำมาวางไว้ที่หัวเรือเพื่อเป็นการบูชา ชันหมากเบงบนหัวเรือจึงถือเสมือนว่าเป็นตัวแทน
ของมเหศักดิ์ ส่วนในพิธีเลี้ยงมเหศักดิ์ จะถวายชันหมากเบงบนหอบูชา พระธาตุ หอศาลเจ้าด้าน
เพื่อบอกกล่าวให้ทราบและอัญเชิญเจ้าผีทั้งหลายให้มาร่วมงาน ลักษณะการใช้ชันหมากเบงนั้นนอกจาก
จะพบในประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับมเหศักดิ์แล้ว ยังพบวก่อนเข้าพรรษาประมาณ 1-2 วัน ชาวบ้าน
จะทำชันหมากเบงขึ้นเพื่อบูชาบั้งพระหรือบูชาของรักษาประจำบ้านเรือน ประจำครอบครัวของตน
ชันหมากเบงจึงเป็นสิ่งที่ใช้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และใช้ทั้งในพิธีกรรมที่เป็นความเชื่อแบบพุทธศาสนา
และจิตวิญญาณ

2.1.6 แผ่นเงิน แผ่นทอง พบในพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการก่อสร้างอาคารบ้าน
เรือน ก่อนที่จะยกเสาเอกเสาโท เทียมจะใช้แผ่นเงินแผ่นทองของมเหศักดิ์ติดที่ต้นเสาแล้วจึงให้
เจ้าเรือนยกเสาลง การที่ใช้แผ่นเงินแผ่นทองติดต้นเสาหรือโคนเสานั้นเพราะเชื่อว่า จะทำให้

เจ้าเรือนตลอดจนสมาชิกในครอบครัวมีความอยู่เย็นเป็นสุข ร่ำรวยมั่งคั่งด้วยทรัพย์สินเงินทอง มีชีวิตอยู่บนเงินและทองเหมือนดังแผ่นดินเงินแผ่นดินทองที่รองรับต้นเสาของบ้าน การลงเสาเอกเสาทอของบ้านถือเป็นเช่นเดียวกับการลงหลักปักฐานของชีวิต แผ่นเงินแผ่นดินทองจึงเชื่อว่าเป็นสิ่งของมงคล

2.1.7 ไບคุณ ไบขอ ใช้ในพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการก่อสร้างอาคารบ้านเรือน เทียมจะใช้ไบายคุณและไบขออย่างละ 9 ไบ ใส่รองลงในหลุมที่จะฝังเสาเอกเสาทอ การกระทำเช่นนี้ทำให้ทราบว่า ชาวพมไพรมมีความเชื่อในเรื่องของชื่อว่า หากชื่อมีความหมายที่ดีแล้วย่อมนำสิ่งที่ดีงามเป็นมงคลมาให้กับเจ้าของชื่อหรือผู้ประกอบพิธีนั้น ๆ ไบายคุณและไบขอ จึงเป็นสิ่งของที่ใช้ในพิธีกรรม เพราะคำว่า คุณ มาจากคำว่า คำคุณ หมายถึง ดี ประเสริฐ เลิศ ส่วนคำว่า ขอ หมายถึง ยกหรือชูให้สูงขึ้น การใช้ไบายคุณไบขอรองรับเสาหลักของบ้านเรือนจึงเชื่อว่า จะนำสิ่งที่ดีงามมาสู่เจ้าเรือน ส่วนจำนวนของไบายคุณไบขอ 9 ไบนั้น แสดงให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องชื่อที่พ้องกับจำนวนคือ 9 โดยเชื่อว่า เจ้าเรือนจะมีความเจริญก้าวหน้าตามชื่อ 9

2.1.8 เสื้อผ้า-สิ่งของของผู้ทำพิธี ในพิธีแก้เสนห์ยามฝนและแก้คุณไสย เทียมจะให้ผู้ทำพิธีนำเสื้อผ้าหรือสิ่งของเครื่องใช้ของผู้ที่ถูกคุณไสยมาทำพิธี สิ่งของเครื่องใช้เหล่านี้เปรียบเสมือนเป็นตัวแทนของผู้ที่ถูกคุณไสย การทำพิธีกับสิ่งของเครื่องใช้ถือว่าเป็นการทำพิธีกับตัวบุคคลและเมื่อทำพิธีแล้ว ได้พบสิ่งของบางอย่างปะปนอยู่ในไซติบจากคาบูกุซาหรือค้ายรักษา เช่น เศษบาตรแตก เข็ม เป็นต้น สิ่งของเหล่านี้เชื่อว่าเป็นสิ่งที่ใช้ทำคุณไสย

2.1.9 แป้งหอม น้ำอบ น้ำหอม เป็นสิ่งของเครื่องใช้ที่พบในหลายพิธีกรรม เช่น พิธีเจิมรถ พิธีถวายเรือ หรือในพิธีเลี้ยงมเหศักดิ์ น้ำหอมจะเป็นสิ่งของอย่างหนึ่งที่ประกอบในค้าย ใช้จัดพรมเสื้อผ้าของมเหศักดิ์และเจ้าผี การใช้แป้งหอม น้ำหอมในพิธีกรรม เพราะเชื่อว่า สิ่งที่มีกลิ่นหอมย่อมเป็นมงคลและดีงาม

2.1.10 เครื่องสังเวชเทวดาและปงนางธรณี ในพิธีตั้งศาลพระภูมิ พิธีก่อสร้างอาคารบ้านเรือนและประเพณีบุญคุ้ม จะต้องจัดหาเครื่องสังเวชเทวดาและจับหมากพลุปงให้นางธรณีหรือมอบให้นางธรณี การใช้สิ่งของและกระทำพิธีเหล่านี้เกิดจากความเชื่อในเรื่อง

พระภูมิเจ้าที่ ผู้รักษาสถานที่ต่าง ๆ เชื่อเรื่องเทวดาประจำทิศทั้งสี่ และเชื่อเรื่องนางธรณีผู้รักษาพื้นแผ่นดิน

2.1.11 น้ํามนต์ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะมีน้ํามนต์เป็นสิ่งของในพิธีเสมอ เช่น พิธีรักษา พิธีเจิมรถ ทั้งนี้เพราะมีความเชื่อว่า น้ํามนต์คือน้ําวិเศษที่เกิดขึ้นจากเวทย์มนต์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายและคุ้มครองป้องกันให้มีความร่มเย็นเป็นสุข การใช้น้ํามนต์ในพิธีพบว่ามีทั้งที่ใช้กิน อาบ ประพรมตามศีรษะ ร่างกาย ประพรมตามบ้านเรือน และสิ่งของเครื่องใช้ น้ํามนต์มักมีการใช้คู่กันกับฝ่ายมงคล ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งของ 2 อย่างก็มีความคล้ายคลึงกันและพบในพิธีทั้งแบบพุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ และพิธีเกี่ยวกับผี

2.1.12 ฝ่ายผูกแขน ฝ่ายผูกรถ และฝ่ายสายสิญจน์ เชื่อว่าเป็นสิ่งของศักดิ์สิทธิ์และเป็นสิ่งของมงคล ฝ่ายจะใช้ในพิธีกรรมหลายพิธีกรรม เช่น พิธีรักษาความเจ็บป่วย พิธีเจิมรถ หรือแจกให้กับลูกเผิงลูกเทียน และชาวบ้านทั่วไปในพิธีเลี้ยงมเหศักดิ์ หรือในโอกาสที่มีผู้ต้องการและขอจากมเหศักดิ์ ผู้ที่รับฝ่ายไปผูกแขนเพราะเชื่อว่า เมื่อผูกแล้วจะทำให้ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ร่มเย็นเป็นสุขและโชคดี ผู้ที่รับไปผูกรถเพราะเชื่อว่า เมื่อผูกแล้วจะเกิดความปลอดภัยในการขับรถและประสบโชคความ ส่วนฝ่ายสายสิญจน์เชื่อว่าสามารถป้องกันอันตรายจากภูตผีปีศาจและอำนาจคุณไสยเวทย์มนต์คาถาได้ ฝ่ายทั้ง 3 แบบนี้จะมีอยู่ทั้งหมด 9 เส้น มีความยาวตามลักษณะของการใช้ ฝ่าย 9 เส้นนี้ทำให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องเทวดานพเคราะห์และความเชื่อในเรื่องชื่อที่พ้องกับจำนวนคือ 9 ว่าจะเกิดความก้าวหน้าขึ้นกับชีวิตของผู้นับถือตามจำนวน 9 และยังมีเทวดาทั้ง 9 คอยรักษาคุ้มครองชีวิตให้ก้าวหน้าอีกด้วย

2.2 พิธีกรรมการเลี้ยงมเหศักดิ์ เครื่องมือเครื่องใช้ในพิธีกรรมเลี้ยงมเหศักดิ์มีอยู่หลายชนิด และมีบางชนิดที่ใช้ในพิธีกรรมส่วนบุคคลและชุมชนด้วย เช่น คาย ชันหมากเบง เหล้า ฝ่าย น้ํามนต์ แป้งหอม น้ําทอม น้ําทบ เป็นต้น เครื่องมือเครื่องใช้เหล่านี้จึงจะไม่น่ามากล่าวอีก เนื้อหาในส่วนที่ถัดไปนี้จึงจะได้กล่าวถึงเครื่องมือเครื่องใช้ที่ไม่เข้าช้ซ้อนทับกับพิธีกรรมส่วนบุคคลและชุมชน ซึ่งได้แก่

2.2.1 เครื่องบวงสรวง ความเชื่อเรื่องการทำพิธีบวงสรวงเป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับวิญญาณและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คำว่า บวงสรวงในสังคมอีสานนี้ บำเพ็ญ ฌ อุบล แสดงทัศนะว่า คนอีสานไม่ใช่คำว่า บวงสรวง และไม่มีพิธีบวงสรวง แต่จะใช้คำว่า เลี้ยง เช่น ประเพณีเลี้ยงมเหศักดิ์ เลี้ยงผีปู่ตา เลี้ยงผีตาแฮก เป็นต้น (บำเพ็ญ ฌ อุบล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 364 ถนนอุทัยรามฤกษ์ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองจังหวัดยโสธร เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ.2535) คำว่า บวงสรวง เป็นคำใหม่ที่ใช้ตามอย่างส่วนกลางซึ่งเป็นแบบพราหมณ์ ราชบัณฑิตยสถาน (2531 : 465) อธิบายคำว่าบวงสรวงว่า หมายถึง บูชาเทวดาด้วยเครื่องสังเวศ และดอกไม้ ธูป เทียน วิจิตรฯ ขอนยาง (2532 : 391-398) กล่าวว่า พิธีกรรมบวงสรวง หมายถึง การนำสิ่งของอันประกอบด้วยอาหารเครื่องดื่ม เครื่องใช้ ไปมอบให้กับผู้ที่ตนนับถือเพื่อแสดงความเคารพและต้องการให้ผู้นั้นช่วยเหลืองานที่ตนกำลังกระทำอยู่ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ผู้ที่ตนนับถือนั้นไม่ได้หมายถึงคนทั่วไป แต่หมายถึง เทพ เทพธิดาหรือผีที่มีอุปการะคุณทั้งหลาย โดยเชื่อว่าสิ่งที่ไม่เป็นตัวตนเหล่านั้นเป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์สามารถบันดาลให้เกิดผลแก่ตนทั้งทางดีทางร้าย จากการศึกษาประเพณีบวงสรวงในวรรณกรรมอีสาน 6 เรื่อง พบว่า มีพิธีบวงสรวงในประเพณีแต่งงาน พิธีสะเดาะเคราะห์ พิธีรักษานายาบาล ประเพณีเกี่ยวกับการเกษตร พิธีเตรียมทัพออกศึก สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่บวงสรวงนั้นได้แก่ เทพ เทพธิดา มเหศักดิ์ ผีปู่ตา ผีเชื้อ ผีดำ ผีน้ำ วัสดุที่ทำพิธีกรรมมีวัสดุบูชาคือ ธูป เทียน เงิน ทอง แก้วมณี เครื่องกิน คือ หมาก บุหรี่ อาหารคาวคือ หัวควาย ชากวาย หัวหมู ไก่ วัว ปลา เต่า และอาหารหวาน นอกจากนี้ยังมีเหล้าและน้ำดื่มด้วย

ในประเพณีเลี้ยงมเหศักดิ์ได้กำหนดสิ่งของรวม 8 อย่างเป็นเครื่องบวงสรวง เมื่อพิจารณาสิ่งของเหล่านี้แล้วทำให้ตีความได้ว่า

สัตว์บวงสรวง

1. ชนิดของสัตว์ กำหนดว่าต้องเป็นสัตว์สี่เท้า สองเท้า และไม่มีเท้า ซึ่งได้แก่ ควายทูน ควายทาม (เต่า) หมูดำ ไก่ และปลา ความเชื่อที่เป็นสาเหตุของข้อกำหนดนี้ น่าจะ ได้แก่

1.1 ความ ประเพณีเลี้ยงมเหศักดิ์เป็นประเพณีที่มีจุดมุ่งหมาย เพื่อความอุดมสมบูรณ์สิ่งทางฟ้าฝนและความร่มเย็นเป็นสุขของบ้านเมือง ประเพณีในลักษณะนี้ ถือว่าเป็นประเพณีในสังคมเกษตรกรรม การประกอบอาชีพเกษตรกรรมของชาวท้องถิ่นมีควาย เป็นแรงงานที่สำคัญในไร่นา พงศาวดารลานช้างเชื่อว่า ควายเป็นสัตว์ที่สวรรค์ประทานมาให้แก่ มนุษย์เพื่อใช้ทำมาหากินและมีความเป็นมาคู่กับชาติพันธุ์มนุษย์ (ประยูรย์ สิทธิพันธุ์. ม.ป.ป. : 94) ควายจึงเปรียบเสมือนคู่ชีวิตของชาวนามีความสัมพันธ์กับคนอย่างแยกไม่ออกมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ ปัจจุบันแม้จะมีการใช้เครื่องจักรกลแทนแรงงานที่ได้จากควายในบางครอบครัว แต่ความผูกพัน ระหว่างคนกับควายก็ยังคงอยู่เช่นเดิม โดยทั่วไปคนจะไม่ฆ่าควายเพื่อบริโภค จากการสังเกตค่านิยม ในการบริโภคเนื้อสัตว์ที่ขายในตลาดสุขาภิบาลพนมไพรพบว่า ประชาชนไม่บริโภคเนื้อควาย ถ้าทราบ ก่อนว่าเป็นเนื้อควายก็จะไม่ซื้อไปบริโภค ซึ่งบางคนได้แสดงทัศนะว่า การบริโภคเนื้อควายเป็นบาป และทำให้เกิดเจ็บป่วย เช่น ปวดตามข้อ ข้อ ผิดกะบวน โรคระบบทางเดินอาหาร เป็นต้น การที่ชาวนา ขอมฆ่าควายเลี้ยงถวายมเหศักดิ์ จึงเป็นการแสดงความเสียสละอย่างใหญ่หลวง เป็นเครื่องหมายของ ความจงรักภักดีขอมถวายสิ่งของทุกอย่างแม้กระทั่งควายซึ่งเป็นชีวิตจิตใจของชาวนา ชาวนาก็ขอม เสียสละถวายแด่มเหศักดิ์ได้

1.2 ความทวมหรือเต่า เป็นสัตว์ที่มีอายุยืนและสามารถมีชีวิต อยู่ได้ทั้งบนบกและในน้ำ การฆ่าควายทวมเลี้ยงมเหศักดิ์ขอมหมายถึง การถวายสิ่งที่ดีและหายาก ขอให้มเหศักดิ์ดำรงอยู่ยืนนานดังอายุของเต่า ช่วยดูแลชาวเมืองทุกเรื่องราวและมีชื่อเสียงยิ่งใหญ่ ปรากฏไปทั่วแผ่นดินและแผ่นดิน ในปัจจุบันการขอมเล็กน้าควายทวมฆ่าบวงสรวงเพราะเป็นสัตว์ ที่หายากนั้น นับเป็นการปรับเปลี่ยนของความเชื่อเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ในสังคม

1.3 หมูดำ เป็นสัตว์ที่เลี้ยงไว้เพื่อรับประทาน เนื้อขาว แลกลเปลี่ยน หมูดำเป็นหมูพันธุ์พื้นเมืองดั้งเดิมที่ชาวบ้านรู้จักนำมาเลี้ยงก่อนพันธุ์อื่น ๆ นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีความ เชื่อคล้ายคลึงกับไก่ดำว่ามีสรรพคุณในการบำรุงร่างกายดีกว่าพันธุ์อื่น การฆ่าหมูดำบวงสรวง จึงเป็นความเชื่อว่าได้ถวายอาหารที่มีคุณค่าดีที่สุดแด่มเหศักดิ์

1.4 ไก่ เป็นสัตว์เลี้ยงที่มีประโยชน์การใช้งานเช่นเดียวกับหมู แต่มีขนาดเล็กกว่า และกำหนดให้ใช้ไก่ทั้งหมด 4 ตัวตามจำนวนเท้าของสัตว์ใหญ่ จึงเรียกว่า ไก่รองตีนสัตว์ใหญ่ ไก่ถือว่าเป็นสัตว์ 2 เท้าชนิดแรกที่มนุษย์รู้จักเลี้ยงไว้เป็นอาหาร ถือเป็นสัตว์ที่สำคัญของครัวเรือนเช่นเดียวกับควายและหมู การฆ่าไก่บวงสรวง เป็นการขอมสละอาหารสำคัญของครอบครัวแด่มเหศักดิ์

1.5 ปลา กำหนดว่าเป็นปลาที่จับได้ในลำน้ำชี (ปลาชี) เท่านั้น ซึ่งหากพิจารณาตามสภานุมิศาสตร์ แม่น้ำชีเป็นแม่น้ำสายสำคัญที่สุดของอำเภอพนมไพร เป็นแหล่งประมงที่ใหญ่ที่สุดมีปลาชุกชุม ปลาในลำน้ำชีจึงเป็นปลาที่มีขนาดใหญ่ มีรสอร่อยเป็นที่นิยมในการบริโภคและมีอยู่ทุกฤดูกาล นอกจากนี้หากพิจารณาความเป็นมาของกลุ่มชนตามประวัติศาสตร์ บริเวณลุ่มแม่น้ำชี เป็นเส้นทางการอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานของผู้คนจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง เมื่อวิเคราะห์ตามความเป็นมาของกลุ่มชนตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์บวกับความเป็นมาของมเหศักดิ์ที่ชาวท้องถิ่นนับถือ ทำให้เห็นความเชื่อมโยงของกลุ่มชาติพันธุ์จากความเชื่อและความสัมพันธ์ของสายวัฒนธรรมจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ข้อวิเคราะห์ของผู้วิจัยนี้ได้คล้ายคลึงกับทัศนะของผู้ให้ข้อมูลในภาคสนามหลายคนที่มีความเห็นว่า สาเหตุที่กำหนดให้ใช้ปลาในลำน้ำชีเลี้ยงบวงสรวงนั้นเนื่องมาจากเหตุผล 2 ประการคือ 1. แม่น้ำชีเป็นแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์มีปลาขนาดใหญ่ที่สุดกว่าแหล่งอื่นในพื้นที่นี้ ถือว่าเป็นปลาที่มีรสอร่อยจึงนำสิ่งที่ดีที่สุดมาเลี้ยงมเหศักดิ์ 2. เนื่องจากมเหศักดิ์เดินทางมาจากต้นน้ำใหญ่ (ต้นน้ำใหญ่ของชาวบ้าน หมายถึง บริเวณที่แม่น้ำชีไหลตกแม่น้ำมูลรวมกับแม่น้ำโขง ไม่ใช่ต้นน้ำที่เกิดแม่น้ำชี) ตามลำชีมาอยู่ที่เมืองแสน (พนมไพร) จึงเป็นเจ้าของลำชีและต้องกิน (เลี้ยง) ปลาในลำน้ำของตนเท่านั้น

ความเชื่อในการนำสัตว์ทั้ง 5 ชนิดมาบวงสรวงผู้วิจัยคิดว่าเนื่องมาจากความเชื่อในการนับถือผีบรรพบุรุษ ผีผู้ปกครองแผ่นดิน (Guardiam Spirits) ลักษณะของผีผู้ปกครองนั้น แทมเบห์ (Tambiah. 1970 : 264) อธิบายว่า เป็นเสมือนเจ้าของแผ่นดิน ความเป็นเจ้าของแผ่นดินในความรู้สึกและความเชื่อของชาวบ้าน หมายถึง เป็นผู้ก่อตั้งและ

การเป็นเจ้าของแผ่นดิน มเหศักดิ์ในฐานะผู้ปกครองเมืองจึงเป็นเจ้าของแผ่นดิน และทุกสรรพสิ่งที่อยู่ในพื้นที่อำเภอพนมไพรนั้นเป็นของมเหศักดิ์ทั้งสิ้น ดังเช่นคำกล่าวของมเหศักดิ์ที่ได้กล่าวในพิธีเลี้ยงประจำปีว่า "บ้านเมืองนี้เป็นของเรา ทุกสิ่งทุกอย่างในเมืองเราเป็นผู้สร้างและผู้รักษา" (เจ้าพ่อเหล็กซี) "วัดกลางฯ นี้เป็นของเราทุกอย่างที่เกิดขึ้นได้ในวัดเป็นเพราะเราทำให้มีทุกคนที่มาวัดล้วนมาหาเราทั้งสิ้น" (เจ้าพ่อพระมหาธาตุ) จากความเชื่อนี้การบวงสรวงจึงเป็นการถวายสิ่งของที่มเหศักดิ์ได้สร้างขึ้นให้ชาวบ้านใช้ทำมาหากิน ชยายแพร่พันธุ์ไว้เลี้ยงดูลูกหลานเผ่าพันธุ์ต่อไป เมื่อครบรอบชวปีชาวเมืองจึงนำผลผลิตที่มเหศักดิ์มอบหมายให้มาเลี้ยงถวายเป็นการตอบแทน

จากคำอธิบายข้างต้นนั้น ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับสัตว์บวงสรวงเป็นเหตุผลสนับสนุน 3 ประการคือ

ประการที่ 1 ขนาด มีตั้งแต่ขนาดใหญ่คือ สัตว์ 4 เท้า ไปจนถึง สัตว์เล็กที่ไม่มีเท้า

ประการที่ 2 ประเภท มีทั้งสัตว์บก สัตว์น้ำ สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ

ประการที่ 3 ประโยชน์ใช้สอย เป็นสัตว์ที่ใช้แรงงาน เป็น สัตว์เลี้ยงเพื่อบริโภค ซึ่งสัตว์เหล่านี้ถือเป็นสัตว์เศรษฐกิจในครัวเรือน และสัตว์ที่เชื่อว่ามีบุญมีอายุยืนนานที่สุด

2. คุณสมบัติของสัตว์ คุณสมบัติที่กำหนดมีลักษณะเด่นอยู่ 3 ประการคือ เป็นเพศผู้ อยู่ในวัยเจริญวัย (หนุ่ม-สาว) และมีลักษณะพันธุ์ดี คุณสมบัตินี้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตในการวิเคราะห์คือ

2.1 เพศผู้ กำหนดว่าสัตว์ใหญ่จำเป็นต้องเป็นตัวผู้ ซึ่งทำให้เห็นความเลื่อมล้ำระหว่างเพศในสังคมได้เป็นอย่างดี เพราะหากย้อนไปดูบทวิเคราะห์เกี่ยวกับผู้ร่วมพิธีและระบบครอบครัวเครือญาติ การสืบมรดกที่ได้กล่าวไว้ตั้งแต่ตอนต้นแล้วนำมาวิเคราะห์ร่วมกับข้อกำหนดนี้ นับเป็นเหตุผลสนับสนุนให้วินิจฉัยได้ว่า เป็นความเชื่อที่สะท้อนภาพความเป็นใหญ่ของเพศหญิงใน

สังคมดั้งเดิมของท้องถิ่น เพศหญิงหรือเพศแม่มีความหมายถึงการเป็นผู้ให้กำเนิดเผ่าพันธุ์ หากทำลายเพศแม่ก็หมายถึงทำลายเผ่าพันธุ์ย่อมนำมาซึ่งความวิบัติและสูญสิ้น ชีวิตสัตว์มีความหมายเช่นเดียวกับชีวิตคน ข้อกำหนดให้ฆ่าสัตว์ตัวผู้เปรียบเสมือนสัญลักษณ์แห่งการมีอำนาจของเพศหญิง นอกจากนี้ยังสามารถกล่าวได้ว่า เป็นการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านโดยมีความเชื่อเป็นตัวการบังคับในการสงวนรักษาพันธุ์สัตว์ทางอ้อมเพื่อให้มีสัตว์ตัวเมียไว้ขยายพันธุ์ต่อไป

2.2 วิทยกรรมจ (วิทยหนุ่ม-สาว) สัตว์ทุกประเภทกำหนดว่าต้องอยู่ในวิทยหนุ่มสาว ทั้งนี้เนื่องมาจากความเชื่อว่า วิทยหนุ่มสาวเป็นวิทยที่ร่างกายเจริญเติบโตเต็มที่ งดงาม สมส่วนสมบูรณ์ มีกำลังแข็งแรงและกำลังเจริญพันธุ์ การบวงสรวงด้วยสัตว์ที่อยู่ในวิทยกรรมจจึงมีความหมายอยู่ในตัวเองอยู่แล้ว

2.3 ลักษณะพันธุ์ดี สัตว์ทุกประเภทต้องมีลักษณะดี มีร่างกายสมบูรณ์ ไม่พิการ สำหรับสัตว์เลี้ยงที่มีลักษณะพันธุ์ดีนั้นเชื่อว่า จะทำให้เจ้าของผู้เลี้ยงมีโชคดีด้วย เปรียบเหมือนคนที่มีอาการครบ 32 ซึ่งตามหลักพุทธศาสนาเชื่อว่าเป็นเพราะบุญกุศลที่ได้สร้างมาในชาติก่อน และถือว่าผู้มีอาการครบ 32 นั้น มีความสวยงาม สัตว์ที่ร่างกายสมบูรณ์มีลักษณะพันธุ์ดีย่อมมีกำลังแข็งแรงใช้งานได้ดี รูปร่างงดงามเป็นที่พึงพอใจของเจ้าของและผู้พบเห็น หากมีการซื้อขายก็ย่อมได้ราคาดี ส่วนสิ่งที่ต่างไปจากกลุ่มหรือต่างไปจากความคุ้นเคยแบบเดิมถือว่าเป็นสิ่งผิดปกติ เช่น ปลาตุ๊กเผือกถ้าใครจับได้ก็จะนำไปปล่อยวัด ควายเผือกมักไม่มีขุนยวมหรือบริโภคเนื้อ โดยเฉพาะแม่ลูกอ่อนเพราะจะผิดกะบวน คนเผือก (ฝรั่ง) ในอดีตก็ถือว่าเป็นคนผิดปกติ ตามสายตาของคนท้องถิ่น ข้อกำหนดเรื่องลักษณะพันธุ์และวัยดังกล่าวข้างต้นนั้น เป็นความเชื่อในการถวายสิ่ง เป็นปกติและดีที่สุดของผู้บวงสรวงแด่มเหตักดิ์

การนำสัตว์เป็นเครื่องบวงสรวงในพิธีกรรมของสังคมใดก็ดีย่อมเป็นสิ่งแสดงให้เห็นว่ากลุ่มคนในสังคมนั้นมีคามเชื่อในการนับถือผี เพราะตามความเชื่อแบบพุทธศาสนา การฆ่าสัตว์ย่อมเป็นบาปอย่างยิ่ง การใช้สิ่งมีชีวิตเช่นสังเวช เป็นการบ่งบอกให้รู้ว่าสังคมกลุ่มนั้นยังมีการนับถือผีกันอยู่ในวิถีชีวิต นิธิ์เลี้ยงผีนิยมใช้สัตว์ทั้งตัวเป็นการเช่นสังเวชเพื่อให้ผีบังเกิด

ความนิ่งพอใจต่อชีวิตแต่ละชีวิตที่ตกลงว่างไปหรือต้องพลีชีพอันนับเป็นการเสียสละอย่างใหญ่หลวง เพื่อให้มีบันดาลในสิ่งที่ตนปรารถนา (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. 2534 : 129) ในประเด็น พิธีกรรมเลี้ยงมเหศักดิ์จึงต้องมีสัตว์ทุกชนิดมาเป็นเครื่องสังเวย

อาหารและน้ำดื่ม อาหารคาวหวานและน้ำดื่ม เป็นสิ่งของที่จัดถวาย มเหศักดิ์ในพิธีบวงสรวงเพื่อใช้เป็นข้อสังเกตุทำนายเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ โดยเชื่อว่าปีใด ถ้ามเหศักดิ์เสวยอาหารมากข้าวปลาในปีนั้นจะอุดมสมบูรณ์ แต่ถ้าเสวยน้อยเชื่อว่าข้าวปลาอดอยาก มเหศักดิ์จึงไม่อยากเสวยข้าวปลาของลูกหลานที่มีอยู่น้อย เพราะจะรบกวนทำให้ลูกหลานอดอยาก เพิ่มขึ้นไปอีก อาหารคาวหวานเป็นอาหารแบบพื้นบ้านมีลาบดำ (สูก) ลาบแดง ต้ม แกงอ่อม ที่ทำ จากเนื้อสัตว์ใหญ่ หมมต้มแดง หมมต้มขาว ข้าวเหนียวแดง ข้าวปาด ลอดช่อง และข้าวเหนียว สำหรับหมมต้มแดง หมมต้มขาวนั้น วิรัช วิรัชนิภาวรรณ และนิภาวรรณ วิรัชนิภาวรรณ (2533 : 73) กล่าวว่า เป็นของโปรดพระวิมเณศ และใช้ของ 3 สิ่ง คือ แป้ง น้ำตาล มะพร้าว ซึ่งเปรียบ เสมือนพระนฤท พระธรรม พระสงฆ์ การรับประทานหมมต้มแดง หมมต้มขาวจึงเป็นการเข้าถึงซึ่ง พระรัตนตรัย ความเชื่อเกี่ยวกับหมมนี้ ผู้ให้ข้อมูลไม่สามารถยืนยันได้ว่า ทำขึ้นเพราะมีความเชื่อ เช่นไร เพียงแต่เป็นสิ่งที่เคยยึดถือปฏิบัติมาเท่านั้น

2.2.2 ขันนิมนต์ มีสิ่งของเช่นเดียวกับขันห้า ขันแปด แต่เพิ่มเหล้าขวดเล็ก 1 ขวด พวงมาลัยคล้องคอ 1 พวง ขันนิมนต์จะใช้รับรองเจ้าผีต่างถิ่นที่มาร่วมในงานเลี้ยงมเหศักดิ์ ดังนั้นการเรียกชื่อจึงเรียกตามลักษณะการใช้คือ ใช้ถวายอัญเชิญหรือนิมนต์เจ้าผีเมื่อเจ้าผีมาถึงงาน โดยปกติเจ้าผี 1 องค์จะรับขันนิมนต์ 1 ขัน หากองค์ใดรับขันนิมนต์มากกว่า 1 ขัน เชื่อว่า เจ้าผี องค์นั้นมีบริวารติดตามมาด้วยหลายองค์ การเรียกชื่อว่า ขันนิมนต์ตลอดจนการใช้ในพิธีกรรมนับเป็น ความเชื่อเช่นเดียวกับ ขันห้า ขันแปด เพียงแต่ขันห้า ขันแปด นั้นใช้ในพิธีที่เป็นความเชื่อ แบบพุทธและแบบผี ส่วนขันนิมนต์ใช้ในพิธีที่เป็นความเชื่อแบบผีเพียงอย่างเดียว

2.2.3 เครื่องแต่งกาย การแต่งกายของเทียมในการประกอบพิธีมีอยู่ 2 แบบ คือ ในพิธีทั่วไปแต่งชุดลำลองตามสบาย ในพิธีเลี้ยงบ้านแต่งเครื่องทรงมเหศักดิ์และเครื่องทรงเจ้าผี

องค์ต่าง ๆ การใช้เครื่องทรงหรือเครื่องแต่งกายในพิธีเลี้ยงบ้านแต่ละปีมีเป็นจำนวนมากตามจำนวนเจ้าผีที่มาร่วมงาน ซึ่งแต่ละองค์มีเครื่องทรงของตนไม่ปะปนกันอันแสดงให้เห็นว่าเจ้าผีองค์ต่าง ๆ มีศักดิ์ศรีฐานะ และความเป็นส่วนตัวเฉพาะตน การเปลี่ยนเครื่องแต่งกายในแต่ละครั้งของเทียมนั้นเป็นเครื่องหมายแสดงว่ามีเจ้าผีองค์ใหม่มาร่วมพิธี เครื่องแต่งกายจึงเป็นสัญลักษณ์ของเจ้าผีแต่ละองค์ นอกจากนี้ยังต้องจัดพรมน้ำหอมบนเสื่อและผ้าถุงของเจ้าผีให้มีกลิ่นหอมจนเป็นที่พอใจก่อนจึงจะสวมใส่ การจัดพรมน้ำหอมให้มีกลิ่นหอมก่อนสวมเครื่องทรงของเจ้าผีนี้จึงเป็นที่มาของความเชื่อของคนทั่วไปว่า เทพหรือเทวดาเป็นผู้มีร่างกายหอมส่วนบรรดาภูตผีมีกลิ่นเหม็นสาบสา

2.2.4 เครื่องดนตรี พิธีโดยทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับมเหศักดิ์ไม่มีการใช้เครื่องดนตรีใด ๆ เป็นส่วนประกอบ เครื่องดนตรีเป็นส่วนประกอบเฉพาะในพิธีเลี้ยงบ้านและประเพณีบุญบั้งไฟ เพราะถือเป็นประเพณีที่มเหศักดิ์ได้พบปะชาวเมืองทั้งหมดและเป็นประเพณีรื่นเริง เครื่องดนตรีที่ใช้มี 2 ชนิดคือ แคนและฆ้อง (บุญบั้งไฟใช้แคนอย่างเดียว) ฆ้องมีบทบาทเป็นส่วนประกอบจังหวะของแคนและเป็นสัญญาณให้รู้ว่าการจัดงานประเพณีขึ้น ส่วนแคนนั้นเสียงของแคนหมายถึงม้าอันเป็นพาหนะที่มเหศักดิ์ใช้ขี่ลงมายังโลกมนุษย์เพื่อพบปะชาวเมือง ผู้เป่าแคนหรือหมอแคนจึงมีชื่อเรียกว่า ม้าพอนม้าเทียม ความเชื่อว่าแคนเป็นพาหนะของเทพหรือเทวดาบนฝ้านั้น พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีฟ้าก็มีแนวความเชื่อเช่นเดียวกัน โดยถือว่าเสียงแคนเป็นม้าของผีฟ้าบนสวรรค์ที่ขี่ลงมายังโลกมนุษย์ (ชัชชนัด เพาพาน. 2533 : 67) แนวความเชื่อที่เหมือนกันนี้ทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อเรื่องมเหศักดิ์กับความเชื่อเรื่องผีฟ้า ซึ่งในด้านความเป็นมาของความเชื่อน่าจะมีความเป็นมาร่วมกัน เพราะโดยแนวคิดของผู้เชื่อจะเชื่อตรงกันว่าผีทั้ง 2 ประเภทล้วนอยู่บนสวรรค์และเดินทางมายังโลกมนุษย์ด้วยวิถีเดียวกัน และเป็นความเชื่อของกลุ่มชนชาวไทยลาวเช่นเดียวกัน

2.2.5 เรือเงินเรือคำ การเรียกชื่อว่าเรือเงินเรือคำ เพราะถือว่าเป็นสิ่งของเครื่องใช้ของเจ้าผี ซึ่งต้องสวยงามตกแต่งด้วยเงินทองมีลวดลายวิจิตรพิสดาร หุ่นเรือที่ชาวบ้านทำขึ้นมเหศักดิ์จะเนรมิตให้มีขนาดและความสวยงามตามศักดิ์และฐานะของเจ้าผีผู้เป็นแขก

เรือเงินเรือคำจะปล่อยลงในลำน้ำชี ก่อนและหลังการทำพิธีในวันเลี้ยงใหญ่ที่หอโอง โดยมิจุดมุ่งหมาย เพื่อนำไปรับและส่งเจ้าผีผู้เดินทางมาร่วมพิธีเลี้ยงมเหศักดิ์ ในเรือจึงมีผีพายและชันนิมนต์เพื่อไป อัญเชิญเจ้าผีด้วย ปี 2535 มีเจ้าผีที่เดินทางมาตามลำน้ำหลายองค์ เช่น เจ้าแม่จุมทอง จากปาก น้ำจิม เจ้าแม่ทองคำ จากแก่งหลี่ผี เป็นต้น การเดินทางไปยังที่ต่าง ๆ ของเจ้าแต่ละองค์นั้น ชาวบ้านเชื่อว่า เจ้าสามารถเดินทางไปยังที่ต่าง ๆ ได้ทุกที่และทุกทางทั้งทางบก โดยมียนต์ (รถ) ช้าง ม้า เป็นพาหนะ ทางน้ำมีเรือเงินเรือคำเป็นพาหนะ ทางอากาศตามสายลม แสงแดด เมฆ หมอก ฝน (ทางอากาศนี้ชาวบ้านจะเรียกว่าทางฟ้า) ใช้ระยะเวลาการเดินทางเพียงเล็กน้อยก็ถึง จุดหมายตามต้องการด้วยอิทธิฤทธิ์

เรือเงินเรือคำ นับเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่บ่งบอกความสัมพันธ์ระหว่างมเหศักดิ์กับเจ้าผีต่างถิ่น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์และประวัติความเป็นมาของกลุ่มชน

2.2.6 ขันหมากแก้ว ประกอบด้วยหมาก พลุ บุหรี่ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งของที่ใช้ รับรองแขกของไทยมาแต่โบราณ การกินหมากเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในท้องถิ่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบทและกลุ่มผู้มีอายุอยู่ในวัยกลางคนขึ้นไป หมาก พลุ บุหรี่ จึงเป็นสิ่งของเครื่องใช้ใน พิธีกรรมเลี้ยงมเหศักดิ์ ซึ่งเพื่อให้เหมาะสมกับชนชั้นและฐานะของมเหศักดิ์ ขันหมาก พลุ บุหรี่ จึง เรียกชื่อว่า ขันหมากแก้ว

2.2.7 ธงช่อธงชัยหรือธงตาแหลว ธวัช ปุณโณทก (2530 : 389) กล่าวถึงความเชื่อเรื่องตาแหลวของคนอีสานว่า ในพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องภูตผีจะมีการปักตาแหลว (เจลาว) เพื่อป้องกันภูตผีไม่ให้มารบกวนผู้ที่อยู่ในพิธี เช่น พิธีการเกิด พิธีสู่ขวัญ พิธีทางความเชื่อ เรื่องคองผีหลวง พิธีทางความเชื่อเรื่องโชคลางต่าง ๆ ชลธิรา สัตยาวัฒนา (2530 : 88-91) ได้วิเคราะห์ที่มาและความหมายของตาแหลวจากตำนานและหลักฐานทางโบราณคดีว่า ตาแหลวมีที่มาจากปัญหาการผลิตและความพยายามที่จะเอาชนะธรรมชาติ การใช้ตาแหลวแต่เดิมใช้ปักตามไร่นา ป้องกันสัตว์ป่ามิให้มารบกวนข้าว ต่อมาความหมายที่แท้จริงได้เลือนหายไปกลายเป็นสิ่งเนื่องด้วย

ความเชื่อดั้งเดิมคือ ป้องกันผีหรือวิญญาณ นอกจากนี้ตาเหลวที่ทำด้วยไม้ไผ่อาจมีการคลี่คลายมาจากเสาหินที่ปักรอบหลุมศพในวัฒนธรรมหินตั้ง ส่วนธงตาเหลวที่ใช้ในพิธีกรรมที่เกี่ยวกับมเหศักดิ์และพิธีกรรมอื่น ๆ ในอำเภอพนมไพรมีวิธีการใช้คือใช้ปักรอบบริเวณงาน 4 มุมหรือ 4 ทิศ เพื่อบอกกล่าวเวทดาประจำทิศให้ลงมาป้องกันดูแลภูตผีสิ่งชั่วร้ายมิให้กล้ากรายเข้ามาในบริเวณงานรบกวนพิธี ให้พิธีดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยประสพโชคดีด้วยเหตุนี้จึงเรียกธงตาเหลวว่า ธงช่อธงชัย เพราะหมายถึง ธงที่ปักไว้เพื่อให้ได้ชัยชนะจากหมู่มาร ความเชื่อจากการปักธงช่อธงชัยทำให้ทราบว่าผีร้ายไม่ชอบการกระทำของผีดีและมีอำนาจสามารถทำลายพิธีกรรมของผีดีได้ ถ้าหากผีดีประมาณ ในขณะที่เดียวกันผีดีก็มีอำนาจทำลายผีร้ายได้ จากความเชื่อนี้แม้จะเป็นสิ่งที่เกี่ยวกับผี แต่ก็ตรงกับหลักพุทธศาสนาคือ ความดีย่อมชนะความชั่ว ธรรมย่อมชนะอธรรม

2.2.8 ภาชนะขวัญ ภาชนะขวัญคือบายศรีของชาวอีสาน ซึ่งใช้ในการบายศรีสู่ขวัญเพื่อความ เป็นสิริมงคลแก่ชีวิตในโอกาสต่าง ๆ เช่น สู่ขวัญบ่าวสาว สู่ขวัญภาค สู่ขวัญขึ้นบ้านใหม่ สู่ขวัญวันเกิด สู่ขวัญไปทหาร เป็นต้น ภาชนะขวัญที่ทำขึ้นในพิธีเลี้ยงมเหศักดิ์ประจำปี 2535 นั้นเป็นการทำถวายเพื่อสู่ขวัญการครบรอบปีเกิดของเจ้าพ่อพระมหาธาตุ ความเชื่อเรื่องภาชนะขวัญหรือบายศรีนี้ สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา (2528 : 54) กล่าวว่า เป็นสัญลักษณ์ในศิลปะพื้นบ้านในเรื่องภูมิจักรวาล โดยส่วนสูงที่สุดตรงกลางของบายศรีถือว่าเป็นเขาไกรลาส ช่อดอกไม้ถือว่าเป็นนิเวศสถานของพระอิศวร ภัทรินทร์ (นามแฝง) (2535 : 14) อธิบายว่า บายศรีเป็นสิ่งสำคัญในศาสนาพืชมัยทางพราหมณ์ คำว่า บายศรี หมายถึง ข้าวขวัญหรือสิ่งที้นำให้ได้สัมผัสกับความดีงามต่าง ๆ หรือภาชนะที่ตกแต่งไว้อย่างสวยงามเพื่อเป็นสำรับใส่อาหารในพิธีต่าง ๆ บายศรีอีสานนั้นตัวของบายศรีจะมี 16 แถว ตามแนวขวาง มีตัวเล็ก 9 แถวตามแนวตั้ง มีชั้นทั้งหมดรวม 9 ชั้น ซึ่งเรียกว่า 16 ชั้นฟ้า 15 ชั้นดิน

การอธิบายความหมายของจำนวนชั้นที่ปรากฏในบายศรีหรือภาชนะขวัญนี้ วิรัช วิรัชนิภาวรรณ และนิภาวรรณ วิรัชนิภาวรรณ (2533 : 70) อธิบายว่า บายศรี 3 ชั้น หมายถึง พระรัตนตรัย คือพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ บายศรี 5 ชั้น หมายถึง ธรรมชั้น 5 อันเป็นธรรม

ที่ทำให้คนหลุดพ้นจากอภิวาส ซึ่ง ได้แก่ สีสันย์ ปัญญาชั้น วิมุตติชั้น วิมุตติญาณทัสสนชั้น บายศรี 7 ชั้น หมายถึง สัมโพชฌงค์ 7 ซึ่ง ได้แก่ ธรรม 7 อย่างอันเป็นองค์แห่งปัญญาตรัสรู้มี สติสัมโพชฌงค์ ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปิติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ และอุเบกขาสัมโพชฌงค์ บายศรี 9 ชั้น หมายถึง มรรค 4 ผล 4 นิพาน 1 บายศรี 16 ชั้น หมายถึง โลกธรรม 8 ซึ่งแบ่งออกเป็นวิชา อันเป็นความรู้แจ้ง และประพจน์ ดึงาม 8 ประการ และธรรมอันวิเศษอีก 8 รวมกันเป็น 16

บายศรีหรือภาชนะขวัญที่ใช้ในพิธีเลี้ยงมเหศักดิ์นั้น เป็นภาชนะขวัญที่ทำขึ้นแบบ เรียบง่าย ซึ่งผู้ทำไม่ได้คำนึงถึงการตีความหมายว่าหมายความว่าอย่างไรบ้าง เพียงแต่ทำขึ้นเพื่อ ใช้สู่ขวัญในโอกาสครบรอบปีเกิดของเจ้าพ่อพระมหากษัตริย์เท่านั้น ซึ่งเชื่อว่าเป็นสิ่งของที่ก่อให้เกิด ความเป็นมงคลแก่ชีวิต จากความหมายที่มีผู้อธิบายไว้ข้างต้น และลักษณะการใช้ในพิธีกรรม ภาชนะขวัญจึงน่าจะเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้บูชาเทวดานพเคราะห์ผู้ดูแลชีวิต การสู่ขวัญให้กับบุคคลในโอกาส ต่าง ๆ ก็คือการทำบุคคลนั้น ๆ ได้ถวายเครื่องบูชาแก่พระเคราะห์ผู้ดูแลชีวิตของตน ซึ่งเชื่อว่า หลังจากทำพิธีสู่ขวัญบูชาแล้วจะเกิดความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต ส่วนสิ่งของที่อยู่ในภาชนะขวัญซึ่ง ได้แก่ ข้าวต้ม กล้วย ข้าวเหนียว ถือว่าเป็นเครื่องสังเวทพระเคราะห์ ฝ่ายผูกแขนเชื่อว่าเป็นสิ่งมงคล ที่พระเคราะห์ได้ตรวจสอบและประทานให้ ไข่ถือว่าเป็นตัวแทนของผู้บูชาซึ่งหลังจากทำพิธีแล้ว พระเคราะห์จะกำหนดชีวิตของผู้บูชา การทำนายไข่จากภาชนะขวัญว่าชีวิตจะดีหรือร้าย เชื่อว่า ทำนายตามที่พระเคราะห์ได้กำหนดไว้

พิธีบายศรีสู่ขวัญให้มเหศักดิ์นี้จะมีความแตกต่างจากพิธีของคนทั่วไป คือ ไม่มี หมอสูตรหรือพรหมณ์สวดในพิธี เมื่อเจ้าพ่อรับภาชนะขวัญจากชาวเมืองแล้วก็จะวางภาชนะขวัญไว้ ด้านข้าง แล้วตั้งจิตอธิษฐานประมาณ 1-2 นาที ในขณะที่เจ้าพ่อตั้งจิตอธิษฐานนี้ชาวบ้านเชื่อว่า เจ้าพ่อกำลังสวดคำสู่ขวัญให้กับตนเอง เมื่ออธิษฐานเสร็จถือว่าสวดจบแล้วให้ชาวเมืองผูกแขนและ ขอมพร การไม่ใช้พรหมณ์หรือหมอสูตรทำพิธี เนื่องมาจากความเชื่อว่าเจ้าพ่อมีศักดิ์ฐานะและอำนาจ ศักดิ์สิทธิ์เหนือกว่าสิ่งทั้งปวงจึงไม่ต้องให้ผู้อื่นมาทำพิธีให้ เมื่อเจ้าพ่อมีความปรารถนาในสิ่งใดแล้ว

เพียงแต่ตั้งจิตอธิษฐานก็จะได้รับสิ่งที่ปรารถนานั้นทุกประการ ส่วนความเชื่อ เรื่องการทำบุญฉลองอายุในโอกาสคล้ายวันเกิดของชาวอีสานไม่ปรากฏว่ามีความเชื่อนี้มาตั้งแต่เมื่อใด การทำบุญฉลองอายุที่เคยมีขึ้นของคนไทยนั้น กระทำครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยเมื่อครั้งที่รัชกาลที่ 4 เผนวชอยู่ได้ทรงจัดให้มีพิธีทำบุญฉลองอายุของพระองค์ขึ้น เพราะทรงเชื่อว่าการทำบุญให้กับตนเองในขณะที่ที่ยังมีชีวิตเป็นการดี เพราะตามเกณฑ์อายุของคนนั้นถ้ามีอายุเกิน 50 ปีขึ้นไปถือว่าเป็นผู้มีอายุยืน ดังนั้นเมื่ออายุ 50 ปีขึ้นไป จึงควรทำบุญฉลองอายุเพื่อให้อายุยืนและเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต (รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทย. 2534) การบายศรีสู่ขวัญให้กับเจ้าพ่อพระมหาธาตุเนื่องในโอกาสครบรอบอายุก็มีลักษณะเดียวกันคือเชื่อว่าจะเกิดความเป็นสิริมงคลแก่เจ้าพ่อ ซึ่งจะส่งผลดีมาสู่ชาวเมืองด้วย

2.2.9 เจดีย์ทรายหรือก่อประทาย เจดีย์ทรายหรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า ก่อประทายหรือตบประทาย หรือก่อพระทราย (หยาด แสงจันทร์เทศ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 128 หมู่ 3 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 23 เมษายน พ.ศ.2535) คือการก่อกองทรายเป็นยอดแหลมจำลองรูปแบบพระเจดีย์ จึงเรียกว่า เจดีย์ทราย คนไทยมีพิธีก่อพระเจดีย์ทรายในโอกาสต่าง ๆ ที่พบมากที่สุดคือประเพณีสงกรานต์ ความหมายและความเชื่อเกี่ยวกับพระเจดีย์ทรายนี้ สุเมธ ชุ่มสาย ณ อยุธยา (2528 : 47) กล่าวว่า การก่อเจดีย์ทรายศักดิ์สิทธิ์หรืออีกนัยหนึ่งคือ การสร้างรูปจำลองภูมิจักรวาลเพื่อเป็นพุทธบูชา สิ่งของที่สร้างขึ้นเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เช่น เจดีย์ทราย พระพุทธรูป พระพุทธรูป อาสนะ ฯลฯ จัดอยู่ในเจดีย์ประเภทอุเทสิกเจดีย์ (คงเดช ประพันธ์ทอง. 2529 : 12) การก่อเจดีย์ในพิธีเลี้ยงมเหศักดิ์นั้น เหตุผลส่วนหนึ่งอาจเกิดจากความเชื่อแบบพุทธศาสนา แต่ในอีกเหตุผลหนึ่งที่ผู้วิจัยสังเกตพบว่ ในขณะที่ชาวบ้านก่อกองทรายชาวบ้านบางคนได้กล่าวว่า "ญาพ่อเอี้ยขอให้กองข้าวของลูกหลานจงใหญ่เหมือนกองทรายนี้" ดังนั้นเจดีย์ทรายในความหมายของชาวบ้านจึงเป็นการจำลองกองข้าวหรือเป็นตัวแทนของกองข้าวที่จะได้รับในฤดูกาลเก็บเกี่ยวที่กำลังจะมาถึง

การก่อเจดีย์ทรายรอบหอโฆ่งทั้ง 4 ทิศ จึงเป็นทั้งความเชื่อดั้งเดิมคือเชื่อในเรื่องผีผู้เป็นเจ้าของผืนดินและผลผลิต การก่อเจดีย์ทรายบูชาเหตักด์ก็มีความหมายเช่นเดียวกับใช้เป็นพุทธบูชาในศาสนา จำนวนของเจดีย์ 4 ทิศ หมายถึง ท้าวจตุโลกบาลผู้ดูแลทิศทั้ง 4 หอโฆ่งมเหตักด์ที่ตั้งอยู่กึ่งกลาง หมายถึง องค์มเหตักด์ประทับอยู่เหนือท้าวจตุโลกบาล

2.2.10 ดอกไม้ ดอกไม้ที่ใช้ในพิธีกรรมเป็นดอกไม้ที่มีในท้องถิ่น เช่น ดอกพุด ดอกกรัก ดอกมันปลา ดอกจำปี เป็นต้น ดอกไม้เหล่านี้จะมีกลิ่นหอมและมีสีขาวหรือสีเหลือง ทั้งนี้เนื่องจากความเชื่อที่ว่า สีขาว เป็นเครื่องหมายของความสะอาด บริสุทธิ์ สีเหลือง เป็นเสมือนตัวแทนของพุทธศาสนา ดอกพุด มีชื่อน้องกับพุทธ ซึ่งหมายถึง พุทธศาสนา ดอกกรัก หมายถึง ความรัก ความศรัทธา ส่วนดอกจำปีและดอกมันปลา เป็นดอกไม้ที่มีกลิ่นหอม ซึ่งเชื่อว่า สิ่งของที่มีกลิ่นหอมเป็นสิ่งของที่ดีงาม ดังนั้นดอกไม้ที่นำมาใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นดอกไม้ในขันห้า ขันแปด ดอกไม้ในคบายบูชา ดอกไม้ในขันนิมนต์ ดอกไม้ในเรือเงินเรือคำ ฯลฯ ล้วนเป็นดอกไม้ที่มีชื่อไพเราะ มีความหมายที่ดีและมีกลิ่นหอม

เครื่องมือเครื่องใช้ในพิธีกรรมทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมส่วนบุคคลและชุมชน หรือพิธีเลี้ยงมเหตักด์ ล้วนเป็นสิ่งของที่มีความเชื่อฝังรึ้นอยู่อย่างน่าสนใจ ซึ่งเมื่อพิจารณาคุณสมบัติและวิธีการใช้เครื่องมือเครื่องใช้เหล่านี้แล้ว พบว่ามีลักษณะเด่นสำคัญ 5 ประการใหญ่ ๆ คือ

1. มีสิ่งของทุกประเภท ได้แก่

อาหารและเครื่องดื่ม เช่น สัตว์บวงสรวง อาหารคาวหวาน น้ำดื่ม เหล้า

เครื่องใช้ เช่น ฝ้านุ่ง เครื่องทรง น้ำหอม

เครื่องบูชา เช่น ขันห้า ขันแปด คบายบูชา ขันนิมนต์ ขันหมากเบง ฯลฯ

เครื่องขบเคี้ยว เช่น ขันหมากแก้ว หมาก บุหรี่

เครื่องดนตรี เช่น แคน ฆ้อง

2. เป็นสิ่งของต้องห้าม (Taboo) สิ่งของทั้งหมดที่จัดถวายมเหตักด์ห้ามผู้ใด

แตะต้องจนกว่ามเหตักด์จะอนุญาต เช่น

อาหาร ห้ามผู้ได้รับประทานก่อน สัตว์บวงสรวงเมื่อฆ่าแหระแล้วต้อง
ถวายทุกอย่าง ยกเว้นสิ่งปฏิกูล เมื่อมเหศักดิ์รับเครื่องเสวยและอนุญาต คนจึงนำไปรับประทานได้
ผ้านุ่งและเครื่องทรงของมเหศักดิ์ทุกองค์ไม่ให้ใช้ปะปนกัน ผ้าที่ใช้ใน
คายนบูชาต้องเป็นผ้าใหม่ ห้ามนำผ้าที่คนใช้แล้วมาจัด

สิ่งของเครื่องใช้เครื่องบูชามเหศักดิ์ เช่น ดาบ ง้าว เทียนธูปเทียนทอง
เทียนนอน ห้ามผู้ใดแตะต้อง เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากมเหศักดิ์

3. มีคุณสมบัติแตกต่างจากสิ่งของของคนธรรมดา โดยเชื่อว่า

มีอำนาจ เช่น ดาบ ธงช่อธงชัย

มีสิริมงคล เช่น น้ำมันต์ ฝ้าย อาหารที่เหลือจากเสวย

มีความสวยงาม เช่น เรือเงิน เรือคำ

มีลักษณะตรงกันข้ามกับที่คนมองเห็น

มีชื่อเป็นสิ่งของมีค่าหรือของหวงแหน เช่น เงิน คำ ทอง แก้ว

4. ของทั้งหมด แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม คือ

ของที่ถวายมเหศักดิ์โดยตรง เช่น คายน้อย คายใหญ่ คายรักษา คายส่อง

ของที่ถวายเจ้าผีและบริวาร เช่น ชันนิมนต์ กระทบควาหวาน

ของที่จัดแต่งให้เจ้าเคราะห์และผีร้าย เช่น คายแต่งแก้แต่งบูชาเคราะห์

คายแต่งส่งผีฟ้า

ของที่มอบให้เทียม เช่น ของสมนาคุณ

5. เป็นสิ่งของที่สามารถจัดหาได้สะดวก ถ้าจัดหาไม่ได้ก็จะได้รับการยกเว้น

หรือผ่อนผัน เช่น การขอยกเว้นเต่าเป็นสัตว์บวงสรวง การขอผ่อนผันระยะเวลานำสิ่งของมาถวาย
แก่ตน หรือสิ่งของที่ไม่ได้กำหนดไว้ก็สามารถถวายได้ เช่น บัจฉัย เครื่องบูชา เป็นต้น

คุณลักษณะของเครื่องมือเครื่องใช้ 5 ประการนี้ ชาวบ้านมีทัศนะว่า ไม่มีความ
จำเป็นใด ๆ ที่จะต้องแยกแยะสิ่งของต่าง ๆ ออกว่าเป็นสิ่งของที่เกิดจากความเชื่อแบบพุทธ แบบผี

หรือแบบพราหมณ์ เพราะความเชื่อและการกระทำที่เกิดผลดีต่อมนุษย์ย่อมมีความสำคัญและคุณค่าเท่าเทียมกัน โดยไม่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด มเหศักดิ์จึงมีบทบาท หน้าที่ สถานภาพ บุญญาธิการ และชนชั้นที่เทียบเท่ากับพระอรหันต์ พระอิศวร หรือเทพผู้เป็นใหญ่อื่น ๆ เป็นเจ้าแห่งผีทั้งปวง

คติความเชื่อจากขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรม

ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมแยกออกเป็น 2 ลักษณะคือ พิธีกรรมที่มีขั้นตอนไม่ซับซ้อน กับ พิธีกรรมที่มีขั้นตอนซับซ้อน

1. พิธีกรรมที่มีขั้นตอนไม่ซับซ้อน ได้แก่ พิธีบอกกล่าว พิธีส่ง พิธีขอลูก พิธีบำ และประเพณีส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวกับมเหศักดิ์ พิธีกรรมเหล่านี้ไม่มีขั้นตอนที่ยุ่งยากเพียงแต่ผู้ร่วมพิธี นำขันห้า ขันแปด มอบถวายมเหศักดิ์และแจ้งความประสงค์ของการมาทำพิธี มเหศักดิ์จะรับทราบ ชักถามปัญหาเรื่องราวต่าง ๆ ของผู้มาทำพิธีแล้วรับให้ความช่วยเหลือตามที่ต้องการก็ถือเป็นเสร็จพิธี การขอบำและขอลูก หากมเหศักดิ์ช่วยเหลือสำเร็จผู้ทำพิธีจึงจะกลับมาแก้บำและบอกกล่าวรายงานผลให้มเหศักดิ์ทราบ แต่ถ้าไม่สำเร็จก็ไม่ต้องกลับมาทำพิธี ส่วนประเพณีท้องถิ่นมีสำหรับคาวหวานถวายเพิ่มจากขันห้า ขันแปด อีก 1 สำรับ ในวันจัดงานประเพณี

ขั้นตอนของการทำพิธีที่ไม่ยุ่งยากซับซ้อนเป็นการอำนวยความสะดวกต่อผู้ประสงค์อยากทำพิธี ทำให้เกิดความรู้สึกว่าตนเองได้ทำอะไรที่เป็นการแก้ปัญหาในชีวิต แม้ว่าทำแล้วปัญหานั้นอาจไม่หมดไป แต่ก็รู้สึกสบายใจ ดีกว่าไม่ได้ทำอะไรเลย และทำแล้วก็ไม่เสียหายหรือสิ้นเปลือง เป็นการสร้างความหวัง เพิ่มพลังใจ สร้างความอบอุ่นใจต่อผู้ทำ การบนบาน การขอลูก ช่วยให้ผู้ทำพิธีเกิดความรู้สึกว่ามีผู้คอยช่วยเหลือสนับสนุนอยู่ตลอดเวลา เหมือนนกที่ฟ้าที่มีได้ขและกองเชียร์ พิธีบอกกล่าวเป็นธรรมเนียมไทยแท้ที่ต้องไปลามาไหว้บุคคลและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือ เพื่อขอพรขอให้คุ้มครองช่วยเหลือ พิธีส่งช่วยให้มีความหวังมองเห็นเส้นทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น เช่น การส่ง

คู่มือพิธีลีนสุภหายหรือส่งดูอาการเจ็บป่วย เปรียบเสมือนการแนะนำแนวทาง ค้นหาการรักษาหรือลดความกังวลใจ ความเศร้าโศกที่ต้องสูญเสีย ในบุญประเพณีส่วนท้องถิ่น ประเพณีส่วนบุคคลและชุมชนของบ้านดอนเสาธง ชาวบ้านต้องเตรียมอาหารไว้ เป็นกรณีพิเศษเพื่อเลี้ยงญาติมิตรที่มาร่วมงานบุญ การถวายสำหรับแด่แม่เหล็กดีจึงไม่ทำให้ชาวบ้านรู้สึกเป็นภาระ กลับเป็นการสร้างความมั่นใจ ความภูมิใจว่าได้ทำบุญอย่างครบถ้วน คือเลี้ยงคน เลี้ยงพระ เลี้ยงผี ซึ่งทั้ง 3 สิ่งนี้เป็นผู้อำนวยประโยชน์ต่อตนเองทั้งสิ้น

2. พิธีกรรมที่มีขั้นตอนซับซ้อน ได้แก่ พิธีเลี้ยงมเหศักดิ์ พิธีรักษาความเจ็บป่วย พิธีสะเดาะเคราะห์ พิธีตั้งศาลพระภูมิ พิธีปลุกสร้างอาคารบ้านเรือน พิธีเจิมรถ พิธีแก้คุณไสย แก้เสน่ห์ยาแฝด ความซับซ้อนของพิธีนอกจากการถวายขันห้า ขันแปด แล้ว ต้องจัดเตรียมสิ่งของ เครื่องมือเครื่องใช้หลายชนิด แต่ละชนิดมีการกำหนดจำนวน กำหนดคุณสมบัติ กำหนดวัน เดือน เวลาตามฤกษ์ยาม ฯลฯ พิธีบางอย่างเช่น เลี้ยงมเหศักดิ์ สะเดาะเคราะห์ รักษาความเจ็บป่วย แก้คุณไสยแก้เสน่ห์ยาแฝดต้องทำพิธีหลายวัน ความยุ่งยากซับซ้อนของพิธีกรรม ทำให้บุคคลที่เกี่ยวข้อง รู้สึกว่าเป็นเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์และจริงจัง การจัดหาสิ่งของหลายอย่าง จัดหาสิ่งของยาก ทำให้ผู้จัดรู้สึกว่สิ่งของเหล่านั้นเป็นสิ่งสำคัญและมีความหมาย (แม้จะไม่รู้ความหมายเลยก็ตาม) การมีตัวเลขเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น 5 7 9 เชื่อว่าเป็นสิ่งที่ดี คืออยู่ คู่หนึ่ง จำนวน 12 ครบจำนวนเดือนในรอบปี จำนวน 32 ครบตามอวัยวะ 32 ของมนุษย์ ซึ่งรวมเป็นร่างกายที่สมบูรณ์ จำนวน 108 ครอบคลุมนทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาล การที่มเหศักดิ์ควบคุมดูแลพิธีกรรมทุกขั้นตอนอย่างเข้มงวด เป็นการแสดงพลังอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ การมีเจ้าผีที่เป็นแขกต่างถิ่นมาร่วมพิธีมากยิ่งขึ้นเป็นการเพิ่มบารมี เพิ่มอำนาจของเจ้าผีท้องถิ่น สร้างความภาคภูมิใจแก่ชาวท้องถิ่นและผู้นับถือ พิธีกรรมที่มีขั้นตอนละเอียดซับซ้อนเป็นกระบวนการที่สร้างศรัทธา ความเชื่อมั่นต่อผู้ทำพิธี ทำให้รู้สึกว่ปัญหาของตนได้รับความเอาใจใส่แก้ไขอย่างแท้จริง เกิดมั่นใจว่ชีวิตของตนหลังจากทำพิธีแล้วต้องดีขึ้นแน่นอน

พิธีกรรมที่มีขั้นตอนซับซ้อนมักเป็นพิธีกรรมที่เกิดขึ้นจากปัญหาสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ เช่น การทำมาหากิน สุขภาพ และที่อยู่อาศัย ส่วนพิธีกรรมที่มีขั้นตอนไม่ซับซ้อนมักเป็นพิธีกรรมที่เกิดจากปัญหาสำคัญรองลงมา อย่างไรก็ตามขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตลอดจนองค์ประกอบของประเพณี พิธีกรรมทุกด้านก็ล้วนเป็นแนวทางชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อกับวิถีชีวิต

ความสัมพันธ์ของคติความเชื่อกับวิถีชีวิตชาวอำเภอนมไพร

การประกอบพิธีกรรมเกิดขึ้นตามความเชื่อ พื้นฐานที่ทำให้เกิดความเชื่อของชาวบ้านย่อมมาจากความต้องการให้ตนเองมีชีวิตอยู่ในโลกด้วยความผาสุกทั้งกายและใจ ชาวบ้านจึงแสวงหาปัจจัยสี่เพื่อตอบสนองความต้องการทางกาย ส่วนทางจิตใจก็แสวงหาความรัก ความมั่นคงปลอดภัย เมื่อความต้องการทั้งสองด้านไม่ได้รับการตอบสนอง ชาวบ้านจึงหาที่พึ่งพาช่วยเหลือ และเกิดความคิด ความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติต่าง ๆ รวมทั้งความเชื่อในเมตต์ศักดิ์ว่า เมื่อชาวบ้านประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ต่อเมตต์ศักดิ์แล้วจะทำให้มีชีวิตที่ผาสุกทั้งกายและใจ

ความเชื่อเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์จึงต้องมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตมนุษย์อย่างแน่นนอน ความเชื่อดั้งเดิมที่เคยมีมาในอดีตแต่ปัจจุบันถูกลบเลือนไปย่อมเป็นความเชื่อที่หมดคุณค่าและความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์ ความเชื่อที่สามารถดำรงอยู่มาจนถึงปัจจุบันย่อมมีประโยชน์สอดคล้องตอบสนองความต้องการของผู้ปฏิบัติเสมอมา ดังที่บุญเดิม พันรอบ (2531 : 258) กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของความเชื่อว่า ภารกิจของพระเจ้าเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการของมนุษย์ ผีและวิญญาณจะต้องทำหน้าที่ให้เป็นประโยชน์กับสังคมมนุษย์มากที่สุดจึงจะไม่ถูกมนุษย์ล้มเลิกไปในที่สุด ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2527 : 36) อ้างถึงทฤษฎีสำนึกหน้าที่นิยมของ Brownislow Malinowski ว่าศาสนาหรือความเชื่อมีหน้าที่ต่อชีวิตและสังคมมนุษย์รวม 4 ประการ คือ

1. หน้าที่ในการให้คำอธิบาย (Explanatory Functions) ในทุก ๆ สังคมมนุษย์ จะตั้งคำถามว่า ทำไม ทำไม และทำไม ดังนั้นสังคมจะต้องมีคำตอบสำหรับคำถามเหล่านี้
2. หน้าที่ในการสนับสนุนอย่างมีพลัง (Validating Functions) แก่สถาบันพื้นฐานต่าง ๆ ของสังคม เช่น สถาบันเศรษฐกิจ การเมือง ค่านิยม และวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ของสังคม
3. หน้าที่ในด้านการสนับสนุนให้พลังใจในกรณีเกิดวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ที่มนุษย์รู้สึกว่า ตนไม่อาจควบคุมได้ (Psychologically Reinforcing Functions) วิกฤตการณ์เหล่านี้อาจเป็นวิกฤตการณ์ทางธรรมชาติหรือสังคมก็ได้ที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตของปัจเจกชน
4. หน้าที่ในการผนึกส่วนต่าง ๆ ของสังคมให้เป็นเอกภาพ (Integrative Functions) นั่นคือจะทำหน้าที่ผสมผสานส่วนต่าง ๆ ของสังคมที่อาจมีประเพณีหรือระบบความเชื่อที่ต่าง ๆ กันเข้าเป็นรูปแบบใหญ่ ๆ อันเดียวกัน ศาสนาทำหน้าที่สร้างและให้ความชอบธรรมแก่ระบบโลกทัศน์พื้นฐาน ตำแหน่งแห่งที่ของมนุษย์แต่ละคนในสังคม และศาสนาจะชักจูงให้การต่อสู้และอารมณ์ของคนในสังคมเข้ามาสอดคล้องสัมพันธ์กับศาสนา

ตามแนวคิดทฤษฎีสถิตินัยหน้าที่นิยม ความเชื่อจึงมีความสัมพันธ์ต่อมนุษย์อยู่ 2 ลักษณะคือ มีหน้าที่ในการให้คำอธิบายและสนับสนุนให้พลังใจในกรณีเกิดวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ต่อชีวิตส่วนบุคคล กับมีหน้าที่สนับสนุนสถาบันพื้นฐานของสังคมและผนึกส่วนต่าง ๆ ของสังคมให้เป็นเอกภาพ แนวคิดของทฤษฎีนี้นำมาอธิบายความสัมพันธ์ของคติความเชื่อจากประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวกับมหศักดิ์กับวิถีชีวิตของชาวอำเภอนมไพร โดยแยกความสัมพันธ์ออกเป็น 2 ลักษณะคือ ความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตส่วนบุคคลหรือปัจเจกชน และความสัมพันธ์ต่อสังคมส่วนรวม

ก่อนที่จะอธิบายถึงความสัมพันธ์ของความเชื่อกับวิถีชีวิตส่วนบุคคลและส่วนรวม จะได้แจกแจงให้เห็นถึงภาพรวมของการดำเนินชีวิตช่วงต่าง ๆ ในรอบปีของชาวอำเภอนมไพร ซึ่งสัมพันธ์กับความถี่ในการประกอบประเพณี พิธีกรรม คือ

1. เดือนยี่-เดือนเจ็ด (ม.ค.-ก.ค.) เป็นช่วงเวลาที่ชาวบ้านเสร็จจากการเก็บเกี่ยว เมื่อเสร็จจากภาระในไร่แล้วชาวบ้านบางส่วนเดินทางไปทำงานต่างถิ่น บางส่วนเป็น

พ่อค้าเร่ไปขายสินค้ายังที่ต่าง ๆ บางส่วนก็เป็นนายช้อยเดินทางไปซื้อ-ขายวัวควาย ชาวบ้านที่
ต้องเดินทางไกลออกจากหมู่บ้านเหล่านี้จึงมักจะทำพิธีบอกกล่าวมเหศักดิ์ขอให้คุ้มครองความปลอดภัย
และทำมาหากินสะดวก นอกจากนี้ในบางครัวเรือนจะมีการปลูกสร้างบ้านใหม่ เพราะสภาพดินฟ้า
อากาศแห้งแล้งเหมาะที่จะก่อสร้างบ้านเรือนและยังมีรายได้จากการขายข้าว บางคนอาจซื้อรถยนต์
รถจักรยานยนต์ หรือรถไถ ดังนั้นจึงมีพิธีเกี่ยวกับการก่อสร้างอาคารบ้านเรือน พิธีตั้งศาลพระภูมิ
และพิธีเจิมรถเกิดขึ้นในช่วงเวลานี้

ในเดือนห้าประมาณวันที่ 4-10 เมษายนของทุก ๆ ปีจะมีการเกณฑ์ทหารเพื่อไป
เป็นกำลังสำคัญของชาติ ผู้ที่ไปทำงานหรือเรียนหนังสืออยู่ต่างถิ่นก็จะเดินทางกลับบ้านมารับการ
คัดเลือกทหาร และก่อนที่จะถึงวันตรวจเลือกพ่อแม่ผู้ปกครองก็จะพามาทำพิธีบอกกล่าว พิธีบักกับ
มเหศักดิ์ เพื่อให้รอดพ้นจากการถูกเกณฑ์ ซึ่งหากผู้ใดรอดพ้นก็จะนำสิ่งของมาแก้บัก ผู้ที่บักด้วยบั้งไฟ
เมื่อถึงเดือนเจ็ดจะนำบั้งไฟไปแก้บักกับเจ้าพ่อพระมหาธาตุ ส่วนผู้ที่ถูกคัดเลือกแม้ว่ามเหศักดิ์จะ
ไม่สามารถช่วยเหลือได้แต่ก่อนที่จะเดินทางไปเป็นทหารก็จะมาทำพิธีบอกกล่าวเพื่อขอให้มเหศักดิ์
คุ้มครองให้เกิดความปลอดภัย

ในช่วงระยะเวลาที่ผู้ที่กำลังศึกษาเล่าเรียนก็จะเตรียมสอบปลายภาคเรียนและปิด
ภาคเรียน ผู้ที่ไปศึกษาเล่าเรียนต่างถิ่นจะเดินทางกลับมาเยี่ยมบ้าน ผู้ที่จบชั้นประโยคก็จะสอบ
เรียนต่อในระดับสูงชันหรือสอบเข้าทำงานตามหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งของรัฐและเอกชน ข้าราชการ
บางหน่วยงานมีการแต่งตั้งโยกย้าย ในช่วงนี้จึงมีพิธีบอกกล่าวของผู้เดินทางเข้า-ออกจากรั้วที่
เดินทางไกล พิธีบักของผู้ไปสอบต่าง ๆ

เดือนสี่ เดือนห้า ถือเป็นกาลสิ้นสุดเวลาในรอบปีและเริ่มต้นปีใหม่ ผู้ที่มีความเชื่อ
เรื่องเคราะห์ปีเคราะห์เดือนก็จะทำพิธีแต่งแก้แต่งบูชาส่งให้เจ้าเคราะห์ เพื่อให้การดำเนินชีวิต
ในรอบปีใหม่เป็นไปด้วยความราบรื่นสมหวัง

ชาวบ้านนิยมเลือกเดือนที่เป็นเลขคู่ประกอบพิธีแต่งงาน ในระหว่างเดือนยี่ถึงเดือน
เจ็ด จึงเป็นช่วงเวลาที่มียุติแต่งงานมากที่สุด และก่อนที่จะทำพิธีพ่อแม่ผู้ปกครองของบ่าวสาวจะ

นำวันเดือนปีเกิดของบ่าวสาวมาทำพิธีส่องดวงชะตาสัมพงษ์และฤกษ์ยาม วัน เวลา ที่เป็นมงคล เพื่อกำหนดเป็นวันทำพิธี ในเดือนยี่ เดือนสี่ เดือนหกจึงมีพิธีส่องเพื่อดวงชะตา และฤกษ์ยาม งานแต่งงานอีกพิธีหนึ่ง

ในส่วนของผู้ที่เดินทางไปทำงานต่างถิ่นเมื่อถึงต้นเดือนหก เดือนเจ็ดก็จะเดินทางกลับเพื่อเตรียมลงมือปักดำข้าวกล้า ส่วนนักเรียน นักศึกษาก็จะเริ่มเปิดภาคเรียน ดังนั้นจึงมีพิธีบอกกล่าวของบุคคลเหล่านี้อีกครั้งหนึ่ง

2. เดือนแปด-เดือนสิบ (ส.ค.-ก.ย.) เป็นช่วงฤดูฝน ชาวบ้านลงมือปักดำข้าวกล้า ซึ่งเป็นภาระสำคัญในไร่นาและระยะเวลาที่ยังตรงกับเทศกาลเข้าพรรษา ซึ่งชาวบ้านจะให้ความสำคัญต่อการปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อในพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เช่น การไปฟังเทศน์ ไตรมาสทุกวันตลอดเวลา 3 เดือน ไปรักษาอุโบสถศีลที่วัดทุกวันพระ บางครอบครัวก็มีบุตรหลานบวชเรียนในศาสนา ช่วงเข้าพรรษาจึงมักมีพระประจำอยู่ที่วัดมากกว่าช่วงอื่น ๆ ชาวบ้านจึงต้องมีหน้าที่และความสัมพันธ์กับวัดมากกว่าช่วงอื่น ๆ

ตลอดระยะเวลาเข้าพรรษาชาวบ้านมีความเชื่อว่ามีเหตุเกิด ต้องรักษาศีล บำเพ็ญภavana จากการสังเกตทางพิธีกรรมและสัมภาษณ์ของเจ้าพ่อมเหศักดิ์ (นาง สร้อยคำ. 2535) พบว่า เมื่อเข้าพรรษามเหศักดิ์จะรักษาศีล บำเพ็ญภavana ในระหว่างนี้มีเหตุเกิดจึงไม่ค่อยได้ให้ความช่วยเหลือแก่ชาวบ้านเท่าใด เพราะมีภารกิจส่วนตัวที่ต้องปฏิบัติ มเหศักดิ์จะให้ความช่วยเหลือเฉพาะในเรื่องราวที่จำเป็นบางกรณีเท่านั้น จากความเชื่อว่ามีเหตุเกิดต้องรักษาศีล ในระหว่างเข้าพรรษา ทำให้ชาวบ้านไม่ค่อยประกอบพิธีกรรมมากเช่นในช่วงอื่น ๆ

นอกจากความเชื่อในมเหศักดิ์ หน้าที่ที่ต้องปฏิบัติในไร่นา และปฏิบัติตามความเชื่อในฐานะพุทธศาสนิกชนแล้ว การคมนาคมไปมาหาสู่กันยังเป็นไปด้วยความยากลำบากเพราะตรงกับฤดูฝน ปัญหาในการเดินทางจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านประกอบพิธีกรรมน้อยกว่าช่วงเวลาอื่น

3. เดือนสิบเอ็ด-เดือนอ้าย (ต.ค.-ธ.ค.) จากความเชื่อที่ว่าในระหว่างที่เข้าพรรษา มเหศักดิ์ต้องรักษาศีล ปฏิบัติธรรม ทำให้ไม่สามารถช่วยเหลือชาวบ้านได้อย่างทั่วถึง ดังนั้น

หลังจากออกพรรษาแล้วผู้ที่รอดอยโอกาสขอความช่วยเหลือจากมเหศักดิ์จึงเริ่มประกอบพิธีอีกครั้งหนึ่ง ในช่วงเวลานี้ชาวบ้านกำลังออกจรวงพอเหมาะที่จะทำข้าวเม่า จึงมีชาวบ้านบางคนนำข้าวเม่ามาส่งให้ เทียม บางคนมาขอให้รักษาความเจ็บป่วย บางคนมาขอให้เทียมส่องหาฤกษ์ยามเตรียมแต่งงานในเดือนสิบสองที่กำลังจะมาถึง หรือเตรียมปลูกบ้านสร้างเรือนหลังจากเก็บเกี่ยว การเดินทางไปมาหาสู่กันระหว่างชาวบ้านกับ เทียม ในช่วงเวลานี้ก็มีความสะดวกเพราะหมดฤดูฝนเริ่มเข้าสู่ฤดูหนาว เดือนสิบเอ็ด-เดือนอ้าย จึงมีผู้ประกอบพิธีอยู่ในระดับปานกลาง •

จากการดำเนินชีวิตในรอบปีจะเห็นว่าในช่วงเวลาตั้งแต่เดือนอ้ายถึงเดือน 6 (ช.ค.-พ.ค.) เป็นระยะที่ว่างจากการทำนา ในระหว่างนี้ชาวบ้านจะทำอาชีพเสริมบ้าง เช่น ทอผ้า จักสาน ปลูกพืชสวนพืชไร่ เป็นช่างก่อสร้างอาคารบ้านเรือนซึ่งจะนิยมปลูกสร้างในช่วงนี้ เพราะหมดฤดูฝนไม่มีปัญหาเรื่องฝนหรือลม การค้าขายของเร่ ชั้บรรลัรับจ้าง เดินทางไปขายแรงงานที่กรุงเทพฯ หรือต่างจังหวัด ส่วนเยาวชนที่กำลังศึกษาเล่าเรียนก็จะเตรียมสอบไล่ สอบเรียนต่อ สมัครงาน สอบเข้าทำงาน วิถีชีวิตในช่วงระยะเวลานี้จึงเอื้อต่อการประกอบพิธีกรรม ส่วนบุคคลมากกว่าในช่วงอื่น ๆ ประเพณีที่เป็นของส่วนรวมเช่น ประเพณีเลี้ยงมเหศักดิ์ ประเพณีบุญบั้งไฟที่กระทำในเดือน 6 เดือน 7 นั้นเป็นการกระทำในระยะก่อนที่จะลงมือปักดำข้าวกล้า ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงวิธีการและขั้นตอนต่าง ๆ ของพิธีกรรมดังที่ได้กล่าวในบทที่ 3-4 นั้น จะเห็นว่าทั้งสองประเพณีล้วนเกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ การเลี้ยงและถวายบั้งไฟต่อผีผู้ปกครองดูแลบ้านเมืองผู้เป็นเจ้าของแผ่นดินและประทานความอุดมสมบูรณ์ให้แก่บ้านเมือง ในทั้งสองประเพณีเป็นการกระทำเพื่อตอบแทนบุญคุณในรอบปีที่ผ่านมา (อดีต) และเป็นเสมือนสินบนหรือค่าจ้างที่จะบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ในอนาคต ส่วนประเพณีบุญคุ้มหรือบุญเบิกบ้านในเดือนยี่-เดือนสามเป็นการตอบแทนและรายงานถึงผลงานของมเหศักดิ์ว่าได้ประทานความอุดมสมบูรณ์แก่บ้านเมืองมากน้อยเพียงใด ประเพณีแข่งเรือในเดือน 11 และประเพณีสงกรานต์ในเดือน 5 เป็นประเพณีแห่งการพักผ่อนสนุกสนานหลังจากเหน็ดเหนื่อยกับการกสิกรรมมาตลอดฤดูกาล ทั้งภารกิจของคนและภารกิจของผี อีกทั้งเป็นการเตรียมพร้อมเพื่อรับภารกิจในฤดูกาลใหม่ที่จะมาถึง เปรียบเสมือนการส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่นั้นเอง

จากภาพรวมของการดำเนินชีวิตในรอบปี ทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคติความเชื่อจากประเพณี พิธีกรรมกับวิถีชีวิตทั้งในส่วนบุคคลและส่วนรวมได้ ซึ่งรายละเอียดของความสัมพันธ์นี้จะได้กล่าวต่อไป

ความสัมพันธ์ของคติความเชื่อกับวิถีชีวิตส่วนบุคคล

ความจริงก้าวหน้าทางวิชาการเป็นสิ่งที่เข้ามามีอิทธิพลและบทบาทต่อชีวิตของบุคคลในทุกสังคม แต่วิทยาการทั้งหมดก็ไม่สามารถตอบคำถามหรือควบคุมสถานการณ์ในชีวิตได้หมดทุกด้าน การพึ่งพาอำนาจเหนือธรรมชาติเพื่อช่วยผ่อนคลายสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจึงเป็นวิธีการแก้ปัญหาอย่างหนึ่ง พิธีกรรมส่วนบุคคลทั้ง 10 พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์เป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงการพึ่งพาอำนาจเหนือธรรมชาติของชาวบ้าน พิธีกรรมเหล่านี้ล้วนมีความสัมพันธ์กับการแสวงหาปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยทางด้านร่างกาย เช่น การทำมาหากิน การรักษาสุขภาพความเจ็บป่วย การสร้างที่อยู่อาศัย หรือปัจจัยทางด้านจิตใจ เช่น ต้องการความปลอดภัย ความก้าวหน้า ความมั่นคงในอนาคตและครอบครัว การแสวงหาปัจจัยเหล่านี้ไม่อาจกระทำได้อย่างราบรื่นเสมอไป บางครั้งก็ไม่สามารถหาเหตุและผลของปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยว่าเป็นเพราะเหตุใด

ความเจ็บป่วยของนายปัญญา โสัดถานา ซึ่งเป็นผู้มีสุขภาพแข็งแรงอยู่ในวัยหนุ่มฉกรรจ์ เป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างปัจจุบัน โดยไม่คาดคิดว่าจะส่งผลร้ายแรงทำให้เจ็บป่วยจนเกือบจะเอาชีวิตไม่รอด การพึ่งพาโรงพยาบาลด้วยวิธีการรักษาแบบวิทยาศาสตร์ตลอดระยะเวลา 2-3 เดือน ก็ยังไม่บังเกิดผลในทางที่ดีขึ้น ทำให้ผู้ป่วยท้อถอยหมดกำลังใจจนถึงวิธีการรักษาขั้นสุดท้ายคือการผ่าตัดก็ไม่สามารถรับรองความปลอดภัยของผู้ป่วยได้ แต่เมื่อมาทำพิธีส่งหาสาเหตุกับเทียมของเจ้าพ่อมเหศักดิ์ก็พบสาเหตุว่าเจ็บป่วยเนื่องจากการกระทำของผีและหลังจากทำพิธีรักษากับมเหศักดิ์เพียง 2 สัปดาห์ด้วยการตั้งค้ายรักษา ดื่มน้ำและอาบน้ำมนต์ ผูกฝ้ายมงคลศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่ออาการเจ็บป่วยก็ทุเลาและหายเป็นปกติ คำบอกเล่าของเจ้าพ่อเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับผู้ป่วย

สอดคล้องตรงกันกับสถานการณ์ที่ผู้ป่วยประสบอยู่ทุกอย่างทั้ง ๆ ที่เจ้าพ่อมิได้สอบถามข้อเท็จจริงจากผู้ป่วยหรือญาติมาก่อน ทำให้ผู้ป่วยตลอดจนผู้ที่ทราบเหตุการณ์นี้มาโดยตลอด มีความเลื่อมใสศรัทธาในอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อยิ่งขึ้น

ความเจ็บป่วยของนางเกษร มณีไพร ซึ่งแพทย์ได้วินิจฉัยว่าเป็นโรคไต และได้รับประทานยาตามแพทย์สั่ง แต่ก็ยังมีอาการเช่นเดิม ผู้ป่วยสงสัยว่าตนเองจะหายจากโรคนี้หรือไม่ และตนเองจะป่วยเป็นโรคไตจริงหรือว่าเป็นโรคอื่น เพราะไม่มีอาการเจ็บปวดทรมานเพียงแต่รู้สึกเหนื่อยหอบและสติเลือนลอยในบางครั้ง จากประสบการณ์อันเนื่องมาจากสภาวะแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมของครอบครัวและหมู่บ้าน ผู้ป่วยจึงใช้วิธีการรักษาทางไสยศาสตร์กับหมอธรรมที่อยู่ภายในหมู่บ้านของตน แต่อาการก็ยังไม่ดีขึ้น ซึ่งผู้เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทั้งหมดเชื่อว่าเป็นเพราะผีฟ้ามีอำนาจมากเหนือกว่าอำนาจของหมอธรรม ผู้ที่จะใช้อำนาจรักษาได้คือ มเหศักดิ์เท่านั้น เมื่อผู้ป่วยได้รับการรักษาจากมเหศักดิ์เพียง 1 สัปดาห์ก็หายเป็นปกติ

จากตัวอย่างกรณีรักษาความเจ็บป่วยทั้ง 2 กรณีนี้เป็นอาการเจ็บป่วยที่รุนแรงและไม่รุนแรง ซึ่งในทางการแพทย์ไม่สามารถให้รายละเอียดของโรคได้อย่างชัดเจนตามที่ผู้ป่วยต้องการรับรู้ ในขณะที่มเหศักดิ์สามารถบอกถึงสาเหตุของความเจ็บป่วย วิธีการรักษา และทำการรักษาให้หายได้โดยมิได้ซักถามอาการผู้ป่วย จับชีพจร ตรวจปัสสาวะ หรือเอกซเรย์ ก็ดำเนินการแก้ปัญหาช่วยเหลือผู้ป่วยได้สำเร็จ

ชาวบ้านทุกคนมีความเชื่อในเรื่องชาติภพจึงส่งผลทำให้เกิดความอยากรู้อยากเห็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับตนเองทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต แต่ก็ยังไม่มียุทธวิธีใดที่จะทำให้ทราบเหตุการณ์ล่วงหน้าได้อย่างถูกต้องแม่นยำ การที่มเหศักดิ์ลงเทียมกับเทียมประจำองค์ หรือลงสุน (สิง) ในร่างของบุคคลใดบุคคลหนึ่งแล้วบอกกล่าวเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแล้วในอดีตและกำลังเกิดขึ้นอยู่ในปัจจุบันได้อย่างถูกต้อง ช่วยทำให้บุคคลต่าง ๆ เกิดการยอมรับและเชื่อมั่นว่าเหตุการณ์ในอนาคตเรื่องราวทุกสิ่งทุกอย่างที่มเหศักดิ์แจ้งให้ทราบนั้น เป็นสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม นิธิ์บอกกล่าว นิธิ์บนาน นิธิ์สะเดาะเคราะห์ และนิธิ์อื่น ๆ จึงเป็นกระบวนการเตรียมรับสถานการณ์ทั้งดีและร้ายที่จะเกิดขึ้นกับชีวิต

ขั้นตอนวิธีดำเนินการของพิธีกรรมส่วนบุคคล 10 พิธีกรรมคือคำอธิบายของหน้าที่และบทบาทของความเชื่อที่มีต่อวิถีชีวิตส่วนบุคคลหรือปัจเจกชน ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าพิธีกรรมการนับถือมเหศักดิ์มีความสัมพันธ์กับชีวิตของชาวบ้านตั้งแต่เกิดจนตาย ความเชื่อนี้เป็นประสบการณ์ตรงที่ได้สัมผัสจากสภาวะแวดล้อมตลอดชีวิตอันยาวนานของบุคคล

ความสัมพันธ์ของคติความเชื่อกับวิถีชีวิตส่วนรวมหรือสังคม

นอกจากความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตส่วนบุคคลแล้ว ความเชื่อในมเหศักดิ์ยังมีบทบาทต่อชุมชนส่วนรวม เพราะบุคคลกับสังคมเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ ความเชื่อที่มีบทบาทต่อชีวิตส่วนบุคคลย่อมมีบทบาทเชื่อมโยงไปถึงสังคมของบุคคลนั้นด้วย ประเพณีการเลี้ยงมเหศักดิ์ซึ่งเป็นประเพณีเกี่ยวกับมเหศักดิ์โดยตรง และประเพณีส่วนท้องถิ่นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์คือคำอธิบายถึงบทบาทหน้าที่ของความเชื่อที่มีต่อสังคม เพราะจุดกำเนิดของประเพณีเกิดจากการที่คนในสังคมมีจุดร่วมภายใต้สถานการณ์เดียวกัน มีการเผชิญปัญหาอุปสรรค มีความต้องการปัจจัยในการดำรงชีวิตเช่นเดียวกัน ความผูกพันทางประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ ระบบเครือญาติ และการพยายามรักษาเอกลักษณ์ร่วมของกลุ่ม ทำให้ความเชื่อยังคงอยู่ภายใต้สังคมที่เกิดการเปลี่ยนแปลง

โดยความหมาย และความเป็นมาของการนับถือมเหศักดิ์ย่อมแสดงให้เห็นถึงบทบาทและความสำคัญของมเหศักดิ์ที่มีต่อสังคมอีสานมาตั้งแต่อดีต การถูกกำหนดความสำคัญเป็นประเพณีพิธีกรรมในฮีตสิบสอง คองสิบสี่ แสดงให้เห็นถึงบทบาทอันยิ่งใหญ่ต่อสังคมของมเหศักดิ์ ว่าเป็นผู้ช่วยเหลือเจ้าเมืองหรือพระมหากษัตริย์ปกครองบ้านเมือง (นรเก โทธิเบศร์วงศ์. ม.ป.ป. : 9) มเหศักดิ์จึงเป็นเจ้าประจำเมืองซึ่งเมืองเป็นสิ่งที่ผู้ปกครองสร้างขึ้น เป็นการแสดงการเกิดขึ้นของชนชั้นผู้ปกครอง เมืองคือที่ตั้งของการปกครองของรัฐ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2534 : 81) ดังนั้นมเหศักดิ์จึงเป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจของผู้ปกครองมาตั้งแต่อดีตก่อนที่จะมีการจัดระเบียบสังคมด้วยวิธีอื่น สังคมจึงใช้ความเชื่อควบคุม ปัจจุบันการจัดระเบียบสังคมมีความรัดกุมขึ้น การเปลี่ยนแปลง

ระบอบการเมืองการปกครอง อิทธิพลทางพุทธศาสนาและเทคโนโลยี มีส่วนลดบทบาทในด้านการควบคุมสังคมของมเหศักดิ์ลงแต่ถึงกระนั้นบทบาทนี้ก็ได้หมดไปจากสังคม ความเชื่อใหม่เหศักดิ์ยังสามารถตอบสนองความต้องการและทดแทนในสิ่งที่พุทธศาสนาและเทคโนโลยีไม่สามารถตอบสนองความต้องการของชาวบ้านได้

จากการศึกษาลักษณะทางกายภาพและวัฒนธรรมของอำเภอพนมไพร ซึ่งได้เสนอไว้ในบทที่ 2 นั้น สภาพทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนเป็นสังคมเกษตรกรรม ลักษณะการดำรงชีวิตหลายอย่างได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมเมืองและระบบการปกครองของรัฐ แนวคิดและปรัชญาในการดำรงชีวิตจึงมีการปรับเปลี่ยนตามสภาพแวดล้อม แต่ก็ยังพยายามรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มไว้ เช่น วัฒนธรรมทางภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบครอบครัว และเครือญาติ จากสภาพของสังคมเกษตรกรรมซึ่งประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา จึงมีความผูกพันกับที่ดิน เพราะเป็นสมบัติอันมีค่ายิ่งต่อการดำรงชีวิต โดยพื้นฐานของการดำรงชีวิตชาวบ้านยังต้องพึ่งพาธรรมชาติเป็นสิ่งสำคัญ น้ำฝนคือปัจจัยสำคัญสำหรับการผลิต เป็นต้นกำเนิดของความอุดมสมบูรณ์ ความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติในการผลิตจึงส่งผลเอื้ออำนวยต่อระบบความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติให้ยังคงและมีบทบาทต่อชีวิตของคนในสังคม

จากความเชื่อที่ว่ามเหศักดิ์เป็นผู้ปกครองดูแลชีวิตความเป็นอยู่ทุกสิ่งทุกอย่างของสังคม มเหศักดิ์จึงมีความสัมพันธ์โดยตรงในเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน เป็นแรงสนับสนุนให้เกิดการยอมรับประเพณี พิธีกรรมของท้องถิ่นและบุคคลที่เกี่ยวข้องกับประเพณี พิธีกรรมว่าเป็นความศักดิ์สิทธิ์และสำคัญ ส่วนหน้าที่ตามแนวคิดทฤษฎีสถานะหน้าที่นิยมคือการสนับสนุนสถาบันพื้นฐานของสังคมและช่วยผนึกส่วนต่าง ๆ ของสังคมให้มีเอกภาพนั้นถือเป็นการสัมพันธ์ที่ส่งผลดีโดยอ้อมต่อส่วนรวมกล่าวคือ

1. การส่งเสริมสนับสนุนความเป็นเอกภาพของสถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นสถาบันพื้นฐานของการจัดระเบียบทางสังคม การนับถือมเหศักดิ์ตั้งทั่วไคราะห์จากบุคคลที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทำให้ทราบว่าความเชื่อนี้เป็นความเชื่อของระบบครอบครัวเครือญาติ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแบบเครือญาติโดยมีความเชื่อเป็นตัวเชื่อมโยงประสานความสัมพันธ์ การหล่อหลอมกลมเกลียวจากครอบครัวในเรื่องความอาวุโส บทบาทหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัว ความผูกพันฉันท์ญาติพี่น้อง ย่อมส่งผลมาสู่สังคมกลุ่มใหญ่คือสถาบันหมู่บ้าน และสถาบันชาติในที่สุด

2. ส่งเสริมสนับสนุนเอกภาพและสัมพันธ์ภาพของสถาบันครอบครัวและสถาบันศาสนา จากบทบาทหน้าที่ของมเหศักดิ์แต่ละองค์ทำให้เห็นถึงความสำคัญของบ้านและวัดในสังคมว่ามีความเท่าเทียมกัน มีความเกื้อกูลสนับสนุนพึ่งพาซึ่งกันและกัน การแบ่งมเหศักดิ์ออกเป็น 2 กลุ่ม คือ เจ้าพ่ออยู่บ้าน ซึ่งหมายถึง เจ้าพ่อเหล็กซี เจ้าพ่อพะหล่า เจ้าพ่อชมพู กับเจ้าพ่ออยู่วัด ซึ่งหมายถึง เจ้าพ่อพระมหาชาติผู้ั้น เป็นการแบ่งตามสถานภาพและที่อยู่ของมเหศักดิ์ ซึ่งโดยหน้าที่ในการช่วยเหลือชาวบ้านของมเหศักดิ์แต่ละองค์ไม่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด เจ้าพ่อแต่ละองค์จะให้ความช่วยเหลือร่วมกัน ส่วนในกรณีที่ชาวบ้านบ่น เรื่องการเกณฑ์ทหาร และเจ้าพ่อเหล็กซีไม่นิยมช่วยเหลือผู้มาขอขบขันไม่ให้ถูกเกณฑ์ เพราะถือว่าการทหารเป็นเรื่องสำคัญของบ้านเมือง ถ้าช่วยเหลือให้รอดพ้นบ้านเมืองก็ต้องเดือดร้อน ผู้บ่นขบขันจึงมักขบขันกับเจ้าพ่อพระมหาชาติและถวายบังไฟแก่นัน โดยเชื่อว่าเจ้าพ่อสามารถช่วยเหลือได้เกือบทุกคน เพราะถวายสิ่งของที่เจ้าพ่อชื่นชอบที่สุด เหตุผลในการบ่นขบขันนี้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า เจ้าพ่อเหล็กซีผู้ั้นเป็นผู้รับผิดชอบทางฝ่ายบ้านเมืองร่วมกับเจ้าพ่อพะหล่า เจ้าพ่อชมพู เปรียบเสมือนเจ้าเมืองผู้ปกครองดูแลความปลอดภัยของบ้านเมือง ย่อมเห็นถึงความสำคัญของการทหาร จึงไม่ช่วยเหลือผู้ใดให้พ้นการเกณฑ์ทหาร ส่วนเจ้าพ่อพระมหาชาติ ซึ่งเป็นฝ่ายสงฆ์มีข้อบัญญัติของศาสนาให้ช่วยเหลือมนุษย์ผู้เดือดร้อนทุกคน จึงไม่สามารถปฏิเสธการช่วยเหลือได้ การหนีทหารหรือคดีการเมืองโดยอาศัยพุทธศาสนาเป็นเครื่องกำบังจึงปรากฏในประวัติศาสตร์อยู่เสมอ แม้ว่าในปัจจุบันชาวบ้านไม่สามารถทำอย่างในประวัติศาสตร์ได้ แต่ก็อาศัยความเชื่อเป็นที่พึ่งอยู่เช่นเดิม ข้อสังเกตนี้ น่าจะชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างการปกครองกับความเชื่ออันเป็นสถาบันที่สำคัญของสังคม มีบทบาทหน้าที่ต่อสังคมเช่นเดียวกันคือรักษาสังคม แต่มีหลักการปฏิบัติบางประการต่างกัน และทั้ง 2 สถาบันต้องพึ่งพาอาศัยกัน ชาวบ้านจึงพึ่งพาทั้งคุณพระและคุณบ้าน คุณพระ หมายถึง พระพุทธศาสนา ส่วนคุณบ้าน หมายถึง ผู้ผู้คุ้มครองดูแลบ้านเมือง บ้านและวัดจึงเป็นสถาบันสำคัญคู่กันตลอดมาในสังคม เช่นเดียวกับพุทธศาสนาและผี ความเชื่อเรื่อง

มเหศักดิ์จึงมีส่วนช่วยในการรวมสถาบันครอบครัวและศาสนาให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

3. การเมือง การปกครอง การที่กลุ่มบุคคลยอมรับนับถือในสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่เหมือนกัน ย่อมทำให้ความสัมพันธ์ภายในกลุ่มเป็นไปอย่างราบรื่น สะดวกต่อการควบคุมดูแลและพัฒนา ผู้ที่เชื่อในเรื่องเดียวกันจะยอมรับซึ่งกันและกัน รู้สึกคุ้นเคยเป็นพวกเดียวกัน นักปกครองหรือผู้นำท้องถิ่นที่ให้ความสนใจกระทำตัวกลมกลืนไปกับความเชื่อของชาวท้องถิ่นมักจะได้รับการยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของท้องถิ่นอย่างแท้จริง การเปลี่ยนแปลงผู้นำท้องถิ่นแต่ละครั้งมักจะมีคำถามจากชาวบ้านว่า ชอบทำบุญบั้งไฟหรือไม่ กินลาบวัว กินปลาข้าวเป็นหรือเปล่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้นำท้องถิ่นที่มาจากส่วนกลาง จากการส่งมอบประสบการณ์ในอดีต เรื่องความแตกต่างระหว่างส่วนกลางกับชาวอีสาน ทำให้ชาวบ้านมีภาพลักษณ์ว่าบุคคลที่มาจากส่วนกลางมักจะเป็นคนละพวกกับตน การใช้กุศโลบายทางความเชื่อทางการเมืองการปกครองสร้างจิตสำนึกร่วมกันกับคนในท้องถิ่นย่อมสามารถลดปัญหาความขัดแย้งทั้งปวงได้

บทบาทของความเชื่ออีกอย่างหนึ่งในด้านการเมืองการปกครองก็คือ ช่วยจัดระเบียบทางสังคม ความเกรงกลัวในอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ของมเหศักดิ์ ทำให้บุคคลไม่กล้าประพฤติฝ่าฝืนข้อห้าม กระทำผิดศีลธรรมและกฎของสังคม ระบบความเชื่อจึงเป็นกลไกในการควบคุมสังคมอย่างหนึ่งทีนอกเหนือจากการใช้กฎหมาย ความเชื่อจึงมีความสำคัญทั้งทางสังคมและทางจิตวิทยาด้วย

ภายใต้ความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตส่วนรวม ความเชื่อก็สัมพันธ์กับวิถีชีวิตส่วนบุคคล เพราะบุคคลเป็นส่วนหนึ่งของสังคม บุคคลกับสังคมก็เปรียบเสมือนร่างกายและจิตใจของมนุษย์ที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ความเชื่อใดแม้ว่าจะจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองปัจจัยความจำเป็นทางจิตใจ แต่ในขณะเดียวกันก็ตอบสนองความต้องการทางกายภาพของมนุษย์ด้วย

การนับถือมเหศักดิ์ เป็นวัฒนธรรมที่ยังตอบสนองความต้องการของบุคคลและสังคมในอำเภอพนมไพรได้ ในปัจจุบันแม้ว่าจะเกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมขึ้นในชุมชน แต่ภายใต้ระบบความเชื่อทั้งหมดของชาวพนมไพรก็ยังคงมีการนับถือมเหศักดิ์อยู่กับกลุ่มชน การประกอบประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวกับมเหศักดิ์จึงยังคงมีอยู่ในวิถีชีวิตของชาวพนมไพรต่อไป

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ประเพณี นิธิกรรม ที่เกี่ยวกับการนับถือผี เป็นประเพณีนิธิกรรมที่มีอยู่ในทุกสังคม ซึ่งในแต่ละสังคมอาจมีความคล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกันไปเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่ม การศึกษาประเพณี นิธิกรรมที่เกี่ยวกับการนับถือผีนับเป็นแนวทางหนึ่งซึ่งเป็นที่ยอมรับว่า ทำให้เข้าใจถึงวิถีชีวิตและพฤติกรรมทางสังคมของกลุ่มชนผู้เป็นเจ้าของประเพณี นิธิกรรมนั้น ๆ ผลของการศึกษายังเกิดประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อสังคม และวัฒนธรรมของประเทศ

ชาวอำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด ได้มีการนับถือผีศักดิ์มาเป็นเวลาช้านาน ผีศักดิ์ที่ชาวพนมไพรให้ความเคารพนับถือนั้นประกอบด้วย เจ้าพ่อเหล็กขี้ เจ้าพ่อมะหล่ำ เจ้าพ่อพระมหาธาตุ และเจ้าพ่อขมพู ความเชื่อในการนับถือผีศักดิ์นับว่ามีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวพนมไพรตลอดมา

การศึกษาวิจัยเรื่อง ประเพณี นิธิกรรม ที่เกี่ยวกับผีศักดิ์ อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด มีจุดมุ่งหมายของการศึกษาอยู่สองประการคือ เพื่อศึกษาองค์ประกอบของประเพณี นิธิกรรมที่เกี่ยวกับผีศักดิ์ และเพื่อศึกษาถึงคติความเชื่อจากประเพณี นิธิกรรมที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวอำเภอพนมไพร ซึ่งผลจากการศึกษานั้นพบว่า

1. องค์ประกอบของประเพณี นิธิกรรม

ชาวอำเภอพนมไพร มีประเพณี นิธิกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีศักดิ์อยู่ 15 ประเพณี ซึ่งสามารถจัดแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

1. ประเพณี นิธิกรรมที่เกี่ยวกับผีศักดิ์โดยตรง ได้แก่ ประเพณีเลี้ยงผีเหล็กขี้หรือบุญเลี้ยงบ้าน

2. ประเพณี พิธีกรรมของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์ ได้แก่ ประเพณีบุญคุ้ม หรือ บุญเบิกบ้าน และการส่งข้าวปิ้งข้าวเดือนใหม่เหศักดิ์ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีบุญบั้งไฟ และ ประเพณีแข่งเรือ

3. ประเพณี พิธีกรรมส่วนบุคคลที่เกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์ ได้แก่ พิธีบอกกล่าว พิธีส่ง พิธีบ่า พิธีสะเดาะเคราะห์ พิธีรักษาความเจ็บป่วย พิธีตั้งศาลพระภูมิ พิธีก่อสร้างอาคารบ้านเรือน พิธีเจิมรถ พิธีขอลูกและคลอดลูก พิธีแก้เส้นหญ้าแฝดและแก้คุณไสย

ประเพณี พิธีกรรมทั้งหมดนี้เมื่อศึกษาองค์ประกอบทั้ง 5 ด้าน อันได้แก่ ด้านบุคคลที่เกี่ยวข้องกับประเพณี พิธีกรรม ด้านระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรม ด้านสถานที่ในการประกอบพิธีกรรม ด้านเครื่องมือเครื่องใช้ในพิธีกรรม และด้านลำดับขั้นตอนของพิธีกรรม ได้พบว่า

บุคคลที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมมีอยู่ 2 กลุ่ม คือ ผู้นำในพิธีกรรมกับผู้ร่วมพิธีกรรม ผู้นำในพิธีกรรม ได้แก่ เทียมซึ่งเป็นร่างทรงของมเหศักดิ์ พระสงฆ์ ผู้อาวุโสหรือหัวหน้าครอบครัว บุคคลในกลุ่มนี้ เทียมซึ่งเป็นร่างทรงของมเหศักดิ์เป็นผู้ที่มีความสำคัญมากที่สุด เพราะเป็นผู้นำในพิธีกรรมทุกพิธีกรรม ส่วนพระสงฆ์ และผู้อาวุโส เป็นผู้นำได้เฉพาะในพิธีบอกกล่าว และพิธีบ่า เท่านั้น การที่เทียมมีบทบาทสำคัญนี้เกิดจากการที่ชาวบ้านเชื่อและยอมรับว่า เทียมเป็นผู้มีคุณสมบัติพิเศษที่สามารถติดต่อกับมเหศักดิ์ได้ และได้รับคัดเลือกจากมเหศักดิ์ให้เป็นร่างเทียมของตนลงปะกับ ชาวเมือง เทียมจึงมีบทบาทเสมือนเป็นมเหศักดิ์ ส่วนผู้ร่วมพิธีกรรมนั้น ได้แก่ ลูกพี่ลูกพี่ และชาวบ้านผู้นับถือทั่ว ๆ ไป บุคคลในกลุ่มนี้ ลูกพี่ลูกพี่เทียน ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่ยอมรับนับถือให้มเหศักดิ์คุ้มครองรักษาตนเองและครอบครัว เป็นผู้มีความสำคัญมากที่สุดในชีวิตของผู้ที่เป็นลูกพี่ลูกพี่เทียนจะเกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์ตั้งแต่เกิดจนตาย

บุคคลที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทั้งหมดจะมีอยู่ทุกเพศ ทุกวัย ทุกระดับการศึกษา และทุกอาชีพ แต่ทั้งนี้จะมีเพศหญิงมากกว่าเพศชาย อยู่ในวัยกลางคนถึงวัยสูงอายุ มีการศึกษาโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับประถมศึกษา และมีอาชีพเกษตรกรรมมากกว่าอาชีพอื่น ๆ ลักษณะเด่นเช่นนี้สืบเนื่องมาจาก พื้นฐานทางโครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนที่ให้เพศหญิงเป็นผู้สืบทอดมรดก

การตั้งครอบครัวถิ่นฐานหลังจากแต่งงาน การใช้แรงงานชายในการเลี้ยงดูและรับภาระครอบครัว เกี่ยวกับการทำมาหากิน รวมทั้งข้อห้ามหรือแนวปฏิบัติในพุทธศาสนา จึงทำให้เพศหญิงมีบทบาท ในการดูแลครอบครัวเป็นเจ้าของพื้นที่ และสืบทอดประเพณีพิธีกรรมตามความเชื่อในเรื่องมเหศักดิ์ ได้มากกว่าชาย

ด้านระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรมกัน พิธีกรรมส่วนรวมมีกำหนดเวลาในการทำ ที่แน่นอน โดยประเพณีเลี้ยงมเหศักดิ์กระทำในวันพุธแรกของเดือนหก ประเพณีบุญบั้งไฟทำในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 7 ประเพณีแข่งเรือทำหลังจากออกพรรษาประมาณ 1 สัปดาห์ ประเพณีบุญคุ้มทำใน ระหว่างเดือนยี่เดือนสาม ประเพณีสงกรานต์ทำในเดือนห้า ส่วนพิธีกรรมส่วนบุคคลทั้ง 10 พิธีกรรม ไม่สามารถระบุระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรมได้แน่นอน แต่ก็จะมีการทำพิธีอยู่ตลอดปี โดยใน ระหว่างเดือนยี่-เดือนเจ็ด มีผู้ประกอบพิธีมากที่สุด เดือนแปด-เดือนสิบ มีผู้ประกอบพิธีกรรมน้อย เดือนสิบเอ็ด-เดือนอ้าย มีผู้ประกอบพิธีปานกลาง การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ จะไม่กระทำใน เวลาแดดแก่ประมาณ 11.30-14.00 น. โดยเชื่อว่า เป็นช่วงเวลาที่มเหศักดิ์พักผ่อน ในวันพระ หรือระหว่างเข้าพรรษา เชื่อว่ามเหศักดิ์รักษาศีลบำเพ็ญทานา ในช่วงเวลาเหล่านี้จึงจะทำพิธี เฉพาะที่มีความจำเป็นเท่านั้น

ระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรมจะสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตตลอดรอบปีของชาวบ้าน กล่าวคือ ในระหว่างเดือนยี่-เดือนเจ็ด เป็นช่วงที่ว่างเว้นจากภารกิจในไร่นา หมดฤดูการเก็บเกี่ยว ประจำปี และอยู่ในระยะเริ่มฤดูกาลผลิตครั้งใหม่ เริ่มต้นปีใหม่ มีการเดินทางเข้า-ออกพื้นที่ การ เกณฑ์ทหาร การก่อสร้างอาคารบ้านเรือน ฯลฯ พิธีกรรมส่วนบุคคล ประเพณีบุญคุ้มหรือบุญบั้งบ้าน ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีเลี้ยงมเหศักดิ์ ประเพณีบุญบั้งไฟ จึงกระทำในช่วงเวลานี้ ในเดือน แปด-เดือนสิบ เป็นช่วงที่ตรงกับเข้าพรรษาและปักดำข้าวกล้า ชาวบ้านมีภาระในไร่นาและทำนุบำรุง พุทธศาสนา ในระหว่างช่วงเวลานี้จึงมีประเพณี พิธีกรรม ที่เกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์น้อยกว่าในช่วง อื่น ๆ ในเดือนสิบเอ็ด-เดือนอ้าย เป็นช่วงที่ชาวบ้านได้พักผ่อนจากการปักดำและเตรียมเก็บเกี่ยว การประกอบพิธีจึงอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนการประกอบพิธีประจำวันจะเลือกวันพุธเป็นวันทำพิธี

มากกว่าวันอื่น ๆ เพราะเชื่อว่าเป็นวันผิงกินเครื่องสังเวทบูชา การไม่ประกอบพิธีในช่วงเวลา 11.30-14.00 น. หรือทำพิธีเฉพาะเรื่องจำเป็นในวันพระนั้น นอกจากเชื่อว่าเป็นเวลาที่มเหศักดิ์ ผักผ่อนและบำเพ็ญศีลแล้ว ยังสัมพันธ์กับเวลารับประทานอาหารกลางวันของคน และเป็นวันที่ต้องทำบุญรักษาศีลของคนด้วย ระยะเวลาในการประกอบพิธีกรรมจึงสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตและเป็นปัจจัยหนึ่งที่กำหนดรูปแบบของประเพณี พิธีกรรม

ด้านสถานที่ในการประกอบพิธีกรรม พิธีกรรมทุกพิธีกรรมมักจะกระทำยังสถานที่ 3 แห่ง คือ ดอนหอโอง หอบูชาที่บ้านของเทียม และพระธาตุวัดกลางฯ การทำพิธีที่สถานที่ 3 แห่งนี้ เนื่องจากชาวบ้านเชื่อว่าดอนหอโองซึ่งเป็นที่ตั้งของหอโองมเหศักดิ์ เสาหลักบ้าน และศาลปู่ตาของบ้าน ดอนเสาโองกับบ้านท่าสะอาดนั้น เป็นที่อยู่ของเจ้า 15 องค์ โดยมีเจ้าพ่อมเหศักดิ์ทั้ง 3 องค์ คือ เจ้าพ่อพะหล่า เจ้าพ่อเหล็กซี เจ้าพ่อชมพู เป็นหัวหน้าเจ้าทั้งปวง ส่วนหอบูชาที่บ้านของเทียม ซึ่งมีเครื่องใช้เครื่องบูชาของมเหศักดิ์ คือ เทียนฮืดเทียนคอง ง้าว ดาบ เตียงนอน ฆ่านุ่นของมเหศักดิ์ และมีเทียมเป็นผู้ดูแลรักษานั้น เป็นที่อยู่ของมเหศักดิ์ 4 องค์คือ เจ้าพ่อพะหล่า เจ้าพ่อเหล็กซี เจ้าพ่อพระมหาธาตุ และเจ้าพ่อชมพู สำหรับพระธาตุซึ่งตั้งอยู่ที่วัดกลางฯ เชื่อว่าเป็นที่อยู่ของเจ้าพ่อพระมหาธาตุ การใช้สถานที่ในการประกอบพิธีกรรมมีรายละเอียดซึ่งแสดงได้ดังตารางต่อไปนี้คือ

ตาราง 1 แสดงการใช้สถานที่ในการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวกับมเหศักดิ์ อำเภอพนมไพร

ชื่อประเพณี พิธีกรรม	สถานที่ในการประกอบพิธี			
	หอนูชา บ้านเทียม	ดอนหอ โส้ง มเหศักดิ์	พระธาตุ วัดกลางฯ	บ้านเรือน ของผู้นับถือ
1. พิธีบอกกล่าว	/	/	/	
2. พิธีส่ง	/			
3. พิธีบำ	/	/	/	
4. พิธีสะเดาะเคราะห์	/			
5. พิธีรักษาความเจ็บป่วย	/			
6. พิธีตั้งศาลพระภูมิ	/			/
7. พิธีก่อสร้างอาคารบ้านเรือน	/			/
8. พิธีเจิมรถ	/			
9. พิธีขอลูกและคลอดลูก	/		/	
10. พิธีแก้เสนห์ยาแฝด และแก้คุณไสย	/			
11. ประเพณีบุญคุ้ม หรือบุญเบิกบ้าน และการส่งข้าวปีข้าวเดือน ใหม่เหศักดิ์	/	/	/	
12. ประเพณีสงกรานต์	/	/	/	

ตาราง 1 (ต่อ)

ชื่อประเพณี พิธีกรรม	สถานที่ในการประกอบพิธี			
	หอบูชา บ้านเทียม	ดอนหอโง้ง มเหศักดิ์	พระธาตุ วัดกลางฯ	บ้านเรือน ของผู้นับถือ
13. ประเพณีบุญบั้งไฟ	/		/	
14. ประเพณีแข่งเรือ		/		
15. ประเพณีเลี้ยงมเหศักดิ์ หรือ บุญเลี้ยงบ้าน	/	/	/	
รวม	14	7	7	2

จากตารางที่ 1 ได้แสดงให้เห็นว่า ในบรรดาประเพณีพิธีกรรมทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์ ซึ่งมีทั้งหมด 15 ประเพณี พิธีกรรม ได้มีการประกอบพิธีกรรมที่หอบูชา 14 พิธีกรรม คือ พิธีบอกกล่าว พิธีส่ง พิธีบ่า พิธีสะเดาะเคราะห์ พิธีรักษาความเจ็บป่วย พิธีตั้งศาลพระภูมิ พิธีก่อสร้างอาคารบ้านเรือน พิธีเจิมรถ พิธีขอลูกและคลอดลูก พิธีแก้เสน่ห์ยาแฝดและแก้คุณไสย ประเพณีบุญคุ้ม ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีบุญบั้งไฟ และประเพณีเลี้ยงมเหศักดิ์ การประกอบพิธีที่ดอนหอโง้งมีอยู่ 7 พิธี คือ พิธีบอกกล่าว พิธีบ่า พิธีขอลูกและคลอดลูก ประเพณีบุญคุ้ม ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีแข่งเรือ และประเพณีเลี้ยงมเหศักดิ์ การประกอบพิธีที่พระธาตุมี 7 พิธี คือ

พิธีบอกกล่าว พิธีบ๋า พิธีขอลูกและคลอดลูก ประเพณีบุญคุ้ม ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีบุญบังไฟ และประเพณีเลี้ยงมเหศักดิ์ จากรายละเอียดในการประกอบพิธีทั้งหมดจะเห็นได้ว่ากระทำพิธีที่หอบูชามากกว่าที่อื่น ๆ ทั้งนี้เนื่องจากการทำพิธีที่หอบูชา ผู้ทำพิธีสามารถติดต่อกับมเหศักดิ์ได้โดยตรงทั้ง 4 องค์ โดยมีแทียมเป็นสื่อกลางในการติดต่อ หอบูชาจึงเป็นสถานที่ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมมากที่สุด

การใช้สถานที่ในการประกอบพิธีกรรม นอกจากจะใช้สถานที่ทั้ง 3 แห่งดังกล่าวแล้วยังมีการประกอบพิธีบางพิธีที่เกี่ยวเนื่องเดินทางไปทำพิธียังบ้านเรือนของชาวบ้านที่มีความศรัทธาและมาขอความช่วยเหลือ ซึ่งมีอยู่ 2 พิธีคือ พิธีตั้งศาลพระภูมิ กับพิธีก่อสร้างอาคารบ้านเรือน อย่างไรก็ตามนอกเหนือไปจากสถานที่เหล่านี้แล้ว เมื่อชาวบ้านมีความคับข้องใจหรือปัญหาเกิดขึ้น แต่ไม่สามารถเดินทางไปยังสถานที่ 3 แห่งได้ ชาวบ้านก็จะขอความช่วยเหลือด้วยการระลึกถึงองค์มเหศักดิ์ได้ในทุกโอกาส ทุกเวลา และทุกสถานที่ จนดูประหนึ่งว่า มเหศักดิ์ของชาวอำเภอพนมไพรนั้นอยู่ในทุกอณูของพื้นที่อำเภอพนมไพร หรืออยู่ในจิตใจของชาวพนมไพรตลอดเวลา และสำหรับสถานที่ทั้ง 3 แห่งนี้ นอกจากชาวพนมไพรจะเชื่อว่าเป็นที่อยู่ของมเหศักดิ์ที่ตนนับถือแล้ว ยังเชื่อว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นเขตหวงห้าม เป็นที่สาธารณะ เป็นสถานที่ที่ทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกัน และมีความสำคัญในด้านเป็นศูนย์รวมจิตใจ และความเชื่อของชาวพนมไพร

ด้านเครื่องมือเครื่องใช้ในพิธีกรรม สิ่งของที่ใช้ในพิธีกรรมนั้น นอกจากจะมีสิ่งของซึ่งเป็นเสมือนสัญลักษณ์ของมเหศักดิ์ คือ เทียนฮีดเทียนคอง ง้าว ดาบ เตียงนอน และผ้านุ่งของมเหศักดิ์แล้ว ยังประกอบด้วยสิ่งของอื่น ๆ อีกทุกประเภท อันได้แก่ เครื่องบูชา เช่น ชันห้า ชันแปด คายบูชาต่าง ๆ ชันมินต์ ชันหมากเบง ภาชนะขัวญหรือบายศรี ฯลฯ อาหารและเครื่องดื่ม มี ส้ารับ คาวหวาน สัตว์ 4 เท้า สัตว์ 2 เท้า ฯลฯ เครื่องขบเคี้ยว มีชันหมากแก้ว บุหรี่ เป็นต้น เครื่องดนตรี คือ แคนและฆ้อง เครื่องใช้ที่เป็นพาหนะคือ เรือเงินเรือคำ ซึ่งเป็นเรือจำลองขนาดเล็ก นอกจากนี้ยังมีสิ่งของที่เป็นเครื่องตอบแทนมเหศักดิ์ และแทียม คือ บัจจย สิ่งของแก้บ๋า และของสมนาคุณ บัจจยอาจเป็นเงินหรือทอง ที่ผู้นับถือถวายมเหศักดิ์ตามกำลังศรัทธาของตน ซึ่งมีตั้งแต่

10 บาท ถึง 5,000 บาท ทองตั้งแต่ไม่ทราบน้ำหนักจนถึงหนักสี่บาท สิ่งของแก้บ่าอาจเป็นบั้งไฟ พวงมาลัย เหล้าขาว ฯลฯ ตามที่ผู้ทำพิธีได้ขอบำไว้ ปัจจัยกับสิ่งของแก้บ่าจะถวายให้หมเหตักด์ ส่วนของสมณาคูซึ่งอาจเป็นเงิน ทอง เสื้อ ผ้านุ่ง ฯลฯ จะเป็นสิ่งของที่มอบให้กับเทียม

เครื่องมือเครื่องใช้ในพิธีกรรมทั้งหมดมีการใช้อยู่ 2 ลักษณะ คือ

1. เครื่องมือเครื่องใช้ที่ใช้ในทุกพิธีกรรม ได้แก่ เครื่องใช้เครื่องบูชาหมเหตักด์
ขันห้า ขันแปด ปัจจัยและของสมณาคู
2. เครื่องมือเครื่องใช้ที่ใช้เฉพาะพิธีกรรมใดพิธีกรรมหนึ่ง เช่น
  - 2.1 พิธีบอกกล่าว ใช้ ขันห้า ขันแปด ดอกไม้ 3 คู่ ฐูป เทียน ฯลฯ
  - 2.2 พิธีสรง ใช้ คายสรง
  - 2.3 พิธีบ่า ใช้ คายบ่า และสิ่งของแก้บ่า
  - 2.4 พิธีสะเดาะเคราะห์ มีขันห้า ขันแปด คายเครื่องสิบสองบูชาส่ง
เจ้าเคราะห์ ฯลฯ
  - 2.5 พิธีรักษาความเจ็บป่วย ใช้ คายรักษา คายเครื่องสิบสอง คายเครื่อง
สามสิบสอง ฯลฯ
  - 2.6 พิธีตั้งศาลพระภูมิ มีเครื่องสังเวทเทวดา คายปงนางขรรณี พวงมาลัย
 ฯลฯ
  - 2.7 พิธีก่อสร้างอาคารบ้านเรือน มีเครื่องสังเวทเทวดา ใบคูณ ใบยอ
แผ่นเงิน แผ่นทอง ฯลฯ
  - 2.8 พิธีเจิมรถ ใช้ ขันห้า ขันแปด ฝ้ายมงคล แป้งหอม ดาบ ฯลฯ
  - 2.9 พิธีขอลูกและคลอดลูก ใช้ ขันห้า ขันแปด
  - 2.10 พิธีแก้เส้นห้าแผ่นดินและแก้คุณไสย ใช้ เสื้อผ้า สิ่งของเครื่องใช้ของ
ผู้ที่ถูกเส้นหรือถูกคุณไสย
  - 2.11 ประเพณีบุญคุ้ม มี สำหรับควาหวาน ขันห้า ขันแปด ข้าวเปลือก ฯลฯ

- 2.12 ประเพณีสงกรานต์ มี ฟ້าน่ง เลื้อ น้ำอบ น้ำหอม ฯลฯ
- 2.13 ประเพณีบุญบั้งไฟ มี ทัพพีทำ ทัพพีแปด แคน ดาบ บั้งไฟ ฯลฯ
- 2.14 ประเพณีแข่งเรือ ไข่ ทัพพามากเบง เหล้าขาว บุหรี่ แป้งหอม ฯลฯ
- 2.15 ประเพณีเลี้ยงมเหศักดิ์ สิ่งของที่ใช้ในพิธีนี้มีการกำหนดคุณสมบัติหลาย

อย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งของที่ใช้เลี้ยงบวงสรวงมเหศักดิ์ ประเภทสัตว์บวงสรวงนั้น กำหนดว่า ต้องใช้สัตว์ 4 เท้า จำนวน 1 ตัว เป็นหมูดำหรือควายทฤษ ซึ่งในปี 2535 นี้ใช้หมูดำเป็นสัตว์ บวงสรวง สัตว์ 2 เท้า ใช้ไก่ปิ้ง 2 ตัว ไก่ต้ม 2 ตัว เรียกว่า "ไก่รองตั้น" สัตว์ไม่มีเท้าหรือ สัตว์น้ำ กำหนดว่าต้องเป็นปลาในลำน้ำชีและต้องเป็นปลาบั้ง จำนวน 2 ไม้ ๆ ละก็ตัวก็ได้ สัตว์บวงสรวงทั้งหมดต้องอยู่ในวัยหนุ่มสาว โดยเฉพาะสัตว์ 4 เท้านี้ต้องเป็นเพศผู้อยู่ในวัยฉกรรจ์ และมีลักษณะดีเป็นพิเศษ นอกจากนี้ยังมีอาหารคาวหวาน ทัพพินัด เหล้าขาว เรือเงิน เรือดำ เครื่องแต่งกายของเจ้าผี เครื่องดนตรี ทัพพมากแก้ว ขงข้อขงขี้ย บายศรี ฯลฯ

เครื่องมือเครื่องใช้ในพิธีกรรมทั้งหมดนี้ชาวหมไพรเชื่อว่า เป็นสิ่งของศักดิ์สิทธิ์ มีอำนาจ มีมงคล มีความสวยงาม มีชื่อเป็นสิ่งของมีค่าเป็นสิ่งของต้องห้าม และสามารถจัดหาได้

ด้านลำดับขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรม ลำดับขั้นตอนของพิธีกรรมพิจารณาตาม วิถีดำเนินการจะมีอยู่ 2 ลักษณะคือ พิธีกรรมที่มีขั้นตอนในการกระทำไม่ซับซ้อน กับพิธีกรรมที่มี ขั้นตอนในการกระทำซับซ้อน พิธีกรรมที่มีการกระทำที่ไม่ซับซ้อน ได้แก่ พิธีบอกกล่าว พิธีส่ง พิธีบำ ส่วนพิธีกรรมที่มีการกระทำซับซ้อน ได้แก่ พิธีสะเดาะเคราะห์ พิธีรักษาความเจ็บป่วย พิธี ก่อสร้างอาคารบ้านเรือน พิธีเลี้ยงมเหศักดิ์ ฯลฯ ซึ่งความซับซ้อนของพิธีกรรมเนื่องมาจากข้อกำหนด เกี่ยวกับระยะเวลา และคุณสมบัติของเครื่องมือเครื่องใช้ในพิธีกรรม พิธีกรรมทั้ง 2 ลักษณะมีผล ต่อผู้กระทำในแนวเดียวกันคือ พิธีกรรมที่ไม่ซับซ้อน เป็นการอำนวยความสะดวกแก่ผู้ทำพิธี ส่วน พิธีกรรมที่ซับซ้อน ทำให้ผู้ทำพิธีเกิดความมั่นใจ และศรัทธา ลำดับขั้นตอนของพิธีกรรมนี้จะสัมพันธ์ กับปัญหาในการดำรงชีวิตของชาวบ้าน พิธีกรรมที่ซับซ้อนเป็นพิธีกรรมที่เกิดขึ้นจากปัญหาสำคัญในชีวิต เช่น การทำมาหากิน สุขภาพ และที่อยู่อาศัย ส่วนพิธีกรรมที่ไม่ซับซ้อนเป็นพิธีกรรมที่เกิดจากปัญหา สำคัญรองลงมา เช่น การเดินทาง ทวีตพิธีสังสุททาส เป็นต้น

2. คติความเชื่อจากประเพณี พิธีกรรม ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวอำเภอพนมไพร

จากการศึกษาองค์ประกอบของประเพณี พิธีกรรม ทำให้ทราบว่า มเหศักดิ์ทั้ง 4 องค์ อันได้แก่ เจ้าพ่อพะหล่า เจ้าพ่อเหล็กขี้ เจ้าพ่อพระมหาธาตุ และเจ้าพ่อชมพู นั้น ชาวอำเภอพนมไพร เชื่อว่าเป็นเจ้าผีที่มีอำนาจสูงสุดกว่าผีทุกชนิดในชุมชน มีฐานะเทียมเท่ากับเทพชั้นสูงในทุกศาสนา เป็นผู้ปกครองบ้านเมือง ซึ่งบรรพบุรุษได้นับถือมาตั้งแต่สมัยสร้างบ้านแปงเมือง เมื่อครั้งที่อำเภอพนมไพรยังเป็นเมืองแสนล้านช้างอยู่ภายใต้การปกครองของเวียงจันทน์ โดยบรรพบุรุษกลุ่มแรกได้อัญเชิญองค์มเหศักดิ์จากเวียงจันทน์ให้ติดตามคุ้มครองขณะเดินทางอพยพมาตั้งถิ่นฐานเมื่อตั้งเมืองแสนล้านช้างแล้วก็มีการนับถือสืบมาจนถึงปัจจุบัน การนับถือมเหศักดิ์จึงมีประวัติความเป็นมายาวนานอย่างน้อย 4 ชั่วคนแล้ว อันแสดงให้เห็นถึงการสืบเนื่องของคติความเชื่อและความสัมพันธ์ของชุมชน

จากความเชื่อที่ว่า มเหศักดิ์เป็นเจ้าผีผู้ปกครองบ้านเมือง จึงเปรียบเสมือนเป็นเจ้าของผืนแผ่นดิน และสรรพสิ่งทุกอย่างในบ้านเมืองด้วย ดังนั้นในวิถีชีวิตของชาวอำเภอพนมไพรจึงเกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์เสมอ ๆ โดยจะเห็นได้จากประเพณี พิธีกรรมส่วนบุคคลและชุมชนที่เกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์ รวมทั้งประเพณีการเลี้ยงมเหศักดิ์หรือบุญเลี้ยงบ้าน ซึ่งชาวพนมไพรได้กระทำขึ้นเพื่อเลี้ยงบวงสรวงมเหศักดิ์โดยตรง

ความสัมพันธ์ของคติความเชื่อกับวิถีชีวิตนั้นพบว่า สาเหตุที่การนับถือมเหศักดิ์ยังคงดำรงอยู่ในสังคมได้เพราะ ความเชื่อนี้สามารถตอบสนองความต้องการของบุคคลและสังคม กล่าวคือ ภายใต้อคติความเชื่อที่ว่า มเหศักดิ์เป็นเจ้าผีผู้ปกครองบ้านเมือง จึงมีหน้าที่ต่อส่วนรวมตามความเชื่อในการดูแลรักษาบ้านเมืองให้เกิดความสงบเรียบร้อย บันดาลความอุดมสมบูรณ์แก่ไร่นา ข้าวกล้า พืชพันธุ์ธัญญาหารต่าง ๆ ป้องกันเหตุเภทภัยที่จะเกิดขึ้นกับบ้านเมืองและชาวเมือง ด้วยเหตุนี้ในวิถีชีวิตของชาวพนมไพร ตลอดระยะเวลาในรอบปีและตลอดชีวิต จึงสัมพันธ์กับมเหศักดิ์

ในวิถีชีวิตส่วนบุคคล มเหศักดิ์มีบทบาทช่วยเหลือในด้านการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ เป็น

ที่ปรึกษาและช่วยตัดสินใจในปัญหาสำคัญของชีวิต เช่น ปัญหาด้านสุขภาพ ปัญหาด้านการทำมาหากิน ปัญหาครอบครัว ปัญหาด้านที่อยู่อาศัย เป็นต้น ปัญหาสำคัญของชีวิตเหล่านี้มีเหตุก่อดีสามารถให้คำตอบหรืออธิบายและสนับสนุนให้บุคคลผู้เกิดปัญหาเกิดความอบอุ่น เกิดพลังใจ สามารถแก้ไขปัญหาของตนได้

ในวิถีชีวิตส่วนรวมหรือสังคม มเหตักดีมีส่วนช่วยสนับสนุนส่งเสริมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม ความเชื่อเรื่องมเหตักดีเป็นความเชื่อของระบบครอบครัว เครือญาติและกลุ่มชาติพันธุ์ จึงเป็นแรงสนับสนุนสถาบันครอบครัว สถาบันหมู่บ้าน สถาบันการปกครอง สถาบันศาสนา ฯลฯ ให้รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นศูนย์รวมทางความคิด ความเชื่อ และการปฏิบัติของคนในสังคม ด้วยเหตุนี้วัฒนธรรมทางความเชื่อในการนับถือมเหตักดีจึงสามารถดำรงอยู่ในวิถีชีวิตของชาวอำเภอพนมไพรมาจนถึงปัจจุบัน และนับเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมความเชื่อของกลุ่มชน

ข้อเสนอแนะ

การนับถือมเหตักดีเป็นความเชื่อที่ปรากฏอยู่หลายพื้นที่ในภาคอีสาน ในการวิจัยได้วิจัยในเขตพื้นที่อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด ผลของการวิจัยสามารถเป็นตัวแทนกลุ่มคนในสังคมอีสานได้บางส่วน ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงน่าที่จะเป็นแนวทางในการศึกษาเรื่อง มเหตักดีของท้องถิ่นอื่น ๆ โดยอาจศึกษารณีเปรียบเทียบ ซึ่งน่าจะมีทั้งส่วนที่เหมือนและแตกต่างกัน ทั้งนี้เพื่อทำความเข้าใจและหาจุดร่วมของวัฒนธรรมความเชื่อในเรื่องนี้อย่างกว้างขวางต่อไป

ब्रह्मसूत्रम्

บรรณานุกรม

- กนกศักดิ์ แก้วเทพ. ประวัติการเคลื่อนไหวของชาวนาไทยจากอดีต-ปัจจุบัน บทวิเคราะห์ทางเศรษฐกิจศาสตร์ การเมือง. ม.ป.ท., 2526. อัดสำเนา.
- กาญจนา สวประดิษฐ์. ผีตาโขน : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอคำชะอี จังหวัดเลย. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2533.
- กาญจนาคพันธ์ (นามแฝง). "อารักษ์," เมืองโบราณ. 5(4) : 110-119 ; เมษายน-พฤษภาคม 2522 ก.
- . "อารักษ์," เมืองโบราณ. 5(5) : 107-121 ; มิถุนายน-กันยายน, 2522 ข.
- . "อารักษ์," เมืองโบราณ. 5(6) : 116-112 ; สิงหาคม-กันยายน, 2522 ค.
- . "อารักษ์," เมืองโบราณ. 5(7) : 92-112 ; ตุลาคม-พฤศจิกายน, 2522 ง.
- กิ่งแก้ว อรรถากร. คติชนวิทยา. กรุงเทพฯ : ครูสภา, 2520.
- กิ่งแก้ว อรรถากร และชนรัชฎ์ ศิริสวัสดิ์. "คติความเชื่อ," ใน เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย 8. หน้า 262-267. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยนครราชสีมา, 2528.
- กฤษมา ชัยวินิตย์. ศาสนชาวนบ้านในวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2531.
- แก้ว ทิพย์อาสน์. ประวัติอำเภอพนมไพรและตำนานพระมหาธาตุวัดกลางอุดมเวทย์. มหาสารคาม : โรงพิมพ์อภิชชาติการพิมพ์, 2523.
- คงเดช ประพันธ์ทอง. โบราณคดีประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2529.
- จ.เปรี๊ญ (นามแฝง). ประเพณีฮีตมขลไทยอีสาน. กรุงเทพฯ : อำนวยสาสน์, 2530.
- จรัส พชามรานนท์. "คติการปลูกเรือนเครื่องผูก," ใน วัฒนธรรมพื้นบ้านคติความเชื่อ. หน้า 469-490. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- จารุบุตร เรื่องสุวรรณ. "ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ระเบียบการปกครองของชาวอีสานสมัยเก่า," ใน มรดกอีสานครั้งที่ 3. หน้า 61-68. กรุงเทพฯ : บริษัทการพิมพ์, 2521.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. คติชาวบ้าน. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2530.

- จิตร ภูมิศักดิ์. ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอมฯ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ดวงกมล, 2524.
- จิราภรณ์ ภักธราภาณุภัทร. สถานภาพการศึกษาเรื่องคติความเชื่อของคนไทย. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.
- จุกต์พันธ์ พยามรานนท์. "คติการปลูกเรือนเครื่องผูก," ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน คติความเชื่อ. หน้า 393-517. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- เจ. เอ็น. พูแคน. "เทวดาและผีของชาวอาหมแห่งมุมหนึ่งของความเชื่อของชาวไท (ไต) โบราณ," เมืองโบราณ. แปลโดย ปราณี วงษ์เทศ. 10(4) : 110-115 ; ตุลาคม 2527.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. ประเพณีการทรงผีเจ้านายและบทบาททางสังคม : ศึกษากรณีในจังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.
- ชลธิรา สัตยาวัฒนา. ลัเวเมืองน่าน. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2530.
- ชยันต์ วรรณะภูดี. "การศึกษาสังคมไทยเชิงมานุษยวิทยา : แนวการศึกษาและความเป็นจริงในสังคม," ใน สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา : สถานภาพและทิศทาง. หน้า 223-252. กรุงเทพฯ : มิตรรณาการพิมพ์, 2530.
- ชัยยนต์ เพาพาน. การล่าผีฟ้าในเขตบรบือ จังหวัดมหาสารคาม. ปรินท์งานพิมพ์ ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2533.
- ชาย โปธิลิตา. "ไสยศาสตร์กับการรักษาพยาบาล," ใน ทฤษฎีและการศึกษาทางสังคมวิทยา มานุษยวิทยา การแพทย์. หน้า 156-173. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2529.
- ชูรัตน์ ชัยมงคล. "การนับถือผีของคนเมืองเหนือ," วัฒนธรรมไทย. 22(11) : 58-67 ; พฤศจิกายน 2526 ก.
- . "การนับถือผีของคนเมืองเหนือ," วัฒนธรรมไทย. 22(12) : 44-58 ; ธันวาคม 2526 ข.

- เต็ม วิภาคย์พจนกิจ. ประวัติศาสตร์อีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, 2530.
- ชววิช ปุณโณทก. "ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตชาวอีสาน," ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน
คติความเชื่อ. หน้า 350-392. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2530.
- นรเก โทธิเบศร์วงศ์. มะเหตักัดคือผีเมืองฯ. ม.ป.ท., ม.ป.ป.
- นงลักษณ์ ลีเมศิรี. "กฎผู้มีบุญ : ความเป็นอิสระเฉพาะกลุ่มหรือขอบเขตการจัดตั้งอย่างเป็นระบบ,"
ใน ความเชื่อเรื่องพระศรีอารีย์ และกฎผู้มีบุญในสังคมไทย. หน้า 254-273.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สร้างสรรค์, 2527.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. "แห่งนางแมวกับ "วิฤติ" ใน วัฒนธรรมชานา," ศิลปวัฒนธรรม. 10(4) :
108-119 ; กุมภาพันธ์ 2532.
- นิพนธ์ สุขสวัสดิ์. วรรณคดีเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์พิมพ์เกษตร, 2529.
- นำพวัลย์ กิจรัชกุล. ภูมิศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน. กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรินติ้งเฮาส์, 2528.
- บำเพ็ญ ณ อุบล. "ผีเจ้านาย," ใน สัมมนาอุบลราชธานี ความสำคัญทางประวัติศาสตร์และ
วัฒนธรรม. หน้า 101-111. อุบลราชธานี : ม.ป.ท., 2532. อัดสำเนา.
- บุญชนะ ทองแสน. การศึกษาระบบความเชื่อที่นอกเหนือพุทธศาสนาของชุมชนชาวพุทธในเขต
ลุ่มน้ำท่าจีน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2531.
- บุญเต็ม พันรอบ. มานุษยวิทยาวัฒนธรรม. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน,
2531.
- ปกครอง, กรม. พัฒนาชนบทตำบลหนองทัพไทย อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด.
กรุงเทพฯ : สำนักผังเมือง, 2534. อัดสำเนา.

- ปกครอง, กรม. สรุปข้อราชการอำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด. ร้อยเอ็ด : สำนักงาน
ปกครองอำเภอพนมไพร, 2534. อัดสำเนา.
- ประยุทธ์ สิทธิพันธ์. ประวัติศาสตร์มหาอาณาจักรไทย. กรุงเทพฯ : แก้วบรมกิจ, ม.ป.ป.
ประสาท อิศรปริดา และคนอื่น ๆ. ความเชื่อและสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวอีสาน. กาฬสินธุ์ :
จินตทัศน์การพิมพ์, 2518.
- ประเสริฐ ลีวานันท์. 73 จังหวัด เล่ม 4. กรุงเทพฯ : เดือนสยาม, 2530.
- ปรานี วงษ์เทศ. "การละเล่นและพิธีกรรมในสังคมไทย," ใน วัฒนธรรมพื้นบ้านคติความเชื่อ.
หน้า 225-324. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- . "บทบาททางสังคมและวัฒนธรรมของเทศกาลและพิธีกรรมในวันสงกรานต์,"
เมืองโบราณ. 13(2) : 12-17 ; เมษายน-มิถุนายน 2530.
- . "ผู้หญิงสยาม บทบาทและสถานภาพของผู้หญิง ร่องรอยจากพิธีกรรมความเชื่อ,"
ศิลปวัฒนธรรม. 11(5) : 108-118 ; มีนาคม 2533.
- ปรีชา พิมพ์ทอง. ประเพณีโบราณอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 4 : อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม,
2530.
- พรเพ็ญ ยันตระกูล และอัจฉราพร กมุกนิสมัย (บรรณาธิการ). ความเชื่อพระศรีอริยและกษัตริย์
ผู้มีบุญในสังคมไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สร้างสรรค์, 2527.
- พระอริยานุวัตร. "ความเชื่อของชาวอีสาน," ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน คติความเชื่อ. หน้า 1-65.
พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- พัชรินทร์ (นามแฝง). "บาศศรีเฉลิมพระเกียรติ," หญิงไทย. 405(17) : 14 ; สิงหาคม
2535.
- เพชร จันทราช. "ปู่ตา-เลื้อเมือง-มเหศักดิ์," ใน พลาญชัย 2516. หน้า 112-128.
กรุงเทพฯ : มิตรนราการพิมพ์, 2515.

- ไพฑูรย์ มีกุล. รวมบทความวิชาการเกี่ยวกับอีสานศึกษา. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2528.
- . เอกสารคำสอนประวัติศาสตร์อารยธรรมอีสาน. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2531.
- มณี พยอมยงค์. "ความเชื่อของคนไทย," ใน วัฒนธรรมพื้นบ้านคดีความเชื่อ. หน้า 66-122. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- มหาดไทย, กระทรวง. ผังพัฒนาชนบทตำบลหนองกั๊กไทย อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด. กรุงเทพฯ : สำนักผังเมือง กระทรวงมหาดไทย, 2533. อัดสำเนา.
- มารยาท กิจสุวรรณ. "ความเชื่อดั้งเดิมของคนไทย," วัฒนธรรมไทย. 22(6) : 12-20 ; มิถุนายน 2526.
- ยุพา วิสุทธิโกศล และคนอื่น ๆ. "ผู้ป่วยจิตเวชกับการรักษาพื้นบ้าน," สมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย. 1(1) : 25-32 ; มีนาคม 2523.
- รวมการเฉพาะกิจแห่งประเทศไทย. รายการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ. (เทปโทรทัศน์). 12 สิงหาคม 2535.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม 2525. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2531.
- เรณู อรรธนาเมศร์. "ความเชื่อผีในล้านนา อดีต ปัจจุบัน," วัฒนธรรมไทย. 25(9) : 70-75 ; กันยายน 2529.
- วิจิตรา ขอนยาง. การศึกษาประเพณีจากวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน. ปริญญาโท ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2532.
- วิชาภรณ์ แสงมณี. ประเพณีและกฎหมาย. กรุงเทพฯ : เดือนสยามการพิมพ์, 2525.
- วิเชียร พลหาญ. หมอธรรม: ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม. ปริญญาโท ศศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, 2534.

- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ และนิภาวรรณ วิรัชนิภาวรรณ. การเข้าทรงและร่างทรง ความเชื่อ นิธิกรรม และบทบาทที่มีต่อสังคม. กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พรินติ้งเฮาส์, 2533.
- วิโรจน์ หีบแก้ว. ประวัติศาสตร์อีสานบริเวณลุ่มน้ำชีตอนกลางระหว่าง พ.ศ.2325-2443. ปริญญาโท กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2529.
- วิโรฒ ศรีสุโร และชาดา สุทธิธรรม. "หลักบ้าน" ในภาคอีสาน. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัย ขอนแก่น, 2534. อัดสำเนา.
- ศิลปากร, กรม. เมืองในภาคอีสาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2516.
- . รายงานการสำรวจและชุดแต่งโบราณวัตถุในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาค 2 พ.ศ.2503-2508. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศิวนร, 2510.
- ศรีคีกร วลลิโกดม. "การถือผีในเมืองไทย," ศิลปวัฒนธรรม. 5(4) : 7-17 ; กุมภาพันธ์ 2527.
- . รายงานการวิจัยเรื่องการพัฒนามรดกทางวัฒนธรรมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524.
- . แอ่งอารยธรรมอีสาน. กรุงเทพฯ : พิมพ์วันตั้งเซนต์เตอร์, 2534.
- ศึกษาธิการอำเภอพนมไพร, สำนักงาน. แผนปฏิบัติการประจำปี 2533. ร้อยเอ็ด : สำนักงาน ศึกษาธิการอำเภอพนมไพร, 2533.
- . แผนปฏิบัติการประจำปี 2534. ร้อยเอ็ด : สำนักงานศึกษาธิการอำเภอพนมไพร, 2534.
- ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมไทย. เทศกาลทั่วไทย. กรุงเทพฯ : เนติกุลการพิมพ์, 2532.
- สนิท สัมครการ. วิธีการศึกษาสังคมมนุษย์กับตัวแบบสำหรับการศึกษาสังคมไทย. กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช, 2518.
- สมบูรณ์ แก่นตะเคียน. การประเมินคุณค่าสิ่งพิมพ์เพื่อการวิจัยด้านชนบทธรรมเนียมประเพณี. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2519.

สาร สารทัศนานันท์. ฮิตสิบสอง-คองสิบสี่. พิมพ์ครั้งที่ 4. เลข : ร่วมใจการพิมพ์, 2530.
สิริวัฒน์ คำวันสา. นิทานเรื่องท้าวผาแดงนางไอ่และตำนานบุญกั้งไฟ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
คุรุสภา, 2529.

สีลา วีระวงศ์. ฮิตสิบสอง. แปลโดย อุดม พรประเสริฐ และพิชัย ศรีภูไท. อุลราชธานี :
วิทยาการพิมพ์, 2529.

สุเทพ สุนทรเกษม. สังคมวิทยาหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. พระนคร : สมาคม
สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2511.

สุนทร ตูลยะสุข. "วิถีชีวิตประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ลุ่มน้ำชี)," ใน สถาปัตยกรรม
อีสาน. หน้า 25-28. กรุงเทพฯ : เมฆาเพรส จำกัด, 2534.

สุเมธ ชุ่มสาย ณ อุษยชา. น้ำบ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช,
2528.

สุเมธ เมธาวิทยกุล. สังกับพิธีกรรม. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2532.

สุริยา สมุกคุปต์ และคนอื่น ๆ. มุมมองของชาวอีสาน : การวิเคราะห์และตีความทาง
มานุษยวิทยา. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2534.

แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. "พิธีเลี้ยงผีเจ้าหลวงเมืองลำ," สารคดี. 77(7) : 126-136 ;
กรกฎาคม 2534.

อนุমানราชชน, พระยา. การศึกษาประเพณีไทย. กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2505.

———. ประเพณีเบ็ดเตล็ด. โดย เสฐียรโกเศศ (นามแฝง). กรุงเทพฯ : สมาคม
สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2508.

———. วัฒนธรรม. โดย เสฐียรโกเศศ (นามแฝง). พระนคร : กรมการศาสนา, 2496.

อภิชาติ ทองอยู่, สมพจน์ สมบูรณ์ และพัชรินทร์ ลาภานันท์. สถาบันหมู่บ้านกับการพึ่งตนเอง.
ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ม.ป.ป.

อภิศักดิ์ โสมอินทร์. ภูมิศาสตร์อีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : พรศักดิ์แอสเอสไอซีเอท,
2525.

- อมาวลี เกียรธาวร. เจ้าพ่อศรีนครเตา : บทบาทและความสำคัญของการถือผีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรณีศึกษาย่านเมืองเตา ตำบลเมืองเตา อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2532.
- อุทัย เทพสิทธา. ความเป็นมาของไทย-ลาว. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : เปรมชัย, 2516.
- Pranee Wongthet. A Preliminary Report on the Study of Oral Tradition in Kok Peep Distriet Prachinburi Province. Bangkok : Department of Anthropology Silpakorn University, 1980.
- Tambiah, S.J. Buddhism and the Spirit Cults in North East Thailand. Cambridge : Cambridge University Press, 1970.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
คำบอกกล่าวมเหศักดิ์ในโอกาสต่าง ๆ

คำบอกกล่าววมเหตักดีในโอกาสต่าง ๆ

1. คำบอกกล่าวในเรื่องทั่วไป

นโม ตสส ภควโต อรหโต สมมา สมพุทฺธสส

นโม ตสส ภควโต อรหโต สมมา สมพุทฺธสส

นโม ตสส ภควโต อรหโต สมมา สมพุทฺธสส

สาธุ สาธุ สาธุ ขออิมนต์เจ้าพ่อพระธาตุและเจ้าพ่ออยู่บ้านทั้ง 3 องค์ลงมารับ
 ชันดอกไม้ อาหารคาวหวาน เหล้า หมากพลู (ตามรายการสิ่งของที่ถวาย) ของ ... (ชื่อคน/
 หมู่บ้าน) .... เนื่องในโอกาส ..... ขอให้เจ้าพ่อช่วยเหลือดูแล .....
 (ชื่อคน/หมู่บ้าน) ..... ตลอดจนวัว ควาย สัตว์เลี้ยงอย่าให้มีอันตราย/ให้การจัดงานของ
 หมู่บ้านดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย

2. คำกล่าวขอขมา

นโม ตสส ภควโต อรหโต สมมา สมพุทฺธสส

นโม ตสส ภควโต อรหโต สมมา สมพุทฺธสส

นโม ตสส ภควโต อรหโต สมมา สมพุทฺธสส

สาธุ สาธุ สาธุ ข้าพเจ้าชื่อ ..... อยู่ที่บ้าน .....
 เป็นลูกของ ..... (ถ้าเป็นคนต่างถิ่นไม่ต้องกล่าวว่าเป็นลูกของใครก็ได้) ขออิมนต์/
 อัญเชิญให้เจ้าพ่อลงมาช่วยเหลือลูกหลานผู้มีความเดือดร้อนมาขอพึ่งพาในเรื่อง .....
 ขอให้ความทุกข์ยากเดือดร้อนนี้จงหมดไปหรือลดหย่อนผ่อนหนักให้เป็นเบาภายในเร็ววัน หากเจ้าพ่อ

ช่วยให้หายจากความทุกข์ร้อนนั้นแล้ว ข้าพเจ้านำชั้นห้า ชั้นแปด และ .....
 (ระบุงสิ่งของที่ต้องการบ้ำ) มาถวายเจ้าพ่อ (ถ้าบ้ำด้วยบั้งไฟให้กล่าวว่าจะนำบั้งไฟหมื่น/แสน
 มาถวายให้ในวันแฉียงเดือน 7) ขอให้เจ้าพ่อช่วยเหลือให้สมความมุ่งมาดปรารถนา

3. คำกล่าวถวายสิ่งของแก่บ้ำ

นโม ตสส ภควโต อรหโต สสมา สมพุทฺธสส

นโม ตสส ภควโต อรหโต สสมา สมพุทฺธสส

นโม ตสส ภควโต อรหโต สสมา สมพุทฺธสส

สาธุ สาธุ สาธุ ขอนิมนต์/อัญเชิญให้ เจ้าพ่อลงมารับสิ่งของแก่บ้ำของ .....

ที่อยู่ ..... ได้มาบ้ำไว้เมื่อ .....

ในเรื่อง .....

บัดนี้ได้รับความสำเร็จสมตั้งความปรารถนาตามที่ขอบ้ำแล้ว จึงได้นำชั้นดอกไม้และ .....

มาถวายเจ้าพ่อตามที่ได้บอกไว้ตั้งแต่ต้น จึงขอนิมนต์/อัญเชิญ เจ้าพ่อลงมารับเอาสิ่งของเหล่านี้

(บ้ำด้วยบั้งไฟให้กล่าวต่ออีกว่า .... จะได้นำบั้งไฟออกไปแห่/จุด ต่อไปและอย่าให้จุดไปถูกผู้คน
 บ้างเรือน ัวว ควาย บาดเจ็บเสียหาย)

4. คำกล่าวขอขมา

นโม ตสส ภควโต อรหโต สสมา สมพุทฺธสส

นโม ตสส ภควโต อรหโต สสมา สมพุทฺธสส

นโม ตสส ภควโต อรหโต สสมา สมพุทฺธสส

สาธุ สาธุ สาธุ ข้าพเจ้า ..... อยู่ที่ .....

ได้ทำการล่วงเกินต่อ เจ้าพ่อ โดยได้พูดและกระทำว่า .....

เมื่อ ..... ที่ ..... นี้

นับเป็นการกระทำที่ไม่สมควรอย่างยิ่ง ทั้งนี้เนื่องจากข้าพเจ้าไม่ทราบว่าเป็นเจ้าพ่อ และด้วยความ
รู้เท่าไม่ถึงการณ์จึงได้กระทำลงไป บัดนี้ข้าพเจ้าได้สำนึกตัวว่าได้กระทำผิด จึงกราบขอขมาลาโทษ
ขอให้เจ้าพ่อจงอโหสิ อภัยอโศกาโทษเคือง ข้าพเจ้าขอถวายดอกไม้ ธูป เทียน เป็นเครื่องบูชา
ขมาโทษ (หากมีสิ่งของอื่นก็ให้ระบุด้วย) ขอให้เจ้าพ่อลงมารับขมา ซึ่งนับแต่วันนี้เป็นต้นไปข้าพเจ้าจะ
ไม่แสดงกิริยา เช่นนี้หรือกิริยาอื่นใดอันไม่สมควรต่อเจ้าพ่ออีก

5. คำกล่าวขอขมาแก้กรรมในประเพณีแข่งเรือ

นะ โมตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

นะ โมตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

นะ โมตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

สระรัชชัง สะเสนัง สะพันธุง นะรินทัง

ปริตตภาโว สะทา รักขะตุติ

พระจิตวานะ เมตตัง สะเมตตา ภาทันตา

อะวิกิตะจิตตา ประริตตัง ภาณันตุ

สัคเค กาเม จะรูปเป ติริสิทธะระตังเฏ จันตะลิเช วิมานะ ทีเป

รัฐเฐ จะคาเม ตุรุวะนาคะหะเน เคะวัตถุมหิ เขตเต ภูมมา จายันตุ

เทวา ชะละณะละวิสาเม ยักขะคันถัพพะนาคา ตัญญาเต

สันติเกยยัง มุนิวาระ วะจะนัง สาอะโวเม สุกันตุ (สาธุ)

อัมมัสสะวะนะกาโล อะยัมภะทันตา

อัมมัสสะวะนะกาโล อะยัมภะทันตา

อัมมัสสะวะนะกาโล อะยัมภะทันตา (สาธุ อรัจันง จะโรมิ)

- สาธุ สาธุ สาธุ เทวดาเจ้าทั้งหลาย ที่สถิตย์อยู่บนฟ้าอากาศก็ดี หรือสถิตย์อยู่ป่าเขา
 ลำเนาไพร เจ้าปุมเหศักดิ์ที่สถิตย์อยู่หอโไฮ่งแห่งนี้ หลักบ้าน หลักเมืองก็ดี จงมาปกป้องรักษาพวก
 ข้าพเจ้าทั้งหลาย ซึ่งจะนำเรือ ... (ชื่อเรือ) ..... ลงแข่ง เมื่อถึงฤดูเดือนแล้ว พวก
 ข้าพเจ้าลูกหลานปาวไพรเสนา ขออัญเชิญเจ้าปุมเหศักดิ์ลงมาดูแลลูกหลานให้มีผละกำลังเข้มแข็ง
 ขอให้ลูกหลานได้ชัยชนะทุก ๆ ครั้งไป พร้อมกันนี้ลูกหลานก็ได้จัดเตรียมอาหารคาวหวาน เหล้ายา
 มาถวายเจ้าปู่ผู้เป็นแม่เหศักดิ์หลักบ้านหลักเมือง ณ ที่นี้ด้วย ขออัญเชิญเจ้าปู่จงมารับเอาของของ
 ลูกหลานด้วยเทอญ สาธุ สาธุ สาธุ

ภาคผนวก ข

แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง ประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวกับมเหศักดิ์ อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด

วิธีใช้ 1. แบบสัมภาษณ์นี้แบ่งออกเป็น 5 ตอนคือ

ตอนที่ 1 เกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูล

ตอนที่ 2 สภาพทั่วไปของชุมชน (ใช้กับผู้นำชุมชน)

ตอนที่ 3 ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อทั่วไป (ใช้กับผู้รู้ในท้องถิ่น)

ตอนที่ 4 ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับมเหศักดิ์ (ใช้กับผู้รู้ในท้องถิ่น)

ตอนที่ 5 มเหศักดิ์และเทียม (ร่างทรง) มเหศักดิ์ (ใช้กับร่างทรงหรือเทียม)

2. ใช้สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน ผู้รู้ในท้องถิ่น

ตอนที่ 1 เกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูล

1. ชื่อ.....อายุ.....ปี การศึกษา.....
 อาชีพ.....ที่อยู่.....
 ฐานะในครอบครัว ..... เป็นหัวหน้าครอบครัว ..... เป็นสมาชิกในครอบครัว
 ภูมิลำเนาเดิม.....
 การสมรส ..... โสด ..... แต่งงาน ..... ม่าย
 ภรรยา/สามี ชื่อ.....สกุลเดิมของภรรยา.....
 อาชีพ.....การศึกษา.....อายุ.....บุตร.....คน
2. ศาสนาที่นับถือ.....ศาสนาที่คนในท้องถิ่นนับถือมากที่สุดคือ.....

3. เรื่องที่ให้ข้อมูล.....
4. บรรยายภาศในขณะที่ให้ข้อมูล.....
5. วัน เดือน ปี ที่ให้ข้อมูล.....

ตอนที่ 2 สภาพทั่วไปของชุมชน (ใช้กับผู้นำชุมชน)

1. ประวัติความเป็นมา.....
2. สภาพทางภูมิศาสตร์.....
3. สภาพทางการเมือง การปกครอง.....
4. สภาพทางการศึกษาและเศรษฐกิจ.....
5. สภาพทางการคมนาคมและสาธารณูปโภค.....
6. สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม.....

ตอนที่ 3 ประเพณี นิธิกรรมและความเชื่อทั่วไป (ใช้กับผู้อยู่ในท้องถิ่น)

1. ในท้องถิ่นของท่าน ท่านเคารพและเชื่อถือผู้ใดมากที่สุด
 ..... พระ ..... กำนัน ..... ผู้ใหญ่บ้าน ..... ครู
 ..... นายอำเภอ ..... หมอ ..... อื่น ๆ (ระบุ).....
2. เมื่อมีความทุกข์ร้อนท่านปรึกษาหรือขอความช่วยเหลือจากใคร
 ..... พระ ..... เพื่อนบ้าน ..... ครู ..... หมอ
 ..... บทบาทสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ..... อื่น ๆ (ระบุ).....
3. วันสำคัญทางศาสนาประชาชนในท้องถิ่นของท่านไปร่วมปฏิบัติกิจกรรมอย่างน้อยเพียงใด
4. ท่านบริจาดเงินในกรณีใด.....

5. กิจกรรมทางศาสนาประเภทใดที่ท่านเข้าร่วมมากที่สุด.....
6. ท่านมีความเชื่อในเรื่องใดบ้างต่อไปนี้ (เลือกได้มากกว่า 1)
..... ภูตผีปีศาจ	..... นรก สวรรค์	..... พรหมลิขิต
..... ความฝัน	..... ชาตืหน้า	..... บาป บุญ คุณ โทษ
..... คนทรง	..... หมอดู	..... การไ้หวย
..... หมอน้ำมนต์	..... เครื่องรางของขลัง	..... อื่น ๆ (ระบุ).....
7. ประเพณี พิธีกรรมใดบ้างที่ท่านและครอบครัวปฏิบัติประจำหรือเคยปฏิบัติ.....
8. ในท้องถิ่นของท่านมีประเพณีใดบ้างต่อไปนี้ที่ยังยึดปฏิบัติอยู่เป็นประจำ
... บุญบั้งไฟ	... บุญพระเวส	... บุญบวช
... บุญสงกรานต์	... บุญข้าวสาก	... บุญแข่งเรือ
... บุญเลี้ยงบ้าน	... บุญเลี้ยงมเหศักดิ์	... บุญเลี้ยงปู่ตา
... บุญคูณลาน	... บุญข้าวจี่	... บุญพระเข้ากรรม
... บุญข้าวประดับดิน	... บุญเข้าพรรษา	... บุญออกพรรษา
... บุญลอยกระทง	... บุญไหลเรือไฟ	... บุญคุ้ม
... แทนางแมว	... เขียงซ้อง	... ประเพณีลงแขกต่าง ๆ
... บุญทวนข้าวทิพย์	... บุญลุน	... บุญทอดผ้าป่า
... อื่น ๆ (ระบุ).....		
9. ในข้อ 8 ประเพณีที่มีได้ปฏิบัตินี้มาจากสาเหตุใด.....

ตอนที่ 4 ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อที่เกี่ยวกับมเหศักดิ์ (ใช้กับผู้รู้ในท้องถิ่น)

1. ท่านรู้จักเรื่องราวเกี่ยวกับมเหศักดิ์เพียงใด.....
2. ท่านรู้เรื่องราวมเหศักดิ์ด้วยวิธีใด (คำบอกเล่า/ร่วมพิธีกรรม).....

3. ท่านเห็นด้วยหรือไม่ว่านอกจากมนุษย์และธรรมชาติแล้วยังมีอำนาจบางอย่างที่มีอิทธิพลต่อชีวิตของมนุษย์..... เพราะ.....
4. ท่านรู้จักชื่อของมเหศักดิ์หรือไม่..... คือ.....
5. ท่านรู้จักหรือไม่ว่าศาลเจ้าพ่อมเหศักดิ์ตั้งอยู่ที่ใด..... คือ.....
6. มเหศักดิ์มีอำนาจให้คุณให้โทษต่อสังคมและบุคคลอย่างไร.....
7. จุดมุ่งหมายในการเลี้ยงมเหศักดิ์คืออะไร.....
8. ใครเป็นผู้กำหนดวัน เวลา ในการเลี้ยงมเหศักดิ์ประจำปี.....
9. ท่านมีส่วนร่วมในพิธีกรรมอย่างไร.....
10. ประเพณีเลี้ยงมเหศักดิ์ในอดีตกับปัจจุบันแตกต่างกันหรือไม่..... เพราะ.....
รายละเอียดของประเพณีในอดีตที่จำได้.....
รายละเอียดของประเพณีปัจจุบัน.....
11. ประเพณีอื่น ๆ มีความเกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์หรือไม่.....
ถ้ามีได้แก่ประเพณี.....
เกี่ยวข้องกับอย่างไร.....
12. พิธีกรรมส่วนบุคคลที่เกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์มีอะไรบ้าง.....
มีรายละเอียดคือ.....
13. เครื่องบูชาบวงสรวงมเหศักดิ์ประกอบด้วย.....
14. ส่วนราชการในท้องถิ่นของท่านให้ความร่วมมือหรือสนใจในประเพณีเลี้ยงมเหศักดิ์อย่างไร.....
15. การรักษาสืบทอดประเพณี พิธีกรรม และคติความเชื่อเกี่ยวกับมเหศักดิ์หรือสิ่งอื่น ๆ ไว้ที่บ้านคู่มือของท่านคิดว่าจำเป็นหรือไม่..... เพราะเหตุใด.....

ตอนที่ 5 มเหศักดิ์ และ เทียม (ร่างทรง) มเหศักดิ์ (ใช้กับร่างทรงหรือเทียม)

1. เทียม ชื่อ.....อายุ.....ปี
ที่อยู่.....
มเหศักดิ์ที่ลงเทียม ชื่อเจ้าพ่อ.....
เครื่องทรงหรือสัญลักษณ์.....
ระยะเวลาที่เป็นเทียมมาแล้ว.....ปี ถูกเลือกเป็นเทียมด้วยวิธีการอย่างไร.....
เชื้อสายตระกูลของเทียมมีประวัติความเป็นมาอย่างไร.....
2. เครื่องบูชามเหศักดิ์ประจำตัวเทียมคือ.....
3. เทียมมีข้อห้าม (คะลำ) ในการปฏิบัติตัวหรือไม่.....อย่างไร.....
4. เรื่องราวที่เทียมได้รับมอบหมายให้เป็นสื่อกลางติดต่อกับมเหศักดิ์มีเรื่องใดบ้าง.....
ในโอกาสใด.....
5. เครื่องบูชาหรือวัสดุอุปกรณ์ในพิธีเลี้ยงประจำปี ที่เป็นส่วนรวมมีอะไรบ้าง.....
6. เครื่องบูชาหรือวัสดุอุปกรณ์ในพิธีเลี้ยงประจำปี เป็นส่วนบุคคลมีอะไรบ้าง.....
7. การบรรพชาส่วนบุคคล มีจุดมุ่งหมายหรือกระทำในโอกาสใดบ้าง.....
8. มเหศักดิ์มีองค์.....ชื่ออะไรบ้าง.....
แต่ละองค์มีบทบาทและหน้าที่อย่างไร.....
บริวารของมเหศักดิ์ประกอบด้วย.....
9. หลักเมืองกับมเหศักดิ์เกี่ยวข้องกันอย่างไรหรือไม่.....
10. ปู่ตากับมเหศักดิ์เกี่ยวข้องกันอย่างไร.....
11. ความเชื่อในเรื่องผีประเภทอื่น ๆ มีความเกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์อย่างไร.....
12. เจ้าพ่อมเหศักดิ์อำเภอพนมไพรมีขอบเขตของการนับถือมากน้อยกว้างขวางเพียงใด.....
.....

13. บุคคลที่เกี่ยวข้องกับประเพณี พิธีกรรมการนับถือมเหศักดิ์มักจะเป็นผู้ที่ประกอบอาชีพใด
.....วัย.....เพศ.....
14. เขียมมีบทบาทในทางสังคมด้านอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากเขียมมเหศักดิ์ อย่างไร.....
.....
15. มีเหตุการณ์ใดบ้างหรือไม่ที่เกี่ยวข้องกับปฎิหาริย์ของมเหศักดิ์ที่ท่านเคยได้ยินหรือพบเห็นมา
.....

ภาคผนวก ค
แบบบันทึกการสังเกตทางประเพณี นิธิกรรม

แบบบันทึกการสังเกต

เรื่อง มเหศักดิ์ อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด

วิธีใช้ ใช้บันทึกการสังเกตทางประเพณี พิธีกรรมหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับมเหศักดิ์

ชื่อ ประเพณี/พิธีกรรม/กิจกรรม.....

วัน เดือน ปี.....

สถานที่.....

ผู้เข้าร่วมพิธีประมาณ.....คน คนในท้องถิ่นประมาณ.....คน คนต่างถิ่น.....คน

ส่วนใหญ่อยู่ในวัย.....เพศ.....อาชีพ.....การศึกษา.....

ผู้นำในการประกอบพิธีคือ.....

ผู้นำในการจัดทำพิธีคือ.....

จุดมุ่งหมาย.....

อุปกรณ์หรือวัสดุในพิธี.....

รายละเอียดและขั้นตอนของพิธี.....

.....

ความคิดเห็นของผู้สังเกต.....

.....

รวมเวลาในการประกอบพิธี.....

.....ผู้บันทึก

...../...../...../

ภาคผนวก ง
รายนามผู้ให้ข้อมูลในภาคสนาม

รายนามผู้ให้ข้อมูลในภาคสนาม

- เกษร มณีไพร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 12 หมู่ 1 บ้านเจริญศิลป์ ตำบลพมไพร อำเภอพมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ.2535
- แก้ว ทิพย์อาสน์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 19 หมู่ 2 ตำบลพมไพร อำเภอพมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 18 กันยายน พ.ศ.2535.
- แก้ว สิทธิพาที เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 45 หมู่ 5 ตำบลพมไพร อำเภอพมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ.2535.
- เก็ง ผินตะลา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 67 หมู่ 13 ตำบลพมไพร อำเภอพมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ.2535.
- ชั้นทอง นามมนตรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 130 หมู่ 13 ตำบลพมไพร อำเภอพมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ.2535.
- เข็ม สุดาเดช เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 31 หมู่ 4 ตำบลพมไพร อำเภอพมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ.2535.
- เคน โพธิ์ทรา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 97 หมู่ 6 ตำบลพมไพร อำเภอพมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 24 เมษายน พ.ศ.2535.
- จันทร์ มณีไพร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 79 หมู่ 6 ตำบลพมไพร อำเภอพมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ.2535.
- จวง ดันตะมาลัย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 13 หมู่ 9 ตำบลพมไพร อำเภอพมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ.2535.
- จวง หันตุลา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 107 หมู่ 3 ตำบลพมไพร อำเภอพมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ.2535.

- ตี๋ม อนุพรวิเศษ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 10 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ.2535.
- ตี๋ ฝันฉาย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 27 หมู่ 2 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ.2535. และ 17 สิงหาคม พ.ศ.2535.
- ทุเรียน จาคะวุฒิ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 85 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ.2535.
- ทอง ผินตะลา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 67 หมู่ 13 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ.2535.
- ทองใบ สายเชื้อ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 1/1 หมู่ 1 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ.2535.
- ทองพูล สายโพธิ์คำ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 112 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ.2535.
- ทองใส ถ่อมดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 106 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ.2535.
- ทองม้วน ถวิลไพร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 70 หมู่ 4 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 2 ตุลาคม พ.ศ.2535.
- นาง บาศรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 40 หมู่ 2 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ.2535.
- นาง สร้อยคำ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 79 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 25 มีนาคม, 6 เมษายน, 17 มิถุนายน, 15 สิงหาคม และ 18 ตุลาคม พ.ศ.2535.

- นาง หงศาลา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 41 หมู่ 4 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ.2535.
- นวล โสิตถานา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 146 หมู่ 3 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ.2535.
- หนูคล้าย ศรีคำภา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 79/1 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ.2535.
- บ่อ ตาละคำสตร์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 1 หมู่ 15 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม พ.ศ.2535.
- บัวสา แผงดาหาร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 29 หมู่ 2 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ.2535.
- บุญ เนตตะวงษ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดกลางอุดมเวทย์ ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ.2535.
- บุญกอง โคตรสมบัติ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 12 หมู่ 9 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 27 ตุลาคม พ.ศ.2535.
- บุญตา มาตย์จันทร์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 95 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ.2535.
- บุญเพ็ง พิวงาม เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 79 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ.2535.
- บุญมา ประดับดี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 81 หมู่ 2 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 27 เมษายน พ.ศ.2535.
- บุญร่วม อภัยสาร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิตมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ร้านกิจเจริญ หมู่ 3 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ.2535.

- บำเพ็ญ ณ อุบล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 364 ถนนอุทัยรามฤทธิ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ.2535.
- ใบ บัวศิริ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 34 หมู่ 3 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ.2535 และ 11 มิถุนายน พ.ศ.2535.
- ปลั่ง สร้อยคำ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 79 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ.2535.
- ปิง ถวิลไพร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ท่ากกกอก บ้านท่าสะอาด ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ.2535.
- เปลียน น้อยมาลา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ท่ากกกอก บ้านท่าสะอาด ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ.2535.
- เปลียน พิณนาคิเลย์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 90 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2535.
- แพง สัตตพันธ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 5 หมู่ 14 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 10 สิงหาคม พ.ศ.2535.
- พระครูสุภัทรอุดมเวทย์ (นรินทร สุภทโท) เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดกลางอุดมเวทย์ ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ.2535.
- พั่ง โยคะวัฒน์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 66/1 หมู่ 5 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ.2535.
- พุด ประวีณา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 81 หมู่ 13 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ.2535.

- พล ศิริเคน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 35 หมู่ 9
ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ.2535.
- มิ่ง สุดาเดช เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 6/1 หมู่ 5
ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ.2535.
- มัม สัตตัมภ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 48 หมู่ 14
ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 5 สิงหาคม พ.ศ.2535.
- ละออง วงศ์คงเดช เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดกลางอุดมเวทย์
ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ.2535.
- วิรัตน์ นามมนตรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 2 หมู่ 2
ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ.2535.
- สมัย สายเชื้อ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 57/2 หมู่ 2
ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ.2535.
- สมจิตร ธนาไสย เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดกลางอุดมเวทย์
ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ.2535.
- สมจิต สังสนา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 52 หมู่ 18
ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ.2535.
- สมบูรณ์ แวงสกล เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 82 หมู่ 6
ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 13 พฤษภาคม พ.ศ.2535.
- สอน จาคะวุฒิ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 85 หมู่ 6
ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ.2535.
- หัด บุญยถาวร เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, นิคมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 47 หมู่ 13
ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ.2535.

หยาด แสงจันทร์เทศ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 128 หมู่ 3 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 23 เมษายน พ.ศ. 2535.

หลวงปู่สา นันตะเคน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่วัดท่าวารี หมู่ 17 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2535.

หลวงปู่ไฮ่ม นิโรจาโน เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่ วัดกลางอุดมเวทย์ ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 17 มิถุนายน พ.ศ. 2535.

เหล็ก เนตรวงศ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 11 หมู่ 2 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2535.

อ่อน ธงศรี เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 79 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2535.

อ่อน สังสนา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 41 หมู่ 9 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2535.

อ่อนจันทร์ โสิตถานา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 146 หมู่ 3 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2535.

อุดม อนุพรวิเศษ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 10 หมู่ 6 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม พ.ศ. 2535.

อุไร สุดาเดช เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 137 หมู่ 3 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2535.

อำนันท์ สังสนา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์, พิศมัย แสงจันทร์เทศ เป็นผู้สัมภาษณ์, ที่บ้านเลขที่ 87 หมู่ 9 ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2535.

ประวัติของผู้วิจัย

ชื่อ นางสาวนิศมัย ชื่อสกุล แสงจันทร์เทศ

เกิด วันที่ 2 กุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2504

สถานที่เกิด อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด

สถานที่อยู่ปัจจุบัน บ้านเลขที่ 128 หมู่ 3 ต.ลาเลข ตำบลพนมไพร อำเภอพนมไพร
จังหวัดร้อยเอ็ด 45140 โทร.043-591330

ตำแหน่งหน้าที่การทำงานปัจจุบัน อาจารย์ 1 ระดับ 5

สถานที่ทำงานปัจจุบัน โรงเรียนโพธิ์ทองนิษายคม ตำบลโพธิ์ชัย อำเภอพนมไพร
จังหวัดร้อยเอ็ด

ประวัติการศึกษา

พ.ศ.2516 ประถมศึกษา โรงเรียนพนมไพร

พ.ศ.2519 มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนพนมไพรวิทยาคาร

พ.ศ.2523 ป.กศ. จากวิทยาลัยครูบุรีรัมย์

พ.ศ.2527 ค.บ. (วิชาเอกภาษาไทย) วิทยาลัยครูบุรีรัมย์

พ.ศ.2535 ศศ.ม (วิชาเอกไทยคดีศึกษา เน้นมนุษยศาสตร์) จากมหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม